

Йоганн-Вольфганг
ГЕТЕ

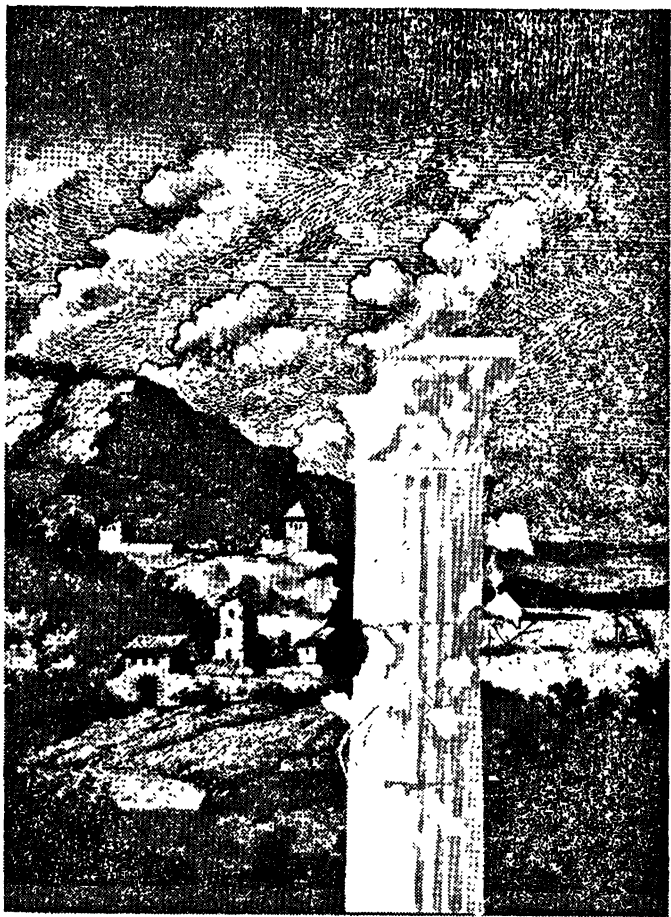

Фауст • Лірика

Серію засновано 1964 року

*Йоганн-Вольфганг
Гете*

**ФАУСТ
ЛІРИКА**

Переклад з німецької

Для старшого
шкільного віку

Передмова
ДМИТРА НАЛИВАЙКА

Малюнки
ІВАНА ГАВРИЛЮКА

Київ «ВЕСЕЛКА» 2001

**Видано за Рішенням колегії
Міністерства освіти і науки України
(Протокол № 13/7-19 від 24.11.1999 р.)**

Філософська трагедія «Фауст» — безсмертний твір класика німецької літератури Й.-В. Гете (1749—1832). Автор порушує низку складних морально-філософських проблем, робить спробу відповісти на запитання, у чому сенс людського буття і що визначає сутність людини. До книжки увійшли також кращі зразки його лірики різних років.

*Текст трагедії «Фауст» та примітки
друкуються за виданням:*

Гете Й.-В. Фауст.— К.: Дніпро, 1981

Редакційна колегія:

Бойко І. Т., Волошина Н. Й., Жлуктенко Н. Ю.,
Мушкетик Ю. М., Наливайко Д. С.,
Огнев'юк В. О., Погрібний А. Г.

Майже в кожній європейській літературі є письменник, творчість якого вважається не тільки найвищим злетом національної культури, але і її найхарактернішим втіленням. Для Італії таким митцем є Данте, для Англії — Шекспір, для Іспанії — Сервантес, для України — Шевченко; цей перелік можна провадити й далі. Для Німеччини таким митцем, що став містким символом національної духовної культури, є, безперечно, Йоганн Вольфганг Гете (1749—1832).

Ціла епоха німецької літератури, причому та епоха, коли література стала дійсним осередком життя нації та її надією, небезпідставно називається «епохою Гете». Вона охоплює останню третину XVIII і першу третину XIX ст., тобто розпочинається ще в глибинах Просвітництва, — знаменитого ідейного руху, який у XVIII ст. поширився на всю Європу, — і завершується в добу романтизму, що в німецькій літературі свій розквіт пережив на рубежі століть.

За усталеною схемою радянського літературознавства, творчість Гете є породженням Просвітництва, до якого радянська наука ставилася з підкресленим пієтетом як до великого «прогресивного руху», що ідеологічно готував буржуазні революції, і водночас вищим досягненням культури німецького Просвітництва та її синтезом. Не можна заперечувати належності Гете до Просвітництва, інтегрованості певних аспектів його духовного світу й творчості цим ідейним рухом. Та не можна й замикати його в рамках Просвітництва і не помічати того, що феномен Гете далеко виходить за ці рамки, захоплюючи такі сфери духу й творчості, до яких просвітники не підносилися або ж ігнорували їх. І справа не лише в тому, що творчий шлях Гете в значній

своїй частині тривав і після Просвітництва. Справа насамперед у природі генія Гете, в універсальності й пластичності його творчого духу, здатності вбирати й синтезувати суперечливу повноту буття понад теоріями й концепціями, в його органічній цілісності й русі. Відомо, що до романтизму Гете ставився стримано, що стосунки між ним і романтиками були складними, але не можна не бачити, що багатьма гранями творчого духу він був близький їм, що своєю творчістю він готував ґрунт для розквіту романтизму.

Творчість Гете за жанрами й тематикою на диво розмаїта, проте, аж ніяк не применшуючи цінності й значення його прози і драматургії, слід сказати, що серцевину цієї творчості становить поезія. Та й у свідомості всього людства він є найбільшим німецьким поетом і водночас однією з найвищих вершин світової поезії. До поетичної творчості Гете слушно відносять і його «Фауста», в структурі якого домінують поетичні, а не драматичні елементи, і належить він, за традиційним родовим поділом літератури, до визначних явищ драматичної поезії.

Творчий шлях Гете тривав мало не сім десятиліть. Не так просто встановити початок цього шляху, бо писати Гете почав десь із пізнього дитинства чи ранньої юності, складаючи вірші та сценки для домашнього театру. В домі свого батька, багатого й освіченого патріція «вільного міста» Франкфурта, поет здобув добру освіту, вивчив дві давні (грецьку й латинську) і три нові (французьку, італійську й англійську) мови, що відкрило йому найширший доступ до скарбів європейської культури. З волі батька навесні 1765 року хлопець вступив на юридичний факультет Лейпцигського університету, де навчався протягом трьох років. У «саксонському Парижі», як називали тогочасний Лейпциг, у моді було рококо, і поезія Гете даного періоду розвивалася в річищі цього мистецтва.

Рококо було однією з найпоширеніших художніх течій XVIII ст., яка найповніше виявилася в живописі й декоративному мистецтві, але досить широко захопи-

ла й літературу. Генетично пов'язане з бароко, рококо втратило його глибину, духовну та емоційну напругу й звелось, головним чином, до вираження того, що у XVIII ст. називали «осолодою життя». Головною метою цього мистецтва було «скрашати життя», давати чуттеву насолоду. За поетичним каноном рококо і йшов у своїй творчості лейпцигського періоду молодий Гете. Провідною в поезії рококо була тема любові, однак любові, що втратила пристрасність і драматизм і перетворилася на витончену, але повсякденну чуттеву втіху. В такому стилі Гете пише цикли «Аннета» й «Пісні Фредеріці Єзер», присвячені його лейпцигським подружкам, та чимало інших віршів.

Несподівана й затяжна хвороба змусила Гете в серпні 1768 року залишити навчання в Лейпцигу й повернутися до батьківського дому. На дозвіллі, що затягнулося на два з половиною роки, у юнака з'явилася можливість багато над чим подумати й багато що переоцінити. У нього пробуджується інтерес до філософії й релігії, а також до магії і окультних наук, намічається відхід від просвітницького раціоналізму і закладаються основи його «філософської релігії». Водночас починається й ґрунтовна переорієнтація естетико-художніх поглядів і уподобань.

Навесні 1770 року поет приїздить до Страсбурга для дальшого навчання в університеті. Тут завершується злам у його світогляді й творчості — так би мовити, народжується «справжній Гете». Тут, у старовинному німецькому місті на Рейні, яке в середині XVII ст. разом з усім Ельзасом перейшло до Франції, гостро відчутною стала для Гете національна культурна традиція, що йшла з глибини віків. Тут-таки він спілкується з Й. Г. Гердером, видатним німецьким мислителем і вченим, який розвивав перед Гете систему нових поглядів на літературу й мистецтво. На противагу классицистам і просвітникам-раціоналістам, Гердер доводив: немає просто поезії для всіх часів і народів, справжня поезія виростає на певному національно-історичному ґрунті, не тільки її зміст, а й увесь художній лад

обумовлюється життям народу та його духовною культурою і є їх органічним вираженням. За концепцією Гердера, поезія тим вища, чим ближча вона до природи, і звідси те значення, якого він надавав фольклорові. Одне слово, у Страсбурзі Гете робить важливі відкриття, починає по-іншому дивитися на німецьку літературу й перспективи її розвитку. Згодом, у автобіографічній книзі «Поезія і правда», він так сформулює це нове бачення: «Уважно придивляючись до вад німецької літератури, неважко було помітити, що їй бракує змісту, і до того ж змісту національного».

Отже, у Страсбурзі Гете визрів для того, щоб на початку 70-х років стати одним із зачинателів і провідним митцем руху «Бурі й натиску», якому належить виключно важлива роль в історії німецької літератури. Демократичний у своїй основі, цей рух був виразом протесту молодії бюргерської інтелігенції проти феодально-кріпосницьких порядків і поневолення особистості, проти застою і убозтва тогочасного німецького життя. Учасники руху, — «буряні генії», або штюрмери (від німецького Sturm — буря) — були палкими бунтарями. Їхній бунт нерідко набував усеохоплюючого характеру, поширюючись на весь світовий уклад. Послідовники Руссо й Гердера, вони зневажали феодально-бюргерське суспільство і протиставляли йому стихійну природу та її творчі сили. Штюрмери обстоювали «органічну теорію» художньої творчості, розуміння поета як «природного генія», високу цінність фольклору. Основний тип героя в літературі «Бурі й натиску» — це «природна людина» й водночас титанічна особистість, повна стихійно-творчих сил природи, поєднана з загадково-ірраціональними глибинами буття і чужа «впорядкованому» суспільству, де панує поверхова розважливність і дріб'язковий егоїзм.

У творчості Гете першої половини 70-х років література «Бурі й натиску» знайшла своє найвище втілення. Проте йому були чужі крайнощі цього руху. Найцінніша риса його творів цього періоду — довіра до життя, прагнення до повноти й правдивості його вира-

ження, могутне чуття реального, яке й надає образам і картинам молодого Гете такої природності й повнокровності.

Творча діяльність Гете в першій половині 70-х рр. вражає незвичайним розмахом та багатогранністю. Йому належать найвищі досягнення «Бурі й натиску» як в ліричній поезії, так і в інших літературних видах і жанрах. Поряд з ліричними віршами він створює чудові зразки патетичної поезії, масштабної змістом й бурхливо емоційної. Тоді ж таки виникають у нього задуми філософсько-поетичних драм про Магомета, Прометея і Фауста, з яких був здійснений лише останній задум, інші твори так і залишились у фрагментах. Глибокий інтерес викликає у поета національна історія, і в цій сфері принципово важливим його звершенням є історична драма «Гец фон Берліхінген» (1773), що відкрила нові горизонти перед німецькою драматургією. Не менше вабить Гете і сучасність, яку він, в аспекті, близькому до реалістичного, відтворює в уславленому романі «Страждання молодого Вертера» (1774), що мав незвичайний успіх у Німеччині і далеко за її межами (потрапив навіть у Китай).

Але зупинимось докладніше на ліричній поезії Гете. В той час, коли навколо нього склався рейнський гурток «буряних геніїв», у літературних колах Німеччини точилися дискусії: яким шляхом, французьким чи англійським, має простувати німецька поезія, що, здавалося, безнадійно відстала за останні сто років. Французький шлях — поезія класицистична, раціоналістична за змістом і нормативна за поетикою, підпорядкована розробленому кодексові законів і правил; англійський — поезія, яка дедалі більше проймалася передромантичними віяннями й настроями, поезія «вільної форми» і переважно емоційного змісту. Через якихось п'ять років такі дискусії втратили сенс. Питання, яке ще недавно так хвилювало всіх причетних до поезії, тепер здавалося розв'язаним остаточно. Одним потужним вибухом свого поетичного генія Гете не тільки підніс доти, здавалося, безнадійно відсталу ні-

мецьку поезію до європейського рівня, а й з багатьох поглядів перевершив його. Головне ж, він ствердив її на шляху самобутнього національного розвитку.

Рішуче відкинувши застарілі канони й спираючись на ідеї Гердера та фольклор, Гете створює ліричну поезію нового взірця, досягає в ній незвичайної безпосередності й широті поетичного вираження. Поезія Гете почала зображати внутрішнє життя людини в динаміці, вона — вся рух, уся ритм і музика. І якщо раніше поети широко вдавалися до опосередковуючої образності — уособлень і персоніфікацій, алегорій і риторичних фігур, умовних стилізацій тощо, — то в Гете майже зовсім зникає дистанція між переживанням і його словесним виразом. Слово в нього стає немов безпосереднім чуттєвим втіленням побаченого й пережитого поетом. «Яким усе це було новим, скільки тут чарівничої свободи, мелодійності й барвистості, як під бурхливим поривом цих ритмів летіла пудра з раціоналістичних перук!» (Т. Манн).

Ось славнозвісна «Майова пісня», яку слушно називають віршем-вигуком, віршем-поривом: вона майже поспіль складається з вигуків, що виражають радість життя й радість любові, які зливаються в один дзвінкий емоційний акорд. Весняне буяння природи тут не барвисте тло любовного почуття і не музичний акомпанемент — вони становлять органічну єдність, внаслідок чого почуття втрачає індивідуальні риси й стає могутньою стихійною силою, що цілком захоплює і скоряє.

В штюрмерський період Гете написав і кілька поезій у стилі народних пісень: «Дика троянда», «Фіалка», «Фульський король», «Спіймав хлопчик синичку», ще деякі вірші. Поет проймається духом і мелодикою народних пісень, оволодіває секретами їхньої поетичної чарівності, їхніми формами й ритмами, що міняються зі зміною емоційного змісту. За словами відомого німецького вченого А. Бельшовського, автора однієї з кращих у ХІХ ст. монографій про Гете, «в міру того, як поет поринав у хвилі народної поезії, власні його твори набували тієї дивовижної звучності, тієї чарівної про-

стоти, свіжості й ширості, і водночас тієї пластичної образності, завдяки яким вони, здавалось, на ціле століття випередили поезію».

Гете створює і чудові зразки поезії-гімну, наповненої філософським змістом, який, цілком незвично для тогочасного читача, поєднується з бурхливою емоційністю («Пісня мандрівника в бурю», «Мандрівник», «Пісня Магомета», «Ганімед», «Прометей», «Морська подорож»). Абстрактні питання буття — людина в світобудові, її місце й призначення, зв'язок з природою та її стихіями тощо, — які раніше правили поетам за предмет урівноважених, елегійно забарвлених філософських роздумів, у Гете не лише по-філософському осмислюються, а й переживаються з незвичайною емоційною напругою, з темпераментом «буряного генія». Характерного штюрмерського звучання набувають у нього «вічні образи» світової літератури. Так, його Прометей — це бунтар, що кидає гордий виклик Зевсові, який уособлює небесну й земну тиранію. Для гетівського Прометєя, на відміну від міфологічного, неприйнятний будь-який компроміс із тираном, він хотів би звільнити людей від покірливості й зробити їх вільними. Магомет у його «Пісні про Магомета» — це видатна особистість, наділена могутньою волею, яка згуртувала й повела за собою маси людей.

Загалом же, поезія Гете надзвичайно багата на думки й почуття, теми й мотиви, стилі й форми. Здається, жодна грань людського життя не обійдена в його поетичному світі.

Після 1775 року він відходить від «Бурі й натиску», та й рух цей із часом занепадає.

Наприкінці ж 1775 року поет приймає запрошення молодого саксен-веймарського герцога Карла-Євгена і прибуває до його столиці Веймару, де й залишається до кінця свого довгого життя — в ролі радника, міністра, першого міністра, директора театру тощо.

Грунтовні зрушення відбуваються не тільки в світогляді Гете, — він схиляється до своєрідного еволюціонізму і основні надії покладає на моральне й есте-

тичне перевиховання людства,— а й у сфері естетико-художній. Суть цих змін полягає в переході від суб'єктивізму «Бурі й натиску» до інших принципів творчості, заснованих на об'єктивному погляді на світ і людину. «Для мене було радістю зображати мій внутрішній світ, поки я не знав зовнішнього світу»,— зізнавався Гете вже старим.

Багатогранність творчості великого німецького поета просто вражає. Якщо в трагедії «Іфігенія в Тавриді» (1786) та «Римських елегіях» (1788) найяскравіше втілювався його неокласицизм, то в романах про Вільгельма Мейстера («Літа науки Вільгельма Мейстера», 1796 і «Літа мандрів Вільгельма Мейстера», 1829) виразно проступають елементи й тенденції реалізму, а в баладах відчутні передромантичні й романтичні віяння. Найповніше ж художній універсалізм Гете виявився в його трагедії «Фауст».

Як зазначалося, задум цього твору виник у поета ще в штюрмерський період. Тоді ж таки, десь 1773 року, написано перший його варіант (знайдений дослідниками літератури у 1887 році й названий «Прафауст»). А завершено трагедію 1831 року, тобто в передостанній рік постового життя. Перше ж її повне видання з'явилося вже посмертно. Одне слово, робота над «Фаустом» розтяглася майже на все творче життя Гете: трагедію з повним правом можна назвати його підсумковим твором. Це не означає, що протягом шістдесяти років він тільки те й робив, що писав «Фауста»: були періоди інтенсивної праці над ним, за якими наставали тривалі паузи. Поступово складалася й концепція цього великого твору, набувши завершеності лише на останніх етапах роботи автора над трагедією, що припадають на 1797—1801 і 1825—1831 роки.

В основу сюжету трагедії покладено легенду про Фауста, вченого й мага-чорнокнижника, що виникла в Німеччині доби Відродження. Фауст був реальною історичною особою (народився 1480-го року і помер чи то 1536-го, чи 1539-го року). Він вражав сучасників загадковістю своїх занять, у яких наука переплітається

з магією (риса, характерна для духовного життя Відродження), та незвичайністю поведінки. Уже за життя про таємничого доктора почали ходити легенди. Проблемним ядром легенди про Фауста стало питання, яке дуже хвилювало його сучасників,— питання про межі дозволеності людського знання. Охоплений жадобою пізнання й чуттєвих насолод, легендарний Фауст заради вдоволення цієї жадоби запродує душу дияволу. З одного боку, сучасників захоплювало це прагнення до знання, що відкидає всі межі й заборони, з іншого — викликала страх та нелюдська ціна, яку платив за нього Фауст, віддаючи душу на пекельні муки.

У XVI ст. в Німеччині з'явилося кілька книжок про Фауста, що мали успіх у читачів. На основі однієї з них сучасник Шекспіра англійський драматург К. Марло написав трагедію про доктора Фауста (1588). Англійські актори занесли її до Німеччини, де цю п'єсу перероблено на виставу для лялькового театру, яку бачив молодий Гете. В другій половині XVIII ст. загострюється інтерес до сюжету про Фауста в німецькій літературі, зокрема серед «буряних геніїв». Я. Ленц і Ф. Мюллер пишуть на цей сюжет драматичні твори, Ф. М. Клінгер створює роман «Життя Фауста» (1791). У штюрмерський період творчості звертається до теми Фауста й Гете.

Але ті драматичні сцени, які він написав 1773-го року, насправді є лише «Прафаустом», тобто віддаленим підступом до уславленого твору. Це суто штюрмерський твір про «генія», який, розчарувавшись у «книжному знанні», прагне повноти життя та чуттєвих утіх і, зустрівши скромну й чарівну дівчину, губить її своєю любов'ю.

Першу частину остаточної версії «Фауста» Гете завершив 1797—1801-го рр., а опублікував 1808-го року.

Глибина змісту «Фауста» розкривалася поступово, але вже деякі сучасники давали йому захоплену оцінку. Пушкін порівнював це «найвеличніше творіння поетичного духу» з епосом Гомера і твердив, що «Фауст» є таким же найповнішим поетичним вираженням нового часу, як гомерівський епос — класичної давнини. У

XX ст. в Німеччині та за її межами утверджується думка, що гетівський «Фауст» відзначається глибоким проникненням у дух нової європейської цивілізації, є її символічним вираженням. Відомий німецький філософ та історик культури О. Шпенглер у творі «Смеркання Заходу» називає цю цивілізацію «фаустівською», вбачаючи її визначальні риси в динаміці, невпинному русі, спрямуванні до нескінченності.

Повний текст «Фауста» складається з двох частин, присвяти й двох прологів. Для розуміння трагедії принципове значення має «Пролог на небі», де визначено глибинну концепцію твору, що проймає всі його частини й надає йому єдності. Автор увів «Пролог на небі», щоб прояснити комплекс основних ідей, якому підпорядковані всі вчинки Фауста й усі дії Мефістофеля, внести в них концепційний зміст. На небі відбувається дискусія між Господом і Мефістофелем з приводу тієї гри, яка вчиняється з Фаустом, і про закладений у цій грі сенс. Як зазначає сучасний німецький дослідник К. О. Конрад, завдяки цьому «все, що далі чинить Фауст і що відбувається з ним, розігрується ніби на сцені, перед очима самого Бога. Драма набуває рис містерії, театром же їй служить всесвіт. Високий Глядач, він же й Найвищий Суддя, незмінно присутній при розвитку дії, хоч далі в русі сюжету ця присутність безпосередньо не виявляється. На очах у глядача звершує свій круг людська доля в очікуванні того, коли Найвищий Суддя винесе їй свій вирок».

Можна сказати, що в «Пролозі на небі» ставиться проблема людини, її сутності, її місця й призначення в світобудові. Вирішується ця проблема на своєрідному «експерименті» з Фаустом, і ті випробування, яким його піддає Мефістофель, мають зрештою підтвердити або гідність людини, або її нікчемність. Усе це робить Фауста протагоністом — головним позитивним героєм — дійства вселенського масштабу та значення і надає його образу грандіозного філософсько-символічного змісту. Та разом з тим, принаймні в першій

частині твору, Фауст лишається для читачів «живою людиною» з рельєфними індивідуальними рисами.

В першій сцені першої частини ми бачимо Фауста в стані глибокої духовної кризи. Він переживає трагедію вченого, який пересвідчився, що набуті знання не сприяють тому, щоб «духовне око // В природи творчий вир заглянуло глибоко». Він робить спробу прорвати обмеженість знання за допомогою магії і досягнути таємничі закони світового цілого, але викликаний ним Дух Землі відмовляється йому коритися. В першій сцені цікавий ще епізод розмови Фауста з його учнем Вагнером, який представляє в трагедії тип кабінетного вченого, що задовольняється книжним знанням і не поривається пізнати «світу внутрішній зв'язок». Залишившись знову на самоті, Фауст підводить невтішний підсумок свого життя і підносить до уст келих з отрутою. Але тут лунають дзвони й хорівий спів, які сповіщають про воскресіння Христа. Очевидно, це знак, що подає Найвищий Глядач дійства Фауста і відхиляє його руку з отрутою.

Ще одна принципово важлива сцена першої частини твору — «Кабінет Фауста», в якій протагоніст складає угоду з Мефістофелем. Сцена угоди з чортом є в усіх творах на фаустівську тему, але в Гете вона наповнена іншим змістом. «Догетівські» Фаусти прагли головним чином чуттєвих насолод, у гетівського визначальними виступають інші прагнення, і висуває він інші умови. Він прагне все відчутти і все пізнати, задовольнити жагу життя й пізнання, і Мефістофель зобов'язується сприяти йому в цьому без чітко визначеного терміну, до моменту, коли Фауст задовольниться досягнутим: «Як буду змушений гукнути: «Спинися, мить! Прекрасна ти!» — // Тоді закуй мене у пута, // Тоді я рад на згубу йти».

Мефістофель не сумнівався в тому, що легко досягне мети, омолодивши Фауста на відьомській кухні й зануривши в стихію чуттєвості. Але дияволу довелося розчаруватися. Спочатку Фауст справді кидається в цю стихію. Проблеми пізнання, пошук істини в першій

частині трагедії відходять на другий план. Мефістофель влаштує йому зустріч з Маргаритою, і історія кохання Фауста й цієї дівчини стає провідним сюжетно-тематичним мотивом першої частини.

Спершу Гретхен викликає у Фауста лише чуттєву пристрасть, але далі його почуття поглиблюється й одуховнюється. Юна й чиста дівчина, Гретхен уся віддається своєму почуттю, її кохання зображається як природна й невинна і водночас палка й безоглядна пристрасть. Однак це кохання роковане з самого зародження, бо воно було викликане диявольською силою і розвивалося, так би мовити, за її сценарієм. Над ним увесь час висіла тінь Мефістофеля, якого Гретхен розпізнала за своїм коханим у заключній сцені першої частини у в'язниці. Самозабутнє кохання приводить дівчину до конфлікту з тим вузьким патріархальним світом, у якому вона виросла. Охоплена жахом перед його невблаганними моральними законами, Гретхен губить зі світу народжену дитину й стає перед судом. У безодні відчаю, вважаючи себе злочинницею, покинутою людьми й Богом, вона відмовляється від порятунку, що пропонує їй Фауст. Мефістофель висловлює не тільки свій, а й загальнолюдський присуд, вигукнувши: «Вона рокована!» Але заключна репліка — заперечення з неба: «Врятована!» Врятована великою любов'ю і незмірним стражданням, і в останній сцені всього твору, теж містеріальній, де відбувається «виправдання Фауста», «одна покутниця, що звалася колись Гретхен», лине з висоти, щоб супроводити його душу у вищу небесну сферу.

Особлива роль належить у творі Мефістофелю, постійному супутникові Фауста, його підпомагачеві й водночас ворогові, що прагне завести його в тенета й завладіти його душею. В розробці образу Мефістофеля трагедія Гете теж глибоко відрізняється від інших творів на цю тему. В догетівських творах Мефістофель — чорт, посланець сатани, одне слово, — зло, абсолютно протиставлене добру, інфернальне й згубне для людини, і за угоду з ним доводиться платити найстрашнішу ціну. У

Гете ж Мефістофель, поставши перед Фаустом, дає собі самоатестацію, яка є ключем до цього образу: «Я — тої сили часть, // Що робить лиш добро, бажаючи лиш злого». Отже, зло тут виступає складовою частиною діалектичної двоєдності, що рухає життя і сприяє також творенню добрих справ. Господь у «Пролозі на небі» так визначив функцію Мефістофеля при Фаусті: він має не давати протагоністові впадати в спокій та самовдоволеність і постійно спонукати його до дії. В згаданій діалектичній двоєдності Мефістофель — дух заперечення, критики, руйнування, що поширюються на все суще. Але ж заперечення в філософському трактуванні Гете — необхідний супутник і передумова творення, поступу, до чого великою мірою і зводиться роль «духа зла» при Фаусті. В усьому цьому проступає світлий філософсько-історичний оптимізм, притаманний добі Просвітництва й самому Гете.

Універсального задуму «Фауста» в першій частині повністю не реалізовано. В ній «експеримент із Фаустом» тільки розпочався і, власне, зупинився на початковій, «чуттєвій» стадії. Минали роки, а друга частина не з'являлася, і почала ширитися думка, що старий поет уже неспроможний завершити свого унікального твору. Та й сам Гете якийсь час був схильний так вважати. Він навіть підготував для наступних поколінь щось на зразок плану-проспекту другої частини «Фауста», щоб вони знали, як мав розгортатися твір і чим завершитися. На щастя, перейшовши сімдесятилітній рубіж, поет відчув новий приплив творчих сил і зміг протягом 1825—1831-го років завершити «Фауста».

Друга частина трагедії значно більша за обсягом і набагато складніша за змістом та формою. Її провідний ідейно-тематичний мотив — «спокуси Фауста», в якому реалізується генеральна ідея твору. В її реалізації особливо важливі такі епізоди: це, по-перше, перебування Фауста при імператорському дворі, де його піддано випробуванню владою, почеснями, високим становищем у суспільстві; по-друге, це розгорнутий епізод з Геленою Спартанською, котра була для Гете ідеалом краси як

вищої форми буттєвої досконалості і символом класичної давнини. І, нарешті, це будівнича діяльність Фауста, який на відвойованій у моря землі хоче створити прообраз суспільства, де люди житимуть вільно і діяльно.

У другій частині «Фауста» події розгортаються як ланцюг сюжетно німічно пов'язаних між собою епізодів. Поет вільно поводитьсь з часом і простором, дія переноситься з однієї епохи в іншу — з пізнього середньовіччя в античність, з античності в сучасність, а також у різні світи — реальні й фантастичні, історичні й міфічні. Це грандіозне дійство на сцені світу-театру, і все те, що проходить перед нами, — ситуації й події, персонажі й міфічні істоти, — значиме не своїм реальним, предметно-конкретним, а символіко-алегоричним змістом. Це саме символи й алегорії, в яких Гете прагнув виразити реальні й уявні знання про сили, що правлять світом, — не лише природи, а й людським, духовним і моральним світом. Як правило, цей символіко-алегоричний зміст дістає наочне поетичне вираження, але при всьому тому нерідко лишається «непрозорим», таким, що не піддається достатньо визначеному осягненню.

Отже, в другій частині твору відбувається масштабне освоєння Фаустом об'єктивного світу в його найважливіших життєвих сферах і водночас триває випробування героя. При імператорському дворі перед ним відкривається світ державного життя й політики. Та Фауст не знаходить себе в царині державно-політичної діяльності. Тим більше, що імперія охоплена тотальною кризою і являє собою суцільний розпад та гниття, які охопили всі стани суспільства і всі життєві сфери. За підказкою Мефістофеля, Фауст радить імператорові випустити паперові гроші, за що той і хапається, тим самим лише поглибивши кризу.

Наступний з основних епізодів другої частини — виклик Гелени з царства тіней і шлюб Фауста з нею. У цьому відбився характерний феномен духовного життя Німеччини (та й інших європейських країн) кінця

XVIII ст. Тоді, в добу неокласицизму, виник своєрідний культ класичної давнини, в якій знаходили не тільки художній ідеал, а й взірець громадського устрою, що ґрунтується на свободі особистості й високорозвиненому почутті громадянськості. Як зазначалося, Гелена Спартанська була для Гете не просто ідеалом жіночої краси, а й втіленням високої досконалості, тобто тієї краси, що здатна підносити й облагороджувати людей, символом класичної Еллади. Фаустове прагнення Гелени й символізує, зрештою, згаданий феномен духовного життя Німеччини, пов'язаний з культом античності. Так само шлюб Фауста з Геленою і його драматична розв'язка символізують спробу синтезу новочасного європейського духу з класичною культурою античності — і неможливість такого поєднання. Після загибелі сина від цього шлюбу — Евфоріона — Гелена залишає Фауста і повертається в царство тіней: «тіло її зникає, одіння лишається в його руках». Alegорія тут цілком прозора: набутком нового часу лишаються тільки досконалі форми класичної культури античності, тоді як її дух утрачено без вороття.

До речі, в образі Евфоріона Гете вшанував пам'ять великого англійського поета Байрона, який яскравим метеором спалахнув на небосхилі європейської романтичної поезії і загинув у Греції в той час, коли робота над «Фаустом» увійшла в завершальну стадію.

В заключному епізоді Фауст отримує від імператора морське побережжя, і в нього виникає задум створити на цій землі нове суспільство, засноване на праці й свободі: «Мільйонам ми настаним місця тут, // Стихію зборе їх свободний труд». Він весь заповнений будівництвом, своїм грандіозним проектом, у якому вбачає контури суспільства майбутнього. Навіть більше, в цій будівничій — у найширшому значенні слова — діяльності він знаходить сенс буття і переживає «вищумить», відкриття істини. Але зауважмо, що все це Фауст переживає, осліплений Турботою. Брязкіт лопат леумурів, які копають йому могилу, він приймає за гомін будівництва.

Який же реальний зміст виражений у цих символіко-алегоричних ситуаціях та образах заключної дії трагедії? Безперечно, Гете; дуже чутливий до процесів і вимог реального життя, відбив тут процес бурхливого розвитку капіталізму, що розгорнувся в той час на Заході. Відбувався цей розвиток зі своїми суперечностями й негативними проявами, що добре усвідомлював поет. У трагедії — це весь аспект дій Мефістофеля, лихого духа, який і в цій справі виступає помічником Фауста. Водночас, як і в кожен перехідну епоху, діяльний людський дух, — у трагедії Гете — дух Фауста, — породжує утопічні проєкції на майбутнє, що їх автор «відсікає» від реальності сліпотою головного героя. Проте це не означає, що поет вважав їх безплідними химерами.

«Вища мить» Фауста — це відкриття «верху премудрощів земних», істини буття, яку він і формулює в славетному передсмертному монолозі: «Служить цій справі заповітній — // Це верх премудрощів земних: // Лиш той життя і волі гідний, // Хто б'ється кожен день за них». Мефістофель це сприймає як відмову Фауста від подальших пошуків, як його вдоволення досягнутим, і готовий заволодіти Фаустовою душею. Але диявол марно святкує перемогу: свою «вищу мить» Фауст переживає тільки в прагненні, у мрії про майбутнє, виражена вона в умовний спосіб. З'являються ангели, які відбирають у Мефістофеля Фаустову душу.

В радянському літературознавстві згаданий монолог Фауста трактувався як вищий і остаточний ідейний висновок твору. Але це трактування хибує на спрощеність та односторонність і далеко розходиться з авторським задумом, з концепцією образу Фауста і всієї трагедії.

У сцені зі згаданим монологом маємо сюжетно-тематичну розв'язку «Фауста»: завершення пошуків героя, осягнення ним вищої істини буття. Та це не означає, що тим самим вичерпується основний ідейний зміст твору, знаходить завершення вираження авторська концепція. «Верх премудрощів земних», який відкривається Фа-

устові в момент осяяння,— це, врешті-решт, суб'єктивна істина героя, котра для автора не є вищою й універсальною. Як свідчать текст твору й автокоментарі, погляд Гете набагато ширший, складніший і не виключає можливості іншої системи оцінок дій героя й інших істин. За аналізованою сценою йде ще одна, містерійна, яка перегукується з «Прологом на небі» і є, по суті, епілогом, бо в ній знаходить завершеність концепція твору, дається присуд Фаустові та його діянням.

Слід ще підкреслити, що трагедія зовсім не є апологією Фауста, як її звичайно в нас тлумачили, а головний герой не є виразником авторського світобачення, а лише певних його сторін. Уважно читаючи твір, помічаєш, що Гете зберігає критичну дистанцію щодо свого героя, він бачить не тільки його подвижництво, а й його помилки та провини, те, що мовою християнства звуть гріхом. Зворотний, деструктивний бік особи і вчинків Фауста чуйно вловив і точно висловив Іван Франко: «Свобода сильної особи не тільки в думці й бесіді, але і в дійстві, свобода без огляду на те, чи вона приносить добро, чи муку другим, слабим особам, щоб тільки сильному приносити певну суму щастя — ось яка була головна пружина суспільно-політичної й духовної революції XVIII віку, що становить движучу силу й трагедії «Фауст». Сам Гете писав про фінал трагедії у листі до свого знайомого Ф. Рохліца: «Мефістофель перемиг не більше як наполовину, і, хоч половина вини лежить на Фаусті, відразу вступає в силу право «старого» (Господа), і все завершується по справедливості».

Отже, в епілозі, де дія знову переноситься в небесні сфери, йдеться зовсім не про апологію Фауста, а про його виправдання перед судом найвищої духовно-моральної інстанції. Як і в інших класичних творах літератури, в трагедії Гете «проблема Фауста» переноситься в морально-етичну сферу, де автор і пробує знайти остаточну відповідь. За його концепцією, Фауст чинив як добрі, так і лихі справи (правда, не завжди з власної волі), але він гідний виправдання, оскільки головним мотивом

Його дій був пошук істини, прагнення знайти своє місце й призначення в світоукладі.

Однак було б перебільшенням сказати, що в морально-етичній сфері Гете знаходить остаточне розв'язання «проблеми Фауста». Фінал трагедії складний і не позбавлений суперечностей, у ньому теж більше поставлено питань, ніж дано відповідей. Та це й не було метою Гете — знайти універсальну відповідь і підвести «ідейний підсумок» твору. Завершуючи «Фауста», він писав у одному з листів, що трагедію задумано так, щоб у ній «усе разом являло відверту загадку, яка знову й знову буде непокоїти людей і давати їм поживу для роздумів».

А хіба не в цьому, зрештою, полягає сутність і призначення великих творів мистецтва?

Дмитро Наливайко

ФАУСТ

ПРИСВЯТА

*Знов близитесь ви, постаті туманні,
Що вже мені з'являлися колись.
Чи вдержу вас? Чи знову тій омані
Мої чуття прихильно піддались?
Ви ринете! Пануйте ж, нестриманні,
Коли вже ви так владно піднялись;
Моя душа бентежно молодів,
Коли від вас чудовний дух повіє.*

*Ви принесли веселих днів картини
І образів навіки любий рій;
І першого кохання й дружби тіні;
Встають, немов у казці прастарій.
Згадалися життя зигзаги звинні,
Минулий жаль, і втрати біль гіркий,
І ймення тих, що їх зрадлива доля
В цвіту стяла, мов квіти серед поля...*

*Пісень моїх не чують ніжні душі,
Що слухали пісні юнацьких днів;
Розвіялись бесіди наші дружні,
Їх відгомін давно вже відбринів.
Кругом чужі, хоч, може, й не байдужі,
Та їх хвала не радує чуттів;
А ті, що їх, мов рідні, привітають,—
Розкидані, десь по світах блукають.*

*І знов мене привиддя полонили,
Неначе звуть в мовчазне царство сна.
Колишній спів мій, майже занімілий,
Лунає знов, мов арфа чарівна;
Я стрепенувсь, і сльози забриніли,
І серце враз відтало аж до дна...
Теперішнє здалека ледве мріє,
А що пройшло — ізнов живе і діє.*

ПРОЛОГ У ТЕАТРИ

Директор театру, поет і комік.

Директор

Обидва ви не раз мені
В пригоді стали в хвилию скрути;
Скажіть, яким повинен бути
Театр у нашій стороні?
Бажаю я завжди юрбі годити:
Вона живе, дає й другому жить.
Стовпи стоять, поміст із дощок збитий,
І всяк туди, на свято мов, спішить.
Сидять усі вже, звівши вгору брови,
До подиву і захвату готові.
Я знаю, як сподобатися всім,
А все ж чомусь сьогодні страшнувато;
Хоч путне щось незвично бачить їм,
Але вони читали страх багато.
Як змайструвать виставу нам таку —
Нову, й живу, і людям до смаку?
Люблю, коли у нас під балаганом
Гучна юрба хвилює ураганом
І тиснуться до цих дверей вузьких,
Мов у переймах болісно-тяжких.
Ще в білий день, ще о четвертій
До каси товпляться дістать квиток
І ладні битися за нього до півсмерті,
Мов це — в голодний рік насущника шматок.
Лише поет зробить це диво здібний;
О друже мій, тут твій талант потрібний!

Поет

Не говори про натовп той нікчемний;
Його діла високий дух гнітуть,
Затьмарюють, як морок ночі темний,
Затягують у вир, у каламуть.

Веди мене в небесний світ таємний,
Де радощі поетові цвітуть.
Лиш там любов і дружба нас чекають,
Божественні чуття в серцях плекають.

Що в глибині грудей у нас постало,
Що, тремтячи, зірвалось на уста,
Невдало раз, а інший раз і вдало,—
Поглине все хвилина зла й пуста;
А що роки у серці визрівало,
В довершене творіння вироста.
Примарний блиск живе одну хвилину,
Правдивому нема в віках загину.

К о м і к

А що мені з потомних тих віків?
Коли б і я про них лиш говорив,
То хто б сучасників розважив?
А їм потрібен добрий жарт,
І вже чогось веселий хлопець варт,
І чимсь в суспільстві він заважив.
Хто зацікавить публіку зумів,
Того вона не кине цінувати;
Що більше буде слухачів,
То легше їх опанувати!
Отож зробіть нам п'єсу до пуття
І виведіть фантазію і волю,
Кохання й розум, пристрасть і чуття,
Та й дурості якусь там дайте ролю.

Д и р е к т о р

А головне, як більш перипетій!
Бо глядачі цікаві до подій;
Як більше сцен напружених, рухомих,
Щоб всяк дививсь, не зводячи очей,—
І ви попали вже в число відомих,
Усюди люблених людей.
Лиш масою підкорите ви масу,
Для себе в ній всяк найде штучку ласу;
Де всього є, там кожен візьме щось,
Й видовище до серця всім прийшлось.
Даеш нам твір — давай в шматках, на милість,
Таке рагу нам вигідніш, як цілість,
Бо легко зготувать і зручно подавать.
Нащо тобі здалась довершена умілість?
Хоч що дай публіці — на шмаття буде рвать...

Поет

Ганебне ремесло ганебним буде скрізь
І справжньому художнику не личить.
Та ви, я бачу, завзялись
Нікчемних партачів звеличить.

Директор

Такий докір мені не заболить:
Хто дума путне щось зробить,
Знарядь шука, як до роботи.
А вам — м'які дрова колоти;
Для кого пишете? Глядіть:
Ось цей з нудоти йде сюди,
Той — за столом по зав'язку напхавшись,
А той (найгірший він завжди) —
Газет усяких начитавшись.
До нас збігаються, немов на маскарад,
Побачити цікаве кожен рад.
Тут дами напоказ з'являються ошатні;
Це теж артистки, лиш безплатні.
Ви дивитесь з поезії висот,
І всі поклонники вам любі;
Погляньте ж ближче на народ:
Одні холодні, другі грубі.
Той по виставі йде у карти грать,
Той зночувати ніч в обіймах у повії;
Чи ж варт для них бентежить мрії
І муз шляхетних турбувать?
Кажу ж вам, лиш пишіть,
Все більш і більш пишіть,—
І зразу шлях до успіху відкритий,—
Людей аби із плигу збити,
Бо трудно їх задовольнить...
Що з вами? З радощів? Чи що болить?

Поет

Иди шукай деінде наймитів!
Ти хочеш, щоб поет занапастив
Свій вищий дар — і пориви, і мрії
Природою натхненого творця!
Чим він чарує всі серця?
Чим він скоряє всі стихії?
Це та гармонія, що лине із грудей
І обійма весь світ — природу і людей.
Коли природа свій починок вічний,
Байдуже прядку крутячи, пряде,

І всіх створіннів гурт негармонічний
Різноголосячи гуде,—
Хто вносить лад усюди живодайний,
Вливає ритм у кожен рух і звук?
Хто всі ті голоси в хорал еднає зграйний,
В акордів голосних врочистий перегук?
Хто каже бурі в пристрасті ревіти,
Зорі вечірній в роздумі сіять?
Хто може всі весняні пишні квіти
До ніг коханої прослати?
Хто лаврові листки спліта в вінок,
Щоб увінчати почесстю героїв?
Хто олімпійцям захист і зв'язок?
Поет, людської сили прояв.

К о м і к

Явіть же нам ту силу сповна,
Хай творчість так у вас іде,
Немов пригода та любовна.
Буває, двох десь випадок зведе,
А там пішли побачення й розмови,
Щасливі сні й пробудження раптові,
Надії хміль і гіркота оман,—
І так незчуєшся, як вродиться роман!
Таку і ви нам п'есу дайте,
В життя людське чимглибше заглядайте!
Всі так живуть, а бачать так не всі,
Тож покажіть життя у всій красі.
Картини барвні, світло тьмяне
Та іскра правди в млі омани —
І наварили ви пиття,
Що людям скрашує життя.
І йде сюди замріяне юнацтво,
Йому наш твір — чудесне відкриття,
І йдуть сюди вразливі на чуття,
Для них ця гра — переживань багатство.
І кожен тут знаходить щось своє
І бачить те, що в нього в серці є.
Ще здатні всі вони і до плачу й до сміху,
Шанують пориви, із блиску мають втіху...
Хто всього знав, тому попробуй догоди!
Хто починає жить — подякує завжди.

П о е т

Верни ж мені той час блаженний,
Коли я жити починав,

Коли пісень потік натхнений
З джерел незглибних виринав;
Коли в туман був світ повитий
І чар закритий в пуп'янки,
Коли барвисті і п'янки
В лугах веселих рвав я квіти...
Я бідний був — і все я мав,
І правду й вигадку кохав...
Верни ж ті пориви чудові,
І серця жаль, і щастя сні,
І міць ненависті й любові —
Минулу молодість верни!

К о м і к

Та молодість потрібна лиш,
Як ворог у бою натисне,
Як дівчина, усіх миліш,
Тобі сама на шию звисне,
Як вабить здалеку вінок
Тебе добігти ген до цілі,
Як на умі тобі танок
І пиятика ночі цілі,—
А струни ліри золоті
Рукою вправною торкати,
Назустріч обраній меті
Стежками звинними блукати,—
Це вам, старим, і бог велів,
І цьому тільки маємо радить ми,
Бо старість з нас не робить малюків,
Вона лиш застає нас дітьми.

Д и р е к т о р

Покиньте спори й аргументи,
Лишіть докори й компліменти,—
За них нічого не купить;
До діла треба приступить.
Натхнення, настрої — то бридня все,
Сміліші будьте, їх не ждять.
Коли поетом ти назвався,
Умій натхненням володіть!
Варіть же швидше, друже милий,
Кріпкий напій, що ми ждемо;
Чого сьогодні не зробили,
Те завтра не прийде само!
Отож і дня дарма не гайте,
Як тільки є можливість десь,

За коси враз її хапайте
І вже із рук не випускайте,
Поки свого не доб'єтесь.
Адже яких лише дивацій
Не бачив наш німецький кін!
Тож не шкодуйте ні машин,
Ні чудернацьких декорацій.
Не бракуватиме зірок,
І сонця, й місяця, і неба,
Дамо й води, й вогню, як треба,
І скель, і звірів, і пташок!
Так розміркуйте ж все дотепно,
На сцені всесвіт умістіть
І швидко й бережно пройдіть
Із неба через землю в пекло.

ПРОЛОГ НА НЕБІ

Господь, архангели,
згодом Мефістофель.

Рафаїл

Могутнім громом сонце грає
В гучному хорі братніх сфер
І путь накреслену верстає
Од первовіку й дотепер.
Цих незбагненних див видіння
Сповняє силою серця,
І, як у перший день творіння,
Величні всі діла Творця.

Гавриїл

Земля із швидкістю страшною
В просторі крутиться-літа,
І райське світло дня чергою
Змінює ночі темнота.
Хвилює море неозоре
І шумом скелі покрива,
Та сфер стремління вічно-скорє
І гори, й море порива.

Михаїл

Бурхають бурі навзаводи,
Шумлять нестримано кругом
І огортають твердь і води
Таємно-грізним ланцюгом.
Блискаче з хмар руїнний племінь,
Громам осяюючи путь,
Та всеблагої ласки промінь
Приборкує стихії лють.

Всі троє

Цих незбагненних див видіння
Сповняє силою серця;
І, як у перший день творіння,
Прекрасні всі діла Творця.

М е ф і с т о ф е л ь

О Господи, ти знов між нас явивсь,
Питаєш, як ідуть у кого справи;
Між челяддю і я тут опинивсь,
Бо ж завше був до мене ти ласкавий.
Не вмію я так компліментів править,
Як ангели, удатні на язик,
Від пафосу мого ти б засміявся навіть,
Коли б ти був од сміху не одвик.
Сонця й світи залишу я в спокої —
Я свідок лиш мізерності людської.
Смішний божок землі не зміниться ніяк,—
Як спервовіку був, так і тепер дивак.
Погано він живе! Не треба
Було б йому давати і крихти світла з неба.
Тим розумом владає він,
Щоб жити, як тварина із тварин.
Та він же чисто коник той цибатий
(Пробачте порівняння це мені):
Не підлетить, а вміє лиш стрибати
Та знай сюрчить в траві свої пісні.
Та у траві іще б якось жилося,
Так ні, притьмом в болото суне носа.

Г о с п о д ь

І вічно скаржишся мені ти!
Невже ж тебе задовольнити
Земля ніколи не змогла б?

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, Господи! На ній одне лихе твориться:
Так люди мучаться,
що жаль на них дивиться,—
Вже проти них і запал мій ослаб.

Г о с п о д ь

Ти знаєш Фауста?

М е ф і с т о ф е л ь

Він доктор?

Г о с п о д ь

Він мій раб!

М е ф і с т о ф е л ь

Та раб то раб, а служить по-якому?
І їсть, і п'є він щось не по-земному.
Його думки, на безум хворі,

Ширяють десь в непевній далині.
То з неба б він зірвав найкращі зорі,
То пив би він всі радощі земні;
Та ні земля, ні далі неозорі
Не вдовольнять тієї маячні.

Г о с п о д ь

Він поки що у мороці блукає,
Та я вкажу йому до правди вхід,
Бо знає садівник, як деревце плекає,
Який від нього буде цвіт і плід.

М е ф і с т о ф е л ь

Та він не ваш, я ладен закладатись!
Дозвольте лиш за нього взятись,
І піде він за мною вслід.

Г о с п о д ь

Я згоден, спробуй його злудить,
Поки живе він на землі;
Хто йде вперед, той завше блудить.

М е ф і с т о ф е л ь

Спасибі вам; з мерцями справи злі,
Я не люблю тії мороки;
Мені за них миліш здорові, повні щоки;
Я так люблю живих людей,
Як любить кіт живих мишей.

Г о с п о д ь

Що ж, спробуй відірвати духа
Від його першоджерела
І, якщо він тебе послуха,
Зведи його на стежку зла.
Знай, сам ти осоромишся натомість:
В душі, що прагне потемки добра,
Є правого шляху свідомість.

М е ф і с т о ф е л ь

Свідомість швидко завмира!
Я знаю, в мене певна гра.
А вже коли свого доб'юся,
То матиму утіху немалу:
Нехай тоді плазує у пилу,
Як та змія, моя тітуся.

Г о с п о д ь

Приходь сюди безпечно завше,
На ваш-бо рід не маю ворожди;

А з духів заперечення, лукавче,
Ти був мені найстерпніший завжди.
Людина не всякчас діяльності радіє,
Понад усе кохає супокій;
Потрібен їй супутник воружкий,
Щоб бісом грав і збуджував до дії.
А ви, справдешні діти Божі,
Любуйте на дива творіння гожі!
Нехай живий і вічно-творчий дух
Лле скрізь любові світло животворне
І явищ біг, речей минущих рух
Хай думкою безсмертною огорне.

Небо закривається, архангели розходяться.

М е ф і с т о ф е л ь

До чого ж гарний дідуган!
З ним інколи зустрітисся приємно.
І то сказать: такий великий пан
З дияволом обходиться так чемно!

ЧАСТИНА ПЕРША

ДІЯ ПЕРША

НІЧ

Вузька кімната з високим готичним склепінням.
Фауст сидить неспокійно в кріслі біля столу.

Фауст

У філософію я вник,
До краю всіх наук дійшов —
Уже я й лікар, і правник,
І, на нещастя, богослов...
Ну і до чого ж я довчивсь?
Як дурнем був, так і лишивсь.
Хоч маю докторське звання
І десять років навмання
Туди й сюди, навкрив-навкіс
Воджу я учнів своїх за ніс,—
А серце крається в самого:
Не можем знати ми нічого!
Хоч я й розумніший, як бевзні ті всякі,
Учені, магістри, попи та писаки,
Хоч я в забобони й страхи не вдаюся,
Із пекла сміюся, чортів не боюся,—
Зате ніяких радощів не маю,
Не вірю я, що я щось знаю,
Не вмю я людей навчати,
Не вмю їх на добро напучати...
Грошей, майна я не нажив
І слави теж не заслужив;
Собака, й той не став би так жити!
Тому-то й почав я ворожити,—
Чи не відкриє духів міць
Мені одвічних таємниць,
Щоб я дарма не мудрував,
Чого не знаю, не казав,
Щоб я збагнув почин думок

І світу внутрішній зв'язок,
Щоб я пізнав основ основу,
А не кидав слова-полову...

О повний місяцю ясний,
Мій друже тихий і сумний!
Коли б востанне з висоти
Мої страждання бачив ти
За цим столом чувань нічних,
Між цих пергаментів і книг!
Коли б я міг блукать між гір,
В твоїм промінні ніжить зір,
Серед печер звиватись духом,
В твоїй імлі снуватись лугом,
Весь чад науки там лишити,
В твоїй росі цілющій змити!..

Ох! Я ще тут, в тюрмі-норі?
О мури прокляті сирі!
У цих мальованих шибках
Небесний світ — і той зачах!
Стримлять до неба стоси книг,
Ненатла точить їх черва,
Їх пилюга густа вкрива,
І кіпоть осіда на них;
Уздовж полиць з давнешніх літ —
Реторти, слоїки, склянки,
Начиння, приладів рядки —
І це в тебе світ! І це зветься світ!
І ти питаєш ще, чому
На серце туга наляга,
Чому незвідана нудьга
Труїть всі радощі йому?
Замість живих природи хвиль,
Куди Творець людей вселив,
Навколо тебе — тлінь, і цвіль,
І жах потворних кістяків.
Тікай! На волю, на простір!
Візьми цю книгу чарівну;
Цей Нострадамів віщий твір
Тобі відкриє таїну.
Спізнаєш ти шляхи світил,
Збагнеш природи вічний рух,
І в душу вступить повінь сил,
Коли промовить духу дух.
Шкода обнять сухим умом

Священних знаків зміст живий;
Ви, духи, тут в'єтесь кругом,
Озвіться ж ви на голос мій!

*(Розкриває книгу і бачить знак
макрокосму).*

Яким блаженством всі мої чуття,
Уся моя істота поїнялася,
Немов по жилах полумінь життя
І невмируща юність розлилася...
Чи то ж не Бог ці знаки написав,
Що душу збурену втишають,
Що серце вражене втішають,
Що перед розумом наяв
Природи тайнощі всесильні виявляють?
Чи ж я не Бог? Я просвітлів!
І враз моє духовне око
В природи творчий вир заглянуло глибоко.
Тепер збагнув я сенс премудрих слів:
«В світ духів можна прозирнути,
Та ум і серце мляві вкрай:
Встань, учню, і земнії груди
В ранковім єяєві скупай!»

(Розглядає знак).

Як все тут діє в колі вічним,
У багатоликій красоті,
Як сили горні в льоті стрічним
Міняють кінви золоті!
На благовісних крилах мають,
Споруду всесвіту проймають
У гармонійній повноті!
Яка картина! Ах! Картина лиш...
Природо безконечна! Де ж, коли ж
Знайду ту грудь, що нею світ ти поїш,
І небо, й землю — все живиш?
Невже ж ти болю в серці не загоїш,
Жаги палкої в нім не заспокоїш?

*(Перегортає нетерпляче книжку
й натрапляє на знак Духа Землі).*

Цей знак на мене має інший вплив!
Ти, Дух Землі, мені рідніший,
Я став відразу мов сильніший,
Мов хміль вина мене сп'янив;

І я ладен пірнути в світу море,
Знести земні і радощі, і горе;
Ні грім мене, ні хвиль виття суворе,
Ні згуби страх, ні буря не поборе!
Нахмарило кругом —
І місяць заховавсь,
І лампа згасла!
В імлі встає над головою
Червона заграва...
Холодний жах згори війнув,
Мене пройняв!
Це дух летить, це дух благання вчув...
Одкрийсь мені!
Твій повів серце стрепенув
І владно тягне...
Усе єство до тебе прагне!
Тобі віддав навек я серце й душу,
Нехай і вмру — тебе побачить мушу!

*(Бере книгу і промовляє таємничі заклинання.
Займається червона заграва,
і в полум'ї з'являється дух).*

Д у х

Хто зве мене?

Ф а у с т

(аж відсахнувся)

Лице страшне!

Д у х

Ти притягнув мене так владно,
З моєї сфери пивши жадно,
І ось...

Ф а у с т

Жахаєш ти мене!

Д у х

Благав ти ревно і незмінно
Побачити вид мій, почуть мою річ;
Вразив мене відчайний клич,—
Ось я... То чом же, надлюдино,
Ганебно так дрижиш? Де дівсь душі порив?
Де велет сміливий, що світ в собі створив,
Носив, плекав; що помисли жили в нім

Із духами у всьому стати рівним?
Чи ж ти той Фауст, що ждав і сподівався,
Нестримано до мене поривавсь?
І ось, як я дихнув на тебе палко,
Відразу знітився ти жалко,
Гробак нікчемний, боязкий?

Фауст

Ні, я знесу вогонь чарівний!
Це я, це Фауст, тобі я рівний!

Дух

В життя потоках, у морі дій
В'юся вгору, вниз,
Ллюся всюди й скрізь!
Народження й смерть —
Океан і твердь,
Ткання мінливе,
Життя бурхливе,—
Я тчу на грімкому верстаті часу
Богам на одіння живу красу.

Фауст

По всьому світу ти снуєш,
Діяльний дух, як я близький до тебе!

Дух

Близький до того, що збагнеш,
А не до мене!

(Щезає).

Фауст

(падає додолу).

Не до тебе?
А до кого ж?
Я, подоба Божа,
І не близький до тебе!

(Хтось стукає у двері.)

О смерть гірка! Це йде мій помічник,
Докучливий сухий влазлівець!
І щастя обернулось внівець,
І привид вимріяний зник!

Увіходить Вагнер у шлафроці, в нічному ковпаку,
з лампою в руці. Фауст відвертається з нехиттю.

Вагнер

Даруйте, ви декламували;
Це з грецької трагедії, мабуть?
Це вміння має значення чимале,
І я б хотів його здобути.
Чував я, що й священник-казнодія
Повчитись часом може в лицедія.

Фауст

Так, якщо й сам священник — лицедій;
Немало є між них такого крою.

Вагнер

Ох! Ми живем здебільша самотою
І бачим світ хіба у день святий,
Немов крізь телескоп, лише здалека;
І вчить людей казанням — річ нелегка.

Фауст

Без почуття й мистецтво все даремне,
Коли ж говорить з вас душа,
То слово щире і буремне
Усі людські серця зруша.
А ви?.. Сидить та компонуєте
З чужих об'їдків розмазню,
Та в попільць ретельно дуйте —
Ачей здобудете вогню!
Як вам це всмак, то дурні й діти
З вас подивують інший раз;
Але шкода серцями володіти,
Коли немає серця в вас.

Вагнер

Та красномовство все ж нам не байдуже,
А я, на жаль, в нім знаюся не дуже.

Фауст

Шукай заслуги не в словах,
Не шийся в галасливі блазні!
Як розум є в твоїх речах,
То будуть без окрас виразні,
Бо для правдивих мудреців

Не треба вишуканих слів.
Всі ваші фрази дуті, беззмістовні,
Цяцьковані, бундючно-пишномовні,—
То вітер лиш, що десь між верховіть
Сухим осіннім листям шарудить.

В а г н е р

Ох, довгий лан знання,
А ми недовговічні!
Всі досліди мої критичні
Не раз ця думка зупиня.
Як важко досвіду набратись,
Щоб до самих джерел дістатись!
А там, дивись, на півшляху
Спіткаєш нагло смерть лиху.

Ф а у с т

Пергаментом жаги не вгамувати,
Не в нім свята, живуца течія;
Повік тобі на спрагу знемагати,
Коли суха душа твоя.

В а г н е р

Пробачте, нам приємно завше
Побачить, дух часів прослідкувавши,
Які колись думки у мудреців були
І як далеко ми тепер вперед пішли.

Ф а у с т

Авжеж далеко, аж до зір!
В часи минулі не сяга наш зір:
То книга за сьома печатьми.
А те, що звеш ти «дух часів»,—
В тім лиш відбиток духу письменців,
По суті, можемо помічати ми.
Та писанина — то якесь страхіття,
Поглянувши, світ за очі б тікав:
То — купа сміття, звалище лахміття,
А в кращім разі — фарс з життя держав,
Повчальними прикрашений думками,
Банальними, як у ляльковій драмі.

В а г н е р

А світ? А людський ум і почуття?
Пізнати їх усякий з нас бажає.

Ф а у с т

А що ж «пізнати» означає?
Хто справжнім іменем назве дитя?
Так, мало хто пізнатъ хоч дещо зміг,
Та й ті провидці, серцем необачні,
Несли свої думки юрбі невдячній;
За те й палили, й розпинали їх...
Даруйте, друже, мабуть, час кінчати,
Бо вже, дивіться, пізня ніч.

В а г н е р

А я ладен і цілу ніч не спати,
Аби вести із вами вчену річ.
Дозвольте й завтра, в великодне свято,
Спитати вас про те, про се.
Я щирій до наук — і знаю вже багато,
Але хотів би знати все.

(Виходить).

Ф а у с т

(сам)

Іще його не зрадила надія;
Копається в гноїську, скарб шука,
А знайде часом черв'яка,
То, дурень, і тому радіє...
Як міг цей голос пролунати в час,
Коли тут вився духів рій таємний?
Та дякую тобі я на цей раз,
Ти, син землі, над всіх нікчем нікчемний!
Ти з пут відчаю визволив мене,
Бо я вже мало глузду не позбувся:
Видіння те було таке грізне,
Що перед ним я карликом почувся.
А я ж гадав, що, образ божества,
Я вже зирнув у істини свічадо
І поринув у вічне сяйво радо,
Земного збувшись єства;
Я був уже, мов світлий херувим,
Спроможний всю природу обійняти,
У насолоді творчій богувати;
За це зухвальство я діждавсь одплати,
Упавши в прах під словом громовим...
Мені з тобою не дано зрівнятись,
Мій дух слабкий: він зміг тебе дізватись,
А вдержати — снаги не стало в нім.
Таким малим, таким великим

Я чувся в ту блаженну мить;
Та вверг мене ти владним скриком
Ізнову в людську безвихідь.
Куди ж іти? Чого тікати?
Чи відректись від давніх мрій?
Своїми ж вчинками ми ставимо завади
Собі в дорозі життєвій!
На всі високі духу поривання
Матерія лягає тягарем,
І, благ земних досягши обладання,
Найвище з благ оманю ми звем,
І почуття, і пориви натхненні
Ми в суєті розгублюєм буденній.

Фантазія почне свій смілий льот,
Об вічності черкаючися грані,
Та розмах той повужчає зарані
В мутному вирі часових незгод.
Вгніздиться в серці глибоко турбота
І невсипущая скорбота,
Прогонять радощі, захмарять супокій,
Приймаючи щоразу вид новий:
То ніби дім і двір, то ніби жінка й діти,
Вода, вогонь, отрута, ніж;
Нема загрози — а дрижиш,
Нічого не згубив — а мусиш щось жаліти...
Не рівня я богам, і знаю, що це так;
Мабуть, проскнію вік, немов сліпий гробак,
Що вплаз живе і землю рие-пушить,
Поки його чиясь нога роздушить.

Хіба ж не пил то, з безлічі полиць
Злітаючи, мій мозок сушить?
Не мотлох то, що тисяччю дрібниць
Мене в цім затхлім світі душить?
Чи ж тут знайду, чого шукав?
Пощо мені у сотнях книг читати,
Що рід людський завжди і скрізь страждав,
А хто-не-хто і щастя міг зазнати?

Чом вищиривсь ти, черепа пустий?
Твій мозок, як і мій, колись серед туману
Шукав ясного дня, й блукав у тьмі густій,
До правди рвавсь, і потрапляв в оману.
Стоять, мене на глузи беручи,
Вали, зубці, колеса, кулі...

Біля дверей б'ючись, я мав вас за ключі,—
Та ви мені замк: не відімкнули...
Бо, повна тайн і блим днем,
Природа не відслонить запинала,
І що вона тобі від духу заховала,
Того не витягнеш гвинтом і важелем.

Ось інструмент ще батьківського вжитку,
До нього я ні разу не торкався;
Ось блок уже здавен дармує без пожитку,
Від каганця весь сажею узявся.
Ой, краще б я малий цей спадок згайнував,
Аніж тепер під ним, згинаючись, впрівати!
Що від батьків у спадок ти дістав,
Тим користуйсь, щоб дійсно посідати.
Що без пожитку нам —

то т'ягар зайвих справ,
А користь вся у тім, що хвиля може дати.
Та що там із кутка так вабить, ловить очі?
Чи в пляшечці тій криється магніт?
Ясніє любо так, мов в лісі серед ночі
Проміння місячне, пробивши хащу віт.
Привіт тобі, фіале мій єдиний,
Утілення умілости людини,
Побожно я на стіл тебе здійму.
Вмістилище лагідних струй дрімотних,
Виталище витворних сил мертвотних,
Вслужи як слід господарю своїму.
Дивлюсь на тебе — і страждання глухне,
Візьмусь за тебе — поривання вщухне,
Вгамується в душі бажань прибій;
До ніг мені безкрає, світле море
Простелеться, мов дзеркало, прозоре,
І вдалині засяє день новий.
Ось близиться вогненна колісниця
На л'єгких крилах! Вже готовий я
Новим шляхом в ефірний безмір звиться
До вищих сфер, де чистий чин сія.
Божиста розкіш, вічне раювання!
Чи ж варт його така гробача слизь?
Так, від земного сонця без вагання,
Без жалкування відвернись!..
Дерзни вступити самохїть до брами,
Якої всяк уникнути б волів;
Ти мусиш зараз довести ділами,
Що честь людей — не менш, як мїць богів;

Перед хмурнім проваллям не дрижати,
Що в нім фантазія до мук нас прирекла,
До того входу прямувати,
Що поза ним пекельний вир пала;
На крок рішучий мужності здобутись,
Хоч би й судилося в ніщо там обернутись.
Іди ж сюди, мій кубку кришталевий;
Залежався ти в цьому футляреві,
Давно вже я про тебе й не гадав!
Ти вигравав ще на дідівських святах
І звеселяв гостей понуркуватих,
Коли між них ти за столом кружляв.
Твій штучний карб аж очі в себе брав:
Усі той карб у віршах толкували,
А потім враз свій трунок випивали,—
Я не забув і досі тих забав...
Та не мінятимось з сусідами тобою,
Не мудруватиму над хитрою різьбою,
Бо іншого пиття собі надбав.
В тобі ж темніє сік п'янкий, фатальний,
Що я обрав на цей бенкет прощальний;
В останній раз, самотній і печальний,
Вітаю ранок я, що тайно засвітав!

*(Підносить келиха до вуст.
Чути дзвони й хоровий спів).*

Х о р а н г е л і в.

Христос воскрес!
Мир вам, оплутані
Згубними, лютими,
Грішними путами,
Мир вам з небес!

Ф а у с т

Що за гомін, що за світлий дзвін
Від уст відводить чашу ненадпиту?
То дзвонів гук; чи не вістує він
День великодній змученому світу?
Ви, хори, почали уже той втішний спів,
Що в воскресіння ніч з уст ангелів бринів
Потвердженням Нового Заповіту?

Х о р ж і н о к
Миром пашистим
Ми полили Його,
Саваном чистим

Ми повили Його;
В гріб положили
Тіло Його святе...
Як же з могили
Зник ти, Христе?

Х о р а н г е л і в

Христос воскрес!
Радуйтеся, смирнії,
Серцем покірнії,
В іспитах вірнії,—
Ви спасетесь!

Ф а у с т

Небесна вість любові й миру,
За чим прийшла в оселю сіру?
Лети туди, де є лагідні почуття.
Я чую вість, але утратив віру.
А чудо — віри вкохане дитя.
У сфери ті, відкіль той спів лунає,
Мені наказано політ;
Та рідний був той дзвін мені з малечих літ,
І знов мене він до життя вертає.
Колись, було, в суботній тишині
Небес цілунок мариться мені,
І чудо чується у дзвоні, тайни повнім,
І я горю в екстазі молитовнім;
І йду, було, у поле, в ліс,
У тузі солодко-бентежній,
І розливаюсь морем сліз,
І світ встає в мені безмежний!
Так згадую я час дитячих забавок
І щастя свят весни, свобідне і безкрає,
І спогад любий цей мене вже не пускає
Зробить останній, грізний крок.
Дзвенить, бринить, пісні, ясні, як мрія!
Сльоза біжить... О земле, знову твій я!

Х о р у ч н і в

Землю покинув Він,
Вставши із тліні,
Вгору полинув Він
В слави промінні.
Він в небесах ясних,
Там Йому стать, радіть;
Ми ж на путях земних,

Тут нам страждать, терпіть.
Ти нас залишив,
Вчителю, ми скорбим:
Ти нас не втішив
Щастям Твоїм!

Х о р а н г е л і в

Христос воскрес,
Смертю смерть зборов!
Вільний від зла оков,
Рад мир увесь!
Хто Його чтитиме
Тим, що чинитиме:
Ближніх любитиме,
Благо творитиме,
Тайну віститиме,—
З тим буде Божий Син,
З тим буде Він!

ЗА МІСЬКОЮ БРАМОЮ

Ю р б и л ю д е й, що вийшли гуляти за місто.

Г у р т п і д м а й с т р і в
Із нами хочете? Ходім!

Д р у г и й г у р т
Та ні, ми йдем в Стрілецький дім.

П е р ш і
А ми до млину водяного.

О д и н п і д м а й с т е р
Я раджу вам до Доброї Води.

Д р у г и й
Коли ж негарна там дорога!

Д р у г и й г у р т
А ти?

Т р е т і й
Куди вони, і я туди.

Ч е т в е р т и й

Ходім у слободу, там гулянки на диво,
Дівчата гарні, і незгірше пиво,
І хлопці б'ючі, хоч куди.

П ' я т и й

Диви, яка палка натура!
Чи втрете засвербіла шкура?
Ти не заманиш більш мене туди.

Н а й м и ч к а

Ні, ні, пусти, я маю бути в місті.

Д р у г а

Та він десь тут, ходім до тих осокорин.

П е р ш а

Мені нема з того корісті,
Бо ж горнеться до тебе він,
З тобою тільки і танцює...
Мене те щастя не хвилює!

Д р у г а

Та він там буде не один,
Казав, що прийде і блондин.

Ш к о л я р

Глянь, пане-брате! Ну й дівульки!
Гайда слідом, підчепим хто яку.
Хмільного пива дзбан,
Кріпкий тютюн до люльки
Та дівка при боку — оце нам до смаку.

Д і в ч и н а - г о р о д я н к а

Нівроку, хлопці дженджуристі,
Та легковажні, просто жах:
Де б погулять в пристойнім товаристві -
Так ні, побігли по дівках.

Д р у г и й ш к о л я р

(до першого)

Стривай, ще дві ідуть за нами,
Дівчата ладні, чепурні;
Одна — моя сусідка саме,
І страх до любові мені.
Дивись, як ніжками дрібочуть,
Напевно, нас догнати хочуть.

Перший

Ні, пане-брате! Що нам чепурні!
Біжим, не даймо зникнуть дичині.
Ті рученьки, що в будень працю люблять,
В недільний день найкраще приголублять.

Міщанин

Ні, новий бургомістр не радує мене,
Як на посаду став, так зразу кирпу гне!
А місту з цього мало послуг,—
Що день, то гірше справи йдуть,
Що час, то збільшується послух,
Що раз, то більше з нас деруть.

Старець - лірник

(співає)

Пани кохані, любі пані,
Мої рум'яні, пишно вбрані
Учуйте голос слізний мій,
Запоможіть в нужді гіркій!
Нехай недарма буду грати!
Блаженний той, хто може дати...
Хай ради празника і ми
Повеселимся між людьми.

Другий міщанин

Люблю я над усе в неділю а чи в свято
Послухати про війни та бої;
В Туреччині,— десь є такі краї,—
Народи ріжуться завзято.
Стоїш собі із кухлем край вікна,
А по ріці човни проходять рівномірно;
Так весело святковий день мина,
І йдеш додому тихо й мирно.

Третій міщанин

Еге ж, сусіде, й я за те,
Хай б'ються там собі на лихо,
Хай світ перевертом іде,
Аби у нас було все тихо.

Стара баба

(до дівчат-городянок)

Дівчатонька! Ой любий маків цвіт!
У вас не закохатись годі!
Бабуся стане вам в пригоді —
Чи ворожить, чи вилити пристріт.

Д і в ч и н а - г о р о д я н к а
Не йди, Агато, до старої відьми,
Не станем тут із нею говорити ми;
Та, знаєш, в неї в новорічну ніч
Я судженого бачила навч.

Д р у г а

Та і мені вона гадала,
Його в кришталі показала:
Військовий, смілий, гарний на виду,—
Шукаю скрізь його, та хтозна, чи знайду.

С о л д а т и

Кріпкії замки —
Мури зубчасті,
Пишні дівчата,
Ще й гордуваті —
Здобич солдата!
Красна в нас плата
За сміливий труд!

Завше ми радо
Йдем за трубою,
Як до утіхи,
Так і до бою.
Любо нам жити,
Мило нам битись,
Замки й дівчата
Мусять скоритись.

Красна в нас плата
За сміливий труд!
Візьмуть солдати
Й далі ідуть.

Ф а у с т і В а г н е р

Ф а у с т

Від криги звільнив закуті хвилі
Ясної весни животворний зір;
Полів зеленіє весела шир;
Стара зима у люті безсилій
Втекла до схову суворих гір
І посилає подеколи звідти
Зернистого снігу спізнїлу стягу,
Що зникне вмить на зеленім луґу,
Бо білого сонце не хоче терпіти;
Всюди буяє ріст і цвітіння,

Все одягає барвне одіння,
І як немає квіток ще тут,
То їх замінює вбраний люд.
З гірки цієї обернися
І на місто подивися:
Як із темрявих воріт
Весело висипав люд, мов цвіт.
Сонце всіх їх радо віта:
Це ж бо день воскресіння Христа,
Та й самі вони з мертвих встали,
Вийшли з тісних, ядушних домів,
Кинули темні ґорища й підвали,
Стіни гнітючі майстерень, цехів,
Вирвались з вулиць щемких оков,
Із святобливого смерку церков —
Вийшли всі до світла ясного!
Глянь-бо, глянь, народу якого
Розійшлось по садах, по полях,
А ріка тече розлого,
Вся в веселих, рухливих човнах.
Од берега, до краю повен,
Одчалує останній човен;
Навіть з далекої гори
Убрань мигочуть кольори...
А он — селян святкові зграї,
Тут люди раді, як у раї,
І скрізь один лунає крик:
Ось тут я справді чоловік!

В а г н е р

Шановний докторе, із вами
Приємно й корисно пройтись;
А сам би я не зміг гулять між мугирями,
Бо грубості я не виношу скрізь.
Цей крик і зик, скрипки, скраклі
Для мене зроду ненависні:
Так репетують, мов їх гонять духи злі,
І це в них гра, і це в них пісня!

С е л я н и

(танцюють і співають під липами)

Ой пастушок прибравсь в танок,
На жупанку — стрічок, квіток —
Як мак той, процвітає...
Під липою гульня вже йде,
І всі танцюють, аж гуде —

Гей, гоп! Гей, гуп!
Топо-топ! Тупу-туп!
Ще й скрипка витинає.
Ось пастушок прискорив крок,
Та шусть в гурток, та до дівок,
І вже одну штовхає...
Та обертається мерщій:
«Агій, дурний, який швидкий —
Гей, гоп! Гей, гуп!
Топо-топ! Тупу-туп!
Звичаю мов не знає!»

Та пастушок її в кружок,
Направо стриб, наліво скок —
Плахіття тільки має!
Розчервонілись — аж горять,
Втомилась — сіли спочивать,
Гей, гоп! Гей, гуп!
Топо-топ! Тупу-туп!
Він дівку підмовляє.
«Ой пастушок, голубчикок!
Слова ж твої, як той медок,
А не зведеш, буває?»
А він її у гай веде,
З-під липи ж їм танець гуде —
Гей, гоп! Гей, гуп!
Топо-топ! Тупу-туп!
Ще й скрипка витинає...

С т а р и й с е л я н и н

А, пане докторе, гаразд,
Що й ви між нас у день оцей:
Такий учений чоловік,
А не цураєтесь людей!
За це ж найкращий кухоль вам,
Хоч покуштуйте наших вин,—
Пиття вам згагу прожене;
І, скільки в кухлі є краплин,
Бажаю я, щоб стільки днів
Вам Бог до віку приложив.

Ф а у с т

За ласку дяку віддаю
І за здоров'я ваше п'ю.
Народ обступає їх колом.

Старий селянин

Еге ж, гаразд, що ви до нас
У цей веселий день прийшли;
Та ви і в інший, гірший час
До нас прихильними були.
Чимало є між нас таких,
Що ваш покійний панотець
Одзволив з пазурів чуми,
Поклавши пошесті кінець.
А ви, ще парубком, із ним
З села ходили до села
Між хворих, чумних мертвяків —
Не брала вас недуга зла.
Випробувань скінчився час:
Спасителя Спаситель спас.

У с і

Хай Бог пошле вам довгий вік,
Учений муж, наш рятівник!

Ф а у с т

Моліть Того, хто боре зле,
Спасати вчить, спасіння шле.

(Іде з Вагнером далі).

В а г н е р

Народна шана, о великий муже,
Тебе, напевне, схвилювала дуже.
Щасливий той, хто весь свій хист
Оберне на таку корість!
Показує на тебе батько сину,
Юрба навкруг хвилює без упину,
Застиг скрипаль і танцюрист.
Ти йдеш, і всі стоять рядами,
Шапкуючи, прохід дають:
Ще мить — і всі навколішки впадуть,
Немов перед священними дарами!

Ф а у с т

Пройдім туди ще декілька ступнів
Та й сядемо на камені спочити.
Не раз я тут у роздумі сидів,
Від молитов і посту хоровитий,
І, уповавши на Творця,
Ридав, зітхав, ламав я руки,
Благав страшній чумі кінця,
Визволу від тяжкої муки.

Хвала юрби звучить мені як глум,
І скільки вже я передумав дум
Про те, що ми, невдахи бідні,
І батько, й син — похвал не гідні!
Мій батько, чесний, скромний трудівник,
Над тайнами природи бивсь весь вік
Ретельно, ревно і невтомно,
Але якось головоломно.
У чорній кухні він сидів,
Замкнувшись із гуртком адептів,
І там за безліччю рецептів
Чудовий еліксир варив.
З негідних речовин червоний лев вчинявся,
Що потім в літеплі з лілеєю вінчався,
А згодом їх обох ганяв огонь палкий
На шлюбне таїнство з покою у покій.
І в склянці ось, блискучіша над перли,
З'являлася цариця молода;
Такий у нас був лік; а хворі мерли й мерли,
Чи вижив хто — питать шкода,
Із цим-то варивом пекельним,
Ще гірше од чуми смертельним,
Ми гори й доли ці пройшли.
Десяткам тисяч жертв таке дання давав я,
Вони погинули, а я доживсь безслав'я —
Убивцям чую похвали.

В а г н е р

Навіщо вам про те журитись?
Хіба ж не досить нам трудитись
Ретельно й чесно, так, як нас
Учили вчителі в свій час?
Коли ти хлопцем батька поважаєш,
Його науку радо приймеш ти;
Коли ти мужем скарб той множиєш,
То син твій зможе більше досягти.

Ф а у с т

Блаженний той, хто ще надію має
На світ зірнуть із цього моря тьми!
Бо треба нам, чого не знаєм ми,
Що знаємо — з того пуття немає.
Та годі, годі сумувать
Такої гарної години!
Поглянь, як в сяєві прощальному блищать
Окучерявлені хатини...
Заходить сонце; гасне день у нас;

Десь інший край ще оживить та сила.
Коли б дались мені могутні крила,
Летів би я за сонцем повсякчас,
Глядів би я на світ просторий
У променистім сповитті,
На тихі падоли, на жевріючі гори,
На сріберні струмки і ріки золоті...
Ні дикі урвища, ні темряві ізвори
Мене б у льоті не могли спинить,
І ось уже внизу леліє море,
Ваблива, лагідна блакить...
Не видно вже Божистого світила,
А мрія знов у серці заяснила:
За ним, за ним летіти дню навстріч,
Лишаючи позаду себе ніч,
Над мною — небо, піді мною — хвилі...
Це мрія, сон, а день уже погас...
Чому лиш дух крилатий в нас,
Але тілесно ми безкрилі?
Та хто не марив, хто не снів
Злетіли високо-високо,
Почувши жайворонка спів,
Що його не догляне око,
Побачивши, як од землі
Орел шугає попід тучі,
Як понад море й гори-кручі
Летять додому журавлі?!

В а г н е р

І я, було, частенько химерую,
Але в таких дурницях не смакую.
Набриднуть швидко всі поля й ліси;
Пташині крила — то мені до лиха;
Книжки, книжки читати — от де втіха,
Немає в світі кращої краси!
Вони скрашають вечори зимою
І зогрівають серце і думки,
А розгорну пергаменти шумкі —
То й небо те, здається, тут, зі мною.

Ф а у с т

Тобі одна знайома путь,
А я — стою на роздоріжжі...
У мене в грудях дві душі живуть,
Між себе вкрай не схожі — і ворожі.
Одна випилась жаждиво в світ земний

І розкошує з ним в любовній млості,
А друга рветься в тузі огневій
У неба рідні високості.
О духи, духи, ви ж тут є,
Ширяєте між небом і землею,
Зійдіть до мене й силою своєю
Змініть, змініть життя моє!
Коли б плаща чарівного я мав,
Щоб він мене поніс у світ незнаний,
То я б його, щасливець незрівнянний,
І за царську порфіру не віддав.

В а г н е р

Не викликай тих духів навісних,
Що в мареві над нами в'ються роєм:
Даремно людям ждять добра від них,
Вони приносять звідусюди зло їм.
Із півночі кусливі духи йдуть,
І зуби, й язики у них гостренні,
Зі сходу сонця нам вони засушу шлють,
Сухотами згризаючи легені,
Іх півдня, із розпечених пустинь
Спекотою палючою діймають,
Із заходу не прохолодну тіль,
А зливу, як потоп, на ниви насилають.
Лиш позови — вони з'являються на клич,
Готові враз на згубу і на шкоду,
Та, хоч і ангельська в них річ,
Вони диявольського роду,
Але ходім! Уже зовсім стемніло,
Холодна мла полями залягла;
Кортить увечері до хатнього тепла!
Та що ж ти став і дивишся здуміло,
Мов поночі побачив дивне щось?

Ф а у с т

Собака чорний он там по ріллі блукає.

В а г н е р

Та бачу й я — нічого в тім немає.

Ф а у с т

Ану приглянься, на що воно здалось?

В а г н е р

То, мабуть, пудель, що шукає
Свого хазяїна сліди.

Ф а у с т

А глянь, як він спіралями кружляє,
Зближаючись щораз до нас сюди!
За ним слідком у грі витворній
Мигочуть іскри голубі...

В а г н е р

Та що це ти? Там просто пудель чорний,
А інше все примарилось тобі.

Ф а у с т

Мені здається, ніби він проводить
Чаклунський круг навколо наших ніг.

В а г н е р

Дивись, як сторожко й непевно
він підходить —
Замість хазяїна він двох чужих настиг.

Ф а у с т

Все вужче коло, вже він близько!

В а г н е р

Ну от, дивись, звичайне псисько,
Гарчить, то знітиться увесь,
Хвостом виляє — звісно, пес.

Ф а у с т

До мене, цуцику! На, на!

В а г н е р

Ця псина, бач, яка чудна!
Як станеш ти — й вона тут стане,
Гукнеш — одразу прибіжить,
Загубиш щось — то найде вмить,
Ціпка тобі з води дістане.

Ф а у с т

Ти правду кажеш, духа тут нема;
В цьому собаці— виучка сама.

В а г н е р

І мудреця, буває навіть,
Такий собака зацікавить;
Твоєї ласки сповна заслужив
Годованець веселих школярів.

Увіходять до міської брами.

Фауст увиходить з пуделем.

Фауст

Покинув я поля і луки,
 Що у нічному тумані сплять,
 Ущухли в грудях люті муки,
 І буйні пориви мовчать.
 Душа стражденна просвітліла —
 Благословен просвіток цей!
 І знову в ній заговорила
 Любов до Бога, до людей.
 Спокійно, пуделю! Годі тобі вертїться!
 Чом ти там на порозі гарчиш?
 Ляж біля печі, треба зігрїться...
 Ось на подушку, та мовчи ж!
 Кумедно кружляв і петляв чогось ти,
 Як сюди ми йшли по дорозі крутій,
 Тепер попав до мене в гості,
 Так шануватися умій.

Коли у келїї смиренній
 Знов світло лампи спалахне,
 В моїй душі, добром натхнєнній,
 Зринає видиво ясне.
 Думки стають чіткі і стислі,
 Надія лине в майбуття,
 І знову, знов я зношу мислі
 До потайних джерел життя.

Та цить же, пуделю! Твоє завивання
 Не гармонує зі звуками тими,
 Що душу сповняють думками святими.
 Таж нам відоме людське глузування
 З високого всього,
 З того, що в ньому не тямлять нічого;
 Осміюють вони прекрасне все;
 І ти туди ж, за ними, псе!

Та лихо мені! Я знову нудьгую,
 В душі задоволення більше не чую...
 Чом так швидко криниця висихає,
 А мене знов спрага змагає?
 Не раз таке було зі мною...
 Та з цим ще можна позмагатись:

Нам треба вірою прийнятись,
Премудрістю понадземною,
Нам тільки Відкриття з'ясує світ.
Відкрию Нівий Заповіт,
Відкрию текст прадавній знову,
Заглиблю в нього пильний зір
І цей священний первотвір
Перекладу на милу рідну мову.

*(Розгортає книгу
і лаштується перекладати).*

Написано: «Було в почині С л о в о!»
А може, переклав я зразу помилково?
Зависоко так слово цінувать!
Інакше треба зміркувать,
Так внутрішнє чуття мені говорить.
Написано: «Була в почині М и с л ь!»
Цей перший вірш як слід осмисль,
Бо ще перо біди тобі натворить.
Хіба ж то мисль і світ і нас створила?
А може, так: «Була в почині С и л а!»
Пишу — і сумнів душу огорнув:
Я, мабуть, знову суті не збагнув...
Та світ свінув — не зрадила надія,
І я пишу: «Була в почині Д і я!»

Коли ти хочеш тут сидіти,
Пуделю, то годі вити
І скавуліти!
Мені в роботі заважаєш,
Господаря так зневажаєш!
Хоч мені з кімнати
Прийдеться тікати,
Хоч гостю покажу поріг:
Біжи туди, звідкіль прибіг!
Та що це? Що я бачу?
Чи я притомність трачу?
Чи це не сон, чи не мара?
Собаку щось мов розпира —
Росте, росте, як та гора,
Втрачає подобу собачу!
Так ось кого я пригостив!
Немов страшений бегемот,
Він блимнув оком, роззявив рот.
Ну що ж! Бог милостив!
Пекельне кодро розженем
Ми Соломоновим ключем!

Д у х и
(в коридорі)

Одного уже зловили —
Обережно, браття миле!
Як в капкан хитрий лис,
Втрапив в пастку хижий біс.
Тільки глядіть!
Підлетіть та заграйте,
Все змішайте,
І звільніть його, звільніть!
Якщо ми зможем —
Йому допоможем;
Він нашій породі
Теж стане в пригоді.

Ф а у с т

Я звіра чарами зв'яжу,
Замову Чотирьох скажу:
Саламандро, блищи,
Ундіно, течи,
Сільфідо, подуй,
Кобольде, працюй!
Той, хто не знає,
Що в кожній стихії
Силу становить —
Той не здолає
Добрі й лихії
Духи замовить.
В огні розвійся,
Саламандро!
В воді розлийся,
Ундіно!
Блисни в повітрі промінно,
Сільфідо!
Дай дому поміч незмінно,
Incubus! Incubus!
Вийди, я тебе не боюсь!
Ось всі чотири —
Нема їх в звірі...
Лежить і вищиривсь, бридкий;
Його не зрушив поклик мій!
Та ще я нову
Вживу замову.
Ти, може статся,
Пекельного роду?
Глянь на цей знак!

Його бояться
Всі ваші зроду.
Чому ж це ти наїживсь так?
Виплід триклятий!
Вмієш читати
Ім'я Несказанного,
Чудом зачатого,
За нас розп'ятого,
В віках осіянного?
Де ж він? За піччю он,
І вже вироста, як слон,
Заповнює весь покій,
Хоче узятись туманом...
Спускайся униз мерщій!
Падай ниць перед паном!
Бачиш, мої не марнії погрози,
Сплять тебе святії грози!
Не змушуй же
Вогонь троїстий лити!
Не змушуй же
Щонайсильніших чар ужити!

М е ф і с т о ф е л ь

*(виступає, коли туман розійшовся,
з-за печі в одязі мандрованого схоласта)*

Що тут за шум? Чим зможу вам служити?

Ф а у с т

Так ось хто в пуделі сидів!
Мандрований схоласт! Оце так насмішив!

М е ф і с т о ф е л ь

Вітаю вас, великовчений муже!
Од ваших чарів впрів я дуже.

Ф а у с т

Як звешся ти?

М е ф і с т о ф е л ь

Як дивно запит цей
Від того чуть, хто зневажає слово
Й, не звикши мислить поверхово,
Зглибляє дійсну суть речей.

Ф а у с т

Таких, як ти, відома суть —
Аж світиться крізь покрив назви;
Пізнається усюди враз ви,

Коли «лихими» вас «спокусниками» звать.
Ну, добре, хто ж ти є?

М е ф і с т о ф е л ь

Я — тої сили часть,
Що робить лиш добро, бажаючи лиш злого.

Ф а у с т

Це загадка! Розгадку ж хто подасть?

М е ф і с т о ф е л ь

Я — заперечення усього!
Бо всяка річ, що постає,
Кінець кінцем нічим стає,
І жодна річ буття не гідна.
А все, що ви звете гріхом,
Чи згубою, чи просто злом,—
Ото моя стихія рідна.

Ф а у с т

Ти кажеш, що ти — часть,
а сам з'явивсь цілком.

М е ф і с т о ф е л ь

Мені чужа зарозуміість.
Це ж тільки ви з своїм дурним світком
Себе вважаєте за цілість.
Я ж — часть од часті лиш,
що перше всім була,
Частинка тої тьми, що світло привела,
Те світло гордее, що хочеться йому
З одвічних володінь прогнати матір тьму.
Та це йому не вдасться — шкода сил,
Воно навік приковане до тіл:
Од тіл тече, в тілах лише прекрасне,
Тілами лиш спиняється в ході,
А згинуть ті тіла — тоді
Й воно разом з тілами згасне.

Ф а у с т

А, ось до чого ти згодивсь!
Велике знищить — неспромога,
Так ти з маленьким заходивсь.

М е ф і с т о ф е л ь

Та й тут непевна перемога!
Цей світ, оце нікчемне Щось,
Проти Ніщо мов затялось;

На всякі способи я брався,
А все удачі не діждався:
Проти пожеж, потопів, бур
Земля стоїть собі, як мур!
Людське й звірине кодро теж набридло:
Як можна так поводитися підло?
Вже я їх бив, губив — і знов,
Дивись, шумує свіжа кров.
І скрізь таке, хоч бийся в груди —
В землі, в воді, в повітрі,— всюди
Мільйони родяться життів,
В теплі і в холоді, в сирому і в сухому...
Остався б я, напевне, ні при чому,
Коли б огонь служить не захотів.

Ф а у с т

На всеблагу творящу силу,
Підступний, нищий, хижий біс,
Ти руку смертно-зледенілу
Даремно, грозячи, підніс.
До чогось іншого б узявся,
Потворний дух, поріддя тьми!

М е ф і с т о ф е л ь

Та я вже й сам був поривався;
Про це ще поговорим ми.
А зараз можна мені вийти?

Ф а у с т

Чому ж не можна? Ну й чудний ти!
Тепер уже знайомі ми:
Заходь до мене, як захочеш,
Вікном — вікном, дверми — дверми,
Та й через комин ти проскочиш.

М е ф і с т о ф е л ь

Та так-то так! А звідси вийти як?
Завадою постане під ногами
Біля порога тайний знак.

Ф а у с т

А! Ти злякався пентаграми,
Що має силу над чортами?
Пекельнику, як ти сюди пробравсь?
І як це дух такий попавсь?

М е ф і с т о ф е л ь

А придивись до неї пильно,—

Вона накреслена нещільно:
Не вийшов трохи крайній кут.

Ф а у с т

Випадок добре постарався!
Так ти тепер в неволі тут?
Оце не ждав, не сподівався!

М е ф і с т о ф е л ь

Коли сюди я вскочив псом,
Я не помітив знаку того,—
І чорту вийти вже незмога.

Ф а у с т

А чом не вилізти вікном?

М е ф і с т о ф е л ь

Та звичка в нас така вже здавна повелась:
Чортам і привидам скрізь вхід без перепони,
Але кудюю вліз, тудюю і вилазь.

Ф а у с т

То в пеклі теж свої закони?
Чудова річ! То з вами можна й пакт
Надійний підписати, безумовно?

М е ф і с т о ф е л ь

Як хто формальний укладе контракт,
Обіцяне завжди одержить співна.
Колись питання це складне
Ми обговорим неодмінно.
Ну, а тепер пусти мене,
Прошу тебе, прошу уклінно.

Ф а у с т

Та ще хвилиночку пожди,
Скажи мені хорошу казку!

М е ф і с т о ф е л ь

Та це ми встигнемо завжди.
Пусти мене, зроби цю ласку!

Ф а у с т

Чи я шукав тебе, скажи?
Ти ж сам. попавсь мені на щастя.
Хто чорта вловить, то держи,
Хтозна, чи ще коли впіймати вдасться.

М е ф і с т о ф е л ь

Гаразд, на все я пристаю,
Як хочеш, я лишусь з тобою,
Але дозволь фантазію твою
Потішити мого мистецтва грою.

Ф а у с т

Роби що хоч, але гляди,
Щоб не було в тій грі нуди.

М е ф і с т о ф е л ь

Твої чуття за цю часину
Зазнають більше втіх, мій сину,
Ніж в цілий рік сіреньких днів.
Ти вбачиш любосну картину,
Ти вчуєш духів ніжний спів,—
І це не буде лиш маною:
Відчуєш ти амброзій пах
І смак нектару на устах,
Торкнешся щастя ти рукою.
А збори скорі будуть в нас:
Весь гурт наш тут; почнімо враз!

Д у х и

Щезніть, зникайте,
Темні склепіння!
Дивно привітне,
Ніжно-блакитне
Небо, сяй!
Геть розпливайтесь,
Чорнії тучі,
Ви ж розгоряйтесь,
Зорі блискучі,
Сонце, заграй!

Діти небесні —
Духи чудесні,
Ласку несучи,
Тут пролітають,
Трепет жагучий
Скрізь викликають;
Звинні їх тіні
В барв мерехтінні
Землю вкривають
Там, де в альтанах
Пари коханих

В пристраснім млінні
Душі зливають.
Зелено пишні
Лози буяють,
Грона розкішні
Тяжко звисають,
І винотоки
Винні потоки,
Пінні й шумливі,
З них вигнітають.
В радісній зливі
З гір, маєм критих,
По самоцвітах
Струмні ті ллються,
Поки зйдуться
В ріки глибокі,
Плеса широкі.
Любить там птиця
Солодко впиться
Й далі помчати
Десь на чудовий
Острів казковий
Сонце стрічати.

Чуєш, у лузі
Спів там лунає?
Бачиш, у крузі
Танець буяє?
Всюди тут воля,
Всім тут роздолля:
Ті поп'ялися
По верховині,
Ті розплилися
В озера сині,
Інший ширяє
В небо безкрає,
В далі прозорі,
Звідки ллють зорі
Щастя жагу.

М е ф і с т о ф е л ь

Заснув! Гарзд, мої хлоп'ята чулі!
Чудово ви співали люлі-люлі;
За цей концерт я не лишусь в боргу.
Він думав, що мені звідсіль уже не вийти!

Ще більш його манюю оповийте,
Ще глибш його занурте в море мар!
Мені ж тепер пацюк на визвіл прийде,
Розбить накреслений цей чар.
От і пацюк вродивсь одразу —
Шмигнув до ніг і жде наказу.
Володар всіх шурів, мишей,
Жаб, мух, комах, блощиць, вошей
Тобі наказує підлізти
І на порозі знак прогризти
Там, де оливи він полив,—
За діло ж, ну, без зайвих слів!
Он закрутка чаклунська, бачиш, скраю?
Я через неї тут сидіти маю;
Гризни! Ще раз, і всьому край! —
Ну, Фаусте, спи і поки що бувай!

Ф а у с т

(прокинувся)

Це що ж, я знов в оману дався?
Знов духів рій без сліду зник,
Почезла чортова мана вся,
Та й пудель теж кудись утік!

КАБІНЕТ ФАУСТА

Фауст і Мефістофель

Ф а у с т

Хто там? Заходь! Чи ж мук іще не досить?

М е ф і с т о ф е л ь

Це я.

Ф а у с т

Заходь!

М е ф і с т о ф е л ь

Хто хоче, тричі просить.

Ф а у с т

Заходь же!

М е ф і с т о ф е л ь

От за це люблю;

Дійдем до злагоди ми духом.
Дивись, яким прийшов я зухом:
В червець убрався, в блаватас,
Плащем обвинувся едвабним,
Вдяг капелюх з пером привабним
Ще й шпагу замашну припас.
Послухай дружньої поради,
Вдягни й собі такі наряди,
Покинь нікчемні заняття,—
Узнаєш, що таке життя.

Ф а у с т

Шкода мені у шати ті вбиратись,
Турбот життя й на них лежить печать.
Я застарий, щоб тільки гратись,
Замолодий, щоб не бажать.
Чого ж мені од світу ждати?
І що той світ спроможний дати?
Страждай, терпи! Терпи, страждай! —
Цей спів я чую щохвилини,
І щогодини, і щоднини
Усе життя — із краю в край.
Прокинувся уранці — і тривога,
Печаль гірка мене уже тіснить,
Що весь цей день не дасть мені здійснить
Ні одного бажання, ні одного...
Найменший проблиск щастя враз
Від злої критики погасне,
Зникає видиво прекрасне
За тисяччю гидких гримас...
Нічною зрадною добою
Я в ліжку з острахом іду —
І тут мені нема спокою
Од снів, що сняться на біду.
А Бог той, що живе в мені
І сили збуджує духовні,
Громадить їх бентежно в глибині,
Та вийти не дає назовні.
Онавіснів мені тягар буття —
Я кличу смерть, ненавиджу життя.

М е ф і с т о ф е л ь

Та хто ж бажає смерті прибуття?

Ф а у с т

Блаженний той, кому у сьайві слави

Вона чоло у лавр зав'є кривавий,
Кого знайде серед гулянки
В обіймах дівчини-коханки.
Чому не вмер я в захваті в ту мить,
Як Дух Землі мені явився!

М е ф і с т о ф е л ь

І все-таки якогось трунку спить
Ти тої ночі не рішився.

Ф а у с т

Як бачиться, ти любиш шпигувать.

М е ф і с т о ф е л ь

Хоч не всевіда я, а дещо можу знать.

Ф а у с т

Тоді від пориву страшного
Спинив мене знайомий спів,
І спомин днів дитинства мого
Іще раз душу обманив...
Клену ж я все, що нас тримає
В тенетах марев і оман,
Клену я все, що нам скрашає
Життя земного тужний бран!
Прокльон бучному гордуванню,
Що дух ним сам себе п'янить,
Прокльон людському сліпуванню,
Що нас обманює щомить!
Прокльон вам, мрії славолюбні,
Бажання ввічнити ім'я,
Прокльон вам, пута злудні, згубні —
Робота, влада і сім'я!
Прокляття золоту, мамоні,
Що завдає нам тьму турбот
Або колише нас на лоні
Розкошололюбних насолод!
Я шлю прокльон любові щирій,
Смачному соку виногрон,
Я шлю прокльон надії, вірі,
Й терпінню надто шлю прокльон!

Х о р д у х і в

(незримо)

Жаль! Жаль!
Розбив ти його,

Прекрасний світ,
Ударом руки —
Розбив на друзки!
То вчинок півбога!
Ми зносим
Уламки у вічне Н і ч о г о,
Голосим
По загинулій красі.
Сильніший,
Як земнородні всі,
Пишніший
Світ побудуй,
Побудуй його в серці своїм!
І прямуй
Шляхом новим
З духом ясним,
І чарівніший
Спів наш почуй!

М е ф і с т о ф е л ь

Мої малята
Мудрі до ката.
Чуєш, як до втіх і дії
Радять, мов старії?
Звуть тебе в світи
З цієї самоти,
Що від неї кров німіє,
Розум туманіє.

Кинь панькатись із вічною журбою,
Що круком серце рве тобі з грудей.
Відчуєш ти, оточений юрбою,
Що й ти людина між людей.
Не хочу я, правда, рівнять
Тебе до того наброду.
Я сам не великого роду;
Але, коли схочеш пристать
До мене в життєвій дорозі,
То буду тобі по змозі
Товаришем вірним,
Слугою покірним,

А хочеш — і псом,
Безмежно відданим рабом.

Ф а у с т

Якої ж ти від мене хочеш плати?

М е ф і с т о ф е л ь

Того часу ще досить довго ждати.

Ф а у с т

Ні, ні! Ти, чорте, егоїст,
І так не зробиш, Бога ради,
Комусь другому щось в користь.
Кажі, якої хочеш плати,
А то не буду і наймати.

М е ф і с т о ф е л ь

Я маю *тут* тобі у всім служити,
Скоряючись завжди твому слову.
Коли ж ми *там* зустрінемося знову —
Ти мусиш те ж мені робити.

Ф а у с т

Що буде там — мене це не обходить.
Ти можеш світ якийсь новий виводити,
Коли зруйнуєш той, що є.
На цій землі я радістю втішаюсь,
Під небом цим я муками караюсь,
І аж тоді, як з ними попрощаюсь,
Нехай що хоче настає.
І не бере мене цікавість
Спізнати той інакший світ,
Чи є і там любов, ненависть,
Чи є і там і верх, і спід.

М е ф і с т о ф е л ь

Та, якщо так, тобі немає ризику.
Угодьмося. Лиш дай мені підписку,
Я дам тобі таке, чого повік
Ще не бачив чоловік.

Ф а у с т

Що хочеш ти, нещасний чорте, дати?
Чи можеш ти стремління ті узнати,
Що їх плекає дух людський?
Є в тебе їжа — в ній нема поживи;
Є в тебе злото — та воно рухливе,
Із рук виприскує як стій;
Покажеш гру — в ній виграти неможливо,
Даси коханку — а вона, зрадлива,
З моїх обіймів іншому морга;
Є в тебе честь і слава дорога —
Мов метеор, вона щезає;

У тебе плід зеленим зогниває,
А дерево лиш мить одну цвіте.

М е ф і с т о ф е л ь

Така вимога біса не злякає,
Я можу дати тобі все те.
Та, друже мій, колись і щось хороше
Утішити в спокої прийде нас.

Ф а у с т

Коли, упокоєний, впаду на ліні ложе,
То буде мій останній час!
Коли тобі, лукавче, вдасться
Мене собою вдовольнити,
Коли знайду в розкошах щастя,—
Нехай загину я в ту мить!
Ідем в заклад?

М е ф і с т о ф е л ь

Ідем!

Ф а у с т

Дай руку, переб'єм!
Як буду змушений гукнути:
«Спинися, мить! Прекрасна ти!» —
Тоді закуй мене у пута,
Тоді я рад на згубу йти.
Тоді хай дзвін на вмерле дзвонить,
Тоді хай послух твій мине,
Годинник стане, стрілку зронить,
І безвік поглине мене.

М е ф і с т о ф е л ь

Зміркуй як слід! Ми все затямим, друже!

Ф а у с т

На це ти маєш всі права.
Що я кажу — то не пусті слова.
Як буде так — я раб тобі, злий душе,
Тобі чи ще кому — байдуже.

М е ф і с т о ф е л ь

Сьогодні ж, пане докторе, в обід
Я до своєї служби приступаю.
Але — життям і смертю закликаю —
Розписку дай, щоб все було як слід.

Ф а у с т

Навіщо ця формальність дріб'язкова?
Не знаєш ти, що ми додержуємо слова?
Тобі не вистачить хіба,
Що слово дам несхибне, поки віку?
Весь світ тече, хисткий без міри і без ліку,
Мене ж затримає клятьба?
Хоч, може, це й химера все —
Але душа її приймає.
Блаженний той, хто вірність в серці має,
Він без жалю все в жертву їй несе.
А звій пергамену, і підпис, і печатка
Лякає всіх, як хижий василіск;
Там слово мертве од початку,
Там владу мають шкура й віск.
Скажи ж мені, що́ треба взяти:
Мідь? Мармур? Шкуру? Папірець?
Різець, перо чи олівець?
Як бачиш, вибір пребагатий!

М е ф і с т о ф е л ь

Уже засипав, як з лоток...
Навіщо стільки тої мови?
Бери абиякий листок,
А підписатися — вточи краплину крові.

Ф а у с т

Ну що ж, і цей зроблю я крок,
Коли вже в вас такі умови.

М е ф і с т о ф е л ь

Кров, бачиш, своєрідний сік.

Ф а у с т

Не бійсь, що я угоду цю порушу:
Мою нестримно пориває душу
До того, що тобі прирік.
Даремно я себе дурих:
Не більш од тебе я заважив.
Великий дух мене зневажив,
До тайн природи вхід закрив.
Тепер порвалась нитка мислі,
Науки стали мені ненависні.
Тепер у вирі чуттєвих втіх
Я пристрасті племінь заспокою,

За чарівною пеленою
Набачусь див і чуд усіх.
Риньмося сміло в часу прибій,
В потік випадків і подій,
Нехай і сміх, і плач,
І щастя, й біль невдач
Перехлюпуються, як хвили рік:
Лиш в русі проявить себе чоловік.

М е ф і с т о ф е л ь

В нас не питай, де міра й край:
Всього досхочу, до жадоби.
Бери, хапай, що до вподоби,
І на здоров'я поживай.
Лиш не губись, держися сміло.

Ф а у с т

Та зрозумій, не в насолодах діло.
В стражданнях радощі відчути я готов,
Утіху — в розпачі, в ненависті — любов.
Мій дух звільнивсь уже од пут науки,
Чуткім зробивсь до будь-якого болю,
Вмістить в собі всі радощі і муки,
Все те, що людству випало на долю.
І глиб, і вись — все духом охоплю я,
І втіху, й біль — все в серце уберу я,
Щоб всім еством своїм з еством вселюдським
злитись
І разом з ним у безвість провалитись.

М е ф і с т о ф е л ь

І я жую вже ряд тисячоліть
Той шмат черствий, мій друже милий!
Ніхто з людей, з колиски й до могили,
Старої закваски ніяк не міг стравить.
Повір мені, для себе сам
Бог сотворив цей світ як цілість;
Він в вічнім світлі сєє там,
Нам дав лиш пільму, ну, а вам
І день і ніч послав як милість.

Ф а у с т

Коли ж я хочу!

М е ф і с т о ф е л ь

Це воно!

Але... тут є «але» одно.
Мистецтво довге, вік короткий,
Ти б мусив знати це давно.
Нехай який-небудь поет солодкий,
У мріях смілий, у серці кроткий,
Для тебе аж у хмари зайде,
Найкращі якості там найде;
Ти будеш сміливий, як лев,
І, як сайгак, прудкий,
Як півдня син, яркий, палкий,
Як сіверяк, кріпкий.
І будеш ти зразком лицарства
І водночас верхом лукавства,
Зумієш пристрастю палати
І розраховано кохати.
Таку прояву високосну
Значу я знаком мікрокосму.

Ф а у с т

Хто ж я такий, що досягти
Я мрії людськості не можу,
Якою душу я тривожу?

М е ф і с т о ф е л ь

Кінець кінцем, ти — тільки ти.
З мільйонів кучерів дістань собі перуки,
На височеннії зопнися закаблуки,
Але й тоді ти будеш — ти.

Ф а у с т

Не радує мене тих знань скарбниця,
Що я збирав на протязі років...
Я ніби й ріс — а добре придивиться,
То духом я ні крихти не зміцнів;
Не став я ні на волос вищий,
До безконечного не ближчий.

М е ф і с т о ф е л ь

Мій друже, дивишся на речі
Ти якось надто по-старечи;
Ні, треба діяти не так,
Поки в житті ми чуєм смак.
Кат знає! Руки, ноги маєш,
І голова, і зад — все є...
А те, чим вільно користуєш,
То, може, скажеш, не твоє?
Шестірку коней я впряжу,

Коли купити їх до змоги,
І, хоч людина, а біжу,
Як звір двадцятьчотириногий!
Мерщій покиньмо всі думки
І в світ пориньмо навпрямки!
Хто в мудрощі химернії заходить,
Той мов осел, невдаха-довговух,
Якого пустирем мара по колу водить,
Коли кругом хвилює пишний луг.

Ф а у с т

З чого ж ми почнемо?

М е ф і с т о ф е л ь

Мерщій відціль біжим!
Та це ж катівня, а не дім!
Себе ти тут даремно душиш
І хлопчаків нещасних сушиш;
Нехай сусіда цим живе,
Товче, як знає, воду в ступі...
Чи тим малим ти скажеш щось нове?
Вони для того надто гупі.
Ось чуєш, вже один іде!

Ф а у с т

Я не прийматиму нікого.

М е ф і с т о ф е л ь

Та бідний хлопець довго жде,
Невже ж і піде без нічого?
Стривай, цей плащ і шапочка оця
Мені якраз, здається, до лиця.

(Перевдягається)

На мене сміло покладайся,
Я хлопчику скажу два-три слівця,
А ти іди в дорогу вже ладнайся.

Фауст виходить.

М е ф і с т о ф е л ь

(у Фаустовій довгій одежі)

Зневаж лиш розум і знання —
Найвище людське надбаня;

Хай дух олжі тебе охмарить,
Дивами злудними обмарить,—
Тоді робота нам легка...
Йому діставсь на долю дух бентежний,
Що мчить усе вперед, усе чогось шука,
Рвучись кудись в простір безмежний,
Од втіх земних він утіка.
Втягну ж його в життя розпусне,
У світ нікчемностей липкий,
Хай б'ється, борсається, грузне,
Нехай в ненаситі своїй
Жадливими устами дарма ловить
Примарну їжу і пиття,—
Коли б і не вдалось мені його підмовить,
То він би й сам пропав без вороття.

Увіходить у ч е н ь.

У ч е н ь

У цьому місті я новак,
Сюди осміливсь завітати,
Щоб мужа вченого пізнати,
Якого тут шанує всяк.

М е ф і с т о ф е л ь

Вельми вдячний вам за цю честь,
Та таких, як я, немало єсть.
Ви що, уже взялися за науку?

У ч е н ь

О, прийміть мене під вашу руку!
Я з щирим серцем сюди прийшов,
Є й грошенята, й свіжа кров.
Довго мене не пускала мати,
Та дуже хочу мудрість пізнати.

М е ф і с т о ф е л ь

Тоді на місці ви якраз.

У ч е н ь

Признатись, сумно яюсь у вас:
Усі ці мури, всі ці зали
Мені до серця не припали.
Мов нежива оселя ця —
Ані зела́, ні деревця,
А як за парту я сідаю —
І слух, і зір, і ум втрачаю.

М е ф і с т о ф е л ь

Та тут у звичці діло все.
І немовля спочатку теж
Не дуже радо груди ссе,
А опісля — не одірвеш.
Отак і вам — науки груди
Щодня смачніше ссати буде.

У ч е н ь

Радніший я до тих грудей допасти,
Але ж навчіть, як шлях до них прокласти?

М е ф і с т о ф е л ь

Та ви скажіть мені вперед,
Який ви обрали факультет?

У ч е н ь

Я хочу справді вченим стати,
Усе знання умом обняти,
Пізнати життя землі і неба
І всіх речей збагнути суть.

М е ф і с т о ф е л ь

Ви стали враз на вірну путь;
Лиш розважатися не треба.

У ч е н ь

Візьмусь я щиро працювати,
Але хотілося б мені
Хоч трохи часом погуляти
У гарні святкові літні дні.

М е ф і с т о ф е л ь

Цінуйте час — він не стоїть на місці,
Зумійте з нього взяти якомога більш користі,
А щоб як слід згострити ум,
Вступіть в Collegium logicum.
Там дух ваш добре намуштрують,
В іспанські чоботи озують,
Щоб він тягнувся за кроком крок
Обачно по шляху думок,
А не збивавсь на манівці,
Як блудний вогник по луці.
Там вас навчатимуть щодня:
Не дій ніколи навмання,
Не так-то просто їсти й пити —
Все слід під «раз, два, три» робити.

Думки у нас фабрикують так,
Як складну тканину тче верстак:
Раз ступив — тисячі ниток,
Раз прибив — непомітно ллються,
Човники сюди-туди снуються,
В основу вплітаючи уток.
А тут філософ вже підходить
І що, й чого, і як доводить:
Як перше так і друге так,—
То третє і четверте так;
Як першого й другого немає,
То третє й четверте відпадає.
І славлять повсюди його учні,
Та щось із них ткачі незручні.
А стане мудрець живе щось вивчати —
Заходиться з нього дух виганяти,
І от — всі частки в руках трима,
Та що по тих частках — зв'язку ж нема!
«Encheiresis naturae» це в хімії звать,
Ті мудрощі темні самі себе б'ють.

У ч е н ь

Мені не все тут зрозуміло.

М е ф і с т о ф е л ь

Та далі краще піде діло,
Навчіться лиш редукувати
І вірно класифікувати.

У ч е н ь

Од цих речей я очманів:
У голові — мов сто млинів.

М е ф і с т о ф е л ь

А потім, щоб дійти мети,
Слід метафізику пройти.
Збагнуть, зглибіть усе те в ній,
Чого не втямить глузд людський,
А як не все і збагнете —
Слова ж препишні є на те!
Та ви в цей перший рік занять
Повинні пильно працювать:
Щодня п'ять лекцій буде в вас;
З дзвінком завжди заходьте зразу в клас
Заздалегідь завчіть урок

З своїх книжок — рядок в рядок,
Побачите, що вчитель вчить
Достотно так, як там стоїть,
І все пишеть у зошит свій,
Мов то диктує Дух Святий.

У ч е н ь

Я розумію це чудово:
Не спи, у класі сидючи,
Усе записуй слово в слово,
Иди додому та й учи.

М е ф і с т о ф е л ь

То вибирайте ж факультет!

У ч е н ь

У правознавстві щось принади я не бачу.

М е ф і с т о ф е л ь

За це я вас не винувачу:
Наука права — то не мед.
Закон, права, правопорядок —
Все те прийшло до нас у спадок,
Передавалось, як лишай,
Із роду в рід, із краю в край.
Страждай, тому що ти нащадок:
Ум — безумом і злом добро стає,
А що у нас природне право є,
Про те нема ніде і згадок.

У ч е н ь

Тому, що досі думав сам,
У вас підтвердження знайшов я.
Чи не піти ж на богослов'я?

М е ф і с т о ф е л ь

Я б не хотів зле радить вам.
В науці тій обачним треба бути,
Щоб на слизьку дорогу не ступить.
Розлито стільки в ній таємної отрути,
Що трудно нам її од ліків одрізнити.
Найкраще й тут — одного лиш держіться
І на слова учителя клянїться,
Тоді вам прикростей не знать.
І взагалі, держіться слова,
І в храм пізнання путь готова.

У ч е н ь

Але ж до слів потрібно і поняття!

М е ф і с т о ф е л ь

Авжеж, це так, міркуючи сумлінно;
Та де поняття не стане, неодмінно
Словами слід їх підмінять.
Словами спорять на всі теми,
Словами творять всі системи,
Словам тим віри всі діймають,
Із слова букв не викидають.

У ч е н ь

Пробачте, я вам відбираю час,
Розпитуючи без упину,
Та хтів би я почуть од вас
Ще кілька слів про медицину.
Три роки швидко промайнуть,
А ще ж яка далека путь!
Та вже як хто покаже пальцем,
То ніби охитніше йти.

М е ф і с т о ф е л ь

(до себе)

Ну, мабуть, годі сухоті,
Явлюся знов, як чорт — зухвальцем.

(Вголос)

Дух медицини легко зрозуміть.
Великий і малий світ вивчити прийдеться,
А там — нехай усе ведеться,
Як Бог велить!
Тут нічого в премудрощах витать —
Не перевчиш усього і за вік;
Хто нагоду зумів піймать,
То тільки й чоловік.
А ви збудовані як треба,
Та й смілість би у вас найшлась,—
І як повірите ви в себе,
То й інші теж повірять в вас.
Займіться, раджу вам, жінками:
В них *охи* й *ахи* цілий вік;
Тих самих лік
Всі потребують хворі дами;
Не надто грубо лиш зайдіть —
І всі до вас попали в сіть.
На титул ваш усі повірять ладні,

Що рівних вам у вмілості нема,
І мацайте собі усі красоти знадні,
Що інший жде роками задарма.
Щупніть їй пульсик, як годиться,
Метніть їй зір при тім палкий,
Візьміть за стан її стрункий —
Чи не тісна, мов, шнуровиця?

У ч е н ь

Оце воно! Тут видно, що і де.

М е ф і с т о ф е л ь

Теорія завжди, мій друже, сіра,
А древо життя — золоте.

У ч е н ь

Немов крізь сон я слухаю все те.
За мудрі ради вам подяка щира;
Коли ж іще мене ви повчите?

М е ф і с т о ф е л ь

Я допомгти готовий завше.

У ч е н ь

Я не піду од вас, не взявши
Хоч пари писаних рядків:
В альбом що-небудь я б просив.

М е ф і с т о ф е л ь

Гаразд!

(Пише й дає).

У ч е н ь

(читає)

Eritis sicut Deus, scientes bonum et malum.

*(З пошаною закриває альбома,
вклоняється й виходить).*

М е ф і с т о ф е л ь

Слухай цих слів та змії, тітки моєї, поради —
Будеш своїй богорівності
сам незабаром нерадий!

Ф а у с т

(увиходить)

Куди ж ми підемо?

М е ф і с т о ф е л ь

Побудемо, де слід:
Оглянем перш малий, за ним великий світ.
Побачиш, буде до любові
Тобі цей курс наук чудовий.

Ф а у с т

Задовга в мене борода,
І пустувать мені шкода.
Боюсь, що зробим кепську спробу,
Цей світ — не на мою подобу;
На людях нічусь я, маліюсь,
Завжди соромлюсь і гублюсь.

М е ф і с т о ф е л ь

Нічого, друже мій, усе це згодом дасться,
У себе тільки вір, і ти доб'єшся щастя.

Ф а у с т

А як же з дому нам піти?
Де тії коні, повіз, челядь?

М е ф і с т о ф е л ь

Та наші так: плаща лише простелять —
І пошуміли у світи!
У смілий цей політ з собою
Речей багато не бери;
Ми миттю злинем догори,
Ось тільки я дмухну югою —
Легенько скрізь летітиметься нам!
Поздоровляю вас з новим життям!

АВЕРБАХІВ СКЛЕП У ЛЕЙПЦИГУ

Веселе товариство розважається.

Ф р о ш

Ніхто не п'є, не веселиться.
Я покажу вам кислі лиця!
Завжди, бувало, горите,
А це, як мокрі, сидите!

Б р а н д е р

Себе вини! Бо й ти хороший теж:
Ні свинства, ні дурниці не сплетеш.

Ф р о ш

(співає)

Соловейку-пташко, лети-вилітай,
Мою милованку сто раз привітай...

З і б е л ь

Про милу не співай! Не хочу я і чути!

Ф р о ш

Співай і прославляй! По-твоєму не бути!

(Співає).

Одчини! Бо ніч іде.

Одчини! Бо милий жде.

Зачини! Світає день...

З і б е л ь

Ну що ж, співай на славу їй пісень!
Од цих пісень тобі ж колись завадить:
Мене вже зрадила, чекай, тебе ще зрадить.
Нехай кохається вона з домовиком,
Вночі на пустирі стає із ним на речі,
І цап, вертаючись додому од відьом,
Хай на добраніч їм люб'язно промекече.
Хіба я з розуму вже спав,
Щоб за повією впадав?
Які у біса їй привіти?
Хіба що вікна потрошити!

Б р а н д е р

(гримнув кулаком по столі)

Мовчать! Мовчать! Що за содом!
Ви ж знаєте, я вмію жити:
Тут всі закохані кругом,
Їх треба чимсь хорошим пригостити,
Щоб все кінчилося ладом.
Ось пісня вам нового крою,
І всі тягніть приспів за мною.

(Співає).

Раз криса в кухні завелась,
Жила із сала й масла,
Мов доктор Лютер, розплилась,
Пузде собі напасла.
Та кухар їй отрути дав,
І білий світ немилий став,

Неначе з закохання!

Х о р

(весело)

Неначе з закохання!

Б р а н д е р

Вона й туди, вона й сюди,
Усе гризе, що знає,
З усіх калюж пила води —
Ніщо не помагає!
Вона й навплиг, вона й навскач,
Її ж пече — хоч сядь та й плач,
Неначе з закохання!

Х о р

Неначе з закохання!

Б р а н д е р

І зо страху середо дня
У кухню як не скоче!
Упало край вогню, бідня,
Так жалібно пискоче...
Отруйник злий сміється лиш:
«Ого, як солодко квиліш,
Неначе з закохання!»

Х о р

Неначе з закохання!

З і б е л ь

Ех, ниці блазні! І чому б
Із цього приводу радіти?
Жарт — бідну крису отруїти!

Б р а н д е р

Чи ба, озвався крисолюб!

А л ь т м а є р

Ех ти, товстий, а тонкокожий,
Ти, голомозина гладка!
Недаром же і сам ти схожий
Ураз на крису й пацюка.

Фауст і Мефістофель.

М е ф і с т о ф е л ь

От, для початку придивися,
Як весело живе гульвіса:
Йому, крім гуль, усе бридня,
Справляє празника щодня.
Хоч розум в'яне від безділля,
Танцює кожен тут кругом,
Мов кошенятко за хвостом;
Аби легке було похмілля,
Аби шинкар на віру дав —
Ото йому усіх і справ.

Б р а н д е р

Що це за люди чудородні?
Одразу знать, що лиш сьогодні
До нас у місто прибули.

Ф р о ш

Це правда. Лейпціг наш в тім гідний похвали!
Він, мов малий Париж, своїх людей карбує.

З і б е л ь

І хто ж, по-твоєму, вони?

Ф р о ш

Стривай лиш! Хай вип'ють у охоту,
Я візнаю од них усе достоту —
Вони ще проти мене сосуни!
А все ж таки здається, що пани:
Такі бундючні, гордовиті.

Б р а н д е р

Та це базарні дурисвіти.

А л ь т м а є р

Хтозна.

Ф р о ш

Ось я їм дам, дивись.

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Людцям і невтямки, що біс
Їх може враз за карк схопити.

Фауст

Чолом, панове, б'ю!

Зібель

Спасибі, й вам чолом!

(Тихо, позираючи на Мефістофеля).

А цей чого немов кульгає?

Мефістофель

Чи можна й нам присісти за столом?
Як доброго вина у вас бігмає,
То хоч в гурті звеселимось.

Альтмаєр

Ви дуже вередливі щось.

Фрош

У Ріппаху, мабуть, сю ніч ви ночували
І в Ганса-дурника вечері заживали?

Мефістофель

Ні, цим разом не довелось,
А на тім тижні в нього ми бували:
Він нам розповідав про любих родичів
І кожному із них вклонитись доручив.

(Кланяється Фрошу).

Альтмаєр

(тихо)

А що, піймав! Це зух!

Зібель

Авжеж! Це битий жак!

Фрош

Стривай, заїду ще інак!

Мефістофель

Іще недавно тут, здається,
Бриніла пісня голосна;
Од цих гінких склепінь луна,
Мабуть, чудово оддається?

Ф р о ш

А ви, буває, не артист?

М е ф і с т о ф е л ь

Велика хіть, та невеликий хист!

А л ь т м а є р

Ви б пісню нам якусь...

М е ф і с т о ф е л ь

Та я їх силу знаю.

З і б е л ь

Але нову — такий наказ.

М е ф і с т о ф е л ь

Вернулись ми з Іспанії якраз,
Вина й пісень уславленого краю.

(Співає).

Жив цар колись в давніну,
Й була у нього блоха...

Ф р о ш

Ха-ха! Блоха! Приемна вість!
Блоха у нас жаданий гість.

М е ф і с т о ф е л ь

(співає)

Жив цар колись в давніну,
Й була у нього блоха;
Мов рідную дитину,
Він ту блоху кохав.
Велів кравця позвати.
Прийшов к ньому кравець:
«Поший мерщій паняті
Штанці і жупанець!»

Б р а н д е р

Хай нагадять кравцеві не забудуть,
Щоб пильно міру добирав,
Бо він пропав, навік пропав,
Якщо штанці у брижах будуть.

М е ф і с т о ф е л ь

В саєти, в адамашки
Блоху вдягли кругом,
Обвішали у стяжки,

Оздобили хрестом.
Міністром стала скоро —
Аж сяють ордени,
Весь рід взяла до двору,
Всіх вивела в пани.

А ті вже не давали
Спокою дворакам,
Царицю — їй ту кусали,
Шпигали її дам.

Не стало впину злющим,
Ні вбить, ані зігнать...
Ми ж трошим їх ще й плющим.
Хай спробують кусать!

Х о р

(весело)

Ми ж трошим їх ще й плющим.
Хай спробують кусать!

Ф р о ш

Браво! Браво! Молодець!

З і б е л ь

Блосі — блошиний і кінець!

Б р а н д е р

Між нігтів згинуть їй дано!

А л ь т м а є р

Віват свобода! Віват вино!

М е ф і с т о ф е л ь

На честь свободи — так, пилась би всмак
чарчина,
Якби у вас були хоч трохи кращі вина.

З і б е л ь

Ізнову та ж балаканина!

М е ф і с т о ф е л ь

Боюсь зробити кривду шинкарю,
А то б я дав вам для спробунку
Із похідного льоху трунку.

З і б е л ь

Нічого! Я вас помирю!

Ф р о ш

Дамо вам похвалу, як буде до вподоби.
Та цур! Щоб не маленькі проби!
Тут треба, щоб суддею быть,
Добряче цівкою смикнуть.

А л ь т м а е р

Це гості з Рейна, річ видима.

М е ф і с т о ф е л ь

Добудьте десь свердла!

Б р а н д е р

А що свердлом робить?
Хіба в вас тут і кухви за дверима?

А л ь т м а е р

Он в шинкаря в кутку начиння все лежить.

М е ф і с т о ф е л ь

(бере свердла; до Фроша)

Яким же вас почастувати?

Ф р о ш

А що, хіба у вас усякі є?

М е ф і с т о ф е л ь

Хай кожен те, що хоче, п'є.

А л ь т м а е р

(до Фроша)

Іч? Ти почав і губи вже лизати!

Ф р о ш

Гаразд! Як вибирать — то рейнське вибираю:
Найкращі нам дари від батьківського краю.

М е ф і с т о ф е л ь

(просвердлюючи дірку в столі проти Фроша)

Ви воску принесіть, щоб затички ліпити.

А л ь т м а е р

Та це таке — дурних сліпити!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Брандера)

А вам?

Б р а н д е р

Шампанського вина,
Щоб шумувало аж до дна!

Мефістофель провірчує дірки; хтось тим часом поналіплював із воску пробок і затикає дірки.

Б р а н д е р

Й чужого не цураймось, друзі,—
Буває, й там щось добре є.
Хоч німцю щирому не до душі французи,
Він їхні вина радо п'є.

З і б е л ь

(коли Мефістофель підходить до нього)

Я кислого, признатись, не люблю,
Солодкого ж ніде не уникаю.

М е ф і с т о ф е л ь

Тоді я вам вточу токаю.

А л ь т м а е р

Ні, глуму я не потерплю!
Ану ж, погляньте прямо в очі!

М е ф і с т о ф е л ь

Про це й балакати не варт —
То був би надто смілий жарт.
Кажіть, до чого ви охочі?
Чим можу вас я пригостити?

А л ь т м а е р

Чим ваша хіть. Лиш не томіть!
Всі дірки попровірчувано й позатулювано.

М е ф і с т о ф е л ь

(з химерними вихилясами)

Грона є на лозі,

Роги є на козі,
Вино — це сік, лоза — деревина,
З дерева стіл, в нім скриті вина.
В природу глибше заглядай.
Вір в чудо й чуда дожидай!
Виймайте затички і пийте!

В с і

*(повиймали затички; кожному лється
в склянку замовлене вино)*

О пречудовий водограй!

М е ф і с т о ф е л ь .

Та цур, ні краплі не розлийте!

(П'ють по другій).

В с і

(співають)

Прелюдожерно гарно нам,
Мов всім на світі кабанам!

М е ф і с т о ф е л ь

Поглянь, народ на волю вирвавсь наче.

Ф а у с т

Вони мені уже обридли всі.

М е ф і с т о ф е л ь

Стривай лиш, ще в усій красі
Побачиш їх нутро скотяче.

З і б е л ь

*(необережно якось п'є; вино хлюпнуло додолу
і взялося полум'ям)*

Огонь! У пеклі я горю!

М е ф і с т о ф е л ь

(замовляє огонь)

Вгамуйся, приятна стихіє.

(До товариства).

Це тільки бризочка з чистилища вогню!

З і б е л ь

Це що ж таке? Та як він сміє?

Та ми за цюю чортівню...

Ф р о ш

Щоб ти такого більш не коїв!

А л ь т м а є р

А може, попросить на виступці панка?

З і б е л ь

Чи бач, нахаба отака!
Яких ти фіглів тут наброїв?

М е ф і с т о ф е л ь

Заткнись, барило!

З і б е л ь

Ах ти ж помело!
Так ти ще будеш нам грубити?!

Б р а н д е р

Ну, начувайся, будеш битий!

А л ь т м а є р

*(відтикає пробку зі стола;
в лице йому жбухає вогонь)*

Горю! Горю!

З і б е л ь

Це ж чародій!
Поза законом! Хлопці, бий!

Повихоплювали ножі і обступають Мефістофеля.

М е ф і с т о ф е л ь

(прибравши урочисто-таємничої постави)

Місце й час, схитнись,
Слово й вид, змінишь,
Око й ум, змутнись.

Всі поставали остовпіло, витріщившись один на одного.

А л ь т м а є р

Та де ж це я? Чи не в раю?

Ф р о ш

Сад-виноград, чи що?

З і б е л ь

І я в лозі стою.

Б р а н д е р
У ярім листі ягід повно:
Буйні, круглисті — гроно в гроно...

(Ханав Зібеля за носа. Інші роблять те ж одне одному, попіднімавши ножі).

М е ф і с т о ф е л ь

(як і перше)

Спади з очей, мани полудо!
І знайте, як жартує біс!

*(Щезає з Фаустом.
Приятелі випускають одне одного).*

З і б е л ь

Це що ж?

А л ь т м а є р

Це ж як?

Ф р о ш

То це твій ніс?

Б р а н д е р

А я схопив твого... От чудо!

А л ь т м а є р

Оце удар! Аж жах шибав мною!
Стільця сюди, бо на ногах не встою!

Ф р о ш

Що трапилось — ніяк не розберем.

З і б е л ь

А де ж той ланець? Ну, спіймаю,
То з рук не випущу живцем!

А л ь т м а є р

Я бачив сам — він сів на бочку скраю
І полетів з тим другим молодцем.
В ногах мов олово, здається...
(Обертаючись до столу).

А може, там вино ще лється?

З і б е л ь

Та це ж усе була мана!

Ф р о ш

А я хіба не пив вина?

Б р а н д е р

А як же грона ті на вітті?

А л ь т м а є р

От і кажіть, що див нема на світі!

ВІДЬМИНА КУХНЯ

На низенькому припічку кипить на вогні великий казан. Угору клубочиться пара, і в ній манячать різноманітні постаті. М а в п а сидить край казана, мішає в ньому і доглядає, щоб не перекипіло через край. М а в п і й із м а в п е н я т а м и сидять навколо, гріються. Стеля й стіни пообвішувані чудернацьким відьомським начинням.

Ф а у с т і М е ф і с т о ф е л ь.

Ф а у с т

Не по мені цей чар несамовитий;
Коли б то зміг мене уздоровити
Безглуздох нісенітниць спліт?
Привів мене до баби, до чаклунки...
Хіба ж її паскудні трунки
З плечей ізнімуть тридцять літ?
Оце твій лік мені на безголов'я!
Вогонь надії вже в мені потух.
Невже ж природа й благородний дух
Не здужають ніяк вернуть здоров'я?

М е ф і с т о ф е л ь

Розумно кажеш, далєбі!
Тебе одмолодить є і природний засіб.
Та не про нас ця річ, вона тобі
Іще дикішою здалася б.

Ф а у с т

Я хочу знать.

М е ф і с т о ф е л ь

Та засіб не який —
Без ліків, чар і без оплати.
У поле йди собі мерщій
Та й ну копати чи сапати;
Замкни себе, і розум свій
Держи в обмеженому колі,
І їж хоч просто, та доволі;

Живи з скотом, як скот, і не погребуй сам
Ту ниву, де ти жнеш, порядно угноїти;
Оце найкращий спосіб нам
Хоч на сто літ помолодіти!

Ф а у с т

До того я не звик, і краще не чіпати
Мені ні сапи, ні лопати;
Не по мені вузьке життя.

М е ф і с т о ф е л ь

Що ж! Жди відьомського пиття!

Ф а у с т

І знать яги я б не хотів!
Хіба ж ти сам не звариш зілля?

М е ф і с т о ф е л ь

На те нема мені дозвілля,
Скорій змощу я тисячу мостів.
Тут треба, крім знання і вміння,
Диявольського ще терпіння.
Тут звільна діє дух не рік, не два,
Поки як слід те вариво вшумує;
Яких приправ не потребує
Він для чаклунського питва!
Хоч чорт навчив його варити,
А сам не вміє сотворити.

(Зирнувши на мавп).

Які ж гарнесенькі звірки!
Оце такі в яги служки.

(До звірів).

Немає дома господині?

З в і р і

В гостині!
Крізь димар
Пішла аж до хмар!

М е ф і с т о ф е л ь

Чи довго ж буде там баритись?

З в і р і

Та поки будемо тут грітись.

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Ну, як тобі оці звірята?

Ф а у с т

Чи де ще є подібна бридь?!

М е ф і с т о ф е л ь

Е, ні, із ними говорить,
То це мені з відрод відрода!

(До звірів).

Скажіть же, кляті потерчата,
Що вам тут дідько заварив?

З в і р і

Нізчимну юшку для старців.

М е ф і с т о ф е л ь

Тоді в вас публіки багато!

М а в п і й

(підліз і лащитьсся до Мефістофеля)

Зіграймо у кість
Мені на користь —
Дай виграти грошей!
Я дурень в біді,
А стану тоді
Розумний, хороший.

М е ф і с т о ф е л ь

Була б щаслива мавпа, як ніхто,
Коли б уміла грати у лото.

Тим часом мавпенята грають великою кулею
і викочують її вперед.

М а в п і й

Оце земля:
Летить, кружля,
Не знає впину;
Бряжчить, як скло,
Бо в ній дупло
На всю нутрину;
Блищить, мигтить,
Кругом ряхтить,—

Гляди, мій сину,
За рухом стеж,
Бо розіб'єш
Її до решти
І сам за те ж
Тоді помреш ти.

М е ф і с т о ф е л ь

Це що, решето?

М а в п і й

(здіймає решето)

Як злодій хто —
Воно ураз покаже.

*(Біжить до мавпи, щоб та подивилась
крізь решето).*

На, глянь в решето!
Ну, злодій хто?
Хоч знає, не каже!

М е ф і с т о ф е л ь

(підходить до вогню)

Це що за збан?

М а в п і й

Який ти дурбан!
Та це ж казан.
Чудні в тебе мислі!

М е ф і с т о ф е л ь

Яке ж ти мурло!

М а в п і й

Ось на́ помело
Та й сядь тут у кріслі.

*(Садовить Мефістофеля
на крісло).*

Ф а у с т

*(дивиться у дзеркало, то підходячи,
то одступаючи од нього)*

Який чудовий вид відкрили
Свічада чари тут очам!

Ой осіні мене, Амуре легкокрилий,
Щоб я до неї враз домчав!
Ах, тут стоять доводиться мені;
Коли наблизитись я хочу —
Вже бачу я в тумані, мов у сні,
Ту постать чарівну жіночу.
Невже ж така у жінці є краса?
Невже в цьому простягнутому тілі
Вмістилися всі неба чудеса?
Невже таке і на землі б ми стріли?

М е ф і с т о ф е л ь

Та ясно, коли Бог шість день попрацював
І потім «браво» сам сказав,
То, певне, він не схибив цілі.
Ну, поки що дивись на видиво бліде,
А там найду й живу красу для тебе;
Блаженний, хто її до себе
Як наречений поведе!

Фауст усе дивиться в дзеркало. Мефістофель,
розлігшись в кріслі граючись помелом, веде річ далі.

Я тут сиджу, неначе цар на троні!
І скіпетр у руці, от тільки не в короні!

З в і р і

*(що досі розмовляли між собою на мигах, з кумедними
вихилясами і великим галасом приносять
Мефістофелю корону)*

Вінчаний главі
Дай поту й крові —
Корону скріпити.

*(Сіпнули якось необережно корону і розбили її надвоє,
скачуть довкола з половинками).*

А ми глядимо,
За всім слідимо,
Щоб вірші ліпити.

Ф а у с т

(перед дзеркалом)

Я збожеволю! Це сказ!

М е ф і с т о ф е л ь
(вказуючи на звірів)

Та і мені ось ці вже голову прогризли.

З вір і

А в слухний час
Бувають у нас
У віршах навіть мислі.

Ф а у с т

(як перше)

У мене в грудях аж клекоче!
Ходімо далі од біди!

М е ф і с т о ф е л ь

(в тій же поставі)

Я визнаю, проте, охоче,
Що з них поети хоч куди!

Мавпа якось одвинулася од казана, і він починає бігти; спалахує велике полум'я і жбухає в комин. Відьма через полум'я влітає в кухню з оглушливим репетом.

В і д ь м а

Ух! Ух! Ух! Ух!
Проклята твар! Паскудна гидь!
Казан проспав? Мене спалить?
Триклята брідь!

(Побачивши Фауста і Мефістофеля).

А ви чого?
А вам кого?
А ви куди?
І як сюди?
Ось я вогню
На вас хлюпну!

(Набирає ополоником у казані і оббризкує огнем Фауста, Мефістофеля і мавп. Звірі скавулять).

М е ф і с т о ф е л ь

(обернувши помело, трощить склянки й горщики)

Шарах! Тарах!
По всіх горшках!
Все розвалю,
Все розіллю,—
Це, стерво, так
Тобі під такт!

Відьма одсахнулася з гнівом і жахом.

Впізнала вже, опудало погане?
Впізнала ти свого володаря?
Захочу я — й тебе, й твого звір'я
Перед очима враз не стане!
Забула вже вбрання червоне це
І півняче перо на капелюшу?
Чи, може, я сховав лице?
Чи, може, сам назватись мушу?

В і д ь м а

Пробачте, пане, за прийом!
Та, бачу, ви не з копитом.
Та й де ж це ваші вірні круки?

М е ф і с т о ф е л ь

Гаразд, цей раз забудьмо зло!
Води чимало утекло
Од часу нашої розлуки.
Тепер прогрес, що світ весь охопив,
І чорта навіть зачепив;
Північні привиди вступилися з дороги;
Де стрінеш кігті, хвіст і роги?
От кінської ноги — не можу я зректись,
Хоч з нею вочевидь я не ходжу між люди,
Бо рада є й на те: тепер же повелись
Фальшиві литки в моду всюди.

В і д ь м а

(пританцьовуючи)

Ой я п'яна і без вина —
Вернувсь мій пан, мій сатана!

М е ф і с т о ф е л ь

Не зви мене більш тим ім'ям!

В і д ь м а

Чому? Хіба ж воно завадить вам?

М е ф і с т о ф е л ь

Із тим ім'ям ми в книгу притч попали,
Та не пішло те на користь людцям:
Лихого відреклись, а добрими не стали.
Тепер я — «пан барон», ти так мене і зви;
Тепер я кавалер, як інші кавалери,
Шляхетна в мене кров, шляхетні і манери,
І герб шляхетський — ось диви.

(Робить сороміцький жест).

В і д ь м а

(заходиться реготом)

Ха, ха, ха, ха! Оце встругнув!
Такий жартун, як перше був!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Мій друже, вчись, яким шляхом
Підходить треба до відьом.

В і д ь м а

А що ж сюди вас, панство, привело?

М е ф і с т о ф е л ь

Нам треба склянку, знаєш, того соку...
Та щоб пиття старе було!
Воно міцніє рік від року.

В і д ь м а

Та ось той сік, у цьому бутлю,
Сама я часто з нього дудлю —
Смачне, й ні крихти не смердить;
Чому б і вас не пригостить?

(Нишком).

Та як первісних чар нема в цієї людини,
Вона ж, ви знаєте, не витягне й години.

М е ф і с т о ф е л ь

Та не завадить, ні, бо чоловік це свій,
Найкріпшого дання йому готовий дати я,
Накресли круг, скажи закляття
І чару вщерть йому налий.

Відьма ворожить, химерно жестикулюючи, — обчіркує круг і становить в нього усяке причандалля; склянки тим часом забряжчали, казани загуділи — почалася музика. Вкінці дістає велику книгу і розставляє у крузі мавп — піддержувати книгу і присвічувати смолоскипами. Аж тоді киває Фаустові, щоб підійшов.

Ф а у с т

(До Мефістофеля)

Скажи, нащо це готування,
Це химерне чаклування?
Усі ті витівки дурні
Давно вже ввірились мені.

М е ф і с т о ф е л ь

Нехай собі! То все на сміх;
Не будь же строгим ти до них!
Це мов лікарська процедура,
Щоб краще діяла мікстура.

(Примушує Фауста вступити в круг).

В і д ь м а

(починає високохмарно декламувати з книги)

Як досягти
До десяти?
Один — як дим,
А два — сплива,
А три — зітри,
Чотири ж — виріж,
А п'ять — украдь,
А шість — ізчисть,
А сім — знесім,
А вісім — повісим,
А дев'ять що? — Невідь-що.
А десять — кудесять.
Отак-то лічим ми, відьмі.

Ф а у с т

З гарячки баба щось верзе.

М е ф і с т о ф е л ь

Стривай лишень, це ще не все.
Вся книга та з однакових мудрацій;
На неї й я поклав чимало праці.
Усіх тих таємниць, усіх тих протиріч
Ні дурень, ні мудрець не втямить ані гич.
І так ведеться вже давно:
Ми знаєм прикладів чимало,
Як кривду в правду обертало
Те «три в одному і в трьох одно».
Отак повчають скрізь і всюди,
І з дурнями змагатись зась —
Бо, чуючи слова, звичайно вірять люди,
Що в них і думка є якась.

В і д ь м а

(ворожить далі)

Науки дар —
Немов між хмар,
Для людства таємниця!

А хто без дум,
Тому, мов на глум,
Вона спішить одкритися.

Ф а у с т

А може, годі? Чи не все ще?
Вже як не трісне голова!
Здається, мов оті слова
Ураз сто тисяч дурнів плеще.

М е ф і с т о ф е л ь

Ну, буде вже, метка Сивілло!
Бери своє пиття і сміло
По самі вінця наливай!
Це другові ніяк не зробить шкоди —
Вже він пройшов усякі переходи
Й не раз хиляв аж через край.

Відьма з великими церемоніями наливає пиття в чару;
коли Фауст її пригубив, з неї вихоплюється легке полум'я.

М е ф і с т о ф е л ь

Ну, вимчи духом аж до дна!
Це буде серцеві одрада.
І з чортом ти запанібрата,
А чара ця тобі страшна?
Відьма розмикає круг. Фауст виходить.

В і д ь м а

Ну, доброго здоров'я пивши!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Тепер ходім! Тобі потрібен рух!

(До відьми).

Коли від мене ждеш яких послуг,
То нагадай, на шабаш прилетівши.

В і д ь м а

Ось пісня вам! Коли її співають,
То буде лік вас краще пробирать.

М е ф і с т о ф е л ь

Тепер іди мерщій за мною,
Спітнієш добре, й міць напою

Пройме істоту всю, не знаючи заслон.
А там навчу тебе я благородній ліні —
І скоро вчуеш ти в солодкому томлінні,
Як грає у тобі скакунчик Купідон.

Ф а у с т

Дай в дзеркало іще раз подивиться
На тую жінку казкову!

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, ні! Чекай, усім жінкам цариця
До тебе прийде наяву.

(Стиха).

Тепер, з тим хмелем у голівці,
Гелену вбачиш в кожній дівці.

НА ВУЛИЦІ

Ф а у с т. М а р г а р и т а проходить мимо.

Ф а у с т

Гарна панно! Не відмовте в честі,
Дозвольте вас додому провести.

М а р г а р и т а

Не панна я, й не гарна я,
Додому втраплю і сама.

(Випручалась і пішла).

Ф а у с т

Йй-Богу, чарівне дитя!
Таких не бачив за все життя.
Цнотлива, скромна — ангел кругом,
І трохи з перцем, заразом.
Корали уст, рум'янець щік —
Я не забуду їх повік!
Очиці опустила вниз —
Аж серце пройняла навкрізь.
А як відрізала мені...
Я в неї просто в полоні.

Увіходить **М е ф і с т о ф е л ь**.

Ф а у с т

Ти мусиш дівку ту підмовить!

М е ф і с т о ф е л ь

Яку?

Ф а у с т

Та ту, що ось пройшла.

М е ф і с т о ф е л ь

Вона приходила на сповідь,
Тут у священника була;
У сповідальню я прокравсь —
Вона невинна, я дізнавсь.
Ходила на сповідь задарма;
Над нею в мене влади нема.

Ф а у с т

Уже за чотирнадцять їй.

М е ф і с т о ф е л ь

Говориш ти, мов Ганс Ласій,
Що на всі любі квітки жадний
І думає, що кожна честь
І ласка лиш для нього єсть;
Цей шлях бува часом трудний.

Ф а у с т

Пане магістре Похвальний,
Не треба моралі, то марна праця!
Ось тобі слово моє тверде:
Як те дівчатко молоде
Цю ніч мені на руки не впаде,
То опівночі ми мусим розстатися.

М е ф і с т о ф е л ь

Зміркуй, що можна, а що ні!
Два тижні треба буде мені,
Щоб тільки знайти якусь приключку.

Ф а у с т

Мав би я часу сім годин,
То і без чорта, сам-один,
Звів би таку гарненьку штучку.

М е ф і с т о ф е л ь

Говориш, як француз-пустак;
Тобі все шкода й невігודה.
Яка ж одразу насолода?
Тоді кохання буде всмак,
Коли ти здалеку зайдеш
І фіглі-міглі поведеш,

Доскочиш кралі шляхом інтриг,
Як знаєм ми з італійських книг.

Ф а у с т

Й без того маю апетит!

М е ф і с т о ф е л ь

Та годі, ти мені обрид!
Щоб спокусить оте дитя,
Не будьмо поквапні без пуття,
Тут штурмом нічого кидатись,
Треба до хитрощів удатись.

Ф а у с т

Добудь од неї мені що-будь!
Дай у покої її побуць!
Дістань хустину з грудей її,
Підв'язку з ніжки милої!..

М е ф і с т о ф е л ь

Щоб бачив ти, що я тобі
Допомагаю у цій журбі,—
Нам нічого довго зволікати,
Сьогодні зводжу до її кімнати.

Ф а у с т

До неї? Нею володіть?

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, вона буде в сусідки сидіть,
А ти тим часом можеш мріть
На самоті, в оселі тихій,
Про неї, про майбутні втіхи.

Ф а у с т

Зараз підем?

М е ф і с т о ф е л ь

Трохи пізніш.

Ф а у с т

Та не забудь їй дарунків, гляди ж!

(Пішов).

М е ф і с т о ф е л ь

І за дарунки вже? Ну, будеш успіх мати.
Є в мене сила тайників,
Давно закопаних скарбів —
Там треба буде дещо взяти.

Невеличка чистенька кімната.

М а р г а р и т а

(заплітаючи і підв'язуючи коси)

Що б я дала, щоб хто сказав,
Який то пан мене займав!
Такий у нього пишний вид,
Одразу знать вельможний рід —
Це мов написано на чо́лі,
А то б не давав собі так волі.

(Виходить).

М е ф і с т о ф е л ь, Ф а у с т.

М е ф і с т о ф е л ь

Сюди, та тихше, ось сюди!

Ф а у с т

(постоявши хвилю мовчки)

Тепер іди й надворі жди!

М е ф і с т о ф е л ь

(обнишпорив очима кімнату)

В дівчат так чисто не завжди.

(Виходить).

Ф а у с т

(оглядається кругом)

Привіт оселі цій святій,
Що мріє в за́стумі півтьми!
Скропляючись в ясній росі надій,
Кохання біль, у серці защеми!
Який тут спокій і порядок,
Яке довілля і звичай!
В цій бідності — який достаток!
В цій тісноті — який розкішний рай!

(Кидається в шкіряне крісло край ліжка).

Прийми й мене, як за старих часів
Приймав других, з утіхою й журбою.
Як часто він, цей любий трон батьків,

Обвішувавсь дрібною діворою!
І мила, може, тут, у зграї щебетух,
За різдяний удячна подарунок,
Дідусику несла свій поцілунок.
Я чую, дівчино, тут дух
Хазяйновитості витає;
Як мати, він тебе щодня навчає
Стіл чепурно обрусом застелить,
Узорчасто піском долівку притрусить.
О мила рученько! Подбай,
І ти з хатини зробиш рай.
А тут!

(Підіймає заслону ліжка).

Мене пройма блаженний жах.
Стояв би тут години цілі...
Це ж тут природа в світлих снах
Створила ангела у тілі;
Вона тут спала, й наливалась
У груди їй теплінь жива,
Тут чисто й свято розвивалась
Ясна подоба божества.
А ти! Тебе що привело?
Мене всього мов потрясло...
Що хочеш ти? Чом в серці біль тяжкий?
Нужденний Фауст! Ти ніби сам не свій.

Чи тут незримим чаром віє?
Я ж насолоди був запраг —
І ось душа моя у сні любовнім мліє!
Чи ж ми хисткі, немов на вітрі прах? —
Коли б вона в цю мить ввійшла в покій,
То як свого блюзнірства ти б скупився:
Одразу знічений, малий,
До ніг упав би й розтопився.

М е ф і с т о ф е л ь

(увиходить)

Скоріш! Іде вже господинька!

Ф а у с т

Ходім! І більше не прийду!

М е ф і с т о ф е л ь

Дивись, яка важенька скринька;
Як треба буде, ще знайду.

Постав у шафу, на косинець.
Клянусь, вона зійде з ума,
За цей спокусливий гостинець
Тобі гостинця дасть сама.
Дитя — дитя, і цяця — цяця.

Ф а у с т

Не треба, може?

М е ф і с т о ф е л ь

Ще й питаться?

Чи, може, візьмеш скарб собі?
Тоді пораю я тобі
Мене даремно не тривожить
І клопоту мені не множить.
Не думав я, що ти скнарій!
А я тут в голову захожу...

*(Ставить скриньку в шафу
і замикає її).*

Ходім! Скорій!
Щоб привернути грою мрій
До тебе ту дитину гожу.
Чого ж понуривсь ти,
Немов тобі на лекцію іти,
Немов тебе примарою ляка
І фізика, і метафізика?!
Ходім!

Виходять.

М а р г а р и т а

(увиходить із лампою)

Ой як тут душно, парко як!

(Одчиняє вікно).

А вечір же наче й без тепла.
І якось моторошно так...
Коли б хоч мати скоріше йшла...
Вся аж тремчу... Острах стиска...
Яка ж я, дурненька, боязка...

(Роздягається, заспівала).

Був вірний коханці завше
Славетний Фульський цар;
Вона йому, вмиравши,
Дала злотний кубок в дар.

Над всі скарби коштовні
Він кубок той любив,
І очі сліз були повні,
Як він із нього пив.

Почувши, що годі жити,
Усе роздав синам:
«Усе беріте, діти,
А кубка не віддам!»

Сидів він на бенкеті,
І все лицарство з ним,
У замку на бескеті,
Над берегом морським.

Допив живець д'останку
Старенький бенкетар
І в буйні хвилі з банку
Жбурнув священний дар.

Ось кубок летить, мигоче,
Ось вир його схопив...
А цар склепив свої очі
І більше вже не пив...

*(Одчиняє шафу, щоб повісити одержу
аж бачить — скринька).*

Звідкіль взялась тут скринька ця мала?
Таж шафа замкнена була.
Що за притичина? І що в ній може бути?
А, знаю, мамі хтось приніс
В заклад під позичку, мабуть.
Ось ключик на шнурочку звис...
А що, як взять та й відімкнуть?
Ой, що це? Боже милий! Глянь,
Чи бачила ж таке я на віку?
Убір! В святковий день найбільша з пань
Наділа б річ таку!
А як мені в цім ланцюжку?
Чиї ж то всі оці розкоші?

(Убирається й розглядається в дзеркалі).

Ой, а сережки ж хороші!
Вберись — і вже зовсім не та...
Що врода й молоді літа?
До них тепер байдужі всі,

І похвали твоїй красі
Бринять, неначе докори.
Всі злота ждуть,
На злото б'ють —
Горе нам, бідним, горе!

НА ПРОГУЛЯНЦІ

Фауст проходиться в задумі.
Підходить Мефістофель.

Мефістофель

Бодай тобі зрадне кохання! Бодай тебе
в пекла стихію!
Я кляв би іще чимсь гіршим, але,
на жаль, не вмію!

Фауст

Який же дрік тебе вджигнув?
Чого це ти так чудно кривиш морду?

Мефістофель

Радніший я продатись чорту,
Коли б я сам не чортом був!

Фауст

Тобі цей сказ якось не личить.
Та що ж могло тебе так спантеличить?

Мефістофель

Та що? Убір, що Гретхен я дістав,
Піп загребущий одібрав!
Побачила ту штучку мати
І зразу стала потерпати:
Тонкий у неї аж надто нюх,
Весь ніс просяк молитовника дух,—
Обнюхує і се, і те,
Чи воно грішне, чи святе,
А що вже убір — то й видом видать,
Що не яка в нім благодать.
«Доню! — рече — неправе добро
Душу бентежить, збурює кров.
Божій Матері його віддаймо,
На манну небесну уповаймо!»
А Гретонька закопилила губи:
Дарованому коню та дивиться в зуби?
Той, певно, Бога в душі мав,

Хто їй ту цяцю підослав...
Та мати священика приводить,
Той скоро справі кінця доходить,
Сподобався йому дарунок.
«Добре,— глаголе,— есте вчинили!
Хто алчність боре, той Господу милий.
А в нашої церкви добрий шлунок,
Вже скільки царств вона пожерла,
А ще з переїду не вмерла:
Тільки церква, мої любі діти,
Може неправе добро стравити...»

Ф а у с т

Та ні: євреї і царі
Також до того штукарі.

М е ф і с т о ф е л ь

Взяв піп пояс, ланцюжок, кільце,
От буцімто полова все це,
Чи там подякував, чи ні,
Мов за горішки ті дрібні,
Пообіцяв в небесах нагороду —
Й залишив маму вельми раду.

Ф а у с т

А Гретхен?

М е ф і с т о ф е л ь

Та́ собі сидить,
Не зна, небога, що робить,
Думає про убір — аж до сліз,
Ще більш про того, хто приніс.

Ф а у с т

Її журба мені докір.
Добудь їй зараз новий убір!
Той перший був її не варт.

М е ф і с т о ф е л ь

Авжеж, тобі усе за жарт!

Ф а у с т

Роби, як я кажу, і край!
Її сусідку поєднай!
Ти ж не макуха — чортом будь,
Таки убір їй роздобудь!

М е ф і с т о ф е л ь
Я слухаю, мостивний пане!

Фауст виходить.

Цей закохáнець навісний,
Хай сонце, місяць, зорі — все дістане,
Розвіє все на втіху дорогій.

У СУСІДНІМ ДОМІ

М а р т а

(сама)

Простибіг мужу мойому,
Що жінці кривду учинив,
Кудись світ за очі зблудив,
Лишивши тут мене саму.
Чи я ж його коли гнівила?
Чи я ж його та й не любила?!

(Плаче).

А може, вмер на чужині...
Коли б хоч посвідку мені!

Увіходить М а р г а р и т а.

М а р г а р и т а

Пань Марто!

М а р т а

Гретхен, що тобі?

М а р г а р и т а

Аж трусяться мені коліна!
Відкільсь взялась ізнов скриньчина
У мене в шафі, вся в різьбі,
А в скриньці тій — прикрас, прикрас!
Стократ пишніші, як той раз...

М а р т а

Ти ж хоч матусі не показуй,
Бо знов попу віддасть одразу.

М а р г а р и т а

Ох, глянь сюди! Дивись сюди!

М а р т а

(убирає її)

Щаслива ти, вродлива ти!

М а р г а р и т а

Коли б їх на вулицю одіти
Або до церкви отак сходити.

М а р т а

А ти сюди приходить частіш
Вбиратись нишком в ці оздоби.
Хоч перед дзеркалом щаслива посидиш,
Мені до любої вподоби.
А там, при нагоді, в святковий день якраз
Щось зможеш одягти і людям напоказ —
Каблучку, ланцюжок чи перлів там разок,
А матері якихсь накажемо казок.

М а р г а р и т а

Від кого ж ці обидві скриньки?
Якісь непевні базаринки!

Хтось стукає.

Ох, чи не мати? Куди ж це дить?

М а р т а

(визирає)

Ні, пан чужий якийсь. Ввійдіть!

М е ф і с т о ф е л ь

(увіходить)

Даруйте, пані, що так заходжу
І, може, пані у чімсь тривожу.

(З пошаною відступає перед Маргаритою).

Я Марту Швертляйн хтів спитати.

М а р т а

Це я. Що має пан казати?

М е ф і с т о ф е л ь

(тихо до неї)

Прошу пробачення; у вашності
Сидять такі вельможні гості,

То, може, я собі піду,
А по обіді знов зайду.

М а р т а

(вголос)

От тобі, дочко, й даровизна:
Пан за шляхтянку тебе визнав.

М а р г а р и т а

Ні, я собі з простих міщан,
До мене дуже добрий пан;
Усе це вбрання — не моє.

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, крім вбрання, іще щось є;
І погляд ваш, і весь ваш склад!
То могу лишитись? Дуже рад.

М а р т а

То що ж приніс нам любий гість?

М е ф і с т о ф е л ь

Гай, гай! Не дуже веселу вість!
Не тим би я хотів послужити:
Ваш чоловік наказав довго жити.

М а р т а

Помер? Мій голуб? Бідна я!
Мій муж помер! Ой смерть моя!

М а р г а р и т а

Ох, тітонько, не плачте, ну...

М е ф і с т о ф е л ь

Слухайте ж повість цю сумну!

М а р г а р и т а

Краще зовсім ні з ким не кохатись,
Ніж після смерті до смерті вбиватись.

М е ф і с т о ф е л ь

В радощах горе, і радощі в горі.

М а р т а

То як же вмер він, розкажіть!

М е ф і с т о ф е л ь

Він при Антонівським соборі
У місті Падуї лежить,
Край велеліпної святині
Спить вічним сном у домовині.

М а р т а

А що ж мені він передав?

М е ф і с т о ф е л ь

Та побажання все побожні:
Він триста панахид одправить наказав;
Кишені ж геть були порожні.

М а р т а

Як? Ні гостинця? Ні шага?
Таж кожен столярчук щось в торбі зберіга,
Щось для домівки відкладає,
Хоч сам старцює, голодає.

М е ф і с т о ф е л ь

Мадам, я спочуваю вам;
Та марнотратником не був ваш муж ніколи.
В своїх гріхах він каявся вже й сам,
Нещасної украй зазнавши долі.

М а р г а р и т а

І випадє ж такий талан гіркий!
Молитимусь і я за його упокій!

М е ф і с т о ф е л ь

Таку дитину чемну й любу
Хоч зараз повести до шлюбу.

М а р г а р и т а

Ох, ні! Це буде не тепер.

М е ф і с т о ф е л ь

Коли не муж, то кавалер
Без краю буде раювати —
Таку красуню милувати.

М а р г а р и т а

Такого не ведеться в нас.

М е ф і с т о ф е л ь

Але трапляється не раз.

М а р т а

Доказуйте ж!

М е ф і с т о ф е л ь

Так я йому догледів смерті
Не те щоб на гною — на мерві перетертій.
Та, як християнин, він, каючись, помер.
«Як я клену,— сказав,— себе тепер,
Що так подавсь знеобачки в дорогу,
Худобу кинувши і жіночку-небогу!
Мені та згадка — гострий ніж.
Коли б мені простила жінка мила...»

М а р т а

Ой чоловіченьку! Я вже тобі простила!

М е ф і с т о ф е л ь

«Та свідок Бог! Вона жила грішніш!»

М а р т а

Та бреше ж він! У смертний час брехати?

М е ф і с т о ф е л ь

Так, це було й по ньому знати,
Що то була вже маячня.
«Недбальство,— мовив він,— моя наймен-
ша хиба;
Надбав їй перш дітей, потому дбав їй хліба,
Та не було такого дня,
Щоб шмат насущника я з нею з'їв у мирі».

М а р т а

Оце і дяка вся моїй любові щирій,
Моїм турботам і трудам?!

М е ф і с т о ф е л ь

Та ні, він був такий удачний вам.
«Коли од Мальти,— каже,— я одплив,
Молився ревно я за жінку й діток;
І небеса послали нам пожиток —
У турка наш фрегат галеру захопив,
Ладовану султанськими скарбами.
Одвага високо в ціні —
Як паювали луп між нами, вояками,
Припала дешиця й мені».

М а р т а

Оттак! То він, либонь, той скарб десь закопав?

М е ф і с т о ф е л ь

Гай-гай! Тепер шукайте вітра в полі!
В Неаполі, гуляючи на волі,
Він панночку гарнесеньку спіткав,
І щиро так вони удвох кохались,
Що аж по скін сліди на нім zostались.

М а р т а

Лайдак! Ледачесь ледащо!
І в злиднях він бахурував!
Рідних дітей обкрав нізащо!

М е ф і с т о ф е л ь

За те ж його й Господь скарав.
Я б, бувши вами, може, з рік
Додержував як слід жалоби,
А там уже когось знайшов би до вподоби.

М а р т а

Е, ні, таких, як перший чоловік,
По цілім світі треба пошукати —
Таке дурне й плохе було воно!
От тільки що любив, сердега, мандрувати,
Чужих жінок, чуже вино
Та в розпрокляті кості грати.

М е ф і с т о ф е л ь

Ну, ну, це не такі вже вади!
Бо, може, й вам він попускав
З таких робити дещо справ.
Коли б мені такі умови —
Каблучки я змінять готовий.

М а р т а

Та що ви, пане! Пан жартує!

М е ф і с т о ф е л ь

(до себе)

Чи не пора звідціль тікати?
Ця й чорта може упіймать!

(До Маргарити).

А ваше серце що віщує?

М а р г а р и т а

Не розумію вас.

М е ф і с т о ф е л ь

(до себе)

Дитина!

(Вголос).

Прощавайте!

М а р г а р и т а

Прощайте!

М а р т а

Паночку, стривайте!

Я хтіла б посвідку дістать,
Коли, де й як мого сховали чоловіка.
Порядку зроду я прихильниця велика,—
В газетці б вість про смерть
хотілось почитать.

М е ф і с т о ф е л ь

Що двоє свідків будь-яких посвідчать,
Папери те, як факт, увіковічать.
У мене ще і приятель є тут,
Ми можем разом піти у суд.
Що, привести?

М а р т а

Ой, приведіть!

М е ф і с т о ф е л ь

А панна теж буде тут сидіть?
Бравий, бувалий такий панич,
З панна́ми вміє вести річ.

М а р г а р и т а

Мушу червоніти перед паничем...

М е ф і с т о ф е л ь

О ні, хоч би й перед королем!

М а р т а

Цей вечір у нашому саду
Я з нею панів сьогодні жду.

НА ВУЛИЦІ

Фауст

Ну, як? Іде? Як справа наша?

Мефістофель

Ви весь в огні! Пождіть ладу.
Небавом Гретхен буде ваша.
Цей вечір стрінетесь в сусідки у саду.
Циганкувата то кумася
І свашкувати придалася.

Фауст

Гаразд!

Мефістофель

І ти ж їй щось за те зроби.

Фауст

Так, ти мені, а я тобі.

Мефістофель

З тобою вдвох посвідчити я мушу,
Що муж її віддав вже Богу душу
І в Падуї похований лежить.

Фауст

Отак! То це нам перш туди летить?

Мефістофель

Sancta simplicitas! Навіщо це робить?
Лиш підпишись, та й по всій справі.

Фауст

Негоден я здійснять ці заміри лукаві.

Мефістофель

Святенник! Це тобі мерзить!
Фальшиве свідчення давати —
Хіба ж тобі це первина?
Що Бог, що світ, що дух, що неба таїна,
Що серце й ум людей, що подорож земна
Давно ти перестав про все це толкувати,
Наповнений зухвальства вщерть!
Багато брав тоді собі на плечі!
А глибше глянь — про всі ті мудрі речі

Ти знав не більше, як про Швертляйнову
смерть.

Фауст

Ти був і є крутій, софіст.

Мефістофель

Ні, я наскрізь твій знаю зміст!
Ти ж завтра будеш намагатись
До Греткен в душу увібгатись,
В коханні щирім присягатись...

Фауст

Та ще й од серця.

Мефістофель

Гарний ти!

А там почнеш про вічну вірність,
Жаги єдиної безмірність,—
Це теж од серця буде йти?

Фауст

Облиш! — Як серце мре без краю
В однім битті, в однім чутті,
Як я ім'я йому не знаю,—
Тоді я у світи усім еством ширяю
І слів найвищих добираю.
І племінь той, що в нім згораю,
Я вічним, вічним називаю —
Невже то лжа, слова пусті?

Мефістофель

Таки я прав!

Фауст

От, щоб ти знав,

Не хочу я надсаджувати груди;
Хто має язика і хоче правим бути,—
То той і прав.
Ходім! Обрид цей вічний спір мені.
І згоден я — хоч правий ти, хоч ні.

Маргарита під руку з Фаустом,
а Марта з Мефістофелем гуляють по саду.

Маргарита

Я бачу, ви, жалкуючи мене,
Знижаєтесь — мені аж сором.
Життя, напевне, мандрівне
Навчило вас не бути суворим.
Не для таких досвідчених людей
Убожество моїх простих речей.

Фауст

Один твій зір, одне слівце твоє —
Чи ж де дорожча мудрість є?

(Цілує їй руку).

Маргарита

Та чи подоба ж вам ту руку цілувати?
Вона негарна, шкарубка.
Мені доводиться усього пильнувати,
А мати строга ще така.

Проходять.

Марта

Ви так ото й мандруєте весь вік?

Мефістофель

Така у нас вже служба подорожня!
Буває — так у іншій місці звик,—
А залишитися не можна.

Марта

Хай молодий іще літа
Метеликом з країни до країни;
А вбившись у такі літа,
Старим бурлакою брести до домовини —
Це справа вже зовсім не та.

Мефістофель

Та я вже й сам, признатись, потерпаю.

Марта

Тож, паночку, робіть, що я пораю.

Проходять.

М а р г а р и т а

Аби з очей, то вже й з думок.
Хоч гречність вас і прикрасила,
У вас розумних друзів сила,
Мені до них — як до зірок.

Ф а у с т

О серце, вір, те, що розумним звать,—
То інколи обмеженість пушта.

М а р г а р и т а

Як?

Ф а у с т

Ах, свята невинність, простота —
Ніяк собі ціни не пізнають!
Сумирність, лагідність —
що краще є в природі?
Ці найкоштовніші з окрас...

М а р г а р и т а

Хоч раз мене згадайте при нагоді,
А я про вас гадатиму всякчас.

Ф а у с т

Не часто ходиш ти гуляти?

М а р г а р и т а

Та в нас хазяйство не яке,
Але, нівроку, клопітке:
В нас наймички нема; сама вбирай у хаті,
Сама вари й печи, сама і ший, і мий,
А мати в мене ще такі чепуркуваті,
Що Боже крий!
А стан у нас не дуже і скрутний;
Таки не гірш, як у людей, достаток:
Од батька нам оставсь порядний статок —
Будинок свій, садок при нім густий.
Тепер уже спокійні дні настали
В солдатах братик мій,
Сестричку поховали...
Мені з тим дитинчам був клопіт немалий,
Та я б воліла з ним возитися і далі —
Воно...

Ф а у с т

Таке, як ти, було мов янголя...

М а р г а р и т а

Мене любило дуже те маля.
Воно знайшлося уже по смерті тата.
А мамі тяжко так прийшлося —
Вже думали, що їй більш рясту не топтати,
Але таки очуняла якось.
Куди вже їй було гадати
Те пташенятко годувати!
От я й давай його тоді
Поїть на молоці й воді...
В моїх руках воно й росло —
Таке гарнесеньке було...

Ф а у с т

Ти щастя чистого зазнала.

М а р г а р и т а

Та й горя гіркого немало.
Вночі, було, по десять раз встаю
Я до колиски немовляти;
І напою,
Й візьму до себе, і давай люляти;
А як кричить, беру я лялечку свою
Та й ну по хаті взад-вперед гуляти...
А вранці вже над ночвами стою,
А там базар, а там в печі попорай —
І так щодня, сьогодні, як і вчора.
Отак-то, паночку, доводиться усяк.
Зате вже всмак їси і спочиваєш всмак.

Проходять.

М а р т а

Все винуваті бідні ті жінки,
Все кривдять їх старі холостяки.

М е ф і с т о ф е л ь

Як хто натрапить на таку, як ви,
То зразу вийде дур із голови.

М а р т а

Признайтеся, ви, може, щось нашли вже?
Комусь-таки ви серце віддали вже?

М е ф і с т о ф е л ь

Так, власний дім і добра жінка нам,
Як той казав,— то скарб усім скарбам.

М а р т а

Та я не те; чи вже ви почували?

М е ф і с т о ф е л ь

Мене завжди і всюди шанували.

М а р т а

Та ні, всерйоз траплялось вам любитися?

М е ф і с т о ф е л ь

Так, жартувать з жінками не годиться.

М а р т а

Не зрозуміли ви!

М е ф і с т о ф е л ь

Це дуже жаль мені.

Але я зрозумів, які ви приятні.

Проходять.

Ф а у с т

То ти мене впізнала враз,
Як тільки ми зайшли до вас?

М а р г а р и т а

Ви ж бачили, як очі я спустила?

Ф а у с т

І ти мені зухвальство те простила,
Що я тебе так зачепив,
Коли на вулиці зустрів?

М а р г а р и т а

Мене тоді аж кинуло у кров,
Бо зроду я ще не ходила в славі;
Я думала: невже в моїй поставі
Нечемне щось, нахабне він знайшов,
Що він до мене прямо так підходить
І жарти, мов із дівкою, заводить!
Признаюся, щось у мені в той час
Озвалось в вашу кóристь мимовільно;

Я гнівалась сама на себе сильно,
Що гнівалась не дуже я на вас.

Ф а у с т

Серденько!

М а р г а р и т а

Гетьте лиш!

*(Зірвала айстру і обриває пелюсточки
один по одному).*

Ф а у с т

Це що? Вінок плести?

М а р г а р и т а

Ні, гра така.

Ф а у с т

Яка?

М а р г а р и т а

Вам все на сміх звести.

(Обриває пелюсточки і щось шепоче).

Ф а у с т

Що шепчеш ти?

М а р г а р и т а

(півголосом)

Любить — не любить...

Ф а у с т

О дивний ангел краси!

М а р г а р и т а

(ворожить далі)

Любить — не любить, любить — не любить...

(Зриваючи останній пелюсточок, по-дитячому радіючи).

Любить!

Ф а у с т

Так, дитино! І це слово квітки

Хай буде словом Бога. Любить!
Ти знаєш, що це значить? Любить!

(Схопив її за обидві руки).

М а р г а р и т а

Я вся тремчу...

Ф а у с т

О не лякайся! Нехай мій зір,
Хай потиск рук тобі те скаже,
Що словом не сказать.
Віддатись повністю, й блаженства
Зажить, що вічним бути мусить!
Вічним! Кінець його — то був би розпач!
Ні, без кінця! Без кінця!

*(Маргарита стискає його руки, випрочується і тікає.
Він стоїть хвилю в задумі, потім спішить за нею).*

М а р т а

(надходить)

Вже поночі.

М е ф і с т о ф е л ь

Так, нам додому час.

М а р т а

Я довше б вас лишитися просила,
Але лихі тут люди в нас.
Неначе їм нема другого діла,—
Вони завсіди
Розглядують, що робиться в сусіди,
І пустять поговор — хоч хай хто як живе...
А наша парочка?

М е ф і с т о ф е л ь

Десь аж у тій алеї...

Прудкі метелики!..

М а р т а

Він закохавсь у неї.

М е ф і с т о ф е л ь

Вона у нього! Діло світове!

М а р г а р и т а вбігає, стає за дверима,
притуляє пальця до вуст і виглядає крізь щілку.

М а р г а р и т а

Іде!

Ф а у с т

(увіходить)

Так ти дражнить? Стривай, як уловлю,
Узнаєш!

(Цілує її).

М а р г а р и т а

(обіймає його й цілує)

Голубе! Я так тебе люблю!

М е ф і с т о ф е л ь стукає.

Ф а у с т

(аж тупнув ногою)

Хто там?

М е ф і с т о ф е л ь

Свої!

Ф а у с т

Ну й гад!

М е ф і с т о ф е л ь

Налюбишся потому.

М а р т а

(надходить)

Так, пане, пізно вже.

Ф а у с т

Провести вас додому?

М а р г а р и т а

Та мама ж... Прощавай!

Фауст

Ти кажеш, щоб я йшов?

Прощай!

Марта

Adieu!

Маргарита

Ми стрінемося знов.

Фауст і Мефістофель виходять.

Маргарита

Мій Боже, що за чоловік!
Він думав, думав цілий вік,
А я ж — дурнісіньке дівча,
Лиш слухаю, як він навча.
О Гретхен, Гретхен, бідна ти,
І що він міг в тобі знайти?

ЛІС І ПЕЧЕРА

Фауст

(сам)

Високий духу, дав мені ти все,
Усе, чого просив я, Недаремно
Мені явив ти лик свій племенистий.
Природу дивну дав мені в уділ,
Дав силу — почувать, зажить її,
Не подивлять споглядачем холодним,
А глибоко у надра таємничі,
Немов у серце друга, зазирнути.
Ти показав всю безліч животвору,
Навчив мене вбачать своїх братів
В воді, в повітрі, в тихому гаю.
Коли в бору реве-бушує буря
І падає стовбур'я дужих сосон,
Ламаючи і тлумлячи сусідів,—
Аж хряскотом одгримує од гір,
Ведеш мене ти в затишок печери
Й показуєш мені мене самого —
Які дива таяться в мене в грудях.
А як засяє місяць-білозір —
Леліють в блиску лагіднім навколо,
На брилах скель і у гіллі вологім,

Часів прадавніх постаті сріблисті,—
І м'якша пал суворий споглядання.

Ох, для людей ніщо не досконале,
Вже бачу я. Ти дав мені в цім щасті,
Що до богів мене все ближче зносить,
Супутника, що став вже необхідним,
Хоч він зухвало й холодно знижає
Мене в моїх очах і обертає
Одним слівцем твої дари унівець.
Роздмухує в мені він ярий племінь
До видива прекрасного того.
Я рвуся од жаги до насолоди,
І в насолоді я жаги жадаю.

М е ф і с т о ф е л ь

(приходить)

І хто-таки кумедно так живе?
Чи скоро вже тобі це все обридне!
Раз спробувать — воно іще догідне,
А там розшукуй щось нове.

Ф а у с т

Ти знов завзявсь нагнати нуду?
Чи більше нічого робить?

М е ф і с т о ф е л ь

Ну, ну, не буду більш, не буду,
Бо ти ладен вже бучу збить.
Різку, тяжку, примхливу маєш вдачу.
Розстанемось — то небагато втрачу.
Кручусь-верчусь для тебе день при дні,
А що тобі у лад, що ні —
Того тобі по носу не побачу.

Ф а у с т

Ти що ж, за витівки всі злі
Од мене й дяки ще б хотів?

М е ф і с т о ф е л ь

А як, злиденний син землі,
Без мене б ти і животів?
Чи ж од уяви злої тлі
Я не зцілив твоїх чуттів?
Коли б не я, ти взагалі
Вже в безвість був би полетів!

Чого ж отут, в тісній печерній щілі
Сидиш, мов пугач на могилі?
Забивсь у вогку мш едь, у скель ослизлу цвіль,
І, наче жаба, смокчеш щось відтіль...
Аж сміх бере од цих химер.
Ні, доктор ще в тобі не вмер.

Ф а у с т

Чи знаєш ти, яку снагу живущу
Відчув я тут, зайшовши в дику пушу?
Коли б ти тільки міг збагнуть,
То ти мені, як чорт, позаздрив би, мабуть.

М е ф і с т о ф е л ь

Розко́ші неземні, божисті! —
Лежать вночі десь на скалі росистій,
І землю, й небо яро обіймати,
Себе до Бога гордо підіймати,
До надр землі пустить чуттів коріння,
Вмістить в собі всіх шести днів творіння,
Утіхами незаними упиться,
В любовнім захваті в природі всій розлиться,
Земних позбувшись тягарів,
І ввесь небесний цей порив

(робить сороміцький жест)

Ось цим, пробачте, завершиться.

Ф а у с т

Бодай тебе!

М е ф і с т о ф е л ь

Не до смаку те диво?
Бодайкаєш ти надто соромливо!
Од того в'януть всі невинні уші,
До чого прагнуть всі невинні душі.
Я не хотів тобі заборонити
Себе самого часом одурити,—
Та в тебе ж витримки не гурт.
Я бачу, ти от-от схибнешся
І знов знеобачки зірвешся
В жахних марінь шалений нурт.

Облиш це все! А там твоя кохана
Десь сохне-в'яне од нуди,
Все виглядає милодана,

Що покохала назавжди...
Любов'ю перш так яросно бурлив ти,
Як бистрень навесні, в час танення снігів.
Любов їй в серце перелив ти,
І струмись твоїй ізмеженів.
Ніж тут лісним царем бродити
По диких нетрях навмання,
Вертайся те дівча-бідня
За всю любов нагородити.
Помалу-малу йде їй день;
Стоїть край вікна, зорить в неба муть,
Де хмари хмурі над муром пливають...
«Чом я не пташка?» — їй тільки й пісень
І день, і ніч, і ніч, і день...
То звеселіє, то хмурніє знов,
То вдариться у плач,
То ніби вщухне... От бач,
Яка там любов!

Ф а у с т

Змія! Змія!

М е ф і с т о ф е л ь
(до себе)

Таки тебе впіймаю я!

Ф а у с т

Не спокушай, не говори
І рани в серці не ятри!
Не розпалляй в душі безумній хоті
До ярої, незайманої плоті.

М е ф і с т о ф е л ь

Вона гада, що ти її забув уже...
Тобі ж, здається, байдужé.

Ф а у с т

І вдалині я все близький їй буду,
Її повік не кину, не забуду.
Я заздрю їй на розп'ятого Христа,
Коли його торкнуть її уста.

М е ф і с т о ф е л ь

Бува й мені, що аж жижки трясуться
До сарн-близнят, що між лілей пасуться.

Ф а у с т

Геть, звіднику!

М е ф і с т о ф е л ь

Ну лайсь, нехай і так;
про мене!

Створивши хлопця й дівку, Бог
Докупи тут же звів обох,
Щоб сповнили покликання священне.
Тяжка біда мені з тобою!
Та я ж до милої покою,
А не на смерть тебе веду.

Ф а у с т

Що за небесний рай — її обійми!
Нехай вона мене в них палко прийме!
Чи ж я забув її біду?
Чи ж не тинявся я бурлакою бездомним,
Недолюдком без просвітку й мети,
Неначе водоспад, що в льоті карколомнім
Шумить в зівущу хлань з жахної висоти...
А ось вона — в невинності дитинній
На тихому альпійському лужку
Жила собі в своїй хатині,
Як у маласенькім світку.
І я, богомерзенний,
На тім не перестав,
Що скелі величенні
На друзки розбивав!
Я ще й її життя розбив зухвало!
Ти, пекло, цеї жертви вимагало!
Гей, чорте, поможи цей час тривоги збавить!
Що мусить бути, хай збудеться притьмом,
Нехай судьба її впаде й мене роздавить,
Нехай загинемо разом!

М е ф і с т о ф е л ь

Знов закипів, в огонь метнувся!
Йди, дурню, любку потішай!
В безвихідь головою ткнувся
І думає: усьому край!
Хоробрим будь, дивися ширш!
Ти чортом вже помазався незгірш!
Ніде нічого гідшого не знаю,
Як чорт, що знизивсь до відчаю.

Г р е т х е н

(одна за прядкою)

На серці жаль,
Мій спокій зник
І вже не вернеться
Повік, повік.

Де його нема —
Могильна тьма,
І білий світ —
Зів'ялий цвіт.

В голівоньці
Журба тяжка,
На думоньці
Печаль гірка.

На серці жаль,
Мій спокій зник
І вже не вернеться
Повік, повік.
Я виглядаю
Його в вікно,
Я дожидаю
Його давно.

Ой коли б прийшов,
Хорош, ласкав,
Пройняв очима,
Словом заграв,

Посмішкою
Зачарував,
Потиснув руку,
Поцілував!

На серці жаль,
Мій спокій зник
І вже не вернеться
Повік, повік...

До нього рветься
Душа моя,

Його обняти
Жадаю я,

І цілувати,
І любо мліть,
В його цілунках
І смерть зустріть.

САД МАРТИ

Маргарита і Фауст.

Маргарита

Пообіцяй же, Генріх!

Фауст

Все, мій друже!

Маргарита

Скажи, як із релігією ти?
Ти серцем повний доброти,
А от до віри мов байдужий.

Фауст

Облиш, дитя! Міцна моя любов;
Кого люблю — проллю за того кров,
А вірити не бороню нікому.

Маргарита

Ні, треба вірити й самому.

Фауст

Чи треба ж?

Маргарита

Ох, щоб я на тебе мала вплив!
Ти ж не шануєш і святих дарів!

Фауст

Шаную.

Маргарита

А приймати не приймаєш.
На службі, сповіді ніколи не буваєш.
Ти віриш в Бога?

Ф а у с т

А чи змога
Комусь сказати: «Я вірю в Бога»?
Чи ти в священника спитай,
Чи в мудреця про те — вважай,
Іх відповідь — мов глум.

М а р г а р и т а

То ти не віриш?

Ф а у с т

Мій ангеле, не в ту ти міру міриш.
Хто б міг назвати його
І так признати його:
«Я вірю в нього»?
Чи не відчуть його
І відметнуть його:
«Не вірю в нього»?
Всеобіймитель
І вседержитель,
Хіба ж не обіймає, не держить він
Тебе, мене, себе?
Хіба ж над нами не склепіння неба?
Хіба ж під нами не земная твердь?
Хіба ж нам не зоріють
Привітно зорі вічні?
Хіба ж я не дивлюсь тобі у вічі?
Хіба ж усе це не пройма
Твій ум і серце,
Не віє в вічній таємниці
Незримо й зримо вколо тебе?
Наповни ж ним все серце, аж по вінця,
І якщо в цім чутті зазнаєш щастя ти,
То зви його, як хочеш:
Любов! Блаженство! Серце! Бог!
А я ім'я не знаю
Йому! Чуття — то все;
Ім'я — то звук і дим,
Що пал небесний сповива.

М а р г а р и т а

Втішаєш ти мене всім тим;
Священик каже те ж; слова
Він тільки інші ужива.

Ф а у с т

Ти обійди усі світи,—

Це кажуть всі од серця повноти,
Та кожному своя властива мова;
Чому й мені свого не вжити слова?

М а р г а р и т а

Послухаєш, то й гарно кажеш ти,
А все ж тривога обіймає,
Бо у тобі Христа немає.

Ф а у с т

Дитино!

М а р г а р и т а

Горе мені тяжке,
Що ти попав в товариство таке.

Ф а у с т

Яке?

М а р г а р и т а

Того, що ходиш завше з ним,
Ненавиджу я всім нутром своїм;
Такого не було ще ніколи;
Побачу — аж у серце коле,
Той чоловік страшний якийсь.

Ф а у с т

Люба лялечко, не бійсь!

М а р г а р и т а

Його присутність аж кров стенá.
Я всім зичлива й приязна;
Тебе хочу бачить — жду не діждуся,
Того ж чоловіка душею боюся,
Та ще й здається, що він шахрай!
Як я неправа, Боже, не карай!

Ф а у с т

Є ж і такі диваки на світі.

М а р г а р и т а

Із таким я б не хотіла жити!
Як тільки він заходить сюди —
Подивиться так глузливо завжди
І мов зі злом;
Знать, що йому чуже все кругом;
В нього написано на лобі,

Що йому ніхто не в уподобі.
Мені з тобою тут в тиші
Так легко, вільно на душі,
В його ж присутності мене мов що стиска..

Ф а у с т

(до себе)

Моя вішунко ти чутка!

М а р г а р и т а

Аж самовладу я гублю,
Як він до нас свій вид бридкий появить.
Здається, що й тебе вже не люблю,
Молитися при нім не можу навіть...
Аж серце сохне у журбі;
Так, мабуть, Генріх, і тобі?

Ф а у с т

То просто антипатія.

М а р г а р и т а

Я мушу йти.

Ф а у с т

Коли вже зможу я
Набутися з тобою вдвох, мій світе,
Із груддю грудь, з душею душу злити?

М а р г а р и т а

Якби ж то спала я сама,
То сю ніч я б дверей не замикала.
Так мати ж — мов не спить — дріма,
І, якби нас вона застала,
То я б і з місця вже не встала!

Ф а у с т

Нічого, серце, то дарма.
На пляшечку! Лиш три краплини
Підлий в пиття; це зразу вплине,
Йй сон глибокий принесе.

М а р г а р и т а

Для тебе я піду на все.
А це їй часом не завадить?

Ф а у с т

Хіба я можу зле щось радить?

М а р г а р и т а

О голубе, я так тебе люблю,
Що воленьку у всім твою вволю;
Для тебе я такого вже зробила,
Що більш зробить, здається, і несила.

(Виходить).

М е ф і с т о ф е л ь

(увиходить)

От мавпа! Вже пішла?

Ф а у с т

Ти знов тут шпигував?

М е ф і с т о ф е л ь

Так, все, здається, розібрав:
Вас, докторе, навчали катехизі,
І ви раділи з тих побожних вправ.
Дівчата те читають, як по книзі,—
Хто вірить в Бога щиро й гаряче,
Той і від них, гадають, не втече.

Ф а у с т

То ти не бачиш, хижий звіре,
Що вірна, щира та душа,
Святої повна віри,
Яку вважа
Єдиним щастям,— тож вона боліє,
Що ближній осягти спасіння не зуміє.

М е ф і с т о ф е л ь

Ех ти, жених надземно-земний!
Водить за ніс тебе дівча.

Ф а у с т

Ти, пекла вибродок нікчемний!

М е ф і с т о ф е л ь

Фізіономії ж вона незле вивча.
То моторошна їй завжди моя присутність?
Крізь маску цю побачила вона
Мого ума приховану могутність;

Для неї — геній я, а може, й сатана.
Так сю ніч...

Фауст

Що тобі до того?

Мефістофель

І я ж утіху маю з цього.

БЛЯ КОЛОДЯЗЯ

Гретхен і Лізхен із глеками.

Лізхен

Про Бербельхен ти чула щось?

Гретхен

Ні, рідко я ходжу між люди.

Лізхен

Сьогодні чула я од Труди,
Що їй до скруту вже прийшлось,
Отій гордячці!

Гретхен

Як?

Лізхен

Вже щось в ній є!
Тепер на двох і їсть, і п'є.

Гретхен

Ах!

Лізхен

От тобі й дожартувалась.
На шию парубку чіплялась!
З ним вона й на гулі,
З ним і на танцюлі,
Хотіла скрізь перед вести;
Пиріжком, вином її вгости;
Пишалась з своєї краси,
Стиду і сорому не мала,
Дарунки від нього приймала.
А він лестив її, пестив,
Аж поки без вінка пустив.

Г р е т х е н

Сердешная!

Л і з х е н

Жалю по киселю!

Ми все, було, при кужелю,
Мати не випустить вночі,—
Вона ж воркує, стоячи
В садку з ласкавчиком своїм,—
І нічка не змигнеться їм.
Тепер іди на покриття,
На привселюдне каяття.

Г р е т х е н

Він, певне, жениться на ній.

Л і з х е н

Нема дурних! Та він же зух —
Ще знайде сто таких красух;
Уже відкинувсь.

Г р е т х е н

Одурив!

Л і з х е н

А хоч би славу і покрив,
То хлопці зірвуть з неї вінця.
А ми їй — січки під ворітця.

(Пішла).

Г р е т х е н

(сама, вертаючись додому)

Як сміло я колись судила,
Як дівчина яка зблудила!
Як я словами гріх діймала,
Що й слів на те було замало!
Як я його, було, чорню
І бідну покритку виню.
Яка була в мені пиха!
І ось — сама не без гріха.
Та все, що в гріх мене ввело,
Ох Боже, любе й миле було!

У ніші муру статуя Mater dolorosa, перед нею глечики з квітами.
Г р е т х е н стромляє свіжі квітки в глечики.

Г р е т х е н

О Діво,
Глянь милостиво,
За гріх мій Бога вмилосоердь!

Мечем пробита,
Жалем повита,
Ти зриш Святого Сина смерть.
Отця зовеш ти
Й зітхання шлеш ти
До неба, скорбі повна вщерть.

Хто знає,
Як крає
Це серце біль трудний?
Як душа моя страждає,
Чим тремтить, чого жадає —
Видно лиш Тобі одній!

Чи то б куди пішла я —
Тяжка, тяжка, тяжкая
На серденьку печаль!
Чи то одна сиджу я —
Тужу, тужу, тужу я,
Терзає душу жаль.

Скропила я ції квіти
Росою, ах! сліз моїх,
Коли я рано-вранці
Для Тебе рвала їх.

Як промені веселі
Заграли крізь вікно,
Ридаючи, в постелі
Сиділа я давно.

Спаси! Одринь ганьбу і смерть!
О Діво,
Глянь милостиво,
За мене Бога вмилосоердь!

Вулиця, біля дверей Гретхен.

В а л е н т и н

(солдат, брат Гретхен)

Коли, бувало, на гульні
Товариші мої п'яні
Почнуть хвалить та величать
Своїх улюблених дівчат,
П'ючи хильцем, щоб та хвала
Іще міцнішою була,—
Сиджу я нишком у кутку
І чвань ту слухаю грімку,
А там всміхнусь, розгладжу вус
І, повну взявши, було, озвусь:
«Ну що ж, усякому своє!
Та де в краю дівчина є,
Щоб Гретці-сестриці рівня була,
Щоб їй водиці подать могла?» —
Дзень-брязь! Дзень-брязь! Бряжчать чарки,
Аж гук устане: «Правда його!
Вона — окраса дівоцтва всього!» —
І поніміють всі хвальки.
Тепер до чого ж довелось!
Дерись на стіну, рви волосся!
Усяка погань шпильки пускає,
Киває, моргає, плечима стискає,
Й на кожен закид, кожен закив
Мовчи й печи, мов злодій, раків!
Хоч їх усіх поб'ю на рам'я,
А все ж брехні їм не завдам я.
Це хто ж іде? Ще й крадькома...
Їх двоє, сумніву нема.
Коли це він, той шалапут,
То я йому зроблю капут!

Фауст, Мефістофель.

Фауст

Отак, як там, в каплиці, за вікном
Проблискує лампадка негасима,
А далі ледве-ледве блима,
І тьма згущається кругом,—
І в мене в серці споночіло.

М е ф і с т о ф е л ь

А в мене якось ние тіло,
Мов у kota, що по щаблях,
По ринвах крадеться на дах;
А на душі вже так цнотливо...
Злодійкувато й похитливо...
То вже по жилах жбуха, б'є
Вогонь Вальпуржиної ночі,
Що післязавтра настає,—
Тоді й до сну байдужі очі.

Ф а у с т

А скарб тоді підніметься мені,
Що он мигоче в глибині?

М е ф і с т о ф е л ь

Так, ти зрадієш — не сказати;
Казанчик вигулькне пузатий:
Я якось зазирнув згори —
Які там гарні таляри!

Ф а у с т

А там нема якихсь окрас
Для лобої моєї кізки?

М е ф і с т о ф е л ь

Чому ж, я бачив там якраз
Чудових перел зо три низки.

Ф а у с т

Гаразд! Не хочеться мені
Іти до неї впорожні.

М е ф і с т о ф е л ь

Чого ж на себе нарікати,
Як можна й даром скуштувати?
Ось зорі сповнили всю неба глибину,
Нам можна братися за діло.
Я їй моральної утну,
Щоб їй скоріше закортіло.

(Співає, пригравуючи на цитрі).

Катрусю, чом
Стоїш смерком
Попід вікном
У хлопця, що ти любиш?

Гляди, гляди,
Не йди туди,
Побійсь біди —
Віночка там загубиш.
Йому дарма;
Зведе з ума —
Лишайсь сама,
Заломлюй білі ручки!
Кохать — кохай,
А розум май,
Не потурай,
Доки не дасть обручки!

В а л е н т и н

(виступає)

Кого ти находиш? Сакрамент!
Розпроклятуший щуролове!
Строшу я вщент твій інструмент,
Те ж буде вмент і співакові!

М е ф і с т о ф е л ь

Готова цитра, кидай в грязь.

В а л е н т и н

А зараз череп тільки хрясь!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Ну, докторе, яви одвагу!
Сміліш! Я ж поруч ось стою!
Виймай мерщій із піхов шпагу!
Коли! Штирхай! Я відіб'ю.

В а л е н т и н

Ану ж відбий!

М е ф і с т о ф е л ь

А чому й ні!

В а л е н т и н

Іще!

М е ф і с т о ф е л ь

Давай!

В а л е н т и н

Сам чорт на його стороні!
Це що ж таке? Мов руку одняло...

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Коли!

В а л е н т и н

(падаючи)

Ой-ой!

М е ф і с т о ф е л ь

От і готов, дурло!
Тепер тікаймо звідси пріч!
Ти ж чуєш, здійняли вже галас.
Поліція б зі мною не змагалась,
А карний суд — то інша річ.

Пішли.

М а р т а

(у вікні)

Сюди! Сюди!

Г р е т х е н

(у вікні)

Вогню! Вогню!

М а р т а

Рятуйте, завели різню!

Н а р о д

Убитий ось один!

М а р т а

(виходячи)

А вбивці ж де? Втікли куди?

Г р е т х е н

(вибігаючи)

Хто це?

Н а р о д
Це матері твоєї син.

Г р е т х е н
Всевишній! Пощади!

В а л е н т и н
Вмираю! Скоро вимовить,
Зробить — ще скоріш.
Баби, покиньте скиглить-вить
І слухайте пильніш!

Всі обступають його.

Ти, Гретонько, ще молода,
Ума в тобі шукать шкода,—
Ідеш ти не туди...
Що робиш, треба дороблять:
Коли вже з тебе вийшла...
То хоч на всю блуди!

Г р е т х е н
Ой брате! Боже! Ти ж ганьбиш...

В а л е н т и н
Та ти хоч Бога вже облиш.
Що сталося — не розстанеться,
Що має стати — станеться.
З одним ти нишком впала в гріх,
А там і троє буде їх,
А дійде до дванадцяти —
З всім містом будеш знаться ти.
Як тільки вродиться ганьба,
Її ховає сповитуха,
Нічної темряви габа
Її покриває очі й вуха.
Її не пізно і приспять ще,
Та ось вона росте, зроста
І ходить гола запроста,
Хоч їй від того і не краще.
Та чим гидкіш її лице,
Тим більше їй потрібно це.

Вже скоро, скоро прийде час,
Коли всі чесні люди в нас
Од тебе, лярво, відсахнуться,

Як од прокази, віджахнуться.
Як в очі будеш їм глядіти
Після такої страмоти?
Тобі каблучки не одіти,
До віттаря не підійти
І не кружляти більш у танці
У гарній сукні-мережанці...
Заб'єшся в темний кут навіки
Поміж старці, поміж каліки,
Й як Бог простить гріхи твої,—
Будь проклята ти на землі!

М а р т а

Та не гніви блюзнірством неба!
Самому каятися треба!

В а л е н т и н

Якби я міг, я б'задушив
Тебе тут, звіднице мерзенна,
І, певне, в Бога б заслужив
На віки вічні розгрішення!

Г р е т х е н

Ой муки люті! Брате мій!

В а л е н т и н

Замовч, кажу, ридать не смій.
Це ж сором твій мені на кару
Завдав смертельного удару.
До тебе, Вишній Судія,
Іду солдатом чесним я.

(Умирає).

СОБОР

Служба Божа. Органи і півча. Г р е т х е н серед юрби народу.
Позад неї З л и й д у х.

З л и й д у х

Не так бувало, Гретхен,
Коли ще невинна
Ти йшла до віттаря,
З пошарпаної книжечки
Молитви лебеділа
І гра дитяча,

І Бог у серці!
Гретхен!
Де в тебе голова?
Яка провина
У тебе на душі?
Ти молишся за душу матері,
Тобою приспану для довгих-довгих мук?
У тебе на порозі кров чия?
А в тебе під серцем
Що там ворушиться,
Ляка й тебе, й себе
Зловісною присутністю?

Г р е т х е н

Горе! Горе!
Коли б позбутися думок,
Що тут і там, і там і тут
Мене гнітуть!

Х о р

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla.

Грає орган.

З л и й д у х

То неба гнів!
Труба гримить!
Гроби тремтять!
Твоя душа
Із смерті сну
Для мук огненних
Знову вокресла —
Дрижить!

Г р е т х е н

Як би втекти!
Органи ті мені
Дух забивають,
Той спів мені
Мов серце крає!

Х о р

Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet, adparebit,
Nil inultum remanebit.

Г р е т х е н

Як млосно тут...
Тяжкі колони
Мене тіснять!
Склепіння
Давить! — Повітря!

З л и й д у х

Сховайсь! Гріха́ й ганьби
Не заховаєш.
Повітря? Світла?
Горе тобі!

Х о р

Quid sum miser tunc dicturus,
Quem patronum rogaturus,
Cum vix justus sit securus?

З л и й д у х

Лице од тебе
Одвертають святі,
Тобі подати руку
Страшно праведним!
Горе!

Х о р

Quid sum miser tunc dicturus?

Г р е т х е н

Сусідко! Ваш флакон!

(Непритомніє).

ВАЛЬПУРЖИНА НІЧ

Гори Гарц. Околиці сіл Шірке і Еленд.
Фауст і Мефістофель.

М е ф і с т о ф е л ь

Тобі, мабуть, згодилося б мітлисько?
Мені б оце дебелого цапка!
Бо, знаєш, ми до цілі ще не близько.

Ф а у с т

Ні, ноги ще кріпкі, і йти не дуже слизько,
То буде з мене і ціпка.

Яка користь промчати навпрошки?
Ні, краще йти по закрутах долини,
На прямовисні дертись стромовини,
Що з них униз мов падають струмки —
Які утіхи скрасять нам стежки!
Поглянь, в березах завесніло,
Одмолоділа і сосна;
Невже ж весна не ввійде в наше тіло?

М е ф і с т о ф е л ь

Та що весна та навісна!
У мене в тілі зимнім-зимно;
Я б по снігу з охотою носивсь.
А тут іще й на небі ніби димно;
Червоний місяць весь обгородивсь,
Ледь блимає; не встигнеш і ступити,—
На дерево чи скелю налетиш!
Чи вогника блудного нам гукнути?
Із ним видніш і веселіш.
Агов, малий! Ходи, пройдися з нами!
Чого там блудиш манівцями?
Чим так горить, нам вгору присвіти!

Б л у д н и й в о г н и к

Надіюся, що панству на догоду
Зумію я здолать свою природу:
Зи́зза́бами я звик завжди йти.

М е ф і с т о ф е л ь

Ти що ж, людину мавпувати?
Во ім'я чорта мусиш прямувати,
А ні — умить тебе задму!

Б л у д н и й в о г н и к

Я бачу — ви господар в цім дому,
Готов служити і тямлю осторогу.
Та зважте, скільки чар сьогодні на горі;
Раз ви мене взяли собі в проводирі,
То не здивуйте, як схиблю дорогу.

Ф а у с т, М е ф і с т о ф е л ь
і Б л у д н и й в о г н и к

(співають навпереміну)

Ми вступили в володіння
Снів чудових, чар таємних.

Проведи нас без блудіння
По просторах диких, темних,
Де блукають дивні мрева.

За деревами дерева
Мимо, мимо вдаль несуться,
Кручі корчаться і гнуться;
Онде бескети носаті
Захропіли, лігши спати.

Між каміння, баговиння
Чуть струмочків дзюркотіння.
Щось рокоче, щось воркоче,
Мов кохання шепт урочий,
Раювання сні чудові,
Спів надії, спів любові! —
Оддається скрізь луною,
Казковою давниною.

Шугу! Пугу! Скрики, зойки...
Сич і пугач, чайки й сойки —
Їм незмога сю ніч спати...
Чагарями скачуть жаби —
Товстопузі, довголабі!
Ось гадючиться коріння
І крізь ріння, й крізь каміння;
Дивовижні їх сплетіння
Мов зібрались нас хапати:
Пручать скрути, ніби спрути,
Щоб мандрівців затягнути.
Долом мшавим, колом млавим
Миші, миші сунуть плавом,
Незліченні, різноцвітні!
А на кожному горнім плаї
Світляків рясніють зграї,
Щоб зблукались мимохідні.

Ти скажи, чи ще йдемо ми,
Чи на місці стоїмо ми?
Все тут крутить веремії —
Корчі, й скали-зубоскали,
Й світляки, що заскакали,
Завихрились, навіснії.

М е ф і с т о ф е л ь

Йди за мною без зневір'я!
Почалося середгір'я;

Звідси нам, як дивний сон,
Замигоче цар Мамон.

Ф а у с т

Крізь землю заграва замріла,
Немов розжеврілася рань,
Запроменіла, зазоріла,
Прохлюпнулась в найглибшу хлань.
Там в'ється пара, дим клубками,
Там жар у мареві горить,
То лється тонко, мов нитками,
То водоспадом аж яскрить,
То по долині круженняє,
Струмує тисячею жил,
То знов водносталь їх еднає
Між двох прилеглих скельних брил.
Ось іскор безліч нам заграла,
Мов золотий пісок зрина...
Поглянь, поглянь, як запалала
Скали стрімчастої стіна!

М е ф і с т о ф е л ь

Мамон вже знає, як одзначить
Цю урочистість, празник цей!
Радій, що все ти зміг побачить;
Я чую вже розбещених гостей!

Ф а у с т

Який рвучкий схопився вихор!
У спину б'є, мов триста душ!

М е ф і с т о ф е л ь

Чіпляйся за ребра скель чимдуж,
Бо в прірву звалишся, то буде не до ігор.
Гускне ніч од імлі завій...
Чуєш? Бором реве борвій!
Сполошились сови вирлаті.
В вічнозеленій палаті
Вітер колони рушить,
Гілля трощить і крушить,
Стовбур'я стогне в однаї,
Коріння вивертом зяє.
І страшно грюпає враз додолу
Мішма, шкереберть все те посполу,
І, розгулявшись по вітровалі,
Буря регоче в проваллі.

Чуєш крики — дальше й ближче?
Чуєш гуки — вище й нижче?
З усіх верхів, з усіх низів
Рине скажений чаклунський спів.

Х о р в і д ь о м

Весь Брокен од відьом зацвів,—
Жовта стерня, зелений сів.
Зібрався там увесь кагал,—
Сів Уріан на трон із скал.
Усяк навзаводи летить,
Відьма п...ть, а цап смердить.

Г о л о с

Старенька Баубо в стороні
Одна трюхика на свині.

Х о р

Хвала тому, кому хвала!
Нехай би Баубо нас вела!
Вперед, стара! Щодуху дми!
А за тобою — ми, відьми!

Г о л о с

Ти кудюю ішла?

Г о л о с

Мимо Ільзенштайна.
До сови у гніздо зазирнула стайна,
Аж та витріщилась.

Г о л о с

Взяв би тебе дідько!
Чого ти так швидко?

Г о л о с

Я півбока драна,
Дивись, яка рана!

Х о р в і д ь о м

Далекий шлях, широкий шлях,
А всі стовпились — просто жах,
Всіх вила колють, мітли рвуть,
І мати дохне, й діти мруть.

В і д ь м а к и

(півхором)

Ми тут повзем, як слимаки,
Попереду усе жінки.
До зла баби йдуть, як на мед —
На тисячу ступнів вперед.

Д р у г и й п і в х о р

Та ми не заздрим на бабів,
Їм треба тисячу ступнів,
А чоловік — одразу скік!
І перегнав весь той потік.

Г о л о с

(зверху)

Ходіть до нас сюди з озір!

Г о л о с

(знизу)

Хотіли б ми до гір, на шир,
Та миємось, уже чистіш води,
Зате й безплідні назавжди.

О б и д в а х о р и

Вже місяць змерк, світ зірок стух,
І вихор стих, і вітер вщух,
Лиш ми, відьми, тут шумимо,
Мільйони іскор метемо.

Г о л о с

(знизу)

Пождіть! Пождіть!

Г о л о с

(зверху)

Це хто з провалля там ячить?

Г о л о с

(знизу)

Мене візьміть! Мене візьміть!
Я лізу більше трьох століть...
Яка тяжка до верху путь,
А все ж кортить з своїми будь.

Обидва хори

Сідай на вила, на козла,
Дістань кола́ чи помела;
Бо хто сьогодні не злетить,
Тому в багні довіку скніть.

Недовідьма

(внизу)

Я вже давно тут дрібочу,
Але, як інші, не злечу;
Із дому йду усіх раніш,
Сюди прийду — усіх пізніш.

Хор відьом

Чарівна масть одваги дасть,
Оберне всяку річ у снасть,
Учинить човен із ночов,—
Хто вверх не сплив, той вниз пішов...

Обидва хори

Ми облетіли гору в млі,
Аж захотіли до землі.
Весь луг сирий скорій укрій,
Відьомський рій, відьмацький рій!

(Опускаються).

Мефістофель

Біжать, летять, свистять, стукочуть,
Скриплять, шиплять, киплять, клекочуть,
Смердять, іскрять, горять, печуть!
Відьомський дух повсюди чуть!
Держись мене, бо зразу відітруть.
Та де ж ти?

Фауст

(здалека)

Тут!

Мефістофель

Вже встигли відіпхати?

Та я ж таки господар хати!
Дорогу Фоланду! Гей, люба чернь, роздайсь!
До мене, докторе! За мене враз хапайсь,
Та й виб'ємось з цієї товчі.

Нащо вже й я, а чую прилив жовчі.
Мене мов тягне щось туди, в оті кущі,
Щось блима там, мов очі вовчі...
Ходім, ходім туди мерщій!

Ф а у с т

Дух заперечення! Ну що ж, веди де хочеш,
Коли вже ти увесь із протиріч;
Прийшли на Брокен ми стрічать Вальпурги ніч,
І раптом ти мені про самоту торочиш.

М е ф і с т о ф е л ь

Не самоту, а вужчий круг!
Дивись, який веселий рух
Біля бадьорого багаття!

Ф а у с т

Волів би там, вгорі, гулять я.
Там жар затлів і дим пішов,
Юрба до злого вже збирається стала,
Розв'яжеться там загадок немало.

М е ф і с т о ф е л ь

Й зав'яжеться чимало їх ізнов.
Нехай великий світ хвилює,
А нас і тиша улаштує.
Прадавній звичай всім велить
В великім світі скрізь малі світки творить.
Бач, молоді відьми всі наголо тут голі,
Старі ж убралися мудріш.
Прошу, будь з ними приязніш!
Турботи мало, втіх доволі.
Он грають вже... Бодай їх, тих музик!
До тої ревняви я й досі ще не звик,
Але тому вже не зарадиш горю...
Ходім, я перше сам зайду,
А там тебе у круг введу.
Ну що, скажи, чи мало в нас простору?
Очима кинь — нема йому кінця...
Кругом костри веселі зір голублять;
Тут варять, п'ють, кричать, танцюють, люблять...
Що ж краще є, як гулянка оця?

Ф а у с т

А як до них ти звернешся з привітом?
Чи так, як чорт, чи, може, ворожбитом?

М е ф і с т о ф е л ь

Я, правда, звик собі інкогніто ходить;
Та хоч-не-хоч, в цей день слід

орденом світить.

Підв'язки в нас не знає тут ніхто,
Зате шанує всяк це кінське копито.
Он бачиш слимака? Випручуючи ріжки,
До нас підповзує плазьма,
Мене вже він рознюхав трішки...
Втаїтися тут способом нема.
Ходім, обійдем всю громаду тую;
Ти женихайсь, а я постаростую.

(До деяких, що сидять біля погаслого багаття).

Панове старики, чого ви сіли скраю?
Всередині я вам повеселитись раю,
Між м'олоді, в розгульнім сум'ятті;
Насидитесь і дома в самоті.

Г е н е р а л

Служить народу — шкода праці!
Хоч як рятуй його в біді,
А як в жінок, то так і в націй —
Завсіди зверху молоді.

М і н і с т р

Тепер не той пішов вже чоловік!
Де старина та любя-мила?
Коли у нас була вся сила,
То справді золотий був вік.

В и с к о ч е н ь

І ми були мов не дурні,
Повсюди руки нагрівали;
Та в цій крутні, у цій вертні
І те, що мали, ми втерjali.

П и с ь м е н н и к

І хто тепер читав би твір
Поважного якогось змісту?
Не втрапиш ти ніяк, повір
На молодь, надто гонористу.

М е ф і с т о ф е л ь

(являючись на мить старезним дідом)

На суд страшний іти всім скоро доведеться,
Бо я в останній раз на шабаш ось бреду;

Як я вже на тонку пряду,
То й світ небавом западеться.

В і д ь м а - п е р е к у п к а

Панове, прошу, не минайте!
Погляньте пильно на мій крам!
Такої знайди, так і знайте,
Ніде більш не надибать вам.
Нема нічого в мене в ятці,
Щоб без заслуг якихсь було;
Все наше, нічого бояться,
Усе колись робило зло.
Кинджали всі не раз багрились кров'ю,
Бокали всі трутизни пал лили
В тіла при повному здоров'ю;
Убори всі дівчат з пуття звели,
Усі мечі або вчинили зраду,
Або противника підступно вбили ззаду.

М е ф і с т о ф е л ь

Е, тітко! Зваж ти на вимоги ринку.
Те, що було, те загуло!
Сховай кудись свою старинку,
Нове б нас дужче притягло!

Ф а у с т

Ну й шарварок — аж голова дуріє...
Це ярмарок, чи що, кругом шаліє?

М е ф і с т о ф е л ь

Все стовпище угору підступає;
Не ти його, воно тебе рушає.

Ф а у с т

То хто стоїть?

М е ф і с т о ф е л ь

Пригляньсь, Ліліт.

Ф а у с т

Яка Ліліт?

М е ф і с т о ф е л ь

Адама перша жінка.
Пустила коси вітру на розпліт —
Ото її єдина одєжинка.

Як в них вона заплута юнака,
То вже не скоро бідного пуска.

Ф а у с т

Он дві сидять — стара і молода.
Мабуть, натанцювались досить.

М е ф і с т о ф е л ь

Сьогодні так сидить не випада.
Ходім до них! Мене до танцю зносить.

Ф а у с т

(танцюючи з молодю)

Колись приснилися мені
Два яблучка на яблуні;
Два яблучка висять-блищать,
І я поліз, щоб їх зірвать.

К р а с у н я

Та яблучок кортить-бо вам,
Усім Адамовим синам,
І радо я в своїм саду
Тих яблучок для вас найду.

М е ф і с т о ф е л ь

(танцюючи з бабою)

Колись приснилося мені
Старе дупло в осичині;
Хоч те дупло й гниле було,
Воно мене немов тягло.

Я г а

Я б'ю низенько вам чолом,
Лицарю з кінським копитом!
Держить готового сучка,
Коли дупло вас не ляка.

П р о к т о ф а н т а з м і с т

Прокляте кодро! Як же ви посміли!
Чи ж вам не ясно з виступів моїх,
Що в привидів немає справжніх ніг?
Ви й танцювать, як люди, ще схотіли!

К р а с у н я

(танцюючи)

Чого ж то він сюди приліз?

М е ф і с т о ф е л ь

Та він буває всюди й скрізь!
Як хто танцює, то він цінить.
І жоден крок йому б не існував,
Коли б його він не обгрунтував.
А як вперед ідеш, тоді його аж пінить.
Коли б іще на місці ви топтались,
Як він в млині своїм старім,
Та й славили його при тім,—
Тоді б ви, може, схвалення діждались.

П р о к т о ф а н т а з м і с т

То що ви тут? Ну й звички у чортів!
Почезніть геть! Та я вже ж просвітив!
Не зна ладу пекельнеє поріддя.
І мудрі ми — а в Тегелі привиддя.
З химерами б'ючись, я вже пихтів-пихтів,
Вони ж живуть; ну й звички у чортів!

К р а с у н я

Та годі вже нам дозоляти!

П р о к т о ф а н т а з м і с т

Скажу вам прямо, не стерплю:
Я деспотизму духу не люблю,
Бо мій же дух не має влади.

(Танець іде далі).

Мені сьогодні вперто не щастить,
Але ж мандрівку треба описати;
Чортів з поетами надіюсь подолати,
Коли б ще тільки довший час прожити.

М е ф і с т о ф е л ь

Він піде ще в калюжу сполоснуться —
Так він лікується з усіх недуг;
Коли ж йому п'явки у зад ввіп'ються,
То вийдуть з нього дуки, вийде й дух.

(До Фауста, що кинув танцювати).

А де ж твоя дівчина-врода,
Що до танку співала всмак?

Ф а у с т

Коли вона співала так,
Червона мишка плигнула їй з рота.

М е ф і с т о ф е л ь

Ото і все? Це ще біда мала;
Аби не сіра миша та була.
Чи ж дивляться на те, коли гулять охота?

Ф а у с т

А ще я бачив...

М е ф і с т о ф е л ь

Що?

Ф а у с т

Ти в даль вдивися пильно:
Он дівчина, прекрасна і бліда;
Мов скована — така її хода,
Ледь сунеться — повільно йде, повільно...
Мені здається, впізнаю
В ній Гретхен милую мою.

М е ф і с т о ф е л ь

Нехай собі! Немає в тім добра.
То ж привид неживий, оманлива мара.
Біда, кого вона спіткає,
Бо зір її у жилах кров стенає,
Людину враз у камінь обертає;
Ще про Медузу казка не стара.

Ф а у с т

Так, мов оскліли очі мертвякові,
Їх не закрила любляча рука.
Це Гретхен грудь, у любошах п'янка,
Це Гретхен тіло, в пестошах медове...

М е ф і с т о ф е л ь

Ти — дурень-легковір! Та це ж одна мана!
Здається кожному коханкою вона.

Ф а у с т

Що за розкóші! Що за муки!
Мене до неї порива...
Та чом цю гарну шию обвива
Червоний шнур подобою гадюки,
А вшир — як спинка нохова?

М е ф і с т о ф е л ь

Та бачу, бачу всі ті штуки.
А часом під пахвою й голова,

Що втяв Персей їй міцнорукій.
Та що за мрією гоньба!
Ходім до того он горба,
Там шумно й людно,— чистий Пратер,
І, як не спить твій поводитир,—
Ми під театром стоїмо.
Що тут таке?

S e r v i b i l i s

Знов зараз почнемо.
Семірку в нас усі тут полюбляють,
Остання це з семи денних вистав.
Аматор п'єсу написав,
Аматори і виставляють.
Пробачте, я вже мушу йти;
Аматор я — завісу відслонити!

М е ф і с т о ф е л ь

На вдивовижу вас на Блоксберзі зустріти,
Вам кращого притулку не знайти.

СОН ВАЛЬПУРЖИНОЇ НОЧІ, АБО ЗОЛОТЕ ВЕСІЛЛЯ ОБЕРОНА Й ТІТАНІЇ

Інтермедія.

Д и р е к т о р т е а т р у

Нині буде вам спочин,
Мідінгівці жваві:
Гора й долина — то наш кін,
Готовий до вистави.

Г е р о л ь д

Півстоліття ждять дано
Весілля золотого.
А сварка скінчиться — воно
Ще золотіш від того!

О б е р о н

До мене, духи, всі сюди,
Як ви мені покірні,—
Ми вже знову, й назавжди,
З жоною друзі вірні.

П у к

Пук перевертом іде,
Притупує ногою,

Веселих духів вслід веде
Ватагу за собою.

А р і е л ь

Аріель заводить спів
У тонах дивних, ясних;
Вабить всіх його мотив —
Потворних і прекрасних.

О б е р о н

Всі, хто хочете, ходіть
До нас любові вчиться!
Щоб подружжю в згоді жить,
Перш треба розлучиться!

Т і т а н і я

Як муж бурчить, жона кричить —
На це є добрий захід:
Її на схід кудись замчить,
Його пошліть на захід!

О р к е с т р

(tutti fortissimo)

Комарі й жучки-гучки,
Їх брати і сестри,
Жаби й коники-сюрчки —
Усі у нас в оркестрі!

С о л о

Чи ви бачили дуду —
Мов бульбашку надуту?
Йде й гуде — ду-ду, ду-ду,
Гундосить аж до нуду.

Д у х , щ о т і л ь к и т в о р и т ь с я

З жабиних пліч, павучих ніг
І крилець двох незгірших,—
Як не вийде звірення,
То, певне, вийде віршик!

П а р о ч к а

Дрібний крок, високий скок,
Де росяна травиця;
Та в повітря до пташок
Тобі несила звиться.

Цікавий мандрівець

Чи я у маскарад замчавсь,
А чи марю, може?
Звідкіля ти тут узявсь,
Обероне-боже?

Ортодокс

Не має він хвоста й рогів,
Я ж знаю те, що знаю:
Як і грецьких всіх богів,
Його за чорта маю.

Північний художник

Що я тут не розпочну —
Якісь бліді етюди.
Ось я в Італію майну,
Там все інакше буде.

Пурист

В який це я попав содом!
Які кругом лахудри!
З усіх присутніх тут відьом
Лиш дві вживають пудри.

Гола відьма

І пудра, й плаття нас ляка,
То — баб'яче вже діло;
Сиджу на цапі голяка —
Любуйте всі на тіло!

Стара відьма

З тобою спорити шкода,
Та високо не пнишь ти;
Хоч ти вродлива й молода,
А доведеться гнисти.

Капельмейстер

Комарі й жучки-гучки,
Од голої одстаньте!
Жаби й коники-сюрчки,
Не кваптеся, анданте!

Флюгер

(в один бік)

Яка компанія, гляди
Панянки знакомиті,

Та й кавалери хоч куди,—
Усі як перемиті!

(У другий бік).

Як не розступиться земля
Цю погань поглинути,
Тоді од них готовий я
І в пекло плигнути.

К с е н і ї

Ми — кузьки з тисяччу жалець,
Кусаємось затято;
Прийшли ми к чорту на ралець,
Бо це ж наш рідний тато!

Г е н н і н г с

Поглянь на дружний рій казюк —
Наївні і жартливі!
Ще хтось подумає про злюк,
Що серцем добротливі.

М у з а г е т

Мені приємно поблудить
В цім галасливім крузі;
Відьми б я краще став водить,
Як ті примхливі музи.

С і - д е в а н т г е н і й ч а с у

Із нами ладь, держись за нас,—
Побачиш, вийдеш в люди!
Це ж Блоксберг, наш німецький Парнас,
Усім тут місця буде.

Ц і к а в и й м а н д р і в н и к

Що то за один, скажіть,
Бундючний, гордовитий?
Все носом нишпорить, нюшить,
Чи є тут езуїти.

Ж у р а в е л ь

Чи чиста, чи мутна вода,—
Люблю ловити рибку;
Й побожним часом випада
В чортів побути дрібку.

Син світу

Побожні йдуть на кожну путь,
Аби вела угору;
І Блоксберг скоро оберуть
За місце для собору.

Танцюрист

Що це? Ніби бубнії
На багвах б'ють у бубни?
Та де там, ні! То бугаї
Очеретолобні.

Танцмейстер

Усі у круг — танцюй, нога!
Всі скачуть, як попало,
Кривий стриба, гладкий плига
Байдуже, що невдало!

Скрипаль

Чорти! Один одного б тут
Смачніше, як людей, їв!
Та їх гамує голос дуд,
Як звірів — спів Орфеїв.

Догматик

Усякій критиці на зло
Я на своїм остався:
Бо якби чорта не було,
То де ж би він узявся?

Ідеаліст

Моя фантазія буя
Цей раз, як кінь безгнуздий;
Бігме, коли усе це — я,
То я таки безглуздий.

Реаліст

Шаліє дух, піднявши бунт;
Я лютий до нестями!
Уперше тут схитнувся ґрунт
У мене під ногами.

Супернатураліст

Таїть утіхи немалі
Новий для мене обрій;

Бо як існують духи злі,
То мусять бути й добрі.

С к е п т и к

Шукавши чортових скарбів,
Вже не один збезумнів.
Я цього слова вмисне вжив,
Щоб зримувать свій сумнів.

К а п е л ь м е й с т е р

Жаби й коники-сюрчки,
Клятущі дилетанти!
Комарі й жучки-гучки,
Які з вас музиканти!

П р о н о з и

Ми звемося Sans souci,
Це не самохвальство;
Гориніж ходимо усі,
Коли велить начальство.

Н е в д а х и

І нам перепадали було шматки,
Тепер не наздогониш
Протанцювались у нас чобітки,
Ми біжимо босоніж.

Б л у д н і в о г н і

Полюбуйтеся на нас,
Зродило нас болото.
Та блиском ми затьмарим враз
Усю оту голоту!

П а д у ч а з і р к а

Ллючи іскри зореві,
Сюди я впала з неба;
Крижем тут лежу в траві —
Звести б на ноги треба.

М а с и в н і

Гей, з дороги! Грубим путь!
Всі трави потолочим;
Духи йдуть, і духам быть
Опецьками не злочин.

П у к

Та не тупайте ви тут
Слонячою тупою,
Переважить всіх вас Пук
Сьогодні грубизною.

А р і е л ь

Всяк, хто любить даль і шир,
Всяк, хто не безкрилий,
В літ за мною, до тих гір,
Що троянди вкрили!

О р к е с т р

(pianissimo)

Імла рідкіш, хмарки світліш,
Край неба засвітало.
Шелеще лист, шумить комиш —
Усе немов потало.

ПОХМУРИЙ ДЕНЬ. ПОЛЕ

Фауст і Мефістофель.

Ф а у с т

В недолі! В розпачі! Довго блукала,
страждаючи, по землі, а тепер — у неволі. Як
злочинницю, вкинуто в тюрму на люті муки —
її, миле, безталанне створіння! Аж ось до чого
дійшло! Ось до чого!.. — І ти, лукавий,
нікчемний духу, таїв усе від мене! — Стій
тепер, стій! Ворочай скажено своїми
сатанинськими вирлами! Стій наді мною
нависом, осоружний! — У неволі! У
безпросвітній неволі! У владі злих духів і
безсердечно осудливої людськості! А ти
заколихуєш тут мене відворотними розвагами,
приховуєш од мене її гірке горе, — нехай гине в
безпораді!

М е ф і с т о ф е л ь

Вона не перша!

Ф а у с т

Собако! Потворо мерзенна! — Оберни його, безконечний духу! Оберни цього гробака знов у собачу постать, що в ній він любив гасати нічною добою, клубком підкочуватись під ноги мирному перехожому і кидатись на плечі поваленому. Оберни його знову в його улюблену подобу, хай плазує переді мною в пилу, хай я топтатиму його потоптом, падлюку! — Не перша! — Горе! Горе! Ні думкою здумати, ні гадкою згадати! Уже ж не одна загинула в безодні такого лиха, і смертною своєю нелюдською мукою не відпокутувала вини всіх інших перед очима Всепрощаючого! Серце моє начетверо крається, як подумаю про одну оцю безталанну; а тобі байдуже — глузуєш з неолі тисячей істот!

М е ф і с т о ф е л ь

От і довеслували ми до того берега, де у вашого брата, людини, глузд за розум заходить. Нащо ж було вступати з нами в спілку, коли хисту нема? І літати кортить, і запаморочення боїшся? Що ж, ми до тебе набивалися чи ти до нас?

Ф а у с т

Чого вищиривсь на мене так людожерно?! Аж гидко! — Великий, могутній духу, ти, що ласкаво з'явивсь мені, ти, що знаєш серце моє й душу мою, навіщо ти прикував мене до цього ганебного супутника, що йому шкода за ласощі, а згуба за розкоші?

М е ф і с т о ф е л ь

Ти ще не виговорився?

Ф а у с т

Врятуй її! А ні — горе тобі! Найтяжчі прокльони на твою голову на тисячі тисяч літ

М е ф і с т о ф е л ь

Незмога мені розірвати пута месника, розбити його затвори.— Врятуй її! А хто довів її до загибелі? Я чи ти?

Що, грому шукаєш? Шкода, не дано його вам, злиденним смертним! Бач, тиранська звичка: роздробити безвинного суперечника, коли загонить на слизьке.

Фауст

Веди мене до неї. Її треба визволити!

Мефістофель

А про небезпеку свою забув? В місті ще свіжі сліди твого кривавого злочину! Над могилою вбитого ширяють духи помсти, чигаючи повороту душогуба!

Фауст

І тобі ще про це говорити! Смерть і погибель всесвітня на тебе, потворо! Веди мене до неї, чуєш, і звільни її!

Мефістофель

Та поведу вже, зроблю що можу. Що ж у мене, вся влада на небі й на землі? Я обмарю сторожу; добудь ключа і виведи її звідти людською рукою. Я ж чатуватиму наготові з чарівними кіньми,— умчу вас. Це я можу.

Фауст

Швидше!

НІЧ. ЧИСТЕ ПОЛЕ

Фауст і Мефістофель летять навзаводи вороними кіньми.

Фауст

Чом в'ються вони круг шибениці?

Мефістофель

Не знаю, щось варять, щось творять.

Фауст

Висяться, низяться, клоняться, хиляться.

М е ф і с т о ф е л ь
Чарують, чаклюють.

Ф а у с т
І кадять, і святять.

М е ф і с т о ф е л ь
Вперед! Вперед!

В'ЯЗНИЦЯ

Ф а у с т з низкою ключів і лампою
перед залізними дверима.

Ф а у с т
Знов жаль мене проймає незборимий,
У серці знов весь біль всіх серць людських.
Тут, тут вона, за мурами сирими,
Карається за свій безгрішний гріх!
Ти боїшся ввійти до неї?
Ти страшишся вини своєї?
Йди, не гайся! Смерть іде на поріг.

(Кидається до замка. Зсередини чути спів).

П і с н я

Моя мати, ледащо,
Зарізала мене!
Мій батько, гультяй,
Із'їв мене!
А сестричка мала
Взяла й знесла
Кістки в зелений гай;
Я пташечкою полинула —
Вилітай! Вилітай!

Ф а у с т
(відмикаючи)
Не думає вона, що милий тут,
Соломи шелест чує, брязкіт пут.
(Входить).

М а р г а р и т а

(ховаючись у солому)

Ой горе! Йдуть... Ой смерть, не йди!..

Ф а у с т

(тихо)

Цить, цить! Я випущу тебе на волю.

М а р г а р и т а

(кидаючись йому до ніг)

Коли людина ти, зглянься на мою недолю!

Ф а у с т

Та не кричи, сторожі не збуди!

(Схоплює кайдани, щоб відімкнути).

М а р г а р и т а

(навколішки)

А хто ж тобі цю владу дав

Наді мною, кате?!

Крові вночі вже загадав...

Ой зжалься, встигнеш ще скарати!

Чи ждати ранку тобі шкода?

(Встає).

Я ж молода ще, молода!

І мушу вмерти!

Я гарною була, і в тім причина смерті.

В мене був дружок, а тепер нема,

Хтось порвав вінок, квіти поламав...

Ой, пусти! За що така насила?

Пощади! Що я тобі зробила?

Вчуй мою благальну річ...

Та я ж не бачила тебе й навіч!

Ф а у с т

Чи виживу я цю стражденну ніч!

М а р г а р и т а

Тепер твоя тут воля, кате.

Дай хоч дитя погодувати,

Всю ніч воно ще тут було;

Вони взяли його, мені на зло,

І кажуть, що я вбивця немовляти.

І я безрадісно помру.
Пісень про мене співають... То не люди — шакали.
Вони ту казочку стару
До мене приклали.

Ф а у с т

(падає їй до ніг)

Тобі до ніг упав коханий,
Прийшов розбити твої кайдани.

М а р г а р и т а

(кидається до нього)

Усім святим повинні помолиться ми!
Дивись! Під східцями
Горить огненна
Страшна геєна!
Лукавий,
Губитель кривавий,
Рикає, мов звірюга!

Ф а у с т

(голосно)

Гретхен! Гретхен!

М а р г а р и т а

(наслухаючи)

Я чую голос друга!

(Зривається на ноги, кайдани спадають).

Де він, де? Я вчула слово кличне!
Вільна я! Зникло тло темничне!
Швидше, швидше пригорнути,
Упасти на груди!
Крикнув він: «Гретхен!» Той голос любовний
Крізь регіт глумливий і скрегіт зубовний,
Крізь ревіт пекельний, диявольський сказ —
Той голос коханий впізнала я враз!

Ф а у с т

Це я!

М а р г а р и т а

Це ти! Ох, ще скажи! Ще раз!

(Обіймає його).

Це він, це він! Не стало мук, образ,
І тьми тюрми, й кайданів, і недолі!..
Це ти! Я знов на волі!
Ти мене спас!
Дивись, ось тая вулиця,
Де вперше ми зирнулися,
А ось і той садок,
Де з Мартою тебе я ждала в вечорок.

Ф а у с т

(хоче вивести її)

Ходім! Ходім!

М а р г а р и т а

(пестить його)

Лишись!

І я тут лишусь, як ти лишишся!

Ф а у с т

Та не барись!
Як забаришся,
То нам на волі не будуть.

М а р г а р и т а

Ти що? Не вмієш цілувать?
Зі мною тільки розлучився,
Вже й цілуватись розучився?
Чому ж такий страшний тепер став?
А ти ж було речами і очами
До мене небо прихилив
І цілував-зацілював до нестями.
Цілуй мене!
Бо цілуватиму тебе!

(Обіймає його).

Ой! Уста твої холодні і німі!
Чого?
Не стало кохання
Зарання...
Хто відняв його?

(Одвертається).

Ф а у с т

Ходім! За мною! Люба, схаменись!

Люблю тебе стократно, як колись,
Молю тебе, за мною лиш іди!

М а р г а р и т а

(обертається до нього)

Хіба це ти? Чи це ж і справді ти?

Ф а у с т

Це я! Ходім!

М а р г а р и т а

Ти з мене пута зняв
І знов мене в обійми взяв.
Чого ж мовчать у тебе жах і гнів?
Чи знаєш ти, кого це ти звільнив?

Ф а у с т

Ходім! Ходім! Тікає ночі мла!

М а р г а р и т а

Рідну неньку з світу я звела,
Втопила рідне дитя.
Твоє й моє було в нім життя.
Твоє... Це ти? Чи, може, ні?
Дай руку мені! То це не вві сні?!
Люба, мила рука! — Ой, вона ж вогка!
Обітри! Здається, мов
То кров.
Боже! Кого ти заколов?
В піхви сховай свій меч,
Не супереч!

Ф а у с т

Що було — те пройшло, тому край!
Мене не карай!

М а р г а р и т а

Ні, будь живий і цілий,
Мусиш упорать могили;
Готуй для кожного ямку
З самого ранку.
Матері — кращу містину,
Поруч із нею — сину,

А мені — чуть в стороні,
Недалеко од рідні!
А дитинку мені по праву груди,
Більш там нікому не бути! —
Тебе до серця горнути,
То було щастя — повік не забудь!
Але його вже більш не вернути,
Порив мій до тебе чимсь ніби скутий,
Ніби ти хочеш мене відштовхнуть;
А все ж — це ти, і добрий, як завжди.

Ф а у с т

Ти ж бачиш, це я. Іди ж, іди.

М а р г а р и т а

Куди?

Ф а у с т

На волю.

М а р г а р и т а

Коли нас жде там вічний дім,
Тоді ходім, ходім!
Піду я в тихий той куток,
І далі — ні на крок...
Ти йдеш? О Генріху, коли б і я могла...

Ф а у с т

Ти можеш, аби хіть!
Глянь, двері вже відкриті.

М а р г а р и т а

Нема мені надії на цім світі —
Впіймають скрізь, куди б я не втекла!
Ой тяжко-важко ходить попідтинням,
А ще до того з нечистим сумлінням...
Ой тяжко-важко в чужині блукати
І щогодини ждять розплати!

Ф а у с т

Я лишусь з тобою!

М а р г а р и т а

Облиш! Облиш!
Дитя рятуй скоріш!

Туди, туди,
Під гору йди,
Понад ручай,
І прямо в гай,
І до ставка,
Де кладочка...
Витягай, витягай!
Воно ще виринає,
Воно ще б'ється!
Рятуй! Рятуй!

Ф а у с т

Отямся! Чуй!
Один лиш крок — і вільна ти!

М а р г а р и т а

Коли б нам мимо гори пройти!
На камені там моя мати сидить,
Аж жах шибав мною!
На камені там моя мати сидить,
Хитає головою!
Ні, вже не кива... — ой, важка голова...
Спить — не проспиться, жива — нежива...
Спить, щоб ми вдвох раювали.
Щасні ті хвили бували!

Ф а у с т

Як ні впросити, ні вблагати,
То мушу силоміць узяти.

М а р г а р и т а

Пусти! Я насильства не буду терпіть!
Кинь мене, мов убивця, душить!
Все ж я робила тобі самохить!

Ф а у с т

День уже дніє! Мила! Мила!

М а р г а р и т а

День! Правда, що день! Останній день настає,
Це буде весілля моє!
Гляди ж, не кажи, що вже в Гретхен ти був!
Бідний мій віночку!
Прощай, прощай!
Ми зустрінемось, чекай,
Тільки не в таночку.

Кругом народу — аж загуло,
Площі й вулиць мало.
І враз тихо стало.
Ударили в дзвін, зламали жезло,
Волочать мене на плаху,
Руки зв'язавши назад.
Натовп здригнув від жаху —
Змахнув сокирою кат...
Весь світ, як німа могила!

Ф а у с т

Ой нащо мене мати родила!

М е ф і с т о ф е л ь

(на порозі)

Швидше! Бо тут вам хвилина остання.
Годі вагання й словами змагання.
Коней моїх здригання
День провіщає близький.

М а р г а р и т а

Хто це, хто це такий?
Він! Він! Прожени!
Чого він прийшов сюди з глибини?
По мене!

Ф а у с т

Ти будеш жить!

М а р г а р и т а

Суд Божий буде мене судить!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Ходім! Бо кину тут тебе із нею!

М а р г а р и т а

Боже, зжалься над рабою твоєю!
Ви, херувими і серафими,
Мене осініте крильми благими!
Генріху! Який ти страшний!

М е ф і с т о ф е л ь

Вона рокована!

Г о л о с

(з неба)

Врятована!

М е ф і с т о ф е л ь

(до Фауста)

Мерщій!

(Зникає з Фаустом).

Г о л о с

(зсередини, завмираючи)

Генріху! Генріху!

ЧАСТИНА ДРУГА

ДІЯ ПЕРША

ГАРНА МІСТИНА

Фауст лежить серед квітучого луку, зморений, неспокійний, сон його не бере. Смеркає. Навколо кружляють граціозні малята - духи.

Аріель

(співає в супроводі еолової арфи)

Як весна прилине юна,
Все вбираючи у цвіт,
Як зелені пишні вруна
Звеселять цей зёмний світ,—
Всіх нещасних привітає
Дух великий — ельф малий,
Всім поможе, не спитає,
Хто з них добрий, хто лихий.

Ви, що в'єтесь над його головою,
Музикою надземно-чарівною
Втишіть печаль, журбу його німу!
Спиніть в душі докорів біль напругий
І спогадів розвійте хмуру тьму,
Всю ніч, усі чотири пруги
Спокою доглядаючи йому.
Приспійте його пестливістю своєю,
Скропійте його рососою забуття,
Щоб він спочив і тілом і душею,
Набрався сил до нового життя.
Святий обов'язок звершіть —
На світлий світ його верніть!

Хор ельфів

(поодинці, вдвох, гуртом, — то по черзі, то разом)

(С е р е н а д а)

Теплий легіт тихо віє
І зелений пестить лан,
Сонну землю звільна криє
Запашний нічний туман.
Загойдаймо жаль у серці,
Мов в колисці маленя,
Очі страдника, мов дверці,
Зачинімо світлу дня.

(Н о к т ю р н)

Зорі злотні, зорі срібні
Зазорілися, яркі,
І великі й дрібні-дрібні,
І далекі і близькі.
У озер дзеркальнім лоні
Заяскрили, повні чар,
А на мирнім небосклоні
Плавле місяць-володар.

(С в і т а н к о в а)

Горе й радість — все в минулім,
У безодні забуття:
Віруй, віруй серцем чулим
В день новий, нове життя!
Он долина зеленіє,
На узгір'ї мріє гай,
І на нивах зримо зріє
І хвилює урожай.

(П о б у д к а)

Щоб бажання всі здійснились,
Глянь у далеч ту ясну!
Пути змори вже зносились,
Скинь пусте лущпиння сну!
Встань, дерзай, не знай вагання,
Хай оспала жде юрма!
Все можливе для змагання
Благородного ума!

Громохкий гомін вістує появу сонця

А р і е л ь

Грімко, гучно грають Гори,
Чують, знають духів хори —
День новий заблісне скоро.
Вже гримкоче брама неба,

Вже гуркоче по́віз Феба —
Світлу сонця — світлу путь!
Золотії сурми грають,
Зір стенають, слух вражають,
Хоч не всім нечутне чуть.
Швидше, швидше крийтеся, діти,
Глибше, глибше, в квіти, в віти,
В шпари скель, між трав густих,—
Бо оглухне, хто не встиг.

Ф а у с т

Прокинулось життя кипуче знову,
Голубливо вітаючи світання;
Ти, земле, знов явила міць чудову —
Наснажує мене твоє дихання,
Бажанням дії трепетно проймає,
Розбуджує нестримне поривання
В нове буття, високе і безкрає.

Хвилює все у досвітку рахманнім,
Многоголосим дзвоном гай лунає,
Долини мріють в мареві туманнім,—
Та світло неба бореться зі тьмою:
Вітки, що спали в застумі духмянім,
Малюються чіткіш передо мною,
І кольори вирізняються чисто;
Квітки й листки жемчужаться росою;
Навколо мене рай цвіте барвисто.

Угору глянь — розжеврїлись вершини,
Вістуючи нам сонця схід врочисто;
До них раніш одвічне світло лине,
Що згодом лиш до нас дійде, веселе...
Ось на шумкі зелені полонини
Вже сонце килим світлотканий стеле,
Що шириться, все далі й далі йдучи;
Воно зійшло! — Я відвертаюсь, леле!
Бо ранить очі вид його сліпучий.

Буває так — після років шукання,
Пройшовши шлях тернистий та колючий,
Ти на порозі здійснення бажання
Враз спинишся налякано, бо звідти
Обдасть тебе палюче полихання;
Ти світоч житні хочеш запалити —
Коли ж навкруг кипить огненне море!

Чи то любов, чи гнів — не зрозуміти,
Такі палкі і радощі і горе,
Що до землі твій погляд знову рветься,
Сховатись в запинало непрозоре.
Нехай же сонце ззаду зостається!
Ось водоспад все більш мій зір чарує.
Зі скель стрімких він навісом ілється,
Мільйонами струмочків він вирує,
Клубочиться він хмарою сяйною,
В повітрі шумом розсипним шумує.
В його бризках розлогою дугою
Веселка грає змінно-переливна,
То мов різьблена, то пов'ється млою,
Відсвіжує навколо все, чарівна...
Дивись на неї й добре розміркуюй:
Вона нам каже, осяйна царівна,
Що все життя — лиш відсвіт кольоровий.

ЦІСАРСЬКИЙ ПАЛАЦ

Тронна зала. Державна рада чекає на царя. Сурми.
Увіходить ц і с а р із пишним почтом, сідає на трон,
праворуч астролог.

Ц і с а р

Зібралися, панове-радо?
Я всіх вас тут вітаю радо!
І мій мудрець сюди з'явивсь...
А де ж це дурень залишивсь?

Ю н к е р

Він за тобою ззаду плівся,
На сходах якось повалився;
Кудись однесли товстуна,
Чи він упивсь, чи вбивсь — хтозна.

Д р у г и й ю н к е р

Натомість зразу — й де він взявся? —
До нас другий якийсь пробрався
Прешипно вбраний баламут;
Хоч і бридкий, а здався на жарти!
До входу кинувся, до варті,
А ті схрестили алебарди...
Та вже той смілий блазень тут!

М е ф і с т о ф е л ь

(навколишках перед троном)

Що всі не люблять — і вітають
Що всі зовуть — і геть женуть?
Що всі раз по раз захищають?
Що всі і лають, і кленуть?
Кого ти не повинен звати?
Кого всяк радо спом'яне?
Що вдерлося в твої палати,
І що само себе жене?

Ц і с а р

Покинь свої химерні речі,
Вони тут зовсім не до речі!
То справа ось оцих панів,
Ти б краще їм клубок розплів.
Мій блазень зник, — то пеклу певна здобич,-
Зміни його і стань зі мною побіч.

М е ф і с т о ф е л ь стає ліворуч од трону.

Г о м і в у ю р б і

Блазень новий... Біда ізнов...
А звідки він?.. Як увійшов?..
Який бридкий!.. А де ж старий?..
Той був гладкий... А цей худий...

Ц і с а р

Вітаю вас, кохані друзі,
Що зблизька й здалека зібрались!
Навколо мене в вірнім крузі
Під щасною зорею ви з'єднались.
Але скажіть, чому, коли
Від нас турботи відлягли,
Коли над все були б ми раді
Потішитись на маскараді,—
Чому нам мучитись на раді?
Ви кажете, не випада інак...
Ну що ж? Як так, нехай і так!

К а н ц л е р

Скажи, яка найвища з всіх чеснот,
Що сяевом царське чоло вінчає,
Що володар завжди являти має?
То справедливість! Всього, що народ

Бажає, любить, вимагає, просить,
Усього того в цісаря задосить.
Та що з того, що в нім є серця доброта,
І мудрість розуму, й правиці щедрота,
Коли неправда навкруги панує,
Лихеє лихо тут і там лютує?
Поглянь відціль, де твій пишає трон,
На весь свій край — страшний побачиш сон!
Біда біду в тім біднім царстві плодить,
Несправедливість всюди верховодить
І беззаконство стало за закон.

Той краде вівці, той дружину,
Той свічники й хрести з церков,
І злодіям немає впину —
Те споживуть і крадуть знов...
Ідуть до суду потерпілі,
Де сяє в мантиї суддя, —
І там злочинці знахабнілі
Законом крутять без пуття;
Співвинуватці їм допоможуть
(Скрізь має силу брат чи сват!)
І всю вину на того зложать,
Хто Богу душу винуват.
Весь світ у прірву западеться,
Коли сумління в нас мовчить;
Хіба ж чуття тут розів'ється,
Що справедливості навчить?
Перед хабарником підлесним
Усякий голову схилив;
Суддя ж, що покарать не вмів.
Уже не може бути чесним.
Я фарби згущую? Так ні ж!
Картина в нас іще чорніш.

Пауза.

Тут пильні заходи потрібні,
Бо серед тої ворохібні
Й клейноди цісарські впадуть.

В о є н а ч а л ь н и к

Тепер ніде нема спокою:
Всі тнуться, б'ються до убою,
Команди й вухом не ведуть;
А міщанин за кріпким муром
І рицар в замку, як в гнізді,

Сидять, мовчать в чеканні хмурім,
Нас залишаючи в біді.
Бунтують наймані солдати,
Що плату несповна дали;
Якби ми їм були не винуваті,
Вони вже б досі всі втекли.
Попробуй їм чогось не дати —
Яряться осяче кубло;
Вони нас мають захищати,
А лиш плюндрують наголо.
Скрізь хазяйнують, все гайнують,
Півцарства зруйнували вже...
Хоч десь-не-десь ще королі панують,
Та їм якось до того байдуже.

П і д с к а р б і й

Що до союзників звертаться?
Від них субсидій не діждаться,
І наші труби без води...
А ще ж — хто ласкою твоєю
Заволодів тепер землю?
Скрізь пан новий, куди ти не піди;
Всяк хоче жити незалежно,
Всяк силу он яку забрав;
Нароздавали ми тих прав необережно,
Що аж самі лишилися без прав...
А щодо партій, як не звуться,
На них надія теж мала,
Бо вже без дії застаються
Й огуда їхня, і хвала,
Принишкли гвельфи й гібеліни,
Їх потомила боротьба;
Що їм до іншого руїни?
Усяк лише про себе дба.
До злата двері всі заперто;
Усяк собі згрібає вперто,
А ми біднієм з кожним днем.

П і д ч а ш и й

Мені теж трудно з ділом зладить;
Щодня ми хочем заощадить —
Щодня все більше видаєм.
До столу треба все наставити,
Кухар нужди ні в чім не бачить:
І сарни, й свині, і бички,

І кури, й гуси, і качки...
Уся та натуральна подать
Порядно з наших дібр надходить,
А от вина недостає...
Колись в льоху бочок-бочок, бувало,
Із винами найкращими стояло,
Тепер його все мало й мало,
А наше панство п'є та й п'є.
Вже й ратуша льохи відкрила,
Та що ті кухви та барила?
На них питців як хмара б'є!
А я все мушу рахувати;
Од мене всі чекають плати;
Лихвар же буде втричі драти
За те, що нині в борг дає...
Б'ємо ми невгодовані ще свині,
Спимо ми на заставленій перині,
Імо ми ніби з'ідений обід...

Ц і с а р

(помовчавши, до Мефістофеля)

І в тебе, блазню, мабуть, є сім бід?

М е ф і с т о ф е л ь

Ні одної! Я в захваті дивлюся
На блиск двора й напасті не боюся.
Твоя ж бо влада сильна і міцна,
І армія всім ворогам страшна;
А добра воля, й мисль, до дії скоро,
І труд повсюдний — то твоя підпора.
Тут місця для побоювань нема;
Таких зірок не перекриє тьма!

Г о м і н у ю р б і

Паливода... Зна, що почім...
А бреше як... Добро таким...
Я знаю вже... Куди він гне...
Проекти нам... Складать почне...

М е ф і с т о ф е л ь

Скрізь є в чімсь брак,
хоч світ крутом хороший;
Та що кому, а вам бракує грошей.
Хоч долі й не валяються вони,

Та мудрий все дістане й з глибини.
У надрах гір, в підмур'ях під домами
Є золото в монетах і шматками;
А хто його добуде з тих темниць?
Природа й дух, людини творча міць.

К а н ц л е р

Природа й дух противні християнам,
За них горить невірам окаяним
Доводиться недарма на кострах.
Природа — гріх, а дух — нечиста сила,
Що сумнівнi потворні породила
Благочестивому на страх.
У нас є інші дві підпори,
Що проти злої непокори
Завжди за цiсаря стоять;
Це — духовенство та лицарство,
Що їх уміє вдячне царство
Маєтностями дарувать.
Простолюдці, до лиха звичні,
Буває, опором стають:
То чаклуни все еретичні
Село і місто нам псують.
Ти, певно, з ними накладаєш,
Як блазень, блазнів поважаєш,
Зухвалі жартики пускаєш,
Щоб їх сюди якось втягнуть.

М е ф і с т о ф е л ь

Що ви учений муж, я пізнаю нараз!
Чого не мацнете — далеко те од вас,
Чого не візьмете — того нема зовсім,
Чого не злічите — числа немає в тім,
Чого не зважите — не важить та вага,
Чого не виб'єте — не варто ні шага.

Ц і с а р

Знов пашекує без угаву блазень...
Навіщо ця великопісна казань?
Обридли вже мені оті «чого»;
В нас золота нема — дістань його!

М е ф і с т о ф е л ь

Знайду я те, що кожен з вас шука
Це річ легка і водночас важка.
Скарби самі нам не дадуться в руки,
Доводиться удатися на штуки,
Зміркуйте лиш: в страшну ту давнину,

Як орди скрізь пронесли війну,
То люди всі, лякаючись навали,
Своє добро по тайниках ховали
За римлян теж таке завжди велось,
Та й дотепер, можливо, дотяглось.
І все те у землі лежить, мов на схороні,
І, як сама земля, належить теж короні.

Підскарбій

Хоч дурень він, а добре зміркував;
Так, це одне із цисаревих прав.

Канцлер

То біс сильце із золота вам ставить,
Щоб пагубу незміряну направить.

Підчаший

Аби він дав потрібний нам запас,
То хай вина впаде уже й на нас.

Воєначальник

Розумний дурень, зна, що обіцяти:
Аби де взять — не гребують солдати.

Мефістофель

Не думайте, що я вас одурив;
Спитайте мудреця без зайвих слів.
Він астролог, часу ходу пильнує,
Хай скаже тут, що небо нам віщує.

Гомін у юрбі

Два шахраї... Один то грець...
Край трону дурень... І мудрець...
Та сама пісня... знана всім...
Той шепче щось... А той за ним...

Астролог

(говорить те, що йому підшпитує Мефістофель)

Над нами Сонце щиро золоте;
Меркурій-вісник нагороди жде;
Венера, нам зичлива кожну мить,
І рано й вечір любо всім зорить;
Цнотливий Місяць химерує знов;

Марс хоч не прийде, то стенає кров;
Юпітер сяє всіх світил ясніш;
Сатурн великий, хоч заледве вздриш.
Він як метал і небагато варт,
А на вазі заважить не на жарт.
Як Сонце з Місяцем зйдуться враз,
То срібло й золото — щасливий час!
А інше все прийде само тоді —
Двірці, сади, красуні молоді,
І все це дасть один великий муж,
Він зробить те, що з нас ніхто недуж.

Ц і с а р

Це все я чую удвійні,
Але ж не віряться мені.

Г о м і н у ю р б і

Що він плете?.. Це щось не те...
Це чортівня... Одна бридня...
Чували вже... Чекали вже...
Ізнов обман... Пуска туман...

М е ф і с т о ф е л ь

Стоять, бурмочуть щось там знишка
І ніби віри нам не ймуть;
Тому згадалась чорна кішка,
Той дума папороть добуть,
Той хоче якимось змудрувати,
А той на чари наріка,
А й їм часом лоскоче в п'яти,
Хода стає чомусь хитка...
То, знайте, дія невмируща
Природи таємничих сил
Струмує, мов вода живуща
З глибин найглибших, як з могил.
Коли занило в тебе тіло
І пояс раптом засвербів,—
Бери лопату, рийся сміло
І докопаєшся скарбів.

Г о м і н у ю р б і

У мене ние тіло все...
А мною трясця мов трясе...
У мене поперек свербить...
Мені за спиною знобить...

Це все недурно, так і знай,
Що тут скарбів хоч одбавляй.

Ц і с а р

Словами годі вже блудити!
Ні, нас на місце те веди ти,
Вкажи, де скарб копать, скоріш!
Своєю власною рукою
Займись роботою такою;
А брешеш — то таке укою,
Що в пекло зразу полетиш!

М е ф і с т о ф е л ь

Без тебе можу полетіти.
Та трудно все й перелічити,
Що де сховалось, нічиє.
Буває, в полі бідний ратай
Виорює в горщечку скарб багатий;
Перш думає, що в нім селітра є,
А згодом бачить, радістю пойнятий,
Що золото там щире виграє!..
А скільки є незнаних склепів,
Підвалів, хідників, вертепів,
Куди знаючий хід проб'є!
Там, в глибині, в підземнім світі,
Мовчанням темрявим повиті,
Скарби блискочуть коштовиті:
Полумиски і тарілки
Стоять уряд, із злота литі,
А поруч — чаші і чарки
Жахтять в черленім самоцвіті,
І тут же прастаре вино:
Клепки потліли вже давно,
Та держить бочку камінь винний;
Шляхетні трунки старовинні,
Як і коштовності оті,
Укриті темрявою ночі,
Чекають на часи урочі;
Із чого вдень ми кпить охочі,
Чарує чаром в темноті.

Ц і с а р

Що темнота! Пуття у ній немає.
Що ціну має — хай на сонці сяє!
Хто шахрая впізнає уночі?

Який же кіт у темряві не сірий?
Ні, вдень, при всіх ти скарб чудесний вирий,
Давай сюди чаровані ключі.

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, сам візьмися до лопати,
І збагатись ти стократ,
З землі зумівши накопати
Черідку золотих телят.
Тоді любенько, без ваги
Оздобиш ти себе й свою подругу;
Ї красу й твою потугу
Підвищать ті клейноди дорогі.

Ц і с а р

Скоріш! Скоріш! Та доки ж одкладати?!

А с т р о л о г

(як вище)

Бажанням, царю, треба міру дати;
Ти перше нам веселе свято справ:
Не слід хапаться враз за десять справ.
Подіймо зверху, щоб тоді спідсподу
Дістать певніше гідну нагороду.
Як хочеш благ, то будь благим в душі,
Як хочеш втік — то кров буйну втиши,
Як прагнеш вин — до виноток берися,
Як ждеш чудес — то вірою вкріпися.

Ц і с а р

Повеселімся ж лихові на злість,
Бо скоро зайде в нас великий піст.
А поки що нехай буяє шал —
Ми справимо бундючний карнавал.

Сурми. Усі виходять.

М е ф і с т о ф е л ь

Не може дурень зрозуміть,
Що щастя треба заслужить.
Хоч камінь мудрих він добуде,
Без мудрого той камінь буде.

МАСКАРАД

Просторий зал з бічними покоями, оздоблений
і причепурений до маскараду.

Герольд

Геть, давні вигадки німецькі,
Чорти, відьми, танки мертвецькі,—
Ми інших хочемо забав.
Наш володар у дні походів
Недарма Альпи переходив;
Собі на користь, всім на подив
Веселий край він там придбав.
До папського схилившись трону,
Добився цісарських він прав
І звідтіля приніс собі корону,
Та й нам ковпак блазенський теж узяв.
І ми удруге народились:
Усі вельможі, всі пани
У той ковпак любенько нарядились;
Немов дурними поробились,—
По-своєму ж розумні всі вони.
Вони вже йдуть — де самотою,
Де парами, а там юрбою,
Тут за гуртком пливе гурток...
Сюди, сюди, тут стільки вражень!
Проте не йде мені з думок,
Що світ — один великий блазень,
Хоч знає безліч витівок.

Садівниці

(співають у супроводі мандолін)

Чепурилися ми в надії,
Що сподобаємось вам —
Флорентинки молодії,
Вбрані з блиском двірських дам.

Закосичилися квітками,
Вбрали пишні пояси,
І стрічками, і шовками
Додали собі краси.

Як до справи взятись зручно,
Можна всього досягти:
Квіти, виплекані штучно,
Будуть цілий рік цвісти.

Із шматочків різнобарвних
Симетричні пелюстки...
Глянь на квіти — скільки чар в них,
Хоч прості самі частки.

Юнь і врода — ніжні квіти,
Смак і мода, все в нас є;
Трудно в жінці розрізнити,
Що в ній штучне, що своє.

Герольд

Час квітки з голів знімати,
Ставте кошики додолу,
Щоб усякий вибирати
Міг до свого задоволю.

Люди ринули юрбою;
Зразу й сад тут уродився,
Крам, напевне, полюбився —
Крамаркам нема відбою.

Садівниці

Тільки цур, не торгуватись,
Хоч би й дорого здалось;
А щоб знали, за що братись,
Коротенько назвемось.

Маслинова гілка з плодами

Я нікого не чіпаю,
Ворожнечі уникаю
І не маю ворогів.
Я недарма символ миру,
Всюди ширю дружбу щирю
І пильную тиші нив.
Сподіваюся, що зможу
Уквітчать голівку гожу.

Золотий вінок із колосків

Краще віток, краще квіток
Дар Церери скрасить вас;
Те, що людям на пожиток —
Найлюбіша із окрас!

Фантастичний вінок

Квіти ніби рожі чайні,
Тільки з моху розцвілись;
Для природи — незвичайні,
А для моди — придались.

Фантастичний букет

Не питайте в Теофраста,
Що за суміш це квітчаста,
А проте я сподіваюсь,
Що красуням сподобаюсь.
Може, котра закосичить,
Як їй буду добре личить,
Може, хто ласкавий буде
Приколоть мене на груди.

Виклик

Хай красують горді й пишні
Ті букети дивовижні,
Вдовольняючи лиш моду,
Зневажаючи природу;
Хай дзвіночки золотом сяють,
З-під кудерців виглядають.

Пуп'янки троянд

А ми в пуп'янку в цей час,
Та блажен, хто знайде нас!
Прийде літечко привітне,
Рожа з пуп'янка розквітне...
Що за втіха, що за щастя!
Що жадалося, те дасться,
Очарує Флори твір
Душу й розум, серце й зір.

Під зеленими вітами садівниці чепурно
порозкладали свій крам.

Садівники

(співають у супроводі теорб)

Всі любуються квітками,
Що за пишна з них оздоба!
А плоди їдять; плодами
Око тішить непогода!

Вишні, сливи найсолодші
Вибирайте не глядінням,
Бо язик із піднебінням
Кращі судді тут, ніж очі.

Груші, яблука незгірші —
Соковиті, медянисті;

Про квітки складайте вірші,
Що ж до яблук — краще їсти.

(До садівниць).

Тож приймайте нас, красуні,
В свій квітучий, пишний ряд:
Красні квіти ваші юні,
Щедрий наш розкішний сад.

Під наметом цим веселим,
Під рясним сплетінням віт
Для охочих ми розстелем
Брость і листя, цвіт і плід!

Обидва гурти проходять в глибину сцени,
співаючи в супроводі гітар і теорб, розкладаючи
свій крам на продаж.

М а т и й д о ч к а .

М а т и

Як тебе я привела,
В чепчик нарядила,
Мила личком ти була,
Ще і ніжнотіла...
Тільки доню сповила —
Вже у думці й віддала,
За кого хотіла.

Рік за роком пролетів —
Тридцять літ з того!
І чимало женихів
Мала ти, небого:
Танцювала із одним,
Жартувала із другим,
А все ні до чого.

Скільки гулянок, балів
Не вряжала мати,
Ти й посліднього з орлів
Не могла впіймати.
Нині дурнів повно скрізь:
До когось якось підлізь,
Мушу зятя мати!

Молоді й гарні ді в ч а т а приєднуються до них; починається галаслива невимушена розмова. Р и б а л к и та п т а х о л о в и з я т е р а м и, в у д ж а м и, л и п к и м и п а л и ч к а м и та і н ш и м з н а р я д д я м в и х о д я т ь і в м і ш у ю т ь с я в ю р б у г а р н и х м о л о д я т . В о н и б і г а ю т ь н а в к о л о , л о в л я ч и о д н е о д н о г о і в е с е л о п е р е м о в л я ю ч и с ь .

Л і с о р у б и

(входять галасливі, незграбні)

Гей, розступіться,
Ми лісоруби!
Стовбури грубі
Косимо з грюком,
Носимо з гуком:
Гей, бережіться!
Труд наш шануйте
І розміркуйте:
Якби не руки
Грубі робітні,
Зазнали б муки
Пани тендітні;
Якби ми плечі
В лісі не гріли,
То з холоднечі
Ви б подубіли.

П о л і ш и н е л і

(вайлувато, якось благувато)

Вік вам згинаться —
Вас любить праця,
А ми — не дурні,
Завжди безжурні:
Легке, як пір'я,
Наше ганчір'я,
Ми все гуляєм,
Гадки не маєм;
Плащик накинєм,
Ковпак надінем,
Капці узуєм
І чимчикуєм
Скрізь по базарах,
В одинці, в парах,
Ловимо ґави;
Людської слави
Не боїмося,
Жваво в'ємося

Поміж юрбою
З піснею, грою,
З сміхом шаленим,
Танцем скаженим.

Д а р м о ї д и

(улесливо й ласо)

Ви, дроворуби,—
Людоньки любі,
І вуглероби
Нам до вподоби.
Що там схиляння
І потакання,
Милі усмішки,
Фрази-пустишки?
Хвалячи, гудять,
Гріючи, студять,—
Пуття в них мало;
Хоч би до мене
Й море вогненне
Із неба впало —
Без дров, без гілля
І без вугілля
Його не вхопиш,
Печі не стопиш.
А тут вже варять,
Парять і жарять;
І ласогуби,
Розкошолоуби
Носом вже чують
Рибку й індичку,
Побенкетують
Десь на дурничку.

П' я н и й

(заплітаючись)

Я нікого не боюся,
Я сьогодні вольний пан,
Я співаю і сміюся,
Хоч і випив тільки дзбан.
П'ю, п'ю сам, із вами,
Дзень-брязь чарочками;
П'ю на власне, на чуже,
Почаркуймося, та й уже!

Посварився я з старою,
Ще й побився під кінець,
Що назвала машкарою
За строкатий жупанець.
П'ю, п'ю з машкарами,
Дзень-брязь чарочками;
Хто там гроші береже?
Почаркуймося, та й уже.

Люди кажуть: заблудився,—
Я ж прибився до корчми.
Хоч і набір, та напився,
Почекають із грішми.
П'ю, п'ю з хазяями,
Дзень-брязь чарочками...
Що за смішки, хто ірже?
Почаркуймося, та й уже!

Чи я в шинку, чи я вдома,
Де захочу веселюсь,
А як зможе ноги втома,
Де захочу повалюсь!

Х о р

П'єм, п'єм за столами,
Дзень-брязь чарочками,
А вп'ємося — байдуже:
Геп додолу, та й уже!

Герольд об'являє про різних поетів, співців природи, двору та лицарства, нижніх ліриків та натхненних одописців. Вони товпляться, змагаються і не дають один одному сказати слова. Один якийсь вихопився і проголошує кілька слів.

С а т и р и к

Одна мені відрода:
Співаю я охоче
Про те, про що громада
І слухати не хоче.

Співи ночі та могил не виступають, бо саме завели з новоявленим вампіром прецікаву розмову, — чи не повстане з неї новий поетичний напрямок; герольду нічого робити — викликає тим часом грецьку міфологію, що зберегла і в новітній масці свою самобутню принадність.

ГРАЦІЇ

А г л а я

Граціозність скрізь являйте;
Граціозно дар давайте!

Г е г е м о н а

Любо всім бажане мати:
Граціозно слід приймати.

Є в ф р о с и н а

А прийнявши, в тихім щасті
Граціозно дяку скласти.

ПАРКИ

А т р о п о с

Як найстарша, за прядіння
Я приймалася не зрідка;
Треба розуму й уміння,
Щоб життя снувалась нитка.

Щоб була вона м'якенька,
Треба гарно льон приладить,
Щоб була вона рівненька,
Треба пучкою пригладить.

Хто в розкошах мір не знає,
Хто занадто в пал вдається,
Уважайте: нитці край є!
Бережіться, ще ввірветься!

К л о т о

А мені уже цим разом
Доля ножиці дала,
Бо найстарша наша часом
Нерозбірлива була.

Берегла нитки гнилії
Із старого кужелю,
А надії молодії
Підтинала без жалю.

Та і я часом недбала —
За всіма не доглядиш;
Тим я й ножиці сховала —
Так сьогодні безпечніш.

Подивлюся я з безділля
На кипучий вир життя;
Ну, а вам тепер привілля —
Веселіться як хоча.

Л а х е з і с

А мені одно робити —
Знай гляди ниткам ладу;
В мене погляд пильновитий,
Зроду ходу не зведу.

Кожній нитці тут потрібно
Прямування дати тверде,
Кожна нитка тут несхибно
В колі вказаному йде.

Я стрясла б весь світ широкий,
Занедбавши нагляд свій;
Йдуть години, линуть роки,
Вічний ткач снує навій.

Г е р о л ь д

(указує на фурій, що надходять)

Цих трьох, що йдуть, ви б, мабуть,
не впізнали,
Хоч знаєтесь на міфах старовинних,
І злющих яг, в стількох нещастях винних,
Ви б як гостей жаданих привітали.

То — фурії; та хто б мені повірив?
Бо ж молоді, вродливі та ласкаві;
Та не заходь із ними в жодні справи, —
Ці горлички кусають гірше звірів.

Вони завжди облудні, а сьогодні
Найгірших вад не криють всі ледачі;
Так і вони — не янгольської вдачі,
А вочевидь катівки всенародні.

А л е к т о

Однаково обдурим, як захочем,
 Підкрадемося, як кішечки, влазливо;
 А хто з дівчам кохається щасливо,
 Тому до вух ми стільки натуркочем:
 «Кохаєш ти; яка ж тобі шаноба?
 Вона тайком на іншого моргає...
 Вона й тупа, вона й сліпа, й кульгає—
 На ній тобі женитись не подоба».

І молодій накажемо немало:
 «Коханий твій на мові був з другою,
 Ще й кепкував, сміявся над тобою!»
 Мирись, як знай, а злагоди не стало...

М е г е р а

Це ще пусте! До мене, шлюб узявши,
 Потрапите; мені ж завсіди вдасться
 Химерами струїти світле щастя;
 Мінливий час, мінливі люди завше.

Хто осягнув, до чого поривався,
 Наситившись, деінде мислі зносить;
 Він іншого, незвіданого просить,
 Від сонця б на морозі він сховався.

Всьому цьому я вмію дати раду,
 І в слухний час, гукнувши Асмодея,
 Ходжу із ним незримо між людей я,
 Скрізь сіючи незгоду, зваду й зраду.

Т і с і ф о н а

Не язик, а ніж і трута
 Хай зрадливця покарає;
 Хто одразу двох кохає,
 У того душа зіпсута.

За солодкі ті хвилини
 Гірко, гірко ти заплатиш!
 А благання марно тратиш —
 Не спокутуєш провини.

Час надію вже покинуть!
 Скарга рветься аж до хмари,
 І луна волає: К а р и!
 Той, хто зрадив, має згинуть.

Герольд

Тепер набік, будь ласка, гості гожі,
Бо інші йдуть, на вас зовсім не схожі.
Ось сунеться гора якась жива,
Пишнота килимів їй боки покрива;
Із хоботом, а ікла — страх дивиться!
Я вам скажу, у чому таємниця.
Вгорі — дві жінки; сидячи, одна
Скеровує спокійно крок слона;
Друга стоїть у величі могучій,
Від неї блиск навколо б'є сліпучий.
А збоку йдуть дві постаті хибкі,
Обидві скуті; тільки ж подивіться:
Одна сумна, а друга веселиться.
Почуем, хто вони такі.

Боязнь

Смолюскипи, лампи, свічі
Палахкочуть в штовхитні;
В кожному схованім обличчі
Ворог бачиться мені.

Геть од мене, щиролюби!
Сміх ваш зрадний, певна річ;
Для моєї, знаю, згуби
Ви зібралися в цю ніч.

Друг колишній з мислю злою
Підкрадався, щоб убить;
Та лице й під машкарою
Я впізнала — щез він вмиць.

Утекла б я світ за очі,
Та закута, в ланцюгах,
І чигає скрізь із ночі
Тьма і згуба, смерть і жах.

Надія

Добрий вечір сестри милі!
Хоч обличчя ви й закрили,
Невпізнанні поробились —
А мені ви полюбились.
А як кожна з вас погляне
Не крізь ночі світло тьмяне,

А без маски, завтра зранку —
Ми подружим до останку.
В чистім полі на роздоллі
Погуляєм ми по волі,
Будем разом проживати,
Працювати й спочивати;
Все нам легко поведеться,
Бідувати не прийдеться;
Скрізь вітатимуть нас люди,
Наче рідні ті брати:
Щастя буде нам усюди,
Щастя мусимо знайти!

Мудрість

Гляньте, Боязнь і Надію
Я скувала ланцюгами:
Берегти людей умію
Перед тими ворогами.

На тварину-великана
Навантажила я вежу,
І ступа вона, слухняна,
Бо за кожним кроком стежу.

А на ній — ясна богиня,
Розпроставши дужі крила,
Сяйвом дивного проміння
Все навколо освітила.

Всюди їй пряма дорога,
Не зійти на манівець;
Їй наймення — Перемога,
Боротьбі й труду вінець!

Зоїло-Терсіт

Ух! Ух! Стривай, триклятий рід,
Я всіх вас вилаю як слід!
Але найперше я кусну
Ту Перемогу навісну.
Летить вона, дзвенить крилом,
Дивіться, мов: орел орлом!
Куди її не понесе,
До ніг їй падає усе,
Богиню славлячи; мені ж
Усяка слава — в серце ніж.

Тоді б од серця одлягло,
Коли б на світі скрізь було
Лихе — добром, добро — лихим,
Криве — прямим, пряме — кривим.

Герольд

Як стукну я жезлом святим,
Личино зла, погана бридь, —
Ти в мене знітишся умить! —
Ось карлик здвоєний як стій
В клубок звивається гидкий;
Клубок яйцем стає; а ось
Яйце набрякло, роздулось,
Надвоє тріснуло; й які
Із нього вийшли близнюки!
Он до дверей плазує вуж,
Кажан в вікно летить чимдуж, —
Спішать з'єднатись десь ізнов;
Та я б туди й не підійшов.

Гомін у юрбі

Бач! Уже пішли в танець!..
Ні! Ходімо, хай їм грець...
Чи не чуєш, що навкруг
Розгулявсь нечистий дух?
Понад вухом щось дзижчить...
Під ногами щось сичить...
Мов нічого і нема...
Тільки ляк усіх пройма...
Вже тепер не до гульні...
От тварюки навісні!

Герольд

Здавна вже на різних святах
Я стою в дверях на чатах,
Не було ж такого зроду,
Щоб пустив я вам на шкоду
Злого духа до покоїв,
Щоб він лиха вам накоїв.
Та боюсь, щоб через вікна
Сила вража не проникла,
Бо тоді вже від страхіття
Вас не зможу вборонить я.
Вже нам карлик взнаки дався,
Та не в ньому лиш біда вся!

Онде диво! Подивіться!
Я хотів би, як годиться,
Все народу з'ясувати,
Та не можу ради дати,
Бо й самому не до тям;
Розберімо ж разом з вами.
То четвіркою баскою
Повіз мчиться між юрбою
Рівно, плавно і без тиску;
Тільки скільки ж того блиску!
Іскри сиплються в просторі,
Різнобарвні ллються зорі,
Мріють образи прозорі,
Мов в ліхтарні чарівній.
Розступіться! Страшно!

Хлопець-візник

Стій!

Стійте, коні полум'яні,
Ви ж завжди вузді слухняні,—
Враз замреть, коли спиняю,
Вітром мчить, коли торкаю,—
Тут же треба нам спиниться:
Вколо нас товпа тісниться;
Всі дивують-подивляють...
Ну ж, герольде, всі чекають!
Перш ніж зникнем в млі прозорій,
Розкажи народу, хто ми;
Ти вже звик до алегорій,—
Певно, й ми тобі відомі.

Герольд

Не зумію вас назвати;
Може, скажеш змалювати?

Хлопець-візник

Ну, малюй!

Герольд

Ти ось який:
Свіжий, гарний, молодий,
Ти ще зовсім хлоп'я, але байдуже -
Жінкам уже подобаєшся дуже

**І виростеш — я не скажу: розпусник,
А неабиякий спокусник.**

Хлопець - візник

**Це добре! Далі промовляй
І загадку веселу розгадай.**

Герольд

**Блискучий зір і кучері чорняві,
В них самоцвіти аж горять!
А з пліч спадають аж до п'ят
Одіння пишні та яскраві,
Червцем і золотом миготять!
Тендітний — дівчина, та й годі!
А сам — хоч зараз до дівчат;
Вже можеш з ними при нагоді
Кохання азбуку вивчать.**

Хлопець - візник

**А хто ж це гордий, ясношатий
На троні в повозі пиша?**

Герольд

**То ніби цар якийсь багатий;
Все є, чого бажа душа!
Та він ласкавий, щедровитий
І знай глядить: кому б ще дати?
Йому миліш дари дарити,
Аніж багатствами владать.**

Хлопець - візник

**Так малювати не пристало,—
Ти нам сказав занадто мало.**

Герольд

**Бо ж трудно змалювати це
Шляхетно-сяюче лице,
Рум'яні щоки, губи повні,
Тюрбан, оздоби в нім коштовні,
Зі злата витканий хітон!
Я впізнаю царську поставу —
Спокійну, гідну й величаву.**

Хлопець-візник

Це — Бог багатства, це Плутон!
Із ним давно бажав зустрітись
Ваш володар, тож веселітсь!

Герольд

Скажи ж тепер про себе, хто ти й що ти?

Хлопець-візник

Хто я? Поет. Поезії щедроти
Я розсипаю тут і там —
І багатію з того сам.
Багатством я Плутону рівен;
Чого не має при дворі він,
Те я даю; завжди поет
Живить і скрашує бенкет.

Герольд

Та на словах ти молодець,
А докажи, що ти митець!

Хлопець-візник

Ось гляньте: пальцями лиш лясну,
І все кругом засяє ясно.
Ось перлів сиплеться разок,
(хрускоче пальцями)

Ось нате перснів, сережок,
Зап'ястя з золота ловіте,
Хапайте срібло, самоцвіти,
Та й вогники пускаю вам,
Чи займуться — не знаю й сам.

Герольд

І люди ринули юрбою,
Нема дарителю одбою!
Клейноди сипле, як вві сні,
І все хапають навісні...
Та схаменітсья ж, добрі люди,
Хіба не бачите облуди?
Та це ж примарні все дари,
Хоч їх бери, хоч не бери.
Той думає, що скарб піймає,

Аж гульк — метелика тримає;
А той схопив намист разки —
Із них вродилися жуки;
Бідаха з серця кинув їх,
Вони ж гудуть кругом на сміх...
Наобіцяв ти злота тиск,
А дав не золото, тільки блиск!

Хлопець - візник

Хоч маски ти толкуєш якнайліпше,
А не спромігсь у річ заглянуть глибше,
Бо не герольдові збагнуть
Позверхніх явищ дійсну суть.
Та не люблю я ворожнечі;
Володарю! Тепер до тебе речі.

(Звертаючись до Плутона).

Чи не довірив ти мені
Ці коні — вихри вогняні?
Чи ж не керую завше ними
Я за вказівками твоїми?
Чи ж мій шалено-бистрий літ
Не дав тобі пальмових віт?
Чи ж я не став у обороні
Твоєї слави до борні?
Чи ж не завдячуєш мені
Ті лаври, що твої вінчають скроні?

П л у т о н

Ти свідчення від мене хочеш? Слухай,
Що я скажу: ти дух від мого духа;
Мені до послуг ти стоїш,
Хоч сам од мене багатіш;
Отой вінок, що я від тебе маю,
Я над усі корони поважаю,
І мовлю я перед усіми:
Поете, ти єси мій синлюбимий.

Хлопець - візник

(до натовпу)

Свої найкращії дари
Розсипав рясно я згори;
То тут, то там на голові
Іскрини жевріють живі;
Літають вогники блудні,

Де затримаються, де й ні;
Лиш де-не-де ярке, ясне
На хвилю сяйво спалахне;
Та найчастіше та краса
Ще не помічена згаса.

Гомін жінок

А хто сидить там у задку?
Ви бачили мару таку?
Худий-худючий, мов сто днів
Нічого він не пив, не їв;
Коли поганця і вщипнуть,
Не заболить йому, мабуть.

Худий

Та гетьте, гаспидські баби!
Не вгодиш вам, що не роби.
Коли жінки в хазяйстві дбали,
Мене ще скнарою всі звали,
Тоді заможний був наш дім:
Все надбання лишалось в нім.
Добра набгав я повні скрині,
Та це за ваду мають нині!
Тепер такі жінки пішли,
Що все б із хати рознесли;
У них схотінок більш як грошей —
Це розрахунок нехороший.
Чоловікам нема снаги,
Куди не кинуться — борги...
А жінці що? Як щось там має,
Ганчір'я зразу накупляє,
Та ласо їсть, та п'є усмак
В гурті коханців-гольтіпак;
Тим злото нам цінніш здається:
Тепер не скнара, а скупець я.

Одна жінка

Скупуй собі, скнарою, як хочеш,
З драконським кодлицем скупим!
А чоловіків чом морочиш?
І так уже від них терпим.

Жінки гуртом

Та дай по писку кістякові!
Проява капосна яка!

Скривився, дума, що зляка!
Та й ті дракони — все цяцькові,
Трусніть — і дасть він сторчака!

Герольд

Ось я жезлом вас втихомирю...
Та обійдеться й без жезла:
Розсердились потворні звірі,
Махнули крилами зі зла,
З страшених паш огонь ригають,
Луска ж блискуча аж шумить...
І люди з жахом відбігають,
Усе навкруг спустіло вмить.

Плутон зіходить із колісниці.

Герольд

Ось він зійшов, велично як!
Подав своїм драконам знак —
І сповнилось його веління:
І золотом набита скриня,
І скнара — в нього біля ніг;
Це тільки чар зробити зміг.

Плутон

(до візника)

Скінчилися труди твої тяжкі,
Лети ж тепер до рідної стихії!
Ти тут чужий, ти згинеш серед них,
Серед машкар потворних і страшних.
Іди туди, де, вільний, незалежний,
Втопивши зір у світлості безмежній,
Добро й красу побачиш в вічі ти —
Створи свій світ на лоні самоти.

Хлопець-візник

Я буду вік твоїм посланцем гідним,
Бо ти мені став другом, братом рідним.
Ти скрізь несеш достатку гоїний дар,
Я всім даю життя найвищий чар.
Не раз людям доводиться вагатись:
Чи то тобі, чи то мені віддатись?
До тебе йдуть — неробами живуть,
До мене йдуть — в труді верстають путь.
Не тайкома звершаю я свій подвиг,

Бо зраджує мене мій перший подих.
Ну, прощай! Від тебе я пішов,
Та лиш шепни — і я вернуся знов.

(Зникає так, як і з'являється).

П л у т о н

Вже час настав мої скарби явити!
Герольде, дай жезла, замки розбити.
Відкрилося! Глядіть, як все блискоче;
У казанах кров золота клекоче;
І ланцюжки, і персні, і корони —
Усе у ній розтане і потоне.

К р и к и з н а т о в п у

Якого скарбу! Ай, ай, ай!
Вже скриня повна через край!
Он кубки злотні топляться!
Монети не потовпляться!
Які дукати — дивний карб!
Якби мені добуть той скарб!
Цього бажав я гаряче!
Додолу золото тече!
Чого стоїш? Нагнись мерщій
І зразу станеш багатій!
А ми, як грім, налетимо
І скриню всю заберемо!

Г е р о л ь д

Ви з глузду з'їхали всі вряд:
Та це все жарти — маскарад.
І хто б насправді для юрби
Тут розсипав такі скарби?
Вас надурили жартома:
Та тут і шеляга нема!
Це вам облуда золота,
А ось і правда — хоч проста.
Та що вам правда? Кожен з вас
Химери ловить повсякчас...
Плутоне, ну-бо, всіх жени,
Бо аж нетямляться вони.

П л у т о н

Що ж, розігнать — це річ не зла;
А дай ізнов твого жезла!
Ось я його в огонь стромлю.

Гей! Начувайтесь! Всіх сплю!
Жезло тріщить, огнем блищить,
Навколо іскрами дощить...
Хто здума близько підійти,
Тому від смерті не втекти,—
Ось я почну кругом кропить.

К р и к и , т и с н я в а

Ой лишенько! Усе горить!
Тікай, тікай, хто жити рад!
Гей, хто там пре, подайся назад!
В лице мов приску хто сипнув!
Мене жезлом він навернув!
Усі пропали, хто не втік!
Назад, маскований потік!
Назад, скажена юрма!
Я б полетів, та крил нема!

П л у т о н

Одразу плац попросторів,
Ніхто, здається, й не згорів —
Юрма біжить,
Усяк дрижить...
Щоб все гаразд було навкруг,
Окреслю я незримий пруг.

Г е р о л ь д

Явив ти нам розумну міць,
Всяк перед нею пада ниць.

П л у т о н

Терпіння, друже! Вбачиш ти
Іще страхливіші бунти!

С к н а р а

Тепер послушайте мене:
Ми можем любо круг оглянуть,
Бо ті жінки завжди кругом обстануть,
Як чують щось цікаве чи смачне.
А я ж таки не зовсім підтоптався,
Краса жіноча ще торка,
Сьогодні б я поженхався,
Бо день такий— усе надурняка.
Та тільки тут народу повно,

Не вчують всі моїх розумних слів;
Я думаю, незгірше б я зумів
Все показати на мигах красномовно.
Та просто жест нічого тут не варт;
Я вигадав новий цікавий жарт:
Як глину, буду золото ліпити —
З цього металу можна все зробити.

Герольд

Кошавий дурень розходивсь;
Чи бач, на витівки пустивсь!
Бере він золото в грудках
І мене, як тісто, у руках;
Та, хоч воно м'яке й ліпке, —
Все, що він виліпить, — бридке;
А він показує жінкам,
А ті притьмом у крик, у гам,
У вихиляси сороміцькі...
Цей блазень — виродок несвітський;
Йому розпусту розсівать,
То ніби меду скуштувать.
Та я цього не подарую,
Жезлом нахабу почастую!

Плутон

Не знає він, що ще нас дожида;
Нехай собі що хоче коїть!
Недовго вже йому тут дурня строїть —
Закон міцний, та ще міцніш нужда.

Гармидер і спів

Ось дика рать, як бистрий плин,
Пливе до вас із гір, з долин;
Непереможний диких стан,
Бо з ними йде великий Пан;
Для них ніщо чарівний пруг,
Ввіходять впрост в порожній круг.

Плутон

Я знаю вас, та й Пан мені не диво!
Сюди прийшли ви гордо і сміливо.
Я знаю те, що тайна багатьом,
І в круг тісний впускаю вас притьмом.
Нехай щастить вам доля щасно,

Хай путь ваш дивом процвіте,
Та вам самим не видно ясно,
Куди й до чого ви йдете.

С п і в д и к у н і в

Чепуруни — крижкі, слабкі,
А дикуни — дерзкі, кріпкі;
Прудкий наш скок, швидкий наш крок,
Ми ринем так, немов потток!

Ф а в н и

Ось фавнів рій
Веде танок,
В гриві густій
З дуба вінок,
Гостренькі вуха крізь лист стирчать,
І ласі очі вогнем блищать.
Що фавн кирпатий, то це дарма,
До того діла жінкам нема.
Кивне недбало, де гурт жінок, —
Найкраща радо іде в танок.

С а т и р

А ось до гурту підбіга
Сатир — цапиняча нога.
Худий і жилавий сатир,
Як сарна, скаче поміж гір,
І вдаль і вшир пускає зір.
Як гарно тут, як вільно тут!
Десь там, внизу, химерний люд;
Вони там скніють, не живуть,
Хоча життям те скніння звуть;
А він один, нарівні хмар,
Неначе світу володар!

Г н о м и

Ось гноми безбач дріботять,
Іти у парах не хочять;
На кожнім одіж мохова,
Під нею лампку він хова;
Одне другого наганя,
Неначе в кучі комашня,
Сюди й туди одно снує —
І всюди їм робота є.

Кобольдам родичі близькі,
Ми мов хірурги ті гірські:
Ми гори розтинаємо,
Ми з жил їм кров кидаємо,
Метал вергаєм на-гора,
Всім людям зичучи добра:
«У добрий час, у добрий час,
Усі багатства ці для вас!»
Та злото потрапля до рук
І перелюбців, і злодюк,
Залізо ж корисне для вбивць,
Для всьогосвітніх кровопивць,
А хто три заповіді вже
Зламав — до інших байдуже!
Та нас у тому не винить;
Ми терпимо, то й ви терпіть.

В е л е т н і

На Гарці велетні живуть,
Їх люди дикими зовуть;
Ідуть гольцем, кремезні всі,
Пишають в первісній красі;
Соснина в кожного в руках,
Пов'язка з віття на боках;
Таких фігур, таких постав
У варті й папа сам не мав.

Х о р н і м ф

(танцюючи навколо великого Пана)

Привіт, привіт,
Наш Бог, наш пан —
Великий Пан!
В тобі весь світ!
Ідять, летять стрічать його,
Піснями величать його,
Бо добрий він, ласкавий він
І любить радощів розгін.
Під неба дахом голубим
Пильнує він свій красний дім,
Але струмок йому співа,
Вітрець дрімоту навіва...
І як опівдні він засне —
Ніде й листок не шелесне,
Замре в повітрі кожен рух,

Лиш чути квітів млосний дух;
Тоді і німфу, як закон,
Де б не була — змагає сон.
Коли ж зненацька гримне він,
Мов з неба грім, мов бурі дзвін,—
Охопить душу жах німий,
Всі розбігаються як стій,
І військо в полі никне вмить,
Герой збентежений тремтить...
Тож слава, слава славному!
Хвала йому і честь йому!

Д е п у т а ц і я в і д г н о м і в

(до великого Пана)

Там, де сяєвом блискучим
Опівнічної доби
Одкриваються знаючим
Зачаровані скарби,—
Ми вартуєм в темних норах,
У печерній темноті,
Ти ж на сонячних просторах
Роздаєш багатства ті.
Знов найшли ми в надрах темних
Багатюще джерело:
В володіннях попідземних
Ще такого не було.
Тож піди і скарб той вирий,
Що явила нам гора,
Царю щедрий, царю щирий,
До загального добра!

П л у т о н

(до герольда)

Тепер нам слід рішучості набратись,
Що б не було, нічого не лякатись
І ждять, що нам ця хвиля принесе.
А щоб про це нащадки наші знали
І дійсності химерою не звали,
Ти в протокол пиши як єсть усе.

Г е р о л ь д

(взявся за жезло, що його держить в руках Плутон)

Вже гноми Пана повели
До вогнедишної скали;

Гуде, гогоче в глибині:
То вгору жбухають вогні,
То враз щезають десь на дні,
І отвір мороком зія —
То знов шугає полум'я!
Стоїть, чудуючися, Пан,
А справа й зліва б'є фонтан...
Куди не глянь — дива кругом! —
І Пан нагнувсь над джерелом,
Углиб цікаво загляда;
І раптом — пада борода!
Чие ж то підборіддя там?
Мерщій закривсь, не видно нам.
Та ось нечувана біда:
Летить назад та борода,
Уся в огні, і вже пала
Вінець круг царського чола,
І тлум тривога обняла...
Усі біжать вогонь гасить,
І всіх вогонь глитає вмить,
І маскарадна вся товпа
В огненнім морі потопа...
Та що за вістка проліта
Від вух до вух, із уст в уста?
О ноче люта, ноче зла,
Яке ти лихо принесла!
Настане день, і всяк узна,
Що склалася біда страшна;
Усюди чується мені:
«То цісар, цісар ув огні!»
Бодай не чуть таких новин! —
З усім двором загине він...
Будь проклят, хто його призвів,
Щоб він смолистий хмиз одів
І нас завів в огонь і дим,
У ївалт і рев, на згубу всім...
О юність, юність! Та коли ж
Ти загнуждаєш буйність смілу?
О владо, владо! Та коли ж
Ти поєднаєш ум і силу?
Уже і ліс кругом зайнявсь,
Вогонь до стелі аж доп'явсь;
Усе жахтить, усе пала,
Усе згорить, усе дотла!
До краю будемо страждать,
Бо нізвідки рятунку ждять.

**Цей пишний двір — жаклива річ! —
Візьметься попелом за ніч.**

П л у т о н

**Налякались — годі, годі,
Зараз стану я в пригоді!
Вдар, як грім, святе жезло,
Щоб землею затрясло!
Вітре, широко дмухни,
Про холоди нажени!
Риньте хвилями, тумани,
Те кипіння полум'яне
Вогким валом обгорніть!
Ви, летючі хмари-тучі,
На підмогу поспішайте,
Все зрошайте, погашайте
Дику ярість огневиці
І в зірниці-блискавиці
Блудний пломінь оберніть!
Схочуть духи нам нашкодить —
В поміч магія приходить.**

САД ПРИ ПАЛАЦІ

Сонячний ранок.

**Цісар, придворні, Фауст, Мефістофель,
одягнені пристойно і скромно, обидва навколішках.**

Ф а у с т

Ти нам простиш феєрію нічну?

Ц і с а р

(дає знак уставати)

**Я залюбки ізнов той жарт почну.
Враз опинивсь я в полум'ї буремнім,
Мов той Плутон у царстві попідземнім.
Скелясте тло, мов вугіль уночі,
Ледь жевріло... А з надр, клекочучи,
Вогні, як вихри, жбухали в кипінні,
Зливаючись в полум'янім склепінні.
Навколо нас вогнисто-пишний храм
То виростав, то западався сам.**

Крізь просвіток витких колон пломінних
Я бачив тьми людей різноплеми́нних,
Що тислися до мене всі притьмом
Ударити величності чолом.
І почет мій тих не цурався мандрів;
Здавалось, я — володар саламандрів.

М е ф і с т о ф е л ь

Так, ти ним був! Бо всі стихії тут
Твою величність, царю, визнають.
Ти мав уже вогонь в своїй покорі,
Тож випробуй те саме і на морі;
Впірни в той вир, стань на перлисте дно,
Побачиш ти там диво не одно.
Тебе обстануть, висячися, хвилі,
Самі зелені, вінця зчервонілі,
Тобі палати пишнії зведуть,
Що за тобою хоч куди підуть,
Що й стіни в них живі, прудкі, рухливі,
Розвихрені й химерно-мерехтливі...
І до твоїх чарованих палат
Не пробереться жоден дивогляд:
Ані дракон з лискучою лускою,
Ані акула з пащею глиткою.
Хоч як блищить перед тобою двір —
Такого тлуму твій не бачив зір,
Бо будуть там і приязні сусіди —
Спливуться враз цікаві нерейди,
Молодшенькі — мов рибки полохкі,
Доросліші — розважливі такі;
Де візьметься й Фетіда; мов Пелею,
Дасть руку гостю милому, і з нею
Ти на Олімпа зійдеш висоту...

Ц і с а р

Тобі лишаю вищу сферу ту:
Не кваплюся я до такого трону.

М е ф і с т о ф е л ь

Земля ж тобі належить по закону.

Ц і с а р

Яке добро, що ти до нас прийшов
Із «Тисячі й одної ночі» мов!
Вигадько ти, як та Шехерезада,
Я ласками тебе обсиплю радо,

Аби мене ти завше розважав,
Коли стомлюсь я від щоденних справ.

П і д ч а ш и й

(хутко увіходить)

Володарю, я не гадав, що вдасться
Мені таке тобі звістити щастя,
Як те, що нині як ясу
Сюди я радісно несучу:
Рахунки ми вже всі сплатили,
З лихварських лап ми вийшли цілі
Самому пеклові на зло;
Мов небо враз до нас зійшло.

В о е н а ч а л ь н и к

(увіходить за ним, підхоплює)

І військо ми задовольнили.
Ізнов служити вговорили;
Мов ожили всі вояки,
Радіють шинкарі й дівки.

Ц і с а р

На повні груди ви зітхнули,
Тривоги й клопоти забули,
Мов юнаки, ви горите!

П і д с к а р б і й

(увіходить, показує на Фауста і Мефістофеля)

Спитай у них — вони зробили те.

Ф а у с т

Ні, канцлер все повинен доповісти.

К а н ц л е р

(повагом виступає вперед)

Рад бути носієм такої вісті.
Дивуйте всі — ось вікопомний лист,
Що обернув нам шкоду на користь.

(Читає).

«Цим ознаймуємо усім новий закон:
Один цей папірець варт тисячі корон;

Тому зарукою — незлічені скарби,
В землі поховані з прадавньої доби;
Вже срібло й золото зо схову дістають
І на вимогу враз за папірці дають».

Ц і с а р

Облуда це, отрута для умів!
Хто сфальшувать так підпис наш посмів?
Злочинця я завдам на люту кару!

П і д с к а р б і й

Ні, підпис твій. Згадай-но, государю:
Коли вночі ти тут між нас стояв,
Убравшись Паном, канцлер так сказав:
«Щедротним будь на цім врочистім святі,
Черкни пером — і стануть всі багаті».
Ти підписав, і підпис ще вночі
Розмножено — їх стало тисячі;
А щоб усі ту ласку відчували,
Білетів силу ми надрукували,
По десять, тридцять, п'ятдесят, по сто,
І, вір мені, не скаржиться ніхто.
Поглянь на люд: то всі були охлялі,
Тепер горять в нестриманому шалі!
Твоє ім'я вже славить світ давно,
Та нині тричі славиться воно.
Той підпис твій — то знак новий в абетці;
Під знаком тим всім хороше живеться.

Ц і с а р

То цей папір і справді злота варт?
То всі його приймають не на жарт?
Це чудасія — та нехай, про мене.

П і д ч а ш и й

Порозліталось птаство навіжене
І царство все покрило з краю в край.
Де хочеш лист міняйлові подай —
Одержиш там чи злота, чи срібла,
Ну, знижка є, але зовсім мала.
Такий достаток всім удивовижу;
Півсвіту ніби вдарилось у їжу,
Півсвіту одіж кинулось справлять;
Шевці й кравці і день і ніч не сплять...

В склепах чарки й тарелі не вгавають,
І гості «Слава цісарю!» гукають.

М е ф і с т о ф е л ь

Блукаючи самотньо між терас,
Красуню пишну здибаєш нараз:
З-під віяла так і стриже очима —
Чи в тебе є цидулка та значима?
І якщо є, то й без палких промов
Здобудешся у неї на любов.
Ховатимуть за пазухою дами
Листочки ці з любовними листами,
У псалтирі з собою панотці
Носитимуть побожно папірці,
І в чересі червінці та дукати
Вже вояків не будуть отягчати.
Пробач, якщо деталями дрібними
Я знижую цей чин неоцінімий.

Ф а у с т

Дармуючи у нутрощах землі,
Скарби лежать у тебе немалі:
І найсміліші поривання мислі
Тому багатству рамки надто стислі,
Й найвищої фантазії політ
Не сягне у той безмірний світ,
Але для духу віщого провидця
Все втаєне повинно проявиться.

М е ф і с т о ф е л ь

Цей папірець, що за метал стає,
Зручний такий — всі бачать, що в нім є;
Не треба тут міняться, торгуватись,
Лиш знай вином чи ласками впиватись.
Схотілось злота — до міняйла йди,
А там нема, то вириють завжди
Якийсь клейнод, любенько закладуть
І за папір, що треба, віддадуть;
Невіра набереться сором —
Білеті будуть визнані всіма,
І у твоїй державі, безумовно,
І золота, й паперу буде повно.

Ц і с а р

Це щастя край завдячує лиш вам,
І я за те винагороду дам.
Ви будете обидва з цієї миті
Охороняти надра скарбовиті.

Ви знаєте й місця, і слухний час —
Усі розкопки йтимуть через вас.
З'єднайте ж ревно ви свої зусилля,
Нехай навкруг розіллється довілля,
Нехай земний і попідземний світ
Вщасливлюють у спілці людський рід.

П і д с к а р б і й

(до Фауста)

Вітаючи колегу-ворожбита,
Я обіцяю в злагоді з ним жити.

(Виходить з Фаустом).

Ц і с а р

Я обділю все панство дворове,
Признайтесь лиш, хто як мій дар вживе.

П а ж

(приймаючи)

Гулятиму я ввечері і вранці.

Д р у г и й

(те ж саме)

Я накуплю гостинчиків коханці.

П і д к о м о р і й

(бере)

Тепер я віна питиму не прості.

Д р у г и й

(теж)

Награюся я до несхочу в кості.

В а с а л

(подумавши)

Я викуплю свій замок і ґрунти.

Д р у г и й

(теж)

Я скарб у схові буду берегти.

Ц і с а р

Я сподівався од вас нової дії.
Але, мабуть, не справдяться надії.
Бо бачу вже — хоч скарбу й набули,
Лишилися ви тими, що й були.

Б л а з е н ь

(надходить)

Ти ж ласкою й мене не обминай.

Ц і с а р

Всім милостям один у тебе край.

Б л а з е н ь

Що за листи — не втямлю я ніяк...

Ц і с а р

Я знаю — все процвиндриш ти, пияк.

Б л а з е н ь

Якісь чудні, непевні ті дари.

Ц і с а р

Це все тобі; коли дають — бери.

(Виходить)

Б л а з е н ь

То це б мені п'ять тисяч привалило!

М е ф і с т о ф е л ь

Що, вже воскрес, ходяче ти барило?

Б л а з е н ь

Ще й як воскрес — з принесенням дарів!

М е ф і с т о ф е л ь

Ти з радощів великих аж упрів.

Б л а з е н ь

Невже усяк за гроші це вважає?

М е ф і с т о ф е л ь

Купуй за них, чого живіт бажа!

Блазень

І дім, і поле зможу я купить?

Мефістофель

Авжеж, аби було чим заплатить.

Блазень

І замок, гай, і став, і сіножать?

Мефістофель

Іч, захотілось блазню панувать!

Блазень

Сьогодні ж я маєток загорну!

(Виходить).

Мефістофель

(один)

Губу наш дурень має не дурну.

ПОХМУРА ГАЛЕРЕЯ

Фауст, Мефістофель.

Мефістофель

Чом тягнеш ти мене в ці ходи хмурні?

Чи ж там не весело тобі,

У легковірній і безжурній

Цяцькованій двірській юрбі?

Фауст

Облиш про те; мені ці фрази

Давно обридли до відрази;

Вживав ти їх було й колись,

Аби від діла відмогтись.

А тут нагальна справа є —

Вже каштелян просвітку не дає,

Бо цісар, каже, дав такий наказ,

Щоб вивели з тобою ми нараз

Взірці краси — Гелену та Паріса —
Перед вельможним панством напоказ.
А нум за гуж! Дав слово, то кріпися.

М е ф і с т о ф е л ь

Даремно ми за діло це взялися.

Ф а у с т

Та це ж од витівок твоїх
Всі стали тут химерувати;
Ми спершу збагатили їх,
Тепера мусим розважати.

М е ф і с т о ф е л ь

Гадаєш ти, що це пусте?
Е, ні, круті нас ждуть пороги
І неторовані дороги, —
Ще й карка зломиш, як на те.
Гелену визвать — замисел хороший,
Та це тобі не паперові гроші.
Примари-мари і чортів-хортів
Я дам тобі, аби лиш захотів,
Але й найкраща вродою чортиця
На героїню, певне, не згодиться.

Ф а у с т

Ну от, ізнов тієї заспівав!
Ти завше повен сумнівів, обав,
Знаходиш скрізь уявні перешкоди,
Щоб після брать заради нагороди.
Не огинайсь, негайно, без крутні
Повинен ти зробити все потрібне.

М е ф і с т о ф е л ь

Поганський світ не підляга мені,
І пекло там зовсім осібне
Та рада є.

Ф а у с т

Кажі скоріше, ну!

М е ф і с т о ф е л ь

Одкрию я велику таїну:
Без простору й часу, у самотині
Царюють десь од правіку богині;

Про них я говорити зарікавсь.
То Матері!

Фауст

(жахається)

То Матері?

Мефістофель

Злякавсь?

Фауст

То Матері! — Чудуюсь тим словам...

Мефістофель

Богині ті невідомі вам
І навіть майже незнайомі нам;
Глибини, де вони живуть, — незглибні.
Ти винен сам, що нам вони потрібні.

Фауст

Куди ж іти?

Мефістофель

Куди іти? В несходжене —
І несходиме; осягти невшошене —
І невшосиме. Чи готовий ти?
Немає там замків, ані затворів;
Ти знаєш жах порожнявих просторів
І вічне безгоміння самоти?

Фауст

Про це не будем говорити ми;
Чи ж ми на кухні знов у відьми,
Щоб нісенітниці верзти?
Я й сам незгірше знавсь на тому —
Вивчав пуге, навчав пугому,
І що пильніш заглиблювався в річ,
То більше в ній являлось протиріч.
Щоб ту нудьгу приспати невшопушу,
Утік од світу я у дику пушу.
І там таким самотнім почувався,
Що врешті з чортом навіть полигався.

Мефістофель

Коли б ти плив в безкраїм океані,
Що огортає нашу твердь,

Ти б бачив хвилі в грізному буянні,
Хоч би вони й несли для тебе смерть;
Ти б бачив хмари, сонце, місяць, зорі,
Вертких дельфінів у прищухлім морі,—
Що-небудь видно там завжди;
В порожняві ж не вбачиш ти нічого,
Не вчуєш власної ходи
І не вступишся твердого.

Фауст

Нагадуєш ти того містагога,
Що неофіта дурить запального;
На глум женеш мене ти в невідомість —
А я там сили наберусь натомість;
З вогню тягать каштани, мов на жарт,
Ти шлеш мене — я там добуду гарт.
Побачим, що майбутнє принесе:
В твоїм ніщо знайду я, може, все.

Мефістофель

Хвалю тебе за розум в час розлуки,
Збагнув ти добре всі бісівські штуки;
Ось на ключа.

Фауст

Це ж патичок якийсь.

Мефістофель

Візьми попробуй, а тоді вже й смійсь.

Фауст

Росте в руці — ще й блиск од нього б'є!

Мефістофель

Побачиш ти, яка в нім сила є!
Нюшить той ключ і знає, що і де,
До Матерів тебе він доведе.

Фауст

(здрігається)

До Матерів! Те слово, наче грім,
Аби почув — стрясає мною всім!

М е ф і с т о ф е л ь

Лякаєшся нових для тебе слів?
Ти б слухати лиш чуване хотів?
Тобі така обмеженість не личить,
Пора б уже себе до див призвичить.

Ф а у с т

Не по мені байдужний супокій;
Найкраще людське відчуття — бентéжність;
Хоч як нам сушить серце світ плиткий,
Хвилюючись, ми чуємо безмежність.

М е ф і с т о ф е л ь

Лети ж униз! Я б міг сказати — вгору,
Це все одно... Покинь те, що повстало,
І там, серед безвічного простору,
Втішайся тим, чого давно не стало.
Тебе охмарить сила форм і схем,
Та хмару ту розмаєш ти ключем.

Ф а у с т

Держу цей ключ і чую — свіжа сила
Й жадоба дії в груди мені вступила.

М е ф і с т о ф е л ь

Побачиш там полум'яний триніг —
То знак, що ти в найглибший глиб пристиг.
Там Матерів уздриш одвічний рід, —
Сидять, стоять чи ходять — як їм слід,
І за одним зорять їх віщі зори,
Пильнуючи утвори й перетвори,
Хоронячи праформи всіх створінь;
Тебе ж не вбачать — зрима їм лиш тінь.
Тоді кріпись — бо близько до біди —
І на триніг одважливо іди,
Торкни його ключем!

Фауст владно має ключем.

Отак, гаразд!

І за тобою піде він ураз;
А ти вертай зі здобиччю сюди —
Нехай тоді розшукують сліди...
Триніжок є — до діла приступай,

Героя й героїню викликай.
На славний подвиг перший ти спромігся,
Це зроблено — і ти цього домігся.
Усе довершать наші звичні чари —
Боги повстануть з фіміаму хмари.

Фауст

А що ж тепер?

Мефістофель

Тепер униз зривайся;
Спускайся з тупом, з тупом і здіймайся.

Фауст тупає і западається.

Нехай же ключ той дасть усьому лад!
Цікаво знать, чи вернеш ти назад?

Осяйні зали

Цісар і князі. Двір у хвилюванні.

Підкоморій

(до Мефістофеля)

Довгенько духів ваших ждять, одначе,
Вже й цісар сам чекає нетерпляче.

Каштелян

Він щойно знов питав мене про те,
Чого ж ви тут без діла сидите?

Мефістофель

Товариш мій якраз пішов для того,
Уже ж він знає, що до чого.
Узаперті один сидить,
Готує засоби мудречі,
Бо, щоб красу чудесну відродить,
Потрібні різні чорнокнижні речі.

Каштелян

Що тут потрібне, то вже вам видніш,
Але наказ виконуйте скоріш.

Білявка

(до Мефістофеля)

Дозвольте, пане, на одне слівце;
Дивіться, в мене чисте ж мов лице,
А влітку де й береться ластовиння —
Обсипле всю, як макове насіння.
Є лік на те?

Мефістофель

Це жаль — гарненька квітка,
А по весні — немов плямиста кітка!
Візьміть ікри із жаби й язика,
Перегоніть їх на молодика,
А на підповні будете втирати —
І ті веснянки зійдуть всі до цяти.

Чорнявка

Круг вас юрба вирує безугавно,
І я до вас — на ногу я терплю,
Ходжу й танцюю через те невинно,
Як слід і реверансу не зроблю.

Мефістофель

Нехай я вам на ніжку наступлю.

Чорнявка

За любовців буває лиш подібне.

Мефістофель

Мій дотик має значення осібне,
Бо схоже схожим лічиться завжди:
Нога — ногою, й інші члени тіла
Так само. Ну, давай її сюди!

Чорнявка

(скрикує)

Ой, ой, болить! Нога аж захрумтіла!
Мов копитом!

Мефістофель

Боліло? Півбіді!

Зате тепер безпечно йди до танцю
І тисни ногу під столом коханцю.

Д а м а

(протовплюється)

Пустіть, пустіть! Страждання нестерпуче
Мене мордує, щире серце рвучи:
Ще вчора він як тінь ходив за мною,
А нині зрадив — водиться з другою.

М е ф і с т о ф е л ь

Це дуже зле! Та слухай-но сюди:
До нього ти знеобачки підкрадься
Й цим вугликом тихенько проведи
На рукаві й на плечах — в три ряди,
І в ньому мусить каяття озватися;
А вугіль з'їж — але не запивай,
І вернеться до тебе той гультай,
Благаючи простити винуватця.

Д а м а

Він не отруйний?

М е ф і с т о ф е л ь

(ображено)

Вперше я зустрів,
Що славний лік підозрюють зухвало!
Та цей же вуглик з тих кострів,
Що ми розводили, бувало.

П а ж

Люблю я, а мені все кажуть: «Ти — хлоп'я».

М е ф і с т о ф е л ь

(набик)

Кого тут слухати — і сам не знаю я.

(До пажа).

Як з молодогою справи не вдалися,
До літньої гарненько підкотися.

Інші протискуються до нього.

Од тих відміг.я — інших піднесло;
Чи говорити правду їм на зло?
Та з правдою гляди, щоб не вклепавсь ти..
От халепа! Та де ж ти дівся, Фаусте?

(Озирається).

Та притьмарились в залі вже свічки,
Заворушились раптом двораки
І розтеклися ген по коридорах,
По галереях довгих і просторих,
І повагом ідуть все далі й далі,
Аж от зібрались всі в лицарській залі;
Високі стіни в пишних килимах,
Скрізь старосвітська зброя по кутках...
В замовах тут не бачу я користі,—
Завжди є духи у такому місці.

ЛИЦАРСЬКА ЗАЛА

Тьмяне світло.

Цісар і придворні займають місця.

Герольд

Як довг велить, охоче б я промовив,
Що за вистава зараз тут почнеться,
Але не зважусь — духів чую повів,
Навкруг чудне, непевне щось снується.
Нанесено вже крісел і стільців,
Проти стіни якраз сам цісар сів
І розгляда на килимах прибитих
Зображення баталій знаменитих.
За ним посіли зверхники вельможні,
Та й далі в залі лави не порожні;
В урочій тиші не одна там любка
До любчика підсіла, як голубка.
Наставились цікаво зори й слухи:
Готові ми! Нехай приходять духи!

Сурмлять сурми.

Астролог

Почнися, драмо,— владар так велить,
Розсуньтесь, стіни, в цю врочисту мить!

Нам магія полегшує ігру:
Ось килим звивсь, немов од пожару;
Кудись углиб зникли площі стін,
Простора сцена раптом уродилась,
Вся таємничим світлом освітілась,—
І я виходжу на передній кін.

М е ф і с т о ф е л ь

(висовується із суфлерської будки)

Я успіх матиму, раз роль у нас така:
У підшептах нема над чорта мастака.

(До астролога).

Усіх світил збагнув ти місце й час,
То зрозумієш добре мій підказ.

А с т р о л о г

Велінням чар здивованим очам
З'явився враз масивний древній храм;
Мов той Атлант, що небо підпирав,
Ряди колон тримають архітрав;
Вони, напевне, здержали б і гору,
Бо досить двох будові за опору.

А р х і т е к т о р

Даремно носяться зі стилем тим античним!
Шляхетним грубе звуть, безпомічне —
величним;

У ньому все — незграбне і важке.
Мені миліш мистецтво не таке:
Гінких колон люблю в безкрай стремління,
Високий зліт стрілчастого склепіння.

А с т р о л о г

Прийміть як дар астральних дій минути!
Хай словом чар ваш розум буде скутий,
Нехай натомість бездоріж буя
Фантазії свавільна течія.
Глядіть на те, за чим сюди прийшли ви;
Ми вірити повинні в неможливе.

Ф а у с т підіймається на сцену з другого боку.

Астролог

Ось чарівник в вінці, в плащі жерця,
Початому він доведе кінця.
Уже й триніг із глибу десь з'явивсь,
І фіміам над ним пахучий звивсь.
Небавом маг почне свої замови,
На щастя нам звершить він чин чудовий.

Фауст

(високохмарно)

Я кличу вас, о Матері святі!
Ви в безмірі, в одвічній самоті —
І не одні! Над вами в зміні дивній
Життя подоби носяться безживні,
Усі ества, що тут колись були,
Побіля вас безсмертя осягли;
Ви ділите їх, владарки урочі,
Між світлом дня і темрявою ночі;
Одних захопить любий вир життя,
А других визве мага закляття:
Упевнено загляне він в невидне
Й охочому покаже диву гідне.

Астролог

Чарівний ключ об чашу ледь черкнув, —
І все туман пахучий огорнув,
Різноманітні поплили хмарки —
Стьожки, кружки, цівки, клубки, вінки...
Та що це знов нам дива додає?
Від того руху музика встає,
У ній бринить краса якась ясна,
Й повніше все мелодія рясна.
Дзвенять тригліфи, хор колон співа,
І храм увесь — мов музика жива.
Туман розтав; з прозорого серпанку
Юнак вродливий вийшов наостанку.
Навіщо тут слова мої здалися?
Хто ж не впізнав прекрасного Паріса?

Дама

Як сяє в нім краса, і сила, й юнь!

Друга

Мов персик свіжий, знадний цей красунь!

Т р е т я

Які тендітні й соковиті губи!

Ч е т в е р т а

Пригубити б той келих кожній лобо!

П' я т а

Є врода, а субтильності нема.

Ш о с т а

І грації у нім шукать дарма.

Л и ц а р

Пастух, та й квіт, хоч і царського роду;
Манір шляхетних в нім нема й заводу.

Д р у г и й

Отак півголий — ніби й справді гожий;
А в панцирі на що він буде схожий?

Д а м а

Ось він сідає — лагідно та мило.

Л и ц а р

А вам уже в обійми закортіло?

Д р у г а д а м а

Як гарно він на руку обіперсь!

П і д к о м о р і й

Ото нечема! Тут же й розпростерсь...

Д а м а

Та вам, мужчинам, все невлад, відомо!

П і д к о м о р і й

Де ж пак — розлігсь при цісарі самому!

Д а м а

То роль така; по п'есі він один.

П і д к о м о р і й

Чи роль, не роль, а пам'ятай же чин!

Д а м а

Ось сон легкий вродливця огортає.

Підкоморій

Уже й захріп; ну й натурально грає!

Молода дама

(у захваті)

Не фіміам — якийсь знадніший пах
Війнув, дихнув — до серця аж досяг.

Літня

Ті пахощі мов душу підмивають,
Від нього то!

Стара

Той запах розливають
Зростання квіти — чаші нектарові,
Що зацвітають рясно в юнакові.

З'являється Гелена.

Мефістофель

Оце така! Тоді я не боюсь!
Не по мені вродливиця чомусь.

Астролог

Я вражений без краю і без міри!
Немає слів, признаюся вам щиро,
Ізмалювать божественну красу,
Оспівану з прадавнього часу.
Хто зрить її — дивує до нестями,
Хто мав її — був рівен із богами!

Фауст

Чи я не сню? В глибінь душі буремно
Влилось краси пресвітле джерело!
Трудне шукання красний плід дало,
І я жерцем зробився недаремно.
Був світ мені нікчемним і пустим, —
Став бажаним, змістовним і тривким!
Нехай як дим у безвісті розплинись,
Коли від тебе, владарко, відкинись!
Той образ, що в свічаді чарівнім
Являвсь мені для насолоди, —
Лиш тінь бліда твоєї вроди!

Тобі, тобі до решти віддаю
Всю пристрасть огню мою,
Любов, жагу, обожування, безум!

М е ф і с т о ф е л ь

(із будки)

Не випадай із ролі, будь тверезим!

Л і т н я д а м а

Струнка й гінка — а голова мала.

М о л о д а

Коли б нога доладна хоч була!

Д и п л о м а т

Принцес я бачив іноді таких;
Вродливиця од голови до ніг.

П р и д в о р н и й

Вона тихцем підходить до сонька.

Д а м а

Із краснем поруч надто вже бридка.

П о е т

Її краса йому скрашає сон.

Д а м а

Вона — Діана, він — Ендіміон.

П о е т

Ось відійшла богиня без вагання,
Схилилася і п'є його дихання,
І враз — цілунок! О жаданий рай!

Д у е н ь я

Ще й привселюдно! Це вже через край!

Ф а у с т

Хлопчиську стільки милості!

М е ф і с т о ф е л ь

Та цить!

Що хочуть, можуть привиди робить.

П р и д в о р н и й

Він пробудивсь; вона відкралась, стала.

Д а м а

Оглянулась! Я так собі й гадала!

П р и д в о р н и й

Здумився він: це що за дивина?

Д а м а

А їй те все уже не первина.

П р и д в о р н и й

Тепер вона віч-на-віч стала з ним.

Д а м а

Я бачу вже — впаде він їй до верші,
І він же, мабуть, думає, що перший!
Усі чоловіки — дурні в ділі цім.

Л и ц а р

Краси й кохання осяйна цариця...

Д а м а

Та ні, блудниця безсоромна, ница!

П а ж

Щасливець він! Чому я не Паріс!

П р и д в о р н и й

У сить таку усякий би поліз!

Д а м а

Клейнод той мали всі, кому охота,
Вже непомаду стерлась позолота.

Д р у г а

Вона ж ізмалку віялася скрізь.

Л и ц а р

Шукай хто хоч свіжішої принади,
А я і цим послідкам буду радий.

У ч е н и й

Мені та постать у очах ясна,
Та я сумнюю, чи справді то вона.
Що бачим ми — оманливе надміру,
А в писане я непохитно вірю.
Тут сказано: «Вона у Трої всім
Подобалась — і сивим, і старим».
І опис той якраз сюди пасує:
Хоч я й старий — вона мене чарує.

А с т р о л о г

Вже він не хлопець, а одважний муж,—
Схопив, підняв вродливицю чимдуж,
Шкода в його міцних руках пручаться,
Він викраде її!

Ф а у с т

Отак загнаться!
Як смієш ти, зухвалий блазню! Стій!

М е ф і с т о ф е л ь

Заплутався ти сам у грі пустій!

А с т р о л о г

Мені здається, мусимо ту сцену
Назвати ми: «Як викрали Гелену».

Ф а у с т

Як викрали? А я ж стою тут нащо?
Чи ж я ключем, як треба не махну?
Він вів мене крізь просторінь мовчашу,
Крізь хлань жахну — і став я на стану;
Я в дійсності, я на твердому ґрунті,
І дух мій духів подолає в бунті;
Собі я владу вибору двійну.
Далека стала близькою мені
Спасу її — вона моя вдвійні!
Сміліш! Мені міць Матерів pomoже!
Хто взнав її — без неї жить не може!

А с т р о л о г

Що коїш, Фаусте? Фаусте! Схаменись!
Схопив її — і постать ніби тане;

Махнув ключем — і нітиться Парісі!
Ой горе, горе! Лихо з нами стане!
Вибух. Фауст падає крижем. Духи здимлі.

М е ф і с т о ф е л ь

(вносить Фауста на плечах)

Ох халепа! Зв'яжися із дурним,
То будь ти й чорт — намучишся із ним!

Пітьма. Замішання.

ДІЯ ДРУГА

Тісна готична кімната з високим склепінням — колишній
Фаустів кабінет, такий, як і був.

М е ф і с т о ф е л ь

*(виходить із-за заслони, підіймає її й оглядається — аж
там Фауст лежить на старосвітському
ліжку)*

Лежи, бідахо! Знову страсть
Тебе обплутала шалена!
Кого вразить сама Гелена,
Тому не скоро пільгу дасть.

(Розглядається).

Дивлюсь сюди-туди, і ніби
Усе лишилось, як було,
Лиш потьмяніли кольорові шиби
Та павутиння всюди прибуло.
Чорнило вскло, папір пожовклим взявся,
Але на місці все добро...
А он лежить і те перо,
Що Фауст ним чорту підписався,
І згусклу кров ще знати на пері,
Що ним була для підпису узята...
Чого б то не дали антикварі,
Щоб мать такого експоната!
Ось плащ старий ще висить на гачку;
Колись хлопчині-простачку
Я в ньому правив теревені-вені,
Що й досі має він за одкровення...
Мені аж закортіло знов

В цім теплім, хоч і грубім хутрі
Торочить речі хитромудрі,
Як той доцент чи богослов.
Учений муж на те здобувся,
А чорт уже давно забувся.

*(Знімає зо стіни хутряного плаща і витрушує; звідти
вилізають цикади, жуки і всілякі комашки).*

Х о р к о м а х

Чолом, наш патроне,
Наш любий, чолом!
Тебе ми впізнали,
В'ємося кругом.
Ти ткнув поодинці нас,
Звідси йдучи,
Тепер нас, дивися,
Кишать тисячі!
Ховається погань
У грудях людей —
Скоріше в кожусі
Добачиш вошей.

М е ф і с т о ф е л ь

Молодняку радію я без меж!
Ти тільки сій — свого часу пожнеш.
Ще раз хламидою трусну —
Знов хмару кузьок сполохну.
Ховайтесь, любії тваринки,
В усі кутки, в усі шпаринки,
В припалі пилом коробки,
В крихкі посудні черепки,
В сухий потрісканий пергамен,
У череп, в темінь очних ямин...
В цім трухлім мотлоху, в цвіллі
Привілля химородній тлі.

(Одягає плащ).

Знов мантия на плечі впала;
Зіграю ще раз принципала.
Та що кому в пустім званні?
Шаноби хочеться мені.

*(Сіпає дзвінка, що дзеленькоче розкотисто-пронизливо, аж
стіни задрижали, двері повідчинялися).*

Ф а м у л у с

(плентається по довгому темному коридору)

Що так страшно дзеленькоче?
Сходи, стіни — все двигоче;
Крізь мальованії шиби
Блискавки мигочуть ніби;
В стелю наче б'ють перуни —
Так і сиплються шпаруни,
І якась чудовна сила
Двері замкнені одкрила.
Леле! Велетень убравсь то
В старовинний одяг Фауста!
Владні зори, владні жести —
Я вже й ніг не годен звести...
Ні сховатись, ні втекти
Од такої жахоти!

М е ф і с т о ф е л ь

Ходіть сюди! Вас звати ж Nicodemus?

Ф а м у л у с

Добродію! Воістину... Ogemus.

М е ф і с т о ф е л ь

Облишмо це!

Ф а м у л у с

Мене ви взнали вмент!

М е ф і с т о ф е л ь

Та як не взнать — старий, а все студент,
Аж мохом взявсь! Отак і вчений муж
Звікує вік, учившись чимдуж,
Будує звільна картяну будівлю,
Але навряд чи виведе покрівлю...
От ваш учитель — той усе розчовп,
Професор Вагнер високошановний,
Премудрості збирач непогамовний,
У вченім світі перший стовп.
Круг нього завше звідусюди
Юрбою стовплюються люди,
До краю спрагнені знання.
На кафедрі живий підручник,

Мов той Петро, небесний ключник,
Він рай і пекло відчиня.
Чи ж хто зрівняється з ним? Де там!
Він всіх і вся навик скорив
Непохибним авторитетом,
Він навіть Фауста затьмарив.

Ф а м у л у с

Е, ні, не так, хай пан мені дарує,
Учитель мій зовсім не гонорує
І вгору не несеться всує,
Бо скромність — то його благая часть.
Відколи муж великий шез непевно,
Він молить в Бога невтоленно й ревно
Повернення його, як визволу з нещасть.
І тут у Фаустовій кімнаті
Ніхто нічого не торка —
Вона господаря чека;
Я аж боюсь сюди вступати.
Та що нам зорі принесли?
Всі мури острах ніби стиснув,
Здригнулись двері, засув тріснув —
А то б і ви тут не були.

М е ф і с т о ф е л ь

А сам професор Вагнер де?
Ведіть до нього, раз не йде!

Ф а м у л у с

Ох! Він суворо наказав
Його не одривать од справ.
На самоті він місяцями
Над чимсь працює до нестями.
То був між вченими чистій —
Тепер мов сажотрус який.
Замурзав кіптем носа й вуха,
Опух увесь — на жар все дмуха,
Кліщами, склянками бряжчить
І жде великого щомить.

М е ф і с т о ф е л ь

Невже ж мене він тут чеканням зморить?
А я б йому роботу міг прискорить.

Фамулус виходить. Мефістофель велично розсідається на кріслі.

Як тільки я на місце сів —
Ізнов знайомця онде бачу;
Та цей — з новітніх юнаків,
Зухвалий надто аж на вдачу.

Б а к а л я р

(галасуючи, йде по коридору)

Двері настіж розчахнулись,
Сподівання ворухнулись,
Що в цім пилі та в цій цвілі,
В цій пустелі омертвілій,
У могилі цього дому
Не заскліть живцем живому!

Ції мури, ції стіни
Недалеко од руїни,
Та й склепіння це химерне,
Не підходьте, бо наверне!..
Я нестримний часто в шалі,
Але тут — ні кроку далі.

Що я нині тут узнаю?
А колись же, пам'ятаю,
Першокурсник жовтодзьобий,
Повен щирої шаноби,
Вірив блазням бородатим,
Їхнім вигадкам проклятим.

Що казали їм шпаргали,
Те й мені вони брехали,
Нісенітницям учили,
І себе, й мене труїли...
Які Ізнов в півтьмі кімнати
Щось замріло бородате?

Як і кілька років тому,
Він сидить в плащі рудому...
Це ж той самий баламут,
Що мене морочив тут!
Він дурив мене зухвало,
Бо тоді я тямив мало,
А тепер я підкувавсь —
Не на того він нарвавсь!

Добродію! Як мутний Лети плив
З-під лисини у вас не все ще змив,
То гляньте лиш — я ваш колишній учень,

Що переріс нуду шкільних напучень.
Я вас таким, як ви й були, застав,
А сам зате зовсім інакшим став.

М е ф і с т о ф е л ь

Я рад, що вас мій дзвін сюди призвав;
Вас і тоді я вельми цінував;
По гусені, по лялечці вже знати,
Який метелик буде цяцькуватий.
Вам змалку любі кучері хвилясті
Та комірці мережано-зірчасті,
І зроду не носили ви коси —
Вам шведський зачіс додає краси.
Поводитесь ви хвацько, резолютно,
Шкода лише, що надто абсолютно.

Б а к а л я р

Добродію! Ми на старому місці,
Але часи, вважайте, в нас нові.
Двозначних слів не тратьте без користі,—
Розвиднілось у нас у голові.
Забити баки у дитяти,—
Це кожен дурень може втяти,
Тепер спроста нас не вмалиш.

М е ф і с т о ф е л ь

Та юнаку скажи всю правду лиш —
Хіба ж молокососа вдоволиш?
Згодя він пересвідчиться подвійно,
Що наша правда справедлива вкрай,
Але гада, що взнав те самотійно,
Та ще й глузує: вчитель був вахлай.

Б а к а л я р

Або й шахрай! — Який же вчитель це
Казав коли нам істину в лице?
Той щось прибавить, інший щось одбавить,
Аби дітей дурничками забавить.

М е ф і с т о ф е л ь

Щоб навчитись, теж потрібен час,
Та вже навчати пориває вас.
Цих кілька років марно не пропало,
Ви досвіду набралися чимало.

Б а к а л я р

Що досвід той! Брехня й брідня
Проти всевидящого духу.
Признайтесь — ваше все знання
Не варте і табаки нюху.

М е ф і с т о ф е л ь

(по якійсь хвилі)

А й справді так. Я дурнем був
І лиш оце нерозум свій збагнув.

Б а к а л я р

Радію я з розважних цих признань.
Це вперше стрівсь розумний старигань.

М е ф і с т о ф е л ь

Шукав я ревно скарбу-золоття,
А докопавсь нікчемного сміття.

Б а к а л я р

Признайтесь, череп голомозий ваш
Не більше варт од тих порожніх чаш.

М е ф і с т о ф е л ь

(лагідно)

Ти, друже мій, страшенний грубіян.

Б а к а л я р

Увічливий у німців лиш обман.

М е ф і с т о ф е л ь

*(підсовуючись на кріслі з коліщатами щораз ближче
на передній кін, до партеру)*

Чи бачите, як кривдять тут старого?
Хоч ви мене не осудіть так строго.

Б а к а л я р

Біда, як хто переживе себе
Й гада, що він не знає яке цабе.
Життя живе, де кров кипить палка,

Палка ж вона не в кого — в юнака,
І свіжа міць, що в тій крові живе,
Утворює з життя життя нове,
Усе тут рух, напруга і розбіг —
Слабкий упав, а дужий перемиг.
В той час як ми півсвіта звоювали,
Що ви робили? Плани планували,
Все думали, гадали — просто сміх!
Та старість — нидіння мізерне,
Хвороба, трясця, сон нудкий:
Кому за тридцять літ поверне,
Того пиши заупокій.
Найкраще всіх вас просто перебити.

М е ф і с т о ф е л ь

Як так — сам чорт не знає, що робити.

Б а к а л я р

Не схочу я — то й чорта вже чортма.

М е ф і с т о ф е л ь

(набік)

Той чорт тебе підсяде жартома.

Б а к а л я р

Це — юності покликання й порив!
Де взявся світ? Це ж я його створив,
Я вивів сонце із безодні вод,
Я місяця підняв на небозвод,
Для мене день засяв і щезла мла,
Земля зазеленіла, зацвіла,
І, щоб потішить мій натхненний зір,
Заграло небо безліччю сузір;
Не хто, як я, дав мислі вихід знов
З філістерства тісних, щімких оков;
А сам я повен благородних дум,
Іду, де зве мене свободний ум,
Іду — і дух угору підійма,
Переді мною світ, а ззаду тьма.

((Іде)).

М е ф і с т о ф е л ь

Іди собі, чудний гордяче!
Сказав би я тобі, одначе:

Чи мислиш ти дурне, чи мудре щось,—
Ця думка вже була колись в когось.
Та це ні крихти нам не шкодить,
Ще рік, ще два — і зміниться воно:
Хоч як безглуздо сусло бродить,—
Виходить все одно вино.

(До молоді в партері, що не аплодує).

Вам не до думки виклад мій?
Ну, добре, добре, дітки милі...
Вважайте — чорт уже старий
І тільки старшим зрозумілий.

ЛАБОРАТОРІЯ
В СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ СТИЛІ

Громіздкі й неоквирині пристрої для
фантастичних цілей.

Вагнер

(край вогнища)

Дзвенить дзвінок як в божевіллі,
Здрагають стіни закоптілі;
Не можуть довго вже тривати
Чекання вимучені хвили.
Струмує світло бліднувате,
Засяла колби середина —
Мов жевріє жива жарина,
Он, мов карбункул, вже блискоче
Проміння в темряві уроче.
А от і білий племінь блима —
Коли б хоч цей раз не погас!
Ой, пробі! Грима хтось дверима...

Мефістофель

Вітаю вас у добрий час!

Вагнер

(боязко)

Вітаю й вас — це зоряна година!
Та тихше лиш, мовчіть і не дишіть!
Велике диво твориться в цю мить.

Мефістофель

(тихше)

Яке ж би то?

Вагнер

(ще тихше)

Тут робиться людина.

Мефістофель

Людина? Ну?! Та в димній тій дірі
Для любощів умови неvigідні.

Вагнер

Бігме! Зачаття способи старі
Ми визнали за дурощі негідні.
Той ніжний пункт, звідкіль життя все йшло,
Те нутрянної сили джерело,
Що для відтворень і давало й брало,
Близьке й чуже засвоюючи дбало, —
Це все здаю в архів однині я.
Хай плодиться по-давньому звір'я,
Шляхетніша ж натурою людина
Чистіш, гідніш родитися повинна.

(Повертається до вогнища).

Глядіть! Блищить! Усе, виходить, вірно:
Всі речовини скласти лиш домірно,
Тут суміш — от що головне;
Людське надіб'я скомпонуєм,
У колбу добре залютуєм,
Його належно сублімуєм,
То діло певно не схибне.

(Знов повертається до вогнища).

Звершається! Оформлюється маса.
Тут видно вже, що спроба удалася.
От вам одна з природних таємниць,
Що зглиблює ума людського міць.
Все, що природа лиш організує,
Уміння наше теж кристалізує.

Мефістофель

Багато взнав, хто довго жив,
Тому не в дивину весь світ широкий.

Подибував я вже в мої мандрівні роки
Кристалізованих людців.

Вагнер

(все пильнуючи колби)

Шумує, грає, копошиться,
Іще хвилина — і звершиться.
Великий план чудний у першу мить,
Та розум наш всі випадки розчислить,
І мозок, що прекрасно мислить,
Мислитель здужає створить.

(Захоплено дивлячись на колбу).

Як любо, дзвінко склянка дзенька, дзінька,
Мутніє, сяє; значить, постає!
Вже ясно видно — виграє
У ній гарнесенька людинка.
Чого ще треба у житті?
Ось таємниця без покрива:
Услухайтесь у звуки ті,
Уже ж то голос, вже ж то мова.

Гомункул

(з колби до Вагнера)

Здоров, татусь! То ти мене створив?
Ну обійми ж, та стримуй свій порив,
Не дуже тисни, бо ще колба трісне.
Уже давно це діло звісне:
Природному відкриті всі путі,
А штучне має скніти взаперті.

(До Мефістофеля).

Ага! Це й ти тут, дядечку-шахраю?
Гаразд, мені потрібен ти до краю!
В щасливий час верстав сюди ти путь;
Раз я існую — мушу чинним быть.
Мені уже робота закортіла —
Навчи мене, як братися до діла.

Вагнер

Одне слівце! Мені аж сором навіть —
Старе й мале трудні питання ставить,
Наприклад, це: ніхто ще не докаже,
Що тіло й душу так до купи в'яже,
Що їх ніщо неначе й не розлучить,

Проте одне другого завше мучить;
Або...

М е ф і с т о ф е л ь

Пожди! Це не яка дивинка:
А чом не ладять чоловік і жінка?
Шкода над цим і міркувать, мій друже,
Тут діло є — кортить малому дуже.

Г о м у н к у л

Де діло є?

М е ф і с т о ф е л ь

(показуючи на бічні двері)

Там покажи свій хист.

В а г н е р

(усе вдивляючись у колбу)

Який же гарний хлопчик цей протист!

Бічні двері розчиняються, видно — Ф а у с т на ліжку.

Г о м у н к у л

(здивовано)

Значуще.

Колба вислизає Вагнерові з рук,
ширяє понад Фаустом і освітлює його.

Гарне місце. Став прозорий
В густім гаю. Купальниці вже голі.
Які ж хороші! Так і ваблять зори...
Але одна аж сяє в їхнім колі —
З геройського, з божественного роду.
У хвилі ось її ступають ноги
Охолодить племінно-любу вроду
У ласці кришталевої вологи...
Та де взялись — залопотіли крила,
І біла зграя тихе плесо вкрила.
Дівчата врозтіч, лиш одна цариця
Спокійно жде, нічого не боїться
І радо бачить князя-лебедина,

Що вже підплив і лащиться в коліна
І зважно, й ніжно... Ось він осмілів...
Та вже туман спустив густу куртину
І цю принадливу картину
Від мого погляду закрив.

М е ф і с т о ф е л ь

Чи ба, хлоп'я якого каверзує?
Таке мале, а хвацько фантазує!
Не бачив я нічого.

Г о м у н к у л

Та й не міг!
Ти зріс в країні десь північній,
У темноті середньовічній,
Між рицарства й попівщини вериг.
Твій зір до мороку лиш звичний.

(Розглядається).

Яке гидке слизьке каміння,
Яке витке низьке склепіння!
Прокинеться бідак — гай-гай!
Ізнов живцем у гроб лягай.
Гай, став, краса, дівчата голи
Йому ввижались в віщім сні,
І він би вжився в цій неволі,
Де не стає терпцю й мені?
Ходім відціль!

М е ф і с т о ф е л ь

Чи так, то й так, молодче!

Г о м у н к у л

Солдати радо йдуть у бій,
Дівчата йдуть в танець охоче,
Усяке потяг має свій.
Сьогодні ж саме празник роковий
Класичної Вальпуржиної ночі.
Там — не між цих противних стін —
В своїй стихії буде він.

М е ф і с т о ф е л ь

Такого свята щось я не чував.

Гомункул

Для здивування тут нема підстав:
Привиддя знаєш ти лиш романтичні,
Але існують також і класичні.

Мефістофель

Куди ж це ми з тобою подамось?
Колег античних не люблю чогось.

Гомункул

Північний захід — край твій, Сатано,
Південний схід одвідать нам дано.
В долині там Пеней тече поволі
Через гаї й лани широкополі;
Там рівнява прослалась аж до скал,
Де вікопомний височить Фарсал.

Мефістофель

Стій, стій! Не хочу я оповіданнів
Про боротьбу рабів проти тиранів.
Аж нудно — ледве бій оце пройшов,
Вони знічев'я заведуться знов;
Ніхто з людей і не підозріває,
Що Асмодей усе те витіває.
Неначе йде за волю боротьба,
А придивись — дубасить раб раба.

Гомункул

Та цур їм всім — така вже людська вдача.
Ізмалку в них, як знаєш, бийсь, борись,
То, може, в люди й виб'єшся колись...
Цього б ось нам підвести — от задача.
Як маєш лік — давай сюди мерщій,
А якщо ні, я випробую свій.

Мефістофель

Я знаю штучки брокенські, германські,
Та не пройду крізь засуви поганські.
Мізерний люд та навісна гречва,
А почуття нестримно порива,
В гріхи веселі хоч кого принадить,
А в нас похмурість тим гріхам лиш вадить.
То що ж робить?

Гомункул

Та ти ж відомий зух,
До фессалійських чарівниць-відюх
Ти б залюбки по женихався.

Мефістофель

(хтиво)

До фессалійських чарівниць? Авжеж!
Цього я здавна добивався.
Ніч в ніч із ними не вживеш,
Не хочу я тії турботи,
А для охоти, так, — не проти...

Гомункул

Розкинь свого плаща скоріш.
Він понесе, як і раніш,
Тебе із другом на зальоти;
Я присвічу.

Вагнер

(боязко)

А я?

Гомункул

А ти

Тут дома мусиш в лад все привести.
Бери старі пергамени у руки, —
Життя, мов, можна скласти так і так,
І щоб добрать потрібної сполуки,
Зважай на «що», ще більш зважай на «яю».
А я піду в світи шукать пригоди,
Поставлю, може, крапку ту над «і».
Велику ціль досягнемо тоді,
За ревний труд діждемся нагороди, —
І честі, й слави, і добра без меж,
А може, ще знання й чесноти теж.
Прощай!

Вагнер

(смутно)

Прощай! Тяжке мені розстання.
Боюсь, що бачу я тебе востаннє.

М е ф і с т о ф е л ь

Нум до Пенею, та прямцем!
І дядько буде родич милий.

(*Ad spectiatores*).

Залежим ми, кінець кінцем,
Від тих, кого самі створили.

КЛАСИЧНА ВАЛЬПУРЖИНА НІЧ

Фарсальські поля.

Темрява.

Е р і х т о

На свято цеї ночі урочистої
Прийшла я знов, Еріхто хмуровидаю,
Та не така страшенна, як ославили
Дурисвіти поети, меж не знаючи
В хвалі й хулі... Дивлюся, мов біліється
Широке поле шатрами примарними.
То привиди тієї ночі лютої...
Як часто повторялась ця жахлива річ
І буде, знать, довіку повторятися.
Ніхто ж нікому владу, взяту силою,
Без бою не віддасть, і кожен думає
Під себе нахилити всіх сусід своїх,
Хоч сам не владний над своєю волею.
Тут бій відбувсь, що став великим прикладом,
Як сила переборюється силою,
Вінок квітчастий волі розривається
І строгий лавр чоло вінчає владарю.
Помпей тут снів про щастя слави й величі,
І Цезар з ним ігрався навпереваги...
Та знає світ, яка їм доля випала.
Огні дозорні скрізь палають червоно,
Земля мов дише кровію пролитою;
Принаджені такої ночі чарами,
Злетілися сюди всі міфи еллінські,
Проносяться від вогнища до вогнища
Або й сидять, казкові давні постаті...
Хоч місяць і щербатий, а розсяявся
Лагідно й світло, високо підбившиися;
Примарні шатра чезнуть, ватри сініють...

А що це угорі за метеор такий?
Виблискує він кулею тілесною...
Живим запахло... Ну, тепер не випада мені
Підходить до живого, щоб не вшкодити —
Обтяжена я й так лихою славою...
Спускається... Надумалась — піду собі.

(Іде геть).

Угорі повітроплавці.

Г о м у н к у л

Облетімо ще раз колом
Понад блиски, понад хмари,—
Глянь, як там широким долом
Розгулялися примари.

М е ф і с т о ф е л ь

Вже й на півночі немало
Я набачився привидь,—
То і тут би випадало
З ними дружбу встановить.

Г о м у н к у л

Глянь, що тій довготелесій,
Що цибає так від нас?

М е ф і с т о ф е л ь

Нас уздрівши в піднебессі,
Налякалася нараз.

Г о м у н к у л

Та й байдуже, хай тікає...
Краще лицаря спусти;
Він же в цім казковім краї
Знов життя гада знайти.

Ф а у с т

(доторкнувшись до землі)

Ну, де ж вона?

Г о м у н к у л

Іще не знаєм,

Але напевно розпитаєм.
Між вогнищ, поки світ свіне,
Блукай, шукай, стлумивши подив;
Бо, хто до Матерів доходив,
Тому нічого не страшне.

Фауст

Та я до того торгу й пішки!
А щоб не сталося замішки,
Хай кожен нарізно іде,
Чи де пригоди не знайде;
Коли ж нам треба буде знов зійтися,
Тоді, малий, заграй і засвітися.

Гомункул

Отак світити й грати буду!

Склянка заяскрила й задзвеніла.

Ідіть же всяк назустріч чуду!

Фауст

(сам)

Де, де вона? Сказать іще несила...
Коли її земля ця не носила,
Коли її ця хвиля не гойдала,
То в цім повітрі річ її звучала!
У Греції я чудом опинивсь
І взяв те вмить, як тільки приземливсь,
Ступивши, сонний ще, на ґрунт оцей,
Я сильним враз почувся, як Антей.
Яких би див я на шляху не стрів,—
Обнишпорю весь лабіринт огнів.

(*Подався вдаль*).

НА ГОРПШНЬОМУ ПЕНЕЇ

Мефістофель

(*никає туди й сюди*)

Блукаючи поміж огнів, вивчаю
Й дивуюся тутешньому звичаю:
То зовсім голі, то вбрання нескромні,
Безстидні сфінкси, грифи безсоромні,

Скрізь волохату здиваєш принаду, —
Все світиться і спереду, і ззаду.
І наше плем'я не завжди етичне,
А не таке нахабне, як античне.
Надати б їм сучаснішого строю
Та молодію помазати новою...
Які ж бридкі! Але ми тут гостями...
Вітаю вас, мої прскрасні дами!
І вам чолом, премудрі сиві гриви!

Г р и ф

(клекоче)

Не гриви — грифи! Не толкуй нас криво —
Ти кривдиш нас. Так часто етимолог
Пучками слів нагонить просто полах:
Гризь — грижа — грізний — грузний — грубий
— гробний.
Ряд слів подібний — нам же невподобний.

М е ф і с т о ф е л ь

Та можна ж інший ряд тут навести:
Гриф — граф — грабіж — громадити — гребти.

Г р и ф

(клекоче й далі)

Спорідненість цих слів ми довели, —
Було ж за те й огуди і хвали!
Грабуй, гребти дівчат, вінці, скарби!
Грабіжники — улюбленці судьби.

М у р а ш к и - в е л е т н і

Річ про скарби — ми силу їх надбали
І поховали все в печери, в скали,
Та арімаспи вислідили лаз,
Сміються, бач, — усе покрали в нас.

Г р и ф и

Дізнаємось ми, де вони, чекайте.

А р і м а с п и

Але не в цю святкову ніч.
А вранці вже хоч як шукайте —
Не знайдете, даремна річ.

Мефістофель

(розсівся між сфінксами)

Я враз освоївся з цим краєм
І розумію геть усіх.

Сфінкс

Ми, духи, звуки видихаєм,
А ви утілюєте їх.
Та хто ти є — відкрійся перед нами.

Мефістофель

Я різними зовуся іменами.
Тут брити є? Вони ж мандрують скрізь
В краях цих історичних, екзотичних,
Серед руїн прославлених античних,
І мною зацікавляться, надісь;
Мене у давніх творах драматичних
Вони дражнили Old Iniquity.

Сфінкс

Чому?

Мефістофель

Цього не знаю, як і ти.

Сфінкс

Нехай! Поглянь на зорі угорі —
Що нам вони віщують в цій порі?

Мефістофель

Зоря в зорю, ще й місяць сяє ясно,
І при тобі я чуюся прекрасно,
Левина шкуро, у теплі й добрі.
Чого ж нам попід зорями ширяти?
Загадуй краще загадки, шаради.

Сфінкс

Та загадку не штука б то завдать,
Чи ти ж себе зумієш розгадать?
«У знадобі і доброму й лихому,
Тому — мішень, поборювать лукаве,
Тому — товариш-друг у всьому злому,
І все то те — Зевесу для забави».

Перший гриф

(клекаче)

Женить його!

Другий гриф

(іще дужче)

Погана бридь!

Обидва

Чого там з ним і говорить!

Мефістофель

(огризається)

**Ти думаєш, що, може, в гостя нігті
Так не вдряпнуть, як у самого кігті?
Попробуй лиш!**

Сфінкс

(лагідно)

**Гаразд, як хоч, сиди,
Та не до речі втрапив ти сюди;
У себе вдома ти завжди утішний,
А тут чогось ніяковий, непришний.**

Мефістофель

**Ти зверху мов мальована картина,
А знизу глянь — страхітлива тварина.**

Сфінкс

**Говориш ти собі на безголов'я,
У нас у лапах — сила і здоров'я.
А в тебе — кінське копито,
І ти між нас ніщо й ніхто.**

Сирени заспівують прелюдію вгорі.

Мефістофель

**Що то за птиці на тополі
Гойдаючись заводять спів?**

С ф і н к с

Не слухай їх; людей доволі
Той зрадний спів із світу звів.

С и р е н и

Нащо вам потвори ниці,
Що торочать вам дурниці?
Ми літаєм знадним роєм,
Ми співаєм ладним строем,
Ми сирени-чарівниці.

С ф і н к с и

(передражнюють їх на той самий голос)

Поховались там у листі
Ви, хижачки пазуристі,—
І істоту нещасливу,
Що заслухається співу,
Ви розшарпаєте враз!

С и р е н и

Гетьте, зависть і ненависть!
Голубливість і ласкавість
Хай панує проміж нас...
Чи на полі, чи на морі,
Чи в небесному просторі,
Ми привітні повсякчас.

М е ф і с т о ф е л ь

Оце іще мені новини!
За звуком звук іллється, лине,
Неначе струни виграють...
Та хай виспівують як хочуть,
Хоч звуки вуха і лоскочуть,
До серця все ж не дістають.

С ф і н к с

До серця, кажеш, шарлатане?!
Якесь пуздерко шкуратяне
У тебе в грудях там, мабуть.

Ф а у с т

(надходить)

Приємне це видовище незвичне:
В потворному угадуєш величне...

Усе мені віщує тут удачу;
Кого це я перед собою бачу?

(Указуючи на сфінксів).

Із цими говорив Едіп колись,

(указуючи на сирен)

Між цими в путах корчився Улісс,

(указуючи на мурашок)

Оці скарбів найвищих осягли,

(указуючи на грифів)

А ці їх вірно й щиро берегли...

В душі моїй встають привабно-кличні

І постаті, і спогади величні.

М е ф і с т о ф е л ь

Раніше їх прокляв би ти,

Тепер зробився менш суворим:

Де милу думаєш найти,

Радієш часом і потворам.

Ф а у с т

(до сфінксів)

Озвіться, левожони, ви до мене:

Чи хтось із вас не бачив тут Гелени?

С ф і н к с и

Ми не зазнали вже її часів,

Останніх з нас Геракл убив.

Удайся краще до Хірона,

Він десь гасає між духів —

Ото тобі помога й охорона.

С и р е н и

Тут добудешся ти всього!

Як Улісса ми приймали,

То наслухались од нього

Дивних повістей немало.

Ми тобі те все розкажем,

Будь лиш любим гостем нашим, —

Гарне море в нас зелене.

С ф і н к с

Ти не вір їм, то ж сирени!
Так, як Улісса чар зв'язав,
Тебе хай наша рада зв'яже:
Знайди Хірона, він покаже
Тобі усе, як я сказав.

Фауст відходить.

М е ф і с т о ф е л ь

(незадоволено)

Що то за птиці — крячуть бридко,
Лопочуть крильми швидко-швидко
І так летять, що ледве видко, —
Стрілець не влучить їм і вслід.

С ф і н к с .

То згряя бистрих стимфалід —
Летять, як вихор, прудкокрилі,
Коли б не Геркулеса стріли,
То їх нічого не взяло б.
В них гусі ноги, орлій дзьоб,
Вони нас крякотом вітають,
Бо всіх за родичів вважають.

М е ф і с т о ф е л ь

(ніби аж злякався)

А що ж за погань там шипить?

С ф і н к с

Та не турбуйся дуже нею,
То голови гадюки із Лернею,
До тулуба вже їх не приліпить.
Та що це сталося з тобою?
Уже нема в тобі спокою...
А, бачу, бачу... Ну, іди,
Коли схотілося туди;
Чого ж вертіти головою?
Красунь там є на всі лади:
То ламії, дівки любливі,
Усміхливі і жартівливі;
Усього діб'ється од них
Сатир, зухвалий козлоніг.

М е ф і с т о ф е л ь

А як вернусь, я ще вас тут застану?

С ф і н к с

Иди собі до того каравану.
З Єгипту ще привикли ми царить
На протязі тисячоліть,
І як до себе слухну шану чуєм,
То днями сонця й місяця керуєм.
Як верховний суд народів,
Сидимо між пірамід,
І нічого нам не в подив —
Мир, війна, потоп, весь світ.

НА ДОЛІШНЬОМУ ПЕНЕЇ

Пенеї, оточений потоками й німфами.

П е н е ї

Очерете, колихайся,
Ти, комишу, коливайся,
Верболози, шелестіте,
Ви, тополі, шарудіте,
Не доспав я, не доснив!
Бо якийсь непевний трепет,
Звідусіль таємний шепіт
Всі потоки пробудив.

Ф а у с т

(виходячи на річку)

Чи примарилося знову,
Чи я чую людську мову?
Понад берегом імлістим,
Поза хашем густолистим,
Хвиля лагідно хлюпоче,
Легіт любо щось шепоче.

Н і м ф и

(до Фауста)

Лягай та полежиш
В затишнім куточку,

Всі болі, всю втому
Приспи в холодочку.
Хто муки набрався,
Спочинути рад
Під шепіт, під шемріт,
Під журкіт наяд.

Ф а у с т

То я не сплю! Які розкоші!
О юні постаті хороші!
Це ж я насправді бачу вас,
Немов якого чару повен!
Чи це видіння, а чи спомин?
Являлись ви мені вже раз.
Між буйних заростів долини
Тут не один струмочок лине —
Леліють тихо, ледь дзюрчать;
Та ось в одно злились потоки,
І став постав із них широкий,
Простора і прозора гладь.
Там молоді тіла жіночі
Подвійним чаром ваблять очі.
Свічадо вод відбило їх:
Ті поринають вглиб сміливо,
А ті ступають боязливо;
Гармидер, галас, гомін, сміх...
Чом б на них не любити,
Жадібних зорів не втішати,—
Та мрія далі все біжить:
Там за рясним зеленим листям,
На ложі ніжнім, запашистім
Цариця-вродниця лежить...

Диво дивне! З бухт затишних
Впливає гроно пишних,
Величавих лебедів.
Плинуть лагідно, спокволу,
Кожен повен задоволю,
Гордо голову підвів...
Та один, за всіх гарніший,
І пишніший, і сміліший,
Обігнав товаришів,
Розпустивши пера білі,
Розгойдавши хвильно хвилі,
У святилище заняв...

Всі інші плавають по ставу,
Прибравши грізную поставу,
А ті й змагались завелись,
Аж полякалися служниці,
Що їм уже не до цариці,—
Аби самим уберегтись.

Н і м ф и

До лужка, до бережка
Прихилимо, сестри, вухо —
Бо, здається, здалекá
Кінський тупіт чути глухо.
Як би взнати, що за гість
І яку несе нам вість?

Ф а у с т

Загуло, заколивало,
Справді, хтось там мчиться чвалом...
Яка краса!
Звершаться чудеса,
І я її дістану,
Єдину, незрівнянну.
Все ближче й ближче верхівець —
Сміливець, видно, і мудрець —
На сніжно-білім румакові.
Я знаю, що це за один —
Філіри славнозвісний син.
Хірон, стій! Зі мною стань до мови!

Х і р о н

Чого тобі?

Ф а у с т

Придерж лишень ходи!

Х і р о н

Не встою ж я.

Ф а у с т

Ну, то мене зсади.

Х і р о н

Сідай! Тепер як слід ми поговорим.
Куди тобі? Туди, через потік?
Ми тії хвилі миттю перебором.

Фауст

(сідас)

Вези, де хоч. Я вдячний буду вік...
Славетнику, відомо, як плекав ти
Героїв рід на шану у віках,
У тебе вчилися мужні аргонавти
І інші всі, безсмертні у піснях.

Хірон

Облишмо це! Нащо Паллада, й то
Як Ментор шани мало щось знаходить;
По-своєму усяк себе поводить,
Мов їх і не виховував ніхто.

Фауст

У лікаря, що все спізнав до краю,
Коріння силу і цілючість зіль,
Що гоїть рани і втишає біль,
І тіло й дух я щиро обіймаю.

Хірон

Колись пораненим в бою
Ставав і я в пригоді духом,
Тепер ту справу віддаю
Попам та бабам-шепотухам.

Фауст

Воістину великий муж
До слави й почестей байдуж
І скромно хоче доказати,
Немов таких, як він, багато.

Хірон

Підлесник криється в тобі
Чи то цареві, чи юрбі.

Фауст

Героям ти найбільшим був сучасник,
Великих діл і сам не раз учасник;
Багато бачив, і не менш зробив,
І як півбог розумно й чинно жив.
Скажи, кого б з усіх отих героїв
Ти вищої шаноби удостоїв?

Х і р о н

Всі аргонавти гідні похвали,
По-своєму героями були:
В одного те яскраво виступало,
Що в іншого нерідко бракувало.
Де брали гору юність і краса,
Там Діоскурів славила яса;
Де треба другу помочі і ради,
Вели перед одважні Бореади;
Де йшлось про розум, глибину думок,-
Царив Язон, улюбленець жінок;
Орфей був ніжний, лагідний і ширий,
Скоряв усіх дзвінкою грою ліри;
Лінкей зіркий, ні вдень ані вночі,
Було, не скибить, човна ведучи...
Ім небезпеки дружбу гартували:
Що діяв хто, те інші похваляли.

Ф а у с т

Що скажеш ти про Геркулеса?

Х і р о н

О, не буди в мені жаги!
Не бачив Феба я, Ареса,
Не знаю, що то за боги,
Але не раз дививсь на того,
Що люди славили, як Бога.
Хоч родом він і цар був сам,
Юнак, красою незрівнянний,
А брату старшому слухняний
І найвродливішим жінкам.
Такого не вродить вже Геї,
І Гебі в небо не піднять;
Даремно творять епопеї,
Даремно статуї різьблять.

Ф а у с т

Таку ти змалював картинку,
Що і різьбяр навряд би вдав.
Про мужа кращого сказав,
Скажи ж і про найкращу жінку.

Х і р о н

Красу жіночу славить годі,
Вона бува пуста й німа;

Яка ціна холодній вроді,
Де життєрадності нема?
Краса сама собі царює,
А грація усіх чарує,
От як Гелена, що я віз.

Фауст

Ти віз її?

Хірон

На цій ось спині.

Фауст

Куди і я оце заліз?
Від щастя я не тямлюсь нині.

Хірон

Вона й держалася отак,
Як ти, за гриву.

Фауст

Мов у сні я...
Вона ж моя єдина мрія!
Розкажуй все мені, що й як,
Куди її і звідки віз ти?

Хірон

Про се цікаво розповісти.
Тож Діоскури, гідні похвали,
У розбишак сестричку відняли;
А ті не звикли до таких невдач,
Оговтавшись, в погонь пішли навскач,
Та я з братами мало не застряг
На елевсінських болотах;
Вони йшли вбрід, а я з сестрою вплив..
Як дякувала там мені вона,
Розсудлива, поважна й приязна;
По вогкій гриві гладила...
Та юнь старого знадила!

Фауст

Це в десять літ!

Хірон

Обман філологічний —
Літа лічить вродливиці міфічній!
Поет її усе одною зна:
Не зріє і не старіє вона,
Ізмалечку її вже викрадають,
За літньою герої упадають,
Чи втратить же вона коли красу?
Поет не визнає оков часу.

Фауст

Й вона хай буде часу непокірна!
Без часу бо, щасливий неймовірно,
Ахілл її у Ферах десь найшов,
На зло судьбі добув її любов.
Чи ж я не зможу силою чуття
Прекрасний образ визвать до життя,
Безсмертну ту істоту богорівну,
Величну й ніжну, владну і чарівну?
Де, де вона, скажи, богиня ця,
Прекрасна і жадана без кінця?
Одне бажання пориває душу —
Як не знайду її, то й жить не мушу.

Хірон

По-людському ти просто захопився,
А духам так здається — з глузду збився.
Але тобі щастить-таки, ніроку:
Я хоч на мить навідуюсь щороку
У храм до Манто, доньки Ескулапа;
Там молитесь отцю старенька баба,
Щоб він нарешті лікарів направив,
Цілить, а не вбивать людей наставив,
І тим себе на всі віки прославив.
Навряд чи є ще хоч одна сивіла,
Щоб так, як Манто, пособить уміла;
Вона вже певно дасть такого зілля,
Що вилічить тебе від божевілля.

Фауст

Не треба ліків! Розумом я світлий!
Хіба ж мій намір, як у інших, підлий?

Хірон

Не дай зневаги помочі святій.
Приїхали... Злізай мерщій!

Ф а у с т

Ти мчав мене по рінявій ріці,
Куди, скажи, прибились ми вкінці?

Х і р о н

Отут, поміж Олімпом і Пенеєм,
Стялись колись Емілій із Персеєм;
За царство неосяжне йшла в них пря,
І переміг громадянин царя.
Дивися вгору! Бачиш, на вершині
Видніє храм у місячнім промінні.

М а н т о

(марить всередині храму)

Від тупу кінських ніг
Гуде святий поріг;
То півбоги серед ночі.

Х і р о н

Це ми!
Розплющуй лиш очі!

М а н т о

(прокидається)

Вітаю! Ти таки сюди.

Х і р о н

Твій храм на місці, як завжди.

М а н т о

Блукаєш, як раніш, невтомно?

Х і р о н

Ти все сидиш сумирно, скромно,
А я все мчусь, як той Пегас.

М а н т о

Я все сиджу, хай мчиться час.
А це хто?

Х і р о н

Ночі цеї вир
Йому душевний збурих мир;

Гелени хоче цей шалений,
І, щоб добутися Гелени,
Удався він оце до мене;
Йому полікуватись випада.

М а н т о

Люблю, хто неможливого жада.

Хірон уже помчав далеко.

М а н т о

Ходи сюди і радуйся, причинний:
Цей темний хід веде до Прозерпіни;
Там під горою, в хмурій глибині,
Вона все жде на знак потайні.
Туди вже раз Орфея я водила;
Не розгубись, як він... Сміліш до діла!

(Спускаються вглиб).

НА ГОРІШНЬОМУ ПЕНЕЇ

Як раніше.

С и р е н и

Гей у хвилі, у Пеней!
Поринаймо, виринаймо,
Любим співом потішаймо
Тих зневірених людей!
Без води нема пуття!
Линьмо всі в Егейське море,
Там потоне всяке горе
У відродощах буття!

Землетрус.

С и р е н и

Потекла вода назуспіт,
Берег рветься — тріскіт, лускіт,
Затрусилася земля,
Дим із глибу мов стріля...
Утікаймо! Живо, живо!
Не к добру те дивне диво...
За нами в море, любі гості,
На широкі широкості!
Хвиля грає там шумливо,

В берег плещеться грайливо,
Місяць сяє там подвійно,
Тихоструйно, ніжномрійно;
Там — свобода і краса,
Тут — тривога і труса.
Хто розумний, утікай!
Жаху сповнений цей край.

Сейсмо́с

(бурчить і гримає в глибині)

Знайте силу землетруса!
Раз плечима ще упруся
І нагору продеруся —
Хто ж подужає спинить?

Сфінкси

Що за прикра двиганина,
Осоружна хитанина,
Безнастанна трусанина,
Гуркотнеча безупинна, —
Як же нам те все терпіть!
Тільки сфінкси сіли скло,
Їх не зрушить з місця й пекло.

От склепіння пнеться вгору,
Хто ж то править за підпору?
То ж той самий велет сивий,
Що колись під час бурхливий
Острів Делос здвиг із хвилі
Для Латони-породіллі.
Мов Атлант, він м'язи пружить,
Все здвигає, рушить, крушить,
Підіймає купи мулу,
Рінь і твань, глейку гамулу,
Врунт і персть, пісок і глину...
Так розложисту долину
Поперек він розбуяв —
І знічев'я гору сп'яв.
Ось колос той мускулястий
Камінь тирить, щоб покласти
На підмур'я до споруди,
У землі іще по груди;
Ну, та далі він не піде,
Сфінкси тут — рости вже ніде.

Сеймос

Я сам-один воздвиг цю гору,
Не може бути тут і спору:
Не мав би світ таких окрас,
Якби я не трусив, не тряс...
Чи то ж могли б велично звитись
В небесну синь верхів'я гір,
Коли б я їх з землі не витис,
Щоб земнородним тішить зір!
В часи прадавні Ночі та Хаосу,
З титанами змагання ведучи,
Перекидав я Пеліон і Оссу,
І гори в нас літали, як м'ячі.
Ми довго так сказано пустували,
Коли ж та гра вкінєць знула нас,
Ми нап'яли ті дві гори зухвало,
Немов подвійну шапку, на Парнас.
Тепер живуть там світлі музи
І їхній зверхник Аполлон,
І сам Зевес у громовій потузі
Посів піднятий мною трон.
Отак, напружившись, з безодні
І нині гору я воздвиг.
І закликаю вже сьогодні
В нове житло жильців нових.

Сфінкси

Глянь на гору цю велику —
Скажеш, тут стоїть одвіку,
Але ми — наочні свідки,
Як вона постала й звідки.
Ще скаляться скрізь скали на горі,
А вже рости взялися чагарі,
Та сфінкс на те байдужливо погляне,
З святого місця зроду він не встане.

Грифи

Злота стяжки, злота кришки
Крізь щілини аж жахнуть.
Ви, мурашки-чіпконіжки,
Скарб той мусите дістать.

Хормурашок

Аби де велети
Воздвигли гору,

Ви її встелете,
Мурашки, скоро...
В кожній тут щілочці
Скарбу багато,
В кожній тут жилочці
Набгом набгато.
Пильно обнишпормо
В кожнім куточку,
Золота вишпурмо
Всяк по шматочку.
Щоб не партолити,
Працюймо дружно:
Берімо золото,
Землі не рушмо!

Г р и ф и

Аби хто золото знайшов, —
Під наші пазури на схов!
Із-під таких кріпких замків
Іще не крадено скарбів.

П і г м е ї

Ось і ми тут опинились,
Як — незчулися й сами;
Не питай, відкіль прибились,
Раз уже на місці ми!
Для веселої оселі
Кожен шмат землі згодивсь,
Показалась щілка в скелі —
Гульк! — і карлик уродивсь.
Карлик з карлицею в парі
Дбало в'ють собі кубло
І живуть, не знавши свари...
Чи і в раї так було!
Кращого й шукати годі,
Вже не підем відціля.
І на заході, й на сході
Щедра мати всім земля.

Д а к т и л і

Усе пішло від неї,
Як вивела пігмеї,
Вона й найменших сплодить
І рівню їм знаходить.

Старші над пігмеями

**В зручному місці
Станом ставаймо
І без користі
Часу не гаймо:
Поки спокійно,
Кузню збудуймо
Будуть же війни,—
Зброї накуймо!**

**Рийтесь, мурашки,
Щирі комашки,
Щоб нам дістали
Різні метали!
А ви, дактилі,
Малі та смілі,
В купу складайте
Дрова і гілля,
Жар розгнітайте,
Паліть вугілля!**

Генералісимумс

**Стріли і луки
Швидко у руки!
Плавають озером
Селезні козирем,
Дзьоб підіймають,
Часом помагають
Гордо крилом...
Всіх їх побийте,
В пера повийте
Кожен шолом!**

Мурашки й дактилі

**Гноблять нас хижо,
Мучать тирани,
Наше залізо —
Нам же кайдани.
Ждемо ми спасу
Слушного часу.**

Івікові журавлі

**Крики, зойки передсмертні —
Вороги немилосердні!
Лопіт крил, страшна яса
Устає під небеса.
Вже тих селезнів побили,**

Що аж хвили зчервоніли;
Ті потворні коротишки,
Товстопузі кривоніжки,
Хижаки, до крові ласі,
Рвуть їх пір'я на окраси.
Гей до нас, пернаті друзі!
В непохитному союзі
Захищаймо спільну справу,
Відомщаймо всіх по праву.
Хай скарає лютий гнів
Наших нищих ворогів!

(Курличучи, розлітаються різно).

М е ф і с т о ф е л ь

(на рівняві)

На півночі навик я до відьом,
А тут між духів чуюсь чужаком.
Нема як Блоксберг — ніби рідний дім,
Ти знаєш всіх, і сам відомий всім.
Там Льза вік на камені сидить,
І Генріх на своїм шпилі не спить;
Хоч дмуть на Еленд пельки Хропунів,
Там все стоїть десятками віків.
А тут ідеш, і хтозна-звідкіля
Беруться складки, брижиться земля.
По рівному я йшов, і, мов на зло,
У мене ззаду гору піднесло;
Воно не скільки там і висоти,
А сфінксів тих я можу й не знайти...
Долиною палають скрізь огні,
Навкруг снуються привиди чудні.
Ось гроно краль примхливо-чарівне
Гука й тіка — приваблює мене.
Гайда до них! У кого сильна хіть,
Той повсякчас до насолод спішить.

Л а м і ї

(приваблюючи Мефістофеля)

Біжімо далі
В веселім шалі!
На хвилю станьмо,
Назад погляньмо...
Це ж насолода:
Той гріховода,

Старий, плюгавий
Та ще й кульгавий,
Летить за нами
Немов без тями.
Не раз спіткнеться,
Впаде не раз,
А все женеться —
Кортить до нас.

М е ф і с т о ф е л ь

(пристає)

Бодай вам грець! З Адама плем'я кляте
Привчилося чоловіків звабляти!
На старощах ізнов ума рішивсь...
Чи мало ж я іще у дурні шивсь?
І знаєш же, що шваль то непутяща,
Шнуровані, фарбовані ледаща,
Аби схопив котору навмання, —
Посиплеться зусюди порохня...
Назнався вже, набачився задосить,
А свиснуть, стерви, — враз до танцю зносить.

Л а м і ї

(спиняються)

Стій! Він стоїть, задумався, поник...
Нум навперейми, щоб, бува, не втік!

М е ф і с т о ф е л ь

(рушає знов)

Вперед! Бо ще мене зашпорта
В тенета сумніву цілком;
Кий чорт хотів би бути за чорта,
Коли б не малося відьом!

Л а м і ї

(знадливо)

Задрібщоймо круг героя,
Може, в серці спалахне в нім
Почування до котрої.

М е ф і с т о ф е л ь

Та при світлі цім непевнім
Всі ви ніби непогані,
Не завдам нікому гани.

Е м п у з а

От і я! В веселім крузі
Дайте місце і Емпузі.

Л а м і ї

Вона в гурті у зайвину,
Женім причепу навісну.

Е м п у з а

(до Мефістофеля)

Братусю, я ж твоя кузіна,
Емпуза б то, нога ослина,
А в тебе кінський, бач, копит;
Привіт, ріднесенький, привіт!

М е ф і с т о ф е л ь

В новім шукаючи одради,
Забивсь я з Гарцу до Еллади,
І тут усім я сват чи брат,
Уже я й родичам не рад.

Е м п у з а

На все я вдана, швидко дію,
В сто видів обертається вмію;
Сьогодні в постаті осла
Я на поклін тобі прийшла.

М е ф і с т о ф е л ь

Я постеріг, що в цій країні
Шанують страх зв'язки родинні;
Та ще я з розуму не сплив,
Щоб родичатись до ослів.

Л а м і ї

Та кинь ту капосну бридуху,
Вона краси не терпить духу;
Де що хороше й гоже є,
Вона одразу зіпсує!

М е ф і с т о ф е л ь

Та й ви, красуні чулі й милі,
Сказати правду, підозрілі:
Од ваших ладних щічок-роз
Боюся я метаморфоз.

Л а м і ї

Чи так, чи ні, ти спробуй щастя.
Багато ж нас, то, може, вдасться
Впіймать найкращу... Та скорій!
Розтеревенився ти хтиво,
Розхвастався — велике диво —
Жених підтоптаний, старий!
Ввійшов у круг — погратись можна;
Дійде черга — скинь маску кожна
І суть свою, як є, відкрий.

М е ф і с т о ф е л ь

Уже я вибрав. Ось найлучча...

(Хапає одну).

Ой лишенько! Яка худюча!

(Хапає іншу).

А це? Огидниця якась!

Л а м і ї

Тобі, паскудо, кращих зась!

М е ф і с т о ф е л ь

Чи до малої піддобриться?
З рук вислизла, мов ящуриця,
Коса-змія, хоч ізневірсь...
Хай краще вже оця довганя...
Гай-гай! Даремні намагання!
Та це ж шишкоголовий тирс!
Хіба підлізти до товстулi
Та з нею десь піти на гулі —
Хоч тут невдача не спітка!
Пухка й крихка — такі на сході
Завжди були в ціні і в моді...
Брр! Пирсла пóрхавка гідка!

Л а м і ї

Гей, налітайте роєм чорним,
Грізною хмарою огорнем
Цього причепу відьмача!
У пику биймось кажанами!
Не схоче жартувати з нами,
Нехай удруге вибача!

Мефістофель

(обтрушується)

Я й досі не набрався тям;
На півдні й півночі — те ж саме,
Як там, тут привиди бридкі,
Народ, поети теж гидкі.
І тут однакий маскарад,
Де кожен солодошам рад...
Під масками красунь шукав я —
Потвор жахливих одкривав...
Та від обману б не втікав я,
Аби лиш довше він тривав.

(Заблудився поміж каміння).

Та де ж це я? І що за знак,
Що не захоплю тропи ніяк?
То по гладкому йшов неначе,
Тепер застряв між каміняччя;
І як я виберуся звідси,
І як найду ізнов ті сфінкси?
Чи це ж таки можлива річ —
Така гора в одну лиш ніч?
Е, тут народ не те, що наш,
І Блоксберг носять на шабаш.

Ореда

(з природної скелі)

Ходи сюди! Моя гора,
Ти ж бачиш сам, як світ стара.
Вшануй мої круті пороги,
Це Пінда славного відроги
Отак далеко простяглись;
По них тікав Помпей колись...
А то — мара, уяви гра —
О півнях щезне та гора;
Таке тут часто постає
І раптом ніби розтає.

Мефістофель

Хвала тобі! Твоє чоло
Дубами густо заросло,
Що й сяйво місяця ясне
Між них пільми не розжене.

Але яка то світлина
З-за хашів тихо вилина?
І як складається усе —
Та це ж Гомункула несе!
Ти звідки це, малий гультяю?

Гомункул

Та я собі туди-сюди літаю,
Страх хочеться розбити тюрму скляну,
Родиться справді, стати на стану,
Та ще не зважився до краю —
Аж боязко, як подивлюсь;
А це пішов на підслух, признаюсь:
Два мудреці між себе щось говорять
І про природу безнастанно спорять.
Хотів би я все до кінця почуť —
Відома ж їм буття земного суть;
То й я нарешті, може, визнаю,
Що, власне, я вчинити маю.

Мефістофель

Ти дій завжди на власну руч.
Бо де заводиться привиддя,
Там для філософа угіддя.
Він їх натворить ще з десятків,
Щоб показати ума достаток...
Лиш блудячи до правди знайдеш ключ.
Родиться хоч — родись на власну руч.

Гомункул

Чом не чинить, як радять мудрі люди?

Мефістофель

Ну що ж, лети! Побачимо, що буде.

(Розходяться різно).

Анаксагор

(до Фалеса)

То на своєму ти стоїш несхибно;
Яких тобі ще доказів потрібно?

Фалес

Покірна хвиля волі вітерка,
А від скали крутої утіка.

Анаксагор

Вогнем земним гора ця спорядилась.

Фалес

Первінь життя в волозі зародилась.

Гомункул

(між ними)

Ведіть мене, уми ясні,
Кортить родитися й мені.

Анаксагор

Скажи, Фалесе, бачив ти коли,
Щоб води в ніч таку скалу звели?

Фалес

Живу природу ув одвічнім русі
Ні день, ні ніч не замикає в пружі,
Все певним ладом створює вона,
Насилля і в великому не зна.

Анаксагор

А тут не так! Плутона пал огнений
І дух Еола, в вибухах шалений,
Землі старої розпороли кору
Й на рівняві піднесли миттю гору.

Фалес

А що нам далі, зрештою, провадить?
Гора — горою, що кому не вадить.
Це спір такий — аби прогаять час
Та нудить тих, хто вислухає нас.

Анаксагор

Вже на горі кишать тубільці —
Там мірмідонці в кожній щілці,
Дактилі, карлики, мурашки —
Все запопадливі комашки.

(До Гомункула).

Ти до великого не рвавсь,
За склом одлюдником ховавсь.
Коли кохаєшся у владі,
Будь за царя отій громаді.

Гомункул

А як Фалес?

Я б не хапавсь;
 З малими змалієш навіки,
 З великими й малий — великий.
 Поглянь! Он хмара журавлів;
 На той народ впаде їх гнів —
 То й на царя були б у злобі.
 Ось, пазуристі, гостродзьобі,
 Вони обпали дробину,
 Несучи згубу всім жажну.
 Того пігмеї й заробили,
 Як мирних селезнів побили,
 Бо з душогубства вироста
 Жорстока, невблаганна мста.
 За кров пролиту вірні друзі
 Катам одплатять по заслuzі;
 Не допоможуть їм щити,
 Не захистять списи і стріли;
 Мурашки трупом гору вкрили,
 Дактилі врозтіч — хто куди.

Анаксагор

(по паузі, урочисто)

Донині я уславлював Гадес,
 Тепер звернусь угору, до небес...
 Ти благаєсна, ти добраєсна,
 Трийменна і триобразна,
 Діано, Луно, Прозерпіно! —
 Врятуй народ мій від загину!
 Ти мрійно сяюча і сяйно мрійюча,
 Надійно знаюча і тайно діюча,
 Безодню таємниць ти нам одкрий,
 Явись без чар у моці віковій.

(Пауза).

То заклик допоміг?!
 Мої слова
 Вона вчува —
 Природи зрушується біг.
 Все ближче й ближче лине он
 Богині круглий саяний трон,
 Кривавим відблиском багриться,
 Росте безмірно — страх дивиться!
 Спинись, кружало вогнезоре,

Ти знищиш нас, і землю, й море!
То правда, що чаклунський спів
Зухвалих фессалійських дів
Униз звертав твоєю дорогою
Ділам злочинним на допомогу?
От світле коло потьмарилось,
Враз трісло, блисло, заіскрилось...
Який там гул, яке шипіння,
І гримотіння, й вітровіння!
Перед богинею впаду —
Даруйте! Я призвав біду.

(Падає ниць).

Ф а л е с

Що чулося, що бачилось йому?
Що сталося, ніяк я не дійму.
Я все сприймав не так, як він, інакше.
Це ніч якась химерлива, однак же
Наш місяць так, як за старих часів,
Висить спокійно, де й висів.

Г о м у н к у л

Поглянь на карликів жилля —
Раніш там не було шпиля.
Я чув — гора аж застогнала,
То скеля з місяця упала
І причавила всіх як стій,
Байдуже їй, чужий чи свій.
А все ж велика творча сила,
Що, низом діючи й верхом,
За ніч одну звести зуміла
Гори скелястої огром.

Ф а л е с

Облиш те все! То лиш фантом!
Хай гине бридь — нам мало горя,
Хоч ти й хотів царем там бути.
Ходім на світле свято моря,
Чудних гостей уже там ждуть.

(Ідуть геть).

М е ф і с т о ф е л ь

(дряпаючись горою з другого боку)

Знов лізь по тій крутій тропі скалистій
Та спотикайся об прикорні дубів!
У нас на Гарці дух такий смолистий,

Мов сірка тхне — той запах я злюбив.
А тут така вже сторона мізерна —
Нема нічого схожого ні зерна...
Чудні ці греки — нічим їм, либонь,
Роз'ятрюють пекельницький огонь.

Д р і а д а

Розумний вельми ти у себе дома,
А тут тобі звичайність невідома.
Чим згадувать весь час про рідний край,
Святим дубам пошану тут воздай.

М е ф і с т о ф е л ь

Що втратимо, про те завжди гадаєм,
До чого звикнем, те здається раєм.
Але скажи — яка то там трійня
В печері тій, де світло ледве блима?

Д р і а д а

То Форкіади. Познайомся з ними,
Якщо тебе перестрах не спиня.

М е ф і с т о ф е л ь

А чом би й ні! Та я ж до всього вправний,
Проте дивуюсь, дивлячись на них:
Вони бридкіші, як альравни,
Іще не бачив я таких.
Усі гріхи смертельні навіть,
Коли б їх поруч тут поставить,
Здалися б кращими за них.
Адже страховища подібні
І в нас у пеклі непотрібні,
А тут, у цім краю краси,
Їх як античних величають...
Та вже мене вампіри помічають,
Я чую їх шиплячі голоси.

Ф о р к і а д а

Подайте око, сестри, хай спитає,
Хто це в наш храм зухвало так вступає.

М е ф і с т о ф е л ь

Добродійки! Дозвольте підійти
І в вас благословенства засягти.

Хоч я немов на чужині знаходжусь,
А вам далеким родичем доводжусь.
Вже бачив я усіх старих богів,
І Рею, й Опс поклоном я почтив,
І навіть Парок, теж дочок Хаоса,
Мені зустріть недавно довелося, —
Але скажу, ніхто не рівня вам;
Я захвату словами не віддам.

Ф о р к і а д и

Цей дух говорить ніби щось тямуще.

М е ф і с т о ф е л ь

Дивуюсь я лиш одному — чому ще
Поет ні жоден вас не оспівав?
Зображень ваших теж я не видав,
А вас різець не згірше міг би вдати,
Як ті Венери, Гери та Паллади.

Ф о р к і а д и

Занурені у ночі самоту,
Не думали ми втрюх про славу ту.

М е ф і с т о ф е л ь

Авжеж, ви живете собі самотно,
Нікого вам, нікому й вас не видно.
Та краще ж інше місце вам обрять,
Де розкіш і мистецтво вдвох царять,
Де що не день різноманітних кроїв
Із мармуру увічнюють героїв,
Де...

Ф о р к і а д и

Замовчи! Не спокушай дарма!
З усього того нам пуття нема...
В п'їтьмі ми зроджені, споріднені п'їтьмі,
Ніхто не знає нас — хіба себе самі.

М е ф і с т о ф е л ь

То байдуже! Ви ж можете на пробу
Другому передати свою подобу.
Одне в вас око, й зуб один на трюх,
Та суть трійну вмістили б ви і в двох, —
Це повністю в міфологічній душі;
А в третю я на час який вселюся.
Чи згодні ви на те?

О д н а

Ну, сестри, як?

І н ш і

Аби без ока й зуба — хай і так.

М е ф і с т о ф е л ь

Позбавитись найкращої оздоби —
Не буде досконалої подоби.

О д н а

Ти з двох очей одно собі заплющ
Та ікло з рота вискали чимдужч,—
І, в профіль глянуть, будеш акурат
На нас похожий, ніби рідний брат.

М е ф і с т о ф е л ь

Я рад! Хай так.

Ф о р к і а д и

Хай так!

М е ф і с т о ф е л ь

(як Форкіада у профіль)

Я мов картина —
Хаосова улюблена дитина!

Ф о р к і а д и

Тут троє нас — і всі Хаоса діти.

М е ф і с т о ф е л ь

Пошився я — ганьба! — в гермафродити.

Ф о р к і а д и

На нову трійцю просто глянуть любо —
Тепер у нас два ока і два зуби.

М е ф і с т о ф е л ь

Всіх поглядів я мушу уникати,
Хіба піду в аду чортів лякати.

(Пішли геть).

СКЕЛЯСТІ ЗАТОКИ ЕГЕЙСЬКОГО МОРЯ

Місяць підбився в зеніт.

Сирени

*(лежать по скелях, співають
у супроводі флейт)*

Як тебе колись, бувало,
З неба зводили зухвало
Фессалійські чарівниці, —
То й тепер поглянь, царице,
З п'ятьми ночі вниз на хвилі,
Млистим блиском заяскрілі,
І осяй в'юнкий народ,
Що вигулькує із вод.
Ми у тебе служба пильна,
Будь же, Луно, нам прихильна!

Нереїди і тритони

(як морські дивогляди)

Залунали дзвінко тони
На усі морські затони,
Добриніли аж до дна...
Ми покинули глибини,
Захист наш од хуртовини,
Зве нас пісня чарівна.
Для врочистої нагоди
Повдягали ми клейноди —
Злото, перли, самоцвіти
І намисто коштовите,
Безліч рідкісних окрас...
Ви скарби ті наспівали,
Як мандрівців чарували, —
Все те маємо од вас.

Сирени

Знаєм ми, що в синім морі
Риби грають на просторі,
Ходять вільно вшир і вглиб.
Ви вдягли коштовні шати,
Тільки ми б хотіли взнати,
Що значніші ви од риб.

Нереїди і тритони

Щоб ті сумніви розбити,
Нашу вищість появити
Вже й раніше ми могли б.
Браття, сестри, нумо, швидко,
Попливімо — буде видко,
Що значніші ми од риб.

(Пливуть геть).

Сирени

Де й ділися вмить!
Їх рій в Самофракію мчить,
І вітер сприяє плавбі.
Чого ж то тягне так звірів
До царства величних кабірів?
Боги ті на всіх не походять,
Невпинно самі себе родять,
Незнані довіку й собі.
Стій на місці, стій,
Місяцю святий,
Щоб ще ніч потривала,
Щоб зоря нас не прогнала.

Фалес

(на березі до Гомункула)

Тебе я до Нерея поведу,
Уже його печера на виду.
Примхливий, впертий то старик,
На всіх і все бурчати звик,
І що не чинить людський рід, —
Усе йому не так, як слід.
Та він в майбутнє прозира,
Чимало робить і добра.
Тому-то в світі немала
Йому пошана і хвала.

Гомункул

Постукаймося, що б там не було!
Ачей вціліє і вогонь, і скло.

Нерей

Чи й справді людський голос я почув?
Одразу гнів у серці спалахнув!

Створіння ті богам рівнятись хочуть,
Хоч вище себе зроду не підскачать.
Мені б, як богу, вже спочить пора,
А все бажаєш доброму добра;
Та всяк, нарешті, власним робом ходить
І тим нанівець всі поради зводить.

Ф а л е с

А все ж тобі звіряємося ми,
Ти, мудрий діду, нас напоуми!
Цей вогник-чоловічок буде рад
Послухатись у всім твоїх порад.

Н е р е й

Порад! Чи з них було пуття в людей?
Розумне слово не для їх ушей.
Хоч своєум і напита біди,
Держиться він свого ума завжди.
Паріса ж я, як батько, всовіщав,
Щоб він чужої жінки не чіпав.
Як він зарвавсь до грецьких берегів,
Йому я все прийдешнє провістив:
Пожар, і дим, і звалища будов,
Жахну різню, пролиту морем кров,
Страшний суд Трої, ввінчений в піснях
Потомним дням на подив і на жах.
Та він не слухав острого моїх,
Зробив як знав — і Іліон поліг,
Гігантським трупом в муках розпластавсь,
Орлам із Пінда на поталу давсь.
Та й Одиссею я прорік в свій час
Цірцеї хитрість, Поліфема сказ
І нерозсудливість товаришів...
А він таки по-своєму рішив!
По волі хвиль він довгий час носивсь,
Аж випадком в гостинний край прибивсь.

Ф а л е с

Так, мудрецеві прикро все те бачить,
Та хтось колись за раду і віддячить,
А золотник удячності завжди
Переважа невдячності пуди.
У нас поважна справа, не дурниця;
Цей хлопчик хоче так як слід родиться.

Н е р е й

Найкращий настрой ви зіпсуєте!
Мені сьогодні в голові не те:
Дочок Дорід я в гості запросив,
До мене прийдуть грації морів.
І сам Олімп — не тільки що земля —
Таких створінь повабних не явля;
Вони шугають, зграбні і знадні,
На водянім драконі чи коні,
З стихією зливаючись всуціль,
Мов ніжна піна на поверхні хвиль.
В перловій колісниці навзавід
Мчить Галатея, краща між Дорід;
Коли Кіпріда з Пафосу пішла,
Вона богині місце зайняла
І осягла по ній у спадок там
І колісницю, і престол, і храм.
Тож геть! Не хочу я цю світлу мить
Зненавистю і сварами тьмарить.
Йдіть до Протея! Знає той стовид
І створення, і перетворень хід.

(Подався до моря).

Ф а л е с

Мабуть, ізнов порожняком повернем,
Бо той Протей удавсь собі химерним:
Його де стрінеш — він щезає вмить,
А й скаже що, то годі зрозуміть.
Та якщо конче хочеш раду мати,
То мусимо таки його спіймати.

(Віддаляються).

С и р е н и

(угорі на скелях)

Що здалеку там біло
Над хвилями замріло?
Чи то човнів вітрила,
Мов лебедині крила,
Чи то морські невісти
Чудово-променисті?
Спустімся з кручі нижче,
Почуймо голос ближче.

Нереїди і тритони

Вернулись ми щасливо,
Везем вам дивне диво:
На черепаший броні
Кабіри, як на троні.
Богів усі стрічайте,
Піснями величайте.

Сирени

Малі ви на тілі,
Великі на силі,
Надія корабельникам,
Рятунок потопельникам.

Нереїди і тритони

Із нами вже кабіри;
Святкуймо свято в мирі!
Од сили їх святої
Нептун засне в спокої.

Сирени

Ми проти них малі.
Як тонуть кораблі,
Їх сила, всім на подив,
Рятує мореходів.

Нереїди і тритони

Ми трьох взяли; четвертий
Не хтів іти, упертий,
Сказавши, що один
За всіх їх дума він.

Сирени

Глузує бог із бога —
Нічого їм від того,
А ми шануймо всіх,
Щоб не страждать від них.

Нереїди і тритони

Їх, власне, цілих сім.

Сирени

А де ж їм бути всім?

Нереїди і тритони

Цього не можемо сказати,
Хіба на Олімпі спитати;
І думаєм чогось ми,
Що є вже там і восьмий.
Ті припливуть пізніше,
Розвинувшись повніше.
Вічно пориваються
В далечінь славити,
Неосяжне досягнути
Ревно сподіваються.

Сирени

Молитись нам
Усім богам,
Чи тут, чи там
Стоїть їх храм.

Нереїди і тритони

Перед нам тут вести дано,
Хто б нашу славу змірив?

Сирени

Ви більші, ніж герої
Історії старої;
Вони дістали лиш одно,
Якесь там золоте руно,
А ви — кабірів.

Загальний хор

(підхоплює)

Вони лиш золоте руно,
А ми (ви) кабірів!

Нереїди й тритони плывуть далі.

Гомункул

Немов горшки потвори ці,
Поглянеш — глина гола,
А розбивають мудреці
Об них твердії чола.

Фалес

Усякий з них того й бажа:
В монеті ціниться іржа.

Протей

(незримо)

І я, старий, скажу радніше,
Що чим чудніше, тим гідніше.

Фалес

Де ти, Протею?

Протей

(як червовомовець, то ніби здалеку,
то зблизька)

Тут! і тут!

Фалес

Оддавна був ти баламут!
Та я ж тобі старий товариш,
Мене так просто не обмарिश.

Протей

(ніби здалеку)

Прощай!

Фалес

(нишком до Гомункула)

Він близько десь. Світи, світи-бо!
Цікавий він, немов та риба;
Огонь його сюди принадить,
Хоч так, хоч так себе він зрадить.

Гомункул

Залю я світлом радо все дотла,
Але гляди, щоб не розбити скла.

Протей

(приймає вигляд здоровенної черепахи)

Що це воно так гарно блись та блись?

Фалес

(застує Гомункула)

Як хочеш бачить — ближче підступись
Та обернись гарнесенько в людину,

Ти ж можеш це вчинити в мить єдину;
Бо те, що ми від поглядів ховаєм,
Покажемо, кому самі бажаєм.

Протей

(приймає людську подобу)

Та ти й хитрець, а не лише мудрець.

Фалес

А ти на перетворення митець.

(Відслоняє Гомункула).

Протей

(здивовано)

Світячий карлик! От мені дивниця!

Фалес

Він просить ради, як би дородиться.
Мені він по секрету оповів,
Що створений поки що лиш напів.
У нього є вже якості духовні,
Але тілесні — надто аж умовні.
Його лиш скло од згуби береже,
Утілитись пора б йому уже.

Протей

Це ніби непорочне зачаття:
Не народившись, маєш ти життя!

Фалес

(стиха)

Іще одна є вада в цім дитяті:
Ніякої воно не має статі.

Протей

Та це якраз йому на щастя,
Стать по бажанню нині дасться.
Чого тут довго мудрувать —
Ти мусиш з моря починать!
Там зачинається дрібнота,
Що ще дрібніших знай глита;

Росте, росте — і вироста
Все досконаліша істота.

Гомункул

В повітрі чуть живлющий запах брості,
Я плаваю в якійсь приємній млості.

Протей

Так, правда, приятне маля!
А далі буде ще приємніше.
Ходім на заміль відціля,
Живлом там пахне ще таємніше.
Дивись, он перезва морська,
Ходім поглянемо зблизька,
Ходім!

Фалес

І я піду туди.

Гомункул

Три духи йдуть на три лади.

Тельхіни родоські підпливають на водяних конях
і драконах, з Нептуновим тризубцем у руках.

Хор

Нептуну ми гарний тризубець скували,
Щоб владно спиняв ним він хвилі зухвалі.
Як Зевс-громовержець гримає в перуни,
Нептун їм назустріч здіймає буруни,
Як блискавки в небі блискочуть між туч,
То й хвилі у морі клеочуть у ключ.
Що б'ється між ними в одчайнім змаганні,
Те згине, потоне в безодні, у хлані.
Тому-то сьогодні бог берло нам дав,
Щоб кожен на святі безпечно гуляв.

Сирени

Ви жерці ясного Феба,
Любленці денного неба,
Артеміді ми чтимо,
А привіт і вам шлемо.

Т е л ь х і н и

Прекрасна богиня нічного склепіння
Зичливо приймає і брату хваління,
На щасний Родос поглядає щомить,
Де вічний пеан Аполлону гримить.
Як тільки задніє — блищить його промінь,
Нас пестить і гріє живий його племінь,
І гори, й оселі, і берег і хвилі
У світлі веселім Огнистому милі.
Туман на наш острів закрався б дарма —
Сяйне лиш, війне лиш — туману й нема.
Згори Феб там бачить усі свої лики —
Юнак він і велет, лагідний, великий...
Ми першими в світі в країні своїй
Поставили бога в подобі людській.

П р о т е й

Нехай хизуються родосці!
Святому сонцю в високості
Кумири мертві — прах і дим.
Поставлять вражі остров'яни
Велике божище мідяне
Та й носяться не знати з чим.
А що ж їм справді удалося?
Стояв, стояв кумир-колос,
А ледве в надрах затряслось —
Усе нанівець розплилося.
Та що й казати! Усе земне —
Нікчемне, хирне і дрібне;
В воді буйніш життя природи;
Замчить тебе на вічні води
Протей-дельфін.

(Скидається дельфіном).

Не бійся, сядь
Мені довірливо на спину!
Щасти нам, доле, цю дитину
Із Океаном поєднать.

Ф а л е с

Виконуй мудрую пораду —
Творися з краю і по ряду!
До дій швидких готовий будь!
Ти перейди всі вічні норми,
Перебери незлічні форми,
Бо до людини довга путь.

Протей

Спрямуй свій дух в живу вологу,
Буяй в ній широко, розлого,
Зазнай життя до повноти.
Не квапся в вищі лиш одміни,
Бо вже як дійдеш до людини,
То далі нікуди іти.

Фалес

Та непогано б кожному із нас
Буть справжньою людиною в свій час.

Протей

(до Фалеса)

Та ти ж якраз таким і був,
Тому й свій час пересягнув;
Бо серед блідного приви�дя
Тебе я бачу не одне століття.

Сирени

(на скелі)

Що за флер прозорий скраю
Коло місячне обвив?
Впізнаємо любу зграю
Білокрилих голубів.
Із Пафосу прилетіли,
До кохання запальні,
Бути свідками схотіли
Шаленистої гульні.

Нерей

(підступає до Фалеса)

Як людині подивиться,
То — проміння гра примхлива,
А у духа-ясновидця
Думка інша, справедлива.
Це — священні голуби,
Славний почет Галатеї,
Льоту навчені від неї
Із прадавньої доби.

Фалес

Пристаю і я на те,
Що цей мудрий муж мовляє,
У природу він вселяє
Щось живе і щось святе.

Псілли і Марси

*(на морських биках,
телятах і баранах)*

На Кіпрі, в яскинях підземних,
В повітря тремтіннях таємних,
Ми з давніх-давен гніздимося,
Безпечні Нептуна й Сейсмоса.
Там бережно нами храниться
Богині ясна колісниця,
Що іншим і в сні не присниться.
В цю ніч із тремким мерехтінням
Над хвиль мережастим плетінням,
Невидні новим поколінням,
Приводим царицю сюди.
Не боязно нам ні орла того,
Ні лева крилатого,
Ні хреста, ні півмісяця,
Що гордливо знай висяться,
Між собою воюючи,
Тут по черзі пануючи,
Край багатий руйнуючи.
Ми, як завжди,
Прекрасну царицю приводим сюди.

Сирени

Коливаючись повільно,
Ближче й ближче надплива,
Обліпивши повіз щільно,
Мальовнича перезва.
То дебелі Нереїди —
Дикий вигляд, добра суть,
І тендітні Доріди
Галатею нам везуть:
Величава, богорівна,
Знак безсмертя на чолі,
Та ласкава і чарівна,
Як проста дочка землі.

Дорідн

*(хором, пропливаючи на дельфінах
повз Нерей)*

Лий нам, Луно, ласку світла,
Глянь, як любо юнь розквітла!
Тих, що візьмемо в мужі,
Панотцеві покажи.

(До Нерей).

Врятували з пащі виру
Ми цих гарних юнаків,
Доглядали потай миру
Між мохів та комишів.
Поцілунками палкими
З них одплату візьмем всі ми;
Привітай же красунів!

Нерей

За добродійство в нім же й нагорода,
У милосерді вам же й насолода.

Дорідн

Якщо ми за благодію
Сподобилися похвал,
Ввічні, батьку, нашу мрію —
Їхню юнь і їхній пал.

Нерей

Радійте з цих чудесних сходин,
Із юнаків зробіть дружин,
Та я того їм дати не годен,
Що може дати Зевс один.
Під вами хвиля хистко гнеться,
Така ж хистка і та любов;
Як порив пристрасті минеться,
На берег вихлюпніть їх знов.

Дорідн

Ви, гарні хлопці, нам дорогі,
Та вже нам розлуку кличуть...
Ми хочем вічної жаги,
Боги її не зичать!

Юнаки

Як любо лелієте ви нас
Ласкавим теплом дівочим!
Таке нам щастя в перший раз,
Ми кращого й не хочем.

Галатея надпливає на колісниці з мушлів.

Нерей

Це ти, моя доню!

Галатея

Мій любий татусь!
Спиніться, дельфіни, нехай подивлюсь!

Нерей

Вони не спинились; гучною юрбою
Йдуть далі у звичному крузі...
Коли б узяли і мене вже з собою!
Ах! Що їм по батьківській тузі!
Та цього стрічання щаслива мить
Річного чекання томління затьмить.

Фалес

Хвала вам, і присно хвала!
У мене душа розцвіла
Великим, прекрасним, правдивим...
Усе із води появилось,
Все вічно водою живилось!
Будь нам, океане, зичливим!
Коли б не ти із тучами,
Рясні дощі несучими,
З потоками кипучими
І ріками могучими —
І гори, і доли були б без пуття,
Ти цілому світу струмуєш життя.

Ехо

(хор всіх кругів)

Ти цілому світу даруєш життя.

Нерей

Вони звертають вдалині —
Не пройдуть більше при мені;

Далеко протяглими гронами
За свята нічного законами
Збіговище плине в'юнке.
Та жемчужний трон Галатеї
Все бачу в тій юрмі;
Він блискотить зорею
У пітьмі.
Що любим, те нам видно всюди!
Й далеко буде
Світле і ярке,
Дійсне і близьке.

Г о м у н к у л

В волозі цій розмайній
Вбачає дух мій сяйний
Найкращу красоту.

П р о т е й

В волозі життєдайній
Осягне дух твій сяйний
Найвищу висоту.

Н е р е й

Яка нова тайна в тій зграї урочій
Засяяла сяйно і ловить нам очі?
По жемчугу грає огонь перебіжно —
То сильно й яскраво, то лагідно й ніжно,
Тріпоче любовно круг ніг Галатеї...

Ф а л е с

То бідний Гомункул послухав Протея...
Охоплений владно одною жагою,
В життя він ірветься, тремтить з непокою...
Коли б він нагально об трон не розбивсь!
Спахнуло — сяйнуло — уже він розливсь...

С и р е н и

Яке ж то нам чудо явилось огнисто,
Що хвиля об хвилю черкає іскристо?
Всю просторинь полумінь вщерть пойняла,
Зажеврили в темряві ночі тіла,
Усе надокола вогнем запалало...
Хай царствує Ерос — усьому начало!

Слався, море! Славтесь, хвилі,
Світлим блиском заіскрілі!
Слався, вогне! Слався, водо!
Слався, дивная пригоро!

У весь хор

Слався, вітре, милий брате!
Слався, земле, щедра мати!
Всім стихіям чотирьом
Возсилаємо псалом!

ДІЯ ТРЕТЯ

ПЕРЕД ПАЛАЦОМ МЕНЕЛАЯ У СПАРТІ

Увіходить Гелена з хором бранок-троянок
Провідниця хору Панталада.

Гелена

На світ увесь прославлена й ославлена,
Приходжу я, Гелена, прямо з пристані,
Мов п'яна ще від плеску хвиль розгойданих,
Що з ласки Посейдона, Евра силою
Несли нас на хребтах високих, пінявих
З фрігійських піль до батьківщини берега.
Цар Менелай із воями хоробрими
Святкує там внизу своє повернення.
Тож привітай мене, високий тереме,
Що Тіндарей, мій батько, повернувшись
Від пагорба Паллади, тут на кручі звів;
Ти був у Спарті всім домам окрасою,
Як, граючись, в тобі ми з Клітемнестрою
Росли з братами Кастором і Поллуксом.
Вітайте й ви мене, о двері бронзові!
Колись гостинно відчинились навстіжень
Ви Менелаю, в величі пресвітлому,
Обранцеві моєму, нареченому.
О, відчиніться знов, я мушу виконать
Царський наказ — подружній мій обов'язок.
Пустіть мене! Позаду хай лишаються
Всі буряні пригоди й хвильні злигодні!
Відколи я безжурно дім покинула,
Подавшись в храм Цитери по обітниці,
І вкрав мене фрігійський розбишака там,—
Відтоді сталося багато дечого,
Про що так любо людям всюди славити

І так нелюбо нещасливцю слухати,
Про кого поговор у казку вибуяв.

Х о р

Не зневажай, царице з цариць,
Дарів найвищих, блага із благ!
Щастя найбільше тобі лиш дано,
Слава краси, що затьмарює все.
Гордий герой, бо славне ім'я
Іде перед ним, —
Та впертість сама схиляє чоло
Перед красою всесильною враз!

Г е л е н а

Доволі! З мужем ми плили разом сюди,
Тепер одну до міста він послав мене;
А що на мислі в нього — не вгадать мені.
Чи буду знов дружиною, царицею,
Чи жертвою за кривду Менелаєву,
За лихоліття довгочасне еллінів?
Взяли мене, а чи в полон — не відаю.
Бо славу й долю, — двох краси супутників
Непевних тих, — двозначно прорекли мені
Боги безсмертні; й навіть на порозі тут
Вони звелись навстріч мені погрозливо.
Уже й на кораблі дививсь на мене муж
Лиш порідку й не озивався приязно,
Немов на мене він лихе намислив щось.
Коли ж ввійшли човни в сагу Евротову,
То, ледь об землю їх носи черкнулися,
Промовив він, неначе богом зрушений:
«Тут всі мої в порядку вийдуть воїни,
Огляну їх я на морському березі,
А ти їдь далі вздовж Еврота славного,
Землею благодатною, плодючою,
Скеровуй коней луками квітчастими,
Аж виїдеш на ту прегарну рівняву,
Оточену узгір'ями величними,
Де наш святий Лакедемон красується.
Приїдь, іди в високовежий дім царський,
Збери усіх служебок, що лишив я там
Із бабою-шафаркою обачною;
Нехай вона покаже всі скарби тобі,
Від батька в спадок дістані і надбані
Пізніш трудами мирними і ратними;
Побачиш там ти все в порядку пильному,

Цареві ж бо подоба, повернувшись,
Знайти в господі все добро-майно своє
На тому місці, де колись лишив його;
Бо раб не змінить, що царем заведено».

Х о р

Нехай ті всі чудові скарби
Тобі голублять серце і зір!
Кільця оздобні й корони сяйні
Гордо та пишно недвижно лежать.
Тільки ввійди і їх зажадай —
Вони оживуть;
Побачимо ми, як світла краса
З золотом, з перлами вступить у спір.

Г е л е н а

А далі так промовив повелитель мій:
«Коли усе, як водиться, оглянеш ти,
Візьми триніжків, скільки буде в надобі,
Й начиння все, що треба жертводієві
Для звершення обряду урочистого —
І казани, і чаші, і полумиски;
Налий води із джерела священного
В глеки високі; налаштуй доволі дров
Сухих, палких, із дерева горючого,
Та щоб ножа було як слід нагострено;
А всьому іншому сама вже лад дася».
По тих словах додому відіслав мене;
А що за животвір богам гадає він
Офірувати — так і не сказав мені:
Непевне щось! Та що мені журитися —
Нехай усе так чиниться і діється,
Як вирішать безсмертні небожителі.
Чи добрим, а чи злим здається вирок той,
Доводиться покірним бути смертному.
Не раз було, що зносивсь ніж офірника
Над шиєю похилою рокованця
Та й не спускався — являлось перешкодою
Втручання ворога чи й бога доброго.

Х о р

Як усе складеться — невгадна річ.
Сміло, царице, іди,
Куди слід!
Людам добро і зло
Все неждано приходить;

Вішуванням віри не ймем.
Троя ж горіла, й бачили ми
Смерть у вічі — ганебну смерть;
А зараз ми тут
Тобі радісно служим,
Бачимо в небі сонце сліпуче
І красу всьогосвітню —
Тебе! О, щасливі ми!

Г е л е н а

Ну що ж, нехай стається те, що станеться!
Я мушу йти не гаючись у дім царський,
Давно не бачений, жагуче бажаний,
Немов утрачений — і знов повернений.
Так легко не зійду я тими сходами,
Де я гуляла жвавою дитиною.

Х о р

Сестри коханії,
Бранки сумливії!
Жаль і тугу забудьмо!
Разом з царицею,
Разом з Геленою
Возвеселімся, що вона
Хоч і пізно — вертається
Кроком твердим і радісним
Знов до отчого дому!
Слава святим богам,
Що сподобили нас
Путь верстати щасливо!
Линуть-бо звільнені,
Ніби окрилені,
Через безодні хоч які;
В'язень же бідний задарма
Руки благально простяга
До стін німої в'язниці.

А її із чужини,
Іздалеку,
Із троянських руїн
Боги вернули сюди
У старий, оздоблений знову
Отчий дім,
Щоб по безмірному
Щастю і горю
Літа дитинячі
Вона знову згадала.

Панталіда

(провідниця хору)

Покиньте стежку співу сьайно-радісну
І до дверей ви зором обернітєся!
Що бачу, сестри? Це ж до нас вертається
Цариця кроком бистрим і схвильованим!
Що скоїлось, царице? Що могло тобі
В твоїм дому замість вітання вірних слуг
Страшне спіткатися? Та ти й не криєшся —
Відраза на чолі твоїм малюється
І гордий гнів, що з дивуванням бореться.

Гелена

(не зачинивши дверей, збентежено)

Не личить переляк дочці Зевесовій,
І страх рукою знишка не торкне її.
Та жах, що народився в надрах темряви
І з правіку приймає різні постаті,
Мов полум'я з вулкана вогнедишного,
Нарине нагло — потрясе й герою дух.
Так і тепер знаменнями жахливими
Стігійці вхід у дім мені охмарили,
Що від порога рідного, жаданого
Радніша б я втекти, немов нелюбий гість.
Та ні, на світло вийшла я, і далі вже
Мене вам не прогнати, сили темнії!
Я освячу палати, і, очистившись,
Хай прийме вогнище царя з царицею.

Провідниця хору

Відкрий слугиням шановливим, владарко,
Що там тобі всередині спіткалося?

Гелена

Що бачила я там, і ви побачите,
Коли ще ніч своє потворне кодро те
Не поглинула в надра таємничії.
Та щоб ви знали, я скажу й словами вам:
Гадаючи про свій святий обов'язок,
Вступила я в хором царський, у присінок —
Дивуюся пустельності й мовчазності;
Не чує вухо походу поспішного,
Не бачить око порання покvapного,

Нема ніде ні служниці, ні ключниці,
Щоб привітала приязно прибулицю.
Іду я далі, підійшла до вогнища,
Аж бачу, коло приску недотлілого
Сидить так ніби жінка, щось, закутавшись,—
Велика, спить — не спить, а мов задумалась.
Недбалу владно я до праці збуджую,
Гадаю, що то ключниця, поставлена
Тут мужем, щоб усьому дому лад вести;
Вона ж сидить, закутавшись, недвигою.
Я погрожаю — руку підвела вона,
Немов мені тікати геть наказує.
Розгнівано від неї одвернулась я,
На сходи йду, що із покою спального
Ведуть до скарбосховища багатого;
Але ж яга з долівки тут зірвалася,
Мені дорогу грізно заступаючи,—
Худа, висока, з дико хмурым поглядом,
Що душу й зір жахає неоміряно.
Та річ моя тут марна, бо словами я
Не вималюю постаті потворної.
Дивіться, йде! І світла не злякалася!
Та наша влада тут, допоки верне цар.
Красоприхильник Феб те ночі твориво
Здоліє геть прогнати чи приборкати.

Ф о р к і а д а виступає на порозі між одвірками.

Х о р

Всього зазнала я, хоч і юні
Кучері в'ються в мене круг чола;
Жахів немало бачила навіч —
Бою злигодні, Трої пожар,
Згуби ніч.

Чула я гамір з'юрмлених воїв,
Чула безсмертних грізне гукання,
Чула мідяний Розбрату голос,
Що серед поля гучно лунав,
В мури бив.

Ох, ті мури стояли ще,
А вже полум'я ринуло,
Дім за домом руйнуючи,
Звідусіль налягаючи,—
Потрясло, мов ураган,

Місто, загорнене в морок.
Біжучи крізь вогонь і дим,
Я вбачала крізь заграву
Велетенської постаті
Олімпійців розгніваних;
Грізно, грізно йшли вони
В палахкотінні жажному.

Я не знаю — бачила
Все те справді я чи мій дух,
Жахом оплутаний, марив лиш.
Тільки знаю, що бачу
Перед собою нині щось
Несказанно жахливе;
Навіть могла б торкнутися
До страхіття руками я —
Та побоююсь лиха.

Котра, скажи, ти
З Форкіса дочок?
Бо добре бачу вже —
Ти з його роду.
Мабуть, одна з Грай хмуровидих,
Що вживають по черзі вдвох
Одне око й один зуб —
Жаховиті почвари!

Як же ти сміла
Поруч з красою
На очі Фебові,
Маро, з'явитись?
Ну що ж, виходь, виходь, як хочеш,
Все ж на огиду не гляне він;
Бо його священний зір
Зроду тіні не бачив.
Нас же, смертних, примушує
Доля зла, неблаганная
Муку тяжкую зносити —
Гірко на мерзощі, всіми зневажені,
Красолюбцям дивитися.

Ти, що стріла зухвало нас,
Слухай гану й прокльонів град,
Слухай лайку й погрози грім
З уст проклинаючих гордих
щасливців тих,
Що боги сотворили їх!

Старе це слово, та довічна правда в нім,
 Що стид з красою не живуть у приязні,
 Не ходять поруч стежкою житейською:
 Одне із одним ворогують глибоко,
 І де вони удвох собі зустрінуться,
 То спинами навзаєм обертаються
 І різно кроком поспішним розходяться,
 Стид — з тугою, краса — з пихою гордою,
 Поки обох не вкриє Орку темрява
 Або дочасно старощі не зборкають.
 І ви, нахаби, з чужини приплентачі,
 Сюди, мов журавлі оті, наринули,
 Що з хриплим і пронизливим курлюканням
 Над головами пролітають хмарою,
 Аж треба вгору глянуть подорожньому, —
 І знов вони своїм шляхом потягнуться,
 А він — своїм; і з вами так же станеться...
 Хто ж ви такі, що тут, в царській хоромині,
 Буєте менадами сп'янілими?
 Хто ж ви такі, що на поштиву ключницю,
 Мов собачня на місяця, розгавкались?
 Гадаєте, не знаю, що за цяці ви?
 В воєнний час і зроджені, і зрошені,
 Лакóмствами розпущені й розбещені,
 І вояків, і громадян спокусниці!
 Поглянуть — чисто сарана ненáситна,
 Що ниви нам родючі поспіль нівечить,
 Чужих трудів ледачії розхвійниці,
 Добробуту ганебнії нищительки,
 Товар обмінний, капосні запроданки!

Г е л е н а

Хто лає слуг у паниній присутності —
 Привласнює собі права господарки,
 Бо їй одній хвалить годиться хвальнеє,
 І їй одній карати за переступи.
 А я своєю челяддю вдоволена;
 Вони мені служили щиро й віддано,
 І в Трої ще — і в цілій, і в зруйнованій, —
 І в злигоднях непевних мореплавання,
 Де часто й густо всяк за себе дбає лиш.
 І тут од них добра я сподіваюся;
 Не в тім річ, хто слуга, а в тім, як служить він.
 Тож замовчи і більше не визвірюйся;

Коли ти досі лад вела у палаці
Замість хазяйки — честь за те й хвала тобі;
Тепер прийшла хазяйка — уступися їй,
Бо замість дяки кари ще здобудешся!

Ф о р к і а д а

Так, має право челяді погрожувать
Царська жона, ясна домодержавиця,
Що довгі роки мудро в домі правила.
Тепер, коли сюди ти, знову визнана,
Вступаєш господинею й царицею,—
Прийми до рук давно забуті поводи,
Всьому добру і всім нам будь володарка.
Але благаю, захисти стару мене
Від ледащиць, що, мов гуски, фелъочучи,
Круг тебе в'ються, гарная лебедонько!

П а н т а л і д а

Яка гидка проти краси бридота ця!

Ф о р к і а д а

Який дурний цей нетям проти розуму!

Далі хоретиди виходять із хору, відмовляючи поодинці.

П е р ш а х о р е т и д а

Напевне, ти Ереба й ночі виплодок.

Ф о р к і а д а

Ти Скіллі ніби-то сестра питимая.

Д р у г а х о р е т и д а

Увесь твій рід — потвори та страховища.

Ф о р к і а д а

Иди до Орку! Там уся рідня твоя!

Т р е т я х о р е т и д а

Та й ті, що там живуть, молодші всі, як ти.

Ф о р к і а д а

Иди підсуньсь до древнього Тірезія!

Четверта хоретида
Тобі за внучку мамка Оріонова.

Форкіада
Тебе кормили Гарпії з помийниці.

П'ята хоретида
А ти вже, худорба, чим ти годуєшся?

Форкіада
Та вже ж не кров'ю, що до неї ласа ти!

Шоста хоретида
Сама трупиця, трупами ти ласуєш.

Форкіада
У тебе й зуби в пельці мов вампірячі.

Панталіда
Скажу я, хто ти, щоб тобі заціпило!

Форкіада
Скажи, хто ти, і загадка розгадана.

Гелена
Не з гнівом, а із сумом я втишаю вас —
Забороняю навісні пересвари!
Володарю немає шкідливішого
Над розбрат і незлагодю між челяддю:
Тоді його накази не вертаються
Луною виконання незабарного, —
Буяють скрізь свавільники розгукані,
І він даремно лає їх, розгублений.
Та це не все ще: сварами та чварами
Ви лиховісних викликали привидів;
Вони мене обстали, ніби в Орку я,
А не до краю рідного вернулася.
Чи це кара, чи спогади минулого?
Чи я була, чи є, чи буду жахом тим,
Руїницею міст, маною, маревом?
Тремтять дівчата, а тобі все байдуже,
Промов, стара, слова свої розважливі!

Ф о р к і а д а

Хто довгих літ всіяке щастя згадує,
За сон тому богів найвищі милості.
Ти ж, долею прещасною впосажена,
В житті стрічала лиш коханців пристрасних,
Готових на які завгодно подвиги.
Тезей тебе запраг, тебе, дитину ще,
Сам гарний, дужий, рівня Геркулесові.

Г е л е н а

Узяв мене, десятилітню сарноньку.
Сховав мене в Афідні-місті, в Аттіці.

Ф о р к і а д а

Коли ж тебе звільнили Кастор з Поллуксом,
Геройства цвіт найкращий за тобою вивсь.

Г е л е н а

Та підійшов під ласку перш, признаюся,
Патрокл одважний, побратим Ахіллові.

Ф о р к і а д а

Тебе ж оддав твій батько Менелаєві,
Що був і морехід, і домолюб разом.

Г е л е н а

Віддав йому дочку, а з нею й царство все,
І Герміона в шлюбі тім родилася.

Ф о р к і а д а

А як пішов він в бій за критську спадщину,
Прекрасний гість явивсь тобі, самітниці.

Г е л е н а

Нащо ти згадуєш напіввдівство мое
І лихо, що мені потому скоїлось?

Ф о р к і а д а

Бо в тій війні і я, критянка вільная,
У бранку обернулась, у невільницю.

Г е л е н а

Шафаркою тебе він враз поставив тут,
Звіряючи на тебе все майно своє.

Ф о р к і а д а

А ти його покинула і в Трої десь
Кохання насолодами впивалася.

Г е л е н а

Не говори про насолоди! Безліч бо
Мені упало злигоднів на голову!

Ф о р к і а д а

Ще славлять, ніби двійником являлась ти —
Тебе і в Трої, і в Єгипті бачили.

Г е л е н а

Облиш химерні вигадки та вимисли,
Бо хто я є, уже й сама не тямлю я.

Ф о р к і а д а

А ще говорять, що до тебе з Гадесу
Ахілл літав любовним перелесником,
Бо й за життя без долі був закоханий.

Г е л е н а

Як тінь із його тінню я єдналася, —
То був лиш сон, те і слова потверджують:
Тепер уже й сама я тінню нидію.

(Омліває, падає на руки півхору).

Х о р

Змовкни, змовкни,
Зловіснице, злорічнице ти!
Із пашеки однозубої,
Із гирла жахного
Тільки лихе можна почуть.

Бо та злоба, що вдає з себе добрість,
Вовче нутро під овечим руном
Більше лякають мене, як трьох-
головий той Цербер.

Ми тривожно слухаєм:
Чом? Як? Відки те взялось —
Тая лютість,
Що в потворі таїться десь?
Замість утішних, привітних, лагідних

Слів, що навіяли б нам забуття,
Ти із минулого згадуєш
Більше про нещастя,
Блиск теперішнього тим
Ти отьмарюєш разом
І в майбутнім
Світло надії криєш ясне.
Змовкни, змовкни!
Щоб душа із цариці
Геть не вилинула,
Щоб осталась надовго
В найпрекраснішим тілі,
Що понад нього в світі нема.

Гелена опритомніла і знову стає серед хору.

Ф о р к і а д а

Із-за хмари, із-за тучі вийди, сонце золоте!
І сповите ти ясніло, а тепер — гори, палай!
Глянь ласкаво, як навколо розцвітає любо світ!
Хоч і звуть мене бридкою, я прекрасне визнаю.

Г е л е н а

Хилитаючись виходжу я зі млосної імлі;
І радніша б відпочити, бо вже втома всю змага,
Та годиться нам, царицям, як і людям взагалі,
Бадьоритись, не коритись несподіваній біді.

Ф о р к і а д а

Нині встала перед нами ти у величі краси;
В тебе в зорі — повеління; що велиш нам? Говори!

Г е л е н а

Що ви згаяли у сварці, надолужте нині враз!
Все зготуйте для офіри, як загадано царем!

Ф о р к і а д а

Все готове вже в хоромі: триніг, чаші, гострий
Чим кропити, чим кадити — тільки жертву
ніж,
укажи.

Г е л е н а

Не назвав і цар офіри.

Та від кінця — ні випросу, ні визволу,
І всі те знають, хоч бодай не знать його!
Так, ви пропащі! Нум, пора заходитись!

(Плеще в долоні).

Де не взялись у дверях замасковані карлики,
що жваво виконують усі загади.

Сюди, до мене, карлики кружалисті!
Підкочуйтесь! Тут доскочу нашкодите.
Ось місце вівтарю золоторогому;
На срібний пруг кладіть ножа блискучого,
Глеки поналивайте вщерть водою ви,
Щоб плями крові чорної було чим змить;
Долівку застеліть розкішним килимом,
Щоб жертві стать по-царському навколішки,
Нехай тоді її, обезголовлену,
Почесно, як годиться, поховаємо.

П а н т а л і д а

Стоїть цариця осторонь, задумавшись,
Дівчата в'януть, мов трава підкошена...
Між них найстарша я, і мій обов'язок —
З тобою, щонайстарша, перемовитись.
Досвідчена ти, мудра й мов зичлива нам,
Хоч та безмізка челядь і сварилася.
Скажи, як можна лихові зарадити?

Ф о р к і а д а

Це легка річ; залежить од цариці лиш
Себе спасти і вас зарятувати всіх,
Тут треба тільки швидкості й рішучості.

Х о р

Найчесніша поміж Парок, наймудріша між Сівілл,
Не вживай ти злотних ножиць, провісти нам довгий вік!
Бо мов чує вже гойдання, неприємне колихання
Наше тіло, що воліло б колихатись у таночку
Чи в обіймах любо мліть.

Г е л е н а

Їх страх бере; мені ж не страшно — боляче;
Даси рятунок, то прийму з подякою;
Бо мудрому, обачному стає не раз
Можливим неможливе. Говори мерщій!

Хор

Говори ж ти, не барися: як нам, бідним, увільнитися
Від тих зашморгів жорстоких, що намистом ненависним
Нам от-от очеплять шиї? Вже ми чуем, бідолашні,
Задихання, жак конання... Зжалься, змилуйся над нами,
Реє, мати всіх богів!

Форкіада

Чи стане ж вам терпцю на довгу оповідь?
Я б розказала вам про все, що трапилось.

Хор

Ой, стане! Поки слухатимем — житимем.

Форкіада

Той, хто добра пильнує, дома сидячи,
Хто стіни житла дбало зашпаровує
І лагодить покрівлю, щоб не капав дощ, —
Той вік звікує в щасті і в добробуті!
Хто ж кине те святе домове огнище
І легковажно у світи повіється, —
Хоч місце й найде той старе, вернувшись,
В нім змінено усе, коли не знищено.

Гелена

Облиш старі, усім відомі приказки!
Розповідай, та не роз'ятруй ран старих!

Форкіада

Це не докір, а вступ лиш до історії.
Цар Менелай блукав десь, все плюндруючи,
Ні суходолу не минав, ні острова,
Часами навертався лиш зі здобиччю.
Провоював аж десять літ під Троєю,
А скільки літ додому плив — не відаю.
А що ж ведеться в домі Тіндареевім?
Що діється у царстві Менелаєвім?

Гелена

Невже ти так із лайкою зріднилася,
Що без докору й слова вже не вимовиш?

Форкіада

Не рік, не два гуляло пустовщиною
Міжгір'я, що лежить од Спарти к півночі,
За Тайгетом, звідкіль шумливим бистреном
Еврот біжить, до нас у діл спускається,

Лебежі стаї в комишах погойдує.
В міжгір'ї тім осілось плем'я сміливе,
Прийшовши з глибу пїтьми кімерійської,
Ізмурували тверджу неприступну там
І верховодять краєм, як їм хочеться.

Г е л е н а

Чи видано ж? І як вони зробили те?

Ф о р к і а д а

Та мали час — затого буде двадцять літ.

Г е л е н а

Один там пан? Чи згряя то розбійницька?

Ф о р к і а д а

Вони не розбишаки, й пан один у них.
Його не ганю, хоч сюди й навідувався;
Усе б забрати міг, а вдовольнивсь проте
Дарунками, мовляв, а не даниною.

Г е л е н а

Який же він?

Ф о р к і а д а

Та я його вподобала:

Хороший, жвавий, сміливий, освічений,
Розсудливий — не гурт таких між греками,
Хоч варварами звать їх, я не думаю,
Щоб хто з них здатен був на ті жорстокості,
Що їх герої в Іліоні коїли.
Звіряюсь я його великодушності.
А замок той — аби ви тільки бачили!
Вже не того незграбного муровання,
Що ваші предки так чи сяк виводили,
Нетесаними кам'яними брилами
Вергаючи безладно по-циклоп'ячи;
У них же замок — шнур у шнур розмірено.
Зокола глянь — до неба аж здіймається,
Гінкий, кріпкий, мов сталь гладка, поблискує.
І думкою полізеш — піде поковзом.
Всередині ж лежить просторе дворище,
Будівлями всілякими обсажене;
Колони скрізь, колонки, арки й арокки,
Альтани, галереї, ходи й виходи,
Герби...

Х о р

Герби? Які герби?

Ф о р к і а д а

Ви ж бачили
Гадюку в'ючу на щиті Аяксовім;
Так само мали й семеро під Фівами
У себе на щитах значущі образи:
Чи місяць та зірки на небі темрявім,
А чи боги, герої, списи, факели,
Усе, що мирним городам погрожує.
Такі ж ото процвітані зображення
І ці герої мають з діда-прадіда:
Леви, й орли, дзьоби, і крила, й пазури,
Павинний хвіст, троянди, роги зуброві,
Смужки червоні й сині, злотні й сріберні;
І все то те у залах понавішано,
А в залах тих і просторо, і весело —
Берв й танцюй...

Х о р

Скажи, чи є ж танцюри там?

Ф о р к і а д а

Та ще й які! Золотокудрі красені!
Від них аж паше молодістю ярою,
Як од Паріса, що царицю...

Г е л е н а

Годі вже!

Не відбігай від речі, до кінця доводь!

Ф о р к і а д а

Тобі кінця доводити — погоджуйся,
І я тебе перенесу у замок той.

Х о р

Погоджуйся, себе і нас врятуєш ти!

Г е л е н а

Невже ж таки я маю сподіватися
Від Менелая лютої жорстокості?

Ф о р к і а д а

Забула, що вчинив він Деїфобові?
З тобою, братовою завдоволю,

Він жив насильно, ласо розкошуючи,
Тож Менелай йому і носа, й вуха втяв,
Збагнітував, що страх було й дивитися.

Гелена

За мене то він люто так скарав його.

Форкіада

За нього ж то він люто так скара й тебе.
Красу ділить шкода; хто мав усю її,
Радніш уб'є її, як мати тільки часть.

Здалека чути сурми. Хор здригається.

Як гук сурми у вуха вам вдирається,
Геть шарпаючи душу, так і ревності
Вгризаються у груди чоловікові,
Нагадують, що мав він і що втратив він.

Хор

Чуєш, грають жоломійки? Бачиш, блискають мечі?

Форкіада

Здрастуй, царю-володарю! Радо я тобі вслужу.

Хор

Ну, а ми?

Форкіада

А ви, відомо, вам рятунку вже нема:
Перш помре цариця ваша, потім згинете самі.

Пауза.

Гелена

Що зараз треба нам, я вже надумала.
Здаєшся ти мені облудним демоном,
Що і добро на зло оберне з капості.
Піду я поки за тобою в замок той,
Що буде далі — я про теє відаю,
Не вам відкрити помисли царицині.
Ходімо всі! Стара, іди попереду!

Залюбки йдем ми туди,
Йдем, поспішаєм;
За нами — смерть,
Перед нами знов
Мури твердині,
Ворогам недоступні.
Хай вони нас бережуть
Так, як і наш Іліон, —
Він же врешті впав
Тільки від підлих хитрощів.

Підіймається туман, залягає глибину сцени,
а як треба, і передній кін.

Що це за знак?!
Сестри, поглядіть:
Був такий світлий день!
Де не взявся млистий туман
Із Еврота хвиль святих;
Вже не видно й берега,
Очеретом умаєного,
Вже почезли в імлі
Лебеді-білогруди,
Що гуртом лагідним
Поплески плили.

Чути здаля —
Лебедіють десь...
Лебедіють-ячать.
Все те, певно, віщує нам смерть;
Ми рятунку ждали вже —
Що ж натомість станеться?
Все грозить загибеллю нам,
Лебедятам дрібним,
Пташечкам білогрудим,
Нашій Лебедівні...
Горе, горе нам!
Все облягла кругом
Темна, густа імла;
Вже й одна одну не вгледимо!
Чи ми йдем, чи не йдем?
Чи по землі,
Чи над землею дріботимо?
Бачиш? То ж Гермес мріє там

Спереду нам... Має злоти́м же́злом,
Мов завертає нас знову назад
До безвідрядного, похмурого,
Хоч повного невловних постатей,
Та вічно-порожнього Аїда.

Ще темніше раптом стало, мла розвіялась без блиску,
Сірі, бурі, хмурі мури появились перед нами.
Замикають круговиди... Чи це двір такий чи яма?
Страшно, страшно, любі сестри! Ми в неволі! І ніколи
Ми ще в тяжчій не були!

ВНУТРІШНЄ ЗАМКОВЕ ПОДВІР'Я,
ОТОЧЕНЕ БАГАТИМИ ФАНТАСТИЧНИМИ
СЕРЕДНЬОВІЧНИМИ БУДІВЛЯМИ

Провідниця хору

Поквапне й нерозумне те жіноцтво скрізь!
На всіх вітрах сюди й туди хитається,
Хвилюється і долею й недолею...
Завжди одна із одною в незгоді,
Перечитесь — і тільки в горі й радощах
Буває, що водно сміється й плачється.
Мовчіть і ждіть, дивіться: наша владарка
Задумалась, вирішує, що діяти.

Гелена

Та де ж ти ділась, Піфіє, чи як тебе?
Виходь уже з склепінь твердині хмурої!
Як ти пішла до ватага славетного,
Щоб запобігти нам його прихильності,—
Хвала тобі! Веди мене до нього враз!
Спокою вже по всіх тривогах прагну я.

Провідниця хору

Даремно ти, царице, озиралась;
Вже зникло десь напевне те страховище,
Запало, може, в надра тої темряви,
Що з неї ми так загадково вирнули;
А може, десь блукає лабіринтами
Чудного замку з тисячею пазамків,
Господаря питаючи для зустрічі.
Гляди, вгорі усе заворушилося,

Порталами, ходами, коридорами
Снують туди й сюди меткі прислужники —
Либонь, бучне вітання нам готується.

Х о р

Дух угору піднявсь! О, погляньте туди —
Як там чемно ідуть, сповільняючи хід,
Юнаки-двораки все улад та уряд...
На чиє ж то веління, на чий то наказ
Наближає до нас в урочистій тиші
Гроно хистке чарівних молодят?
Залюбується всяк на ту гожу ходу,
І на кучерів май круг ясного чола,
І на лиця рум'яні, як персика плід,
Злегка засіяні ніжним пушком...
Аж кортить укусить, та боюся якось,
Бо бувало й раніш, що укусиш таке —
Попелом візьметься в роті!

Та ось найкращі
Підходять сюди:
Що ж то несуть?
Ступні під трон,
Килим до ніг,
Пишний понад-
тронний намет;
Він вінцем імлистим
Звивсь над головою
Нашої цариці,
Бо вона вже сіла
На оздобний розкішний престол.
Станьмо сюди
Всі попідніжжю —
Слуги її.
Славне, славне, триславне,
Благословенне вітання таке!

Все сказане х о р о м поступово виконується. Після того як слуги та д ж у р и довгою вервечкою поспускалися вниз, угорі на сходах з'являється **ФФ** уст у лицарських середньовічних пишних шатах і повагом з'ходить униз.

Провідниця хору

(уважно роздивляючись на нього)

Коли йому, як іноді трапляється,
Боги усього того не позичили,—
Величності, пристойності, люб'язності,—

А дарували, — скрізь удачу матиме:
В запеклому бою з мужами сльними
І у дрібній війні з жінками гожими.
Він перевершить щонайкращих витязів,
Яких, було, так високо цінили ми.
Ходою неспішною, шанобливою
Надходять князь; звернись до нього,
владарко!

Ф а у с т

*(підходить, побіч нього Лінкей
у кайданах)*

Замість яси, вітання-шанування
І зустрічі врочистої, як личить,
Веду тобі раба в важких кайданах,
Що, занедбавши власний обов'язок,
Мені не дав звершить мою повинність.
Впади до ніг володарці, винись!
Царице! Я поставив був його
Бачучого на вежу височенну,
Щоб він звідтіль уважно і обачно
Землі і неба далей пильнував
І вістував про все, що там побачить, —
Чи хмарою насуне десь отара,
Чи лавою надходить враже військо
Із гір у діл — отару захистим,
На військо вдарим. Нині ж він прошкодивсь:
Ти йдеш — а він про те не сповіщає,
І не змогли ми гідно вшанувать
Достойну гостю. Цю тяжку провину
Він кров'ю б досі вже спокутував,
На горло скараний. Але тепер
В твоїх руках покара і пощада.

Г е л е н а

Ти дарував мені високу власть
Судді й цариці, і хоч я гадаю,
Що ти мене лиш вивірити хочеш,
Звершу судді найперший обов'язок —
Послухать винуватця. Говори!

Б а ш т о в и й Л і н к е й

Дай вклониться, подивиться,
Смерть моя, моє життя!

Богом послана цариця —
Лиш тобі мої чуття.

Ждав я рано, що на сході
Вирне світла джерело,
Та неждано в пишній вроді
Сонце з півдня ізійшло.

І в той бік звернувся весь я;
Замість падолів і гір,
Замість далі піднебесся
Лиш його вбачав мій зір.

Я удався винозорим,
Мов у лісі темнім рись,
Та серпанком півпрозорим
Очі раптом понялись.

Ледве мріє щось там тьмяне —
Вежа? Брама? Вал? Стіна?
Мла рідіє, мла мов тане —
Аж богиня вирина!

Сяйво миле полонило
Серце й душу, все єство;
Нешчасливця осліпило
Красотою божество.

Я забув, що на сторожі,
Не трубив мій вірний ріг...
Вбий мене — і я без дрожі
Згину в тебе біля ніг.

Г е л е н а

Не випада мені карать за злочин,
Що через мене стався... Скрізь і всюди,
Собі на безголов'я, пориваю
До безуму серця мужів, які
Себе й других ладні згубить за мене.
Боги й напівбоги, герої й демони
За мене бились, шарпались, боролись
І за собою по світах водили...
Первинна вже накоїла я лиха,
Вторинна ж, і третинна, й четвертинна -

Ще більше! Увільни цього бідаху.
Кого знетямив бог, невинен той.

Л і н к е й виходить.

Ф а у с т

Володарко! Здивовано я тут
І влучницю, і влученого бачу,
І лучницю, і враженого нею...
Ось стріли знов за стрілами летять
І в мене б'ють, дзижчать навкруг, пернаті,
Пронизуючи наскрізь замок мій.
Що я тепер? Бентежиш ти мені
Знічев'я вірні слуги й кріпкі мури;
Боюсь, що й військо скориться моє
Тобі, непереможно-переможній.
Що ж діяти? Мабуть, себе і все,
Що мав своїм, — тобі віддати мушу...
Дозволь мені до ніг твоїх схилитись
І вільно й щиро визнати тебе
Царицею, єдиною віднині.

Л і н к е й

*(несучи скриню; слуги за ним несуть
ще декілька)*

Могутня владарко, я знов
На тебе глянути прийшов!
Хай подивлюсь на вроди чар,
Убог, як раб, багат, як цар.

Чим був я перш? Чим став тепер?
Чи я вродивсь, чи я помер?
В очах моїх, немов крізь сон,
Мигоче твій сліпучий трон.

Зі сходу ми юрбою йшли
І захід весь мов залили
Народ повсюди плив, як плав,
Передній заднього не знав.

Один поліг, другий надбіг,
І третій з ратищем настиг,
Скрізь за одним валило сто,
На вбитих не вважав ніхто.

Нестримний був той наш похід,
Ми йшли й горнули все під спід,
Де я сьогодні панував,
Там завтра інший плюндрував.

Усе ми брали на трапку:
Ті білу челядь, хто яку,
А ті — бики, а ті — воли,
А інші коней знов вели.

Я ж на абищо не хапавсь,
Я тільки в рідкіснім кохавсь,
І те, що в інших теж було,
Кидав я геть, як бите скло.

Я всюди нишпорив скарбів,
І зір мене несхибно вів,
Бо він до всіх кишень сягав,
Крізь віко скрині прозиравав.

Без ліку злота я надбав
І самоцвітів назбирав.
Бери що хоч — ось чудо з чуд,
Великий ярий ізумруд.

Найкращий жемчуг-жемчужок
Візьми собі для сережок;
На засоромлений рубін —
Зблід від твого рум'янцю він.

Візьми увесь коштовний скарб,
Що грає змінним блиском фарб;
Складаю я тобі до ніг
Набуток ратних діл моїх.

Багато скринь вже на виду,
А треба буде — ще знайду:
З твоєї ласки я б тут звів
Палату цілу з тих скарбів.

Лиш зійдеш ти на трон ясний,
І вже схиляються як стій
Багатство, розум, сила й міць
Перед царицею з цариць.
Те все добро було моє,
Тепер воно твоїм стає;

У чім я мав життя мету,
Вбачаю нині суєту.

Все те зів'яло й полягло,
Неначе скошене зело;
Та як привітно глянеш ти,
Все буде знов рости й цвісти.

Ф а у с т

Неси назад набуток бойовий,
Коли без гани, то й без нагороди.
І так уже усе належить їй
У замку в нас — чи ж випада давати
Окремо щось? Іди порозкладай
Скарби всі влад! Небачену пишноту
Яви очам! Щоб замкове склепіння
Заграло чистим небом, щоб чудовно
І неживе в тім раї ожило!
Щоб їй під ноги славсь квітчастий килим,
Щоб їй долівка скрізь пушилась пухом,
Щоб їй усе промінним сяйвом сяло,
Таким, що не засліпить лиш богів!

Л і н к е й

Зайвий, пане, твій наказ —
Все слуга влаштує враз:
Тій красі добро й життя —
Все віддам без вороття...
Присмирніли вояки,
Притупилися клинки;
Взрівши той чудовий вид,
Сонця лик — і той поблід...
Проти кращої з богинь
Все на світі — прах і тлінь!

(Виходить).

Г е л е н а

(до Фауста)

Бажаю я розмовиться з тобою;
Сядь при мені! Займи порожнє місце
І водночас мені моє вбезпеч.

Ф а у с т

Ні, перш дозволь навколішки упасти,
Зложити клятву вірності і руку,

Що підійма мене, поцілувати!
Хай буду я співвладником твоїм
Безмежній, неоміряній державі,
Приклонником, слугою, оборонцем!

Г е л е н а

Я бачу й чую тут немало див,
Хотілося б спитать не про одне.
Скажи, чому слуги твогого мова
Бриніла так незвично й милозвучно?
До звука звук пристроювався влад.
До слова слово ніби пригорталось,
Голубилось, голублячи мій слух.

Ф а у с т

Коли тобі злюбилаь наша мова,
То, певно, й спів сподобається теж
І зглибока схвилює, пройме душу...
Найкраще ми ту музику спізнаєм,
Обоє розмовляючи навзаєм.

Г е л е н а

Хотіла б я навчитись тої мови.

Ф а у с т

То мова серця й щирої любові.
Як серце, мріючи, радіє і болить,
Тоді шукаємо...

Г е л е н а

...з ким мрію поділить.

Ф а у с т

В минулім чи вдалось, в майбутньому
чи вдасться,
Лише в теперішнім...

Г е л е н а

...знаходимо ми щастя.

Ф а у с т

У нім одрада, влада в нім тривка,
Зарукою тому...

Гелена

...моя рука.

Хор

Хто закине щось цариці,
Що приймає так прихильно
Пана цього замку?
Вже ж нам правди ніде діти:
Всі ми бранки, ще й не вперше,
З часу Трої загибелі,
З часу мандрів тривожних
Та безвихідних злигоднів.

Жони, звичні до кохання,
Добре знають, хто що варт,
А не вибирають;
Пастухам золотокудрим
А чи й фавнам чорношерстим —
Як кому коли випаде —
На принадливе тіло
Рівне право дають вони.

Ближче й ближче зсуваються
Вже цариця та лицар, —
Коліно в коліно, плече в плече,
Рука в руці гойдаються
На подушках
Свого трону препишного.
Бо ж не бояться величні царі —
Тайнії радощі
Сміливо виявить
Перед очі народу.

Гелена

Далеко десь і близько разом я,
І світ увесь по-новому сія.

Фауст

Душа в мені огнем жаги взялась;
Я мов у сні — зникає місце й час.

Гелена

Я віджила й відмолоділа знов;
Це все дала мені твоя любов.

Фауст

Як зрозуміть цю долю пречудну?
Ми мусим жить — бодай лиш мить одну...

Форкіада

(увиходить прохогом)

Киньте читанку кохання,
Пустотливе воркування,
Воркітливе пуштування, —
Розважатися не час.
Чуйте — віє даль грозою,
Сурми грають десь до бою,
Згуба близиться до вас.
Менелай шикує лави
Змити в битві бруд неслави,
Загасити пал образ!
Переможця визнаєш злобу —
Буде те, що й Деїфобу,
За жіночий любий лас.
На гілках повиснуть зайди,
А на зрадну жінку, знай ти,
Жрець сокиру вже припас.

Фауст

Ізнов завада, знову неприємності!
І в небезпеці не люблю я кваплення.
Зла вість гінця й найкращого обриджує,
А ти, найбридша, в злих вістях кохаєшся.
Але у нас тобі не пощасливиться —
Пусті слова! Немає безпеки тут,
А якщо й є — то нам до неї байдуже.

Сигнали, постріли з веж, сурми й жоломійки,
військова музика, похід потужного війська.

Дивись, як одіб'ють удар той
Хоробрі витязі мої:
Лиш той любові жінки вартий,
Хто вміє захистити її.

*(До в а т а ж к і в, що вирізняются із лав
і підходять до нього).*

В них погляд стримано-жагучий;
І переможна в них хода;

Це — порив півночі могучий,
Це — сила сходу молода.

Одіті в сталь, повиті в грози,
Де йдуть вони — усе паде,
І скрізь по тій жакній дорозі
Земля гуде — луна іде...

Перехопились через Пілос,—
І Нестор здержать не здолав,
Царків рушення розчепилось
Під ярим тиском буйних лав.

Женіть же звідси Менелая,
Зіпхніть у море знов мерщій!
Хай там добичником шмигляє,
Як до душі йому розбій.

Ви нині герцоги, владуйте,
Я вам весь край оддам у лен —
Цариці Спарти всі слугуйте,
Вона над вами сюзерен.

Германцю я Корінф лишаю,
Нехай затоки береже,
А готу звірюю Ахаю —
Хай крутояру стереже.

Хай франк іде собі в Еліді,
Мессену сакс бере в уділ,
Норман посяде Арголіду,
Морський очистивши окіл.

Для ворогів незламні в гарті,
Між себе — мов одна сім'я,
Ви підкоряйтесь тільки Спарті,
Де трон володарки сія.

Вона вщасливить всю державу,
Зичливо дбаючи про всіх,
І суд, і право, й силу, й славу
Всяк найде в неї біля ніг.

*(Сходить із престолу, князі обступають його
навкруги, щоб краще почути його накази
й розпорядження).*

Той, хто красуні жадає собі,—
Передусім обачно
Доброї зброї хай припасе!
Словом лагідним він добув
Найцінніше на світі,—
Та здобуток непевний той;
Хитрий підлесник украв би його,
Смілий розбійник одняв би його,—
Тим зазіханням відсіч готуй!

Нашого князя за те я хвалю
І над усе ціную,
Що так уміло й сміло з'єднав
Він дружину хоробрую,
Завше вірну й покірну.
Всі сповняють наказ його,
Кожен для себе на зиск і користь,
Для можновладця на дяку й хвалу,
Для обох разом на славу й честь.

Хто ж би відняв її
В нашого пана вже?
Хай володіє він нею один,
Владу ту радо ми всі визнаєм:
Він оборонить із нею і нас
Муром міцним, військом грізним.

Ф а у с т

Дарунки, роздані тобою,
Натхнули їх на бранний труд;
Нехай ідуть вони до бою,
А ми удвох лишімся тут!

Несхитним муром ставши вколо,
Вони вбезпечать тишу й мир
Півострову, який із суходолом
Поєднує легеньке пасмо гір.

Це край щасливий, край блаженний,
Це рай для всіх земних племен,
Уділ прекрасної Гелени,
Що став в той день благословен.

Коли між комишів Еврота
Вона з яйця постала там,

Божественна, осяйна врода,
На диво матері й братам.

Цей край у радості безмірній
Тобі несе свої скарби;
Над світ увесь, тобі покірний,
Свою вітчизну возлюби!
Хай шпиль зубчастий ледве-ледве гріють
Холоднуваті сонця паруси,
Там нижче гори трохи зеленіють —
Вже є якась пожива для кози.

Джерела б'ють, дзюрчать гірські потоки,
Тут зелен кожен схил і кожен яр,
Тут полонини стеляться широкі,
Хвилюють руном лагідних отар.

Худоба ходить безбач там рогата,
Над урвищами бережно пнучись,
Всім є тут тирло, хоч скота й багато,
Між скелями печер доволі скрізь.

Тут Пана храм, тут жвавих німф оселі,
Байраків свіжа, прохолодна тінь,
Дерева тут гіллясті понад скелі
До неба пнуться, рвуться в височінь.

Це праліси! Пишає дуб крислатий,
Немов навек у землю вкоренився,
А явір, соком радісним наллятий,
Стрункий-гінкий, мов граючися, звівсь.

Там молоко струмує для маляток,
Здоров'ям віє тінявий намет,
Жахтять плоди — Помони щедрий даток,
І з борті капле запахущий мед.

Тут щастя дістають у спадку,
Рум'яні лиця і вуста,
І кожен тут в довіллі і в достатку
Немов безсмертним вироста.

Викохуються діти ніжним маєм,
Доходять мужньої снаги,
Дивуючись, ми віри не діймаєм,
Що люди то, а не боги.

Сам Аполлон у постаті пастушій
Ходив між ними взором краси;
Коли природа опанує душі,
Водно зіллється всі світи.

(Сідаючи побіч неї).

Прийшла до нас сподівана година,
Минулого нехай потане й слід!
Найвищий бог зродив тебе, єдина,
Твій рідний край — прекрасний перший світ.

Навіщо ця тісна фортеця?
Лиш побажаймо — і для нас
Аркадія блаженна розцвітеться,
Ясна і юна повсякчас.

В той край коханий, рай жаданий
Дорога нам тепер лежить,
Змінявши трони на альтани,
В аркадськiм щасті вільно жить!

Сцена нараз відмінється. До низки гrotів притуляються позакривані альтани. Тінявий гай розкинувся аж до навколмашніх стрімчастих скель. Фауста й Гелени не видно. Дівчата з хору полягали спати — хто де.

Ф о р к і а д а

Чи довго ще оті дівчата спатимуть?
Таж їм, мабуть, і в сні того не снилося,
Що я отут на власні очі бачила.
Збуджу я їх — хай молоді чудуються,
Та й ви, бородані, що, долі сидючи,
Ждете розв'язки дивної історії,—
Вставайте, гей! Струсіте жваво кучері,
Пробуркайтесь і слухайте оповісті!

Х о р

Говори нам, розкажи нам, що за чудо-диво склалось!
Найлюбіше те нам слухать, чому вірити незмога,
Бо уже ж нам остогидло, на ті скелі дивлячись.

Ф о р к і а д а

Очка ледь попротирали, вже й занудилося вам?
Ну, то знайте: в цих печерах, в цих наметах,
в цих альтанах,
У притулку цім затишнім скрилась пара ідилічна —
Наша пані з нашим паном.

Хор

Що ти кажеш?

Форкіада

Потаймиру

Там вони собі втішались — тільки я їм слугувала;
Мала побіч я стояти, та, як вірниці годиться,
За чимсь іншим я дивилась, часто-густо одвихалась,
Все шукала трав, коріння, розмаїтих зіль цілющих
І лишала їх одних.

Хор

Ти таке говориш, ніби там, в альтані, світ є цілий —
Гай і луки, гори й ріки; байку баєш, та й уже!

Форкіада

Правда, правда, неймовірні! Там глибини незглибимі,
Залів, ходів, коридорів там без ліку, без числа...
Коли чую — у печері залунало срібним сміхом;
Аж дивлюся — то хлоп'ятко од жони до мужа скаче,
А од батька знов до неньки — там-то пестоців і ласок,
Там-то пустоців і жартів, там-то вигуків щасливих —
Аж не тямшся од них!

Ніби геній — так безкрилий, ніби фавн —

не звірюватий,

Ось уже й на землю скочив, та аби землі черкнувся,
Враз його кидає вгору, і за другим-третім скоком
Аж до стелі вже достав.

Мати злякано гукає: «Ти плигай собі як знаєш,
А літати стережися, раз літати не дано!»

Батько лагідно вмовляє: «У землі є рвійна сила,
Що тебе угору зносить; лиш ногою стань на землю —
Зразу сили наберешся, як той син землі Антей».

Так скакає жвавий хлопчик сміло з каменя на камінь,
Наче м'ячик скрізь літає, пружний, бистрий і в'юнкий.
Аж нараз в глибоку прірву провалився — і немає...

Мати плаче і голосить, батько хоче утішати.

Я не знаю, що робити... Коли раптом — що це знову?!

Чи наховано скарбів там? Вбраний в красні, барвні шати,
Він з'явився знов очам.

Весь розцвічений стрічками, ще й рукава з торочками,
В ручках — ліра злотострунна, — Аполлон малий,

та й годі, —

Він виходить радий, жвавий і стає на скелі-кручі;

Аж нетямлячись од щастя, батько й мати обнялись...
А в малого понад чолом дивне сяйво заясніло —
Чи оздоба то злотиста, а чи генія вінець?
І в його поставі гордїй видно віщу силу духа,
Що обійме все прекрасне, зродить музику безсмертну;
Ось почувте її ви, ось побачите його ви,—
Дивуватимете дивом з тої сили і краси.

Х о р

Все це за чудо ти
Маєш, крітянко?
Віщих поетових слів
Ти, певне, зроду не чула,
Старожитніх дум Еллади
Та легенд іонійських,
Переказів прадавніх
Про богів та про героїв.

Все бо, що діється
Нашого часу,—
Відгомін тільки сумний
Дивних епох предковічних...
Що твоє оповідання
Проти вигадок красних,
Правдивіших за правду
Про Гермеса, сина Маї.

І вродливим, і дужим був
Хлопець, щойно родившись;
Повили в пелюшки його,
Затягнули сповивачем —
Пустуна б то приборкали
Вже няньки-цокотухи...
Та гарненько поводить тут
Хлопчик ручками-ніжками,
Всім тільцем, ніжним, пружним,
І, дивись, уже випручавсь
Із-під гніту дошкульного,
З пурпурових покровів,—
Мов метелик, що радісно
Виривається з лялечки,
Жваво крильця розкрилює
І у сонячну просторінь
Лине буйно і сміло.
Тож не дарма і став з нього

Бог, довічно зичливий
Всім пронозам і злодіям,
Хитрунам і пройдисвітам —
Сам із пуп'янка коїв він
Неабиякі штуки:
В Посейдона тризубця вкрав,
У Арея меча з піхов,
У Гефеста обценьки,
В Аполлона і стріли, й лук;
В Зевса-батька й у того він
Перуна з рук би вихопив,
Та вогню ізлякався;
Із Еротом боровшися,
Підставляв йому ніжку,
А з Кіпрідою бавлячись,
З неї пояса зняв він.

З печери чути чарівно-світлу струнну мелодію.
Всі слухають, глибоко зворушені. Відси аж до відміченої
паузи гра йде під музику.

Ф о р к і а д а

Любі згуки наслухайте,
Киньте вигадки старі!
Всіх богів своїх цурайте —
Інше стало на порі.
Вас ніхто не розуміє,
Нам потрібна дань нова:
Тільки те на серце діє,
Що із серця виплива.

(Іде на скелі).

Х о р

Раз тебе, страшна потворо,
Те грання так дійняло,
То з очей не бризне скоро
Сліз блаженних джерело.
Хай померкне сонце ясне —
У душі в нас світло є;
Дасть усе нам серце власне,
Чого світ нам не дає.

Гелена, Фауст і Евфоріон в описаному
вище вбранні.

Е в ф о р і о н

Чи веду я спів дитинний —
Вам одрада то з одрад,
Чи піду я в танчик звинний —
Ваше серце б'ється влад.

Г е л е н а

Де любов еднає двоє,
Вище людське щастя там;
Де кохання створить троє,
То небесна розкіш нам.

Ф а у с т

Те, що снилось, все здійснилось:
Твій-бо я, а ти моя!
Лиш би все те не змінилось —
Одного бажаю я!

Х о р

В любім, лагіднім маляті
Світлі мрії многих літ;
Хай розквітне в благодаті
Тої спілки красний цвіт!

Е в ф о р і о н

Дайте побігать,
Дайте погратись,
У високості
Безмежні знятись
Смілим бажанням
Повен я вкрай.

Ф а у с т

Ой стиха, стиха,
Землі держися,
Падіння й лиха
Постережися;
Сину коханий,
Нас не вражай!

Е в ф о р і о н

Не хочу доли
Нудьги та скуки!
Пустіте одіж,
Пустіте руки,
Пустіте кудрі —
Все ж це моє!

Гелена

Подумай, чий ти,
Кому належиш!
Що може вийти,
Коли збентежиш
Його блаженство,
Мое й твоє!

Хор

Боюсь, що спілку
Він розіб'є!

Гелена і Фауст

Будь же покірливий,
Синулюбимий,
Порив невмірливий
Лагідно стримуй!
Тіш свою вроду
В тиші долини!

Евфоріон

Вам на догоду
Дам собі впин.

*(В'ючися поміж хором
і пориваючи його до танцю).*

В жвавім народі я
В'юся навкруг;
Гарна мелодія,
Гарний танечний рух!

Гелена

Добре еси вчинив —
Коло красунь повів
В ладний танець!

Фауст

Ні, в тім нема добра —
Якась непевна гра...
Де ж їй кінець?

Евфоріон і хор, танцюючи й співаючи,
в'ються-переплітаються в колі.

Хор

Влад підіймаючи
Ручки тендітні,
Кудрями маючи
В грі самоцвітній,
Діл ледь торкаючи
Ніжкою зграбною,
Всюди зринаючи
Постаттю звабною,—
Причарувало нас
Любе дитя
І полонило враз
Наші чуття!

Пауза.

Евфоріон

Найшов я зграю
Прудких газелей
І з ними граю,
Радий-веселий:
Вже я мисливець,
Ви — дичина!

Хор

Біжи тихіше,
Щоб нас піймати,
Ми всі радніші
Тебе обняти...
У нас, красунчику,
Мета одна!

Евфоріон

Ні, пошугаєм
Поле і гаєм!
Я ж бо милую
Здобич легку,
Що взято силою,
Те до смаку!

Гелена і Фауст

Ну й шаленство, ну й свавілля!
Годі ждять од нього впину;
Стогне гай, луна поділля,
Мов роги гудуть гучливі...
Що за гамір! Що за гам!

Хор

(швидко пробігаючи подинці)

Мимо нас усіх пробіг він,
Гордівливий і глузливий,
Найдикішу ось настиг він
І схопив на заздрість нам.

Евфоріон

(несучи молоде дівчатко)

Я маленьку гордівницю
Приголублю силоміццю
Вперті губи поцілую,
Пружні груди помилую,
Силу сильного явлю,
Волю вільного вволю!

Дівча

Геть од мене! В цьому тілі
Теж є смілий, вільний дух;
Наші волі рівні в силі,
Ми не зносимо наруг.
Із зухвалого насильця
Насміюся я сама:
Обпалю тобі я крильця,
Загорівшись жартома.

(Займається, здіймаючись угору).

Линь за мною в синь безжурну,
Линь за мною в тінь похмурну,
Линь за тим, чого нема!

Евфоріон

(обтрушуючи рештки полум'я)

Тут гущина лісів,
Хмура тіснота скал;
Рве мене в шир морів
Рвійний юнацький пал.
Буйного вітру квиль,
Буряний рокіт хвиль
Манять мене завжди,—
Хочу туди!

(Стрибає все вище по скелях).

Гелена, Фауст і хор
Він дедалі пнеться ввись!
Ой дитино, бережись!

Е в ф о р і о н

Вище, вище підіймуся,
Ширше, ширше подивлюся.
Знаю вже, де це я:
Між островів сія
Пелопса любий край,
Хвиль і вітрів розмай.

Х о р

Якщо ці гори й ліс
Тобі немилі —
Глянь, виноград поріс
Всюди по схилі,
Мов у земнім раю,
Віття плоди аж гнуть...
В лагіднім цім краю
Лагідним будь!

Е в ф о р і о н

Мрієте ви про мир?
Віриш у мрії — вір!
Бій — нині оклик мій,
Бій, переможний бій!

Х о р

Хто прагне, воєн
І зневажа спокій,
Той недостоїн
Щастя надій.

Е в ф о р і о н

Краю цього сини
Знають огонь війни;
В бій вони сміло йдуть,
Кров свою щиро ллють.
Дух їх не скориться
Зроду ярму;
Хто з гнітом бореться,
Слава тому!

Х о р

Знявся вгору — подивіться,
А здається, не малий.
Весь іскриться, ніби криця,
У побідний рветься бій.

Е в ф о р і о н

Що там стіни, що там мури —
Сам собою кожен будь!
Кращий захист проти бурі —
Чоловіка мужня грудь.
Хочеш в вільній житі країні —
Зброю звір і в бою вир!
Кожна жінка — героїня,
Кожен хлопчик — багатир.

Х о р

Слава поезії,
Вись до небес її!
Хай, мов ясна зоря,
Звідти вона сія!
І з далин луна
Всім нам чутна, гучна
Пісня твоя!

Е в ф о р і о н

Ні, вже не лагідна дитина,
Юнак озброєний гряде,
А з ним хоробрая дружина —
Все сильне, вільне, молоде.
Мерщій
У бій!
Той шлях до слави приведе.

Г е л е н а і Ф а у с т

На порозі існування,
Ледь узрівши світло дня,
Десь до горя, до страждання
Ти вже рвешся навмання...
Ти ж нам свій
Чи чужий?
Чи союз наш — маячня?

Е в ф о р і о н

Вам чути з моря грім прибою?
Вам чути з поля грізний клич?
То рать на рать іде стіною
На смертну брань, на люту січ.
В бій піти
Й полягти —
Це ж така звичайна річ.

Гелена, Фауст і хор
Бійся заміру страшного!
В бій іти і полягти!

Е в ф о р і о н

Ні, дивитись неспромога!
Мушу браттям допомогти!

Гелена, Фауст і хор

Там небезпека, жах,
Певний загин!

Е в ф о р і о н

Хай! Крил могутній змах!
Вгору! У гін!
Далі! Вперед! Вперед!
В бою пожар!

*(Кидається в повітря; одіння якусь хвилю несе його;
голова йому сьє; за ним лягла смуга світла).*

Х о р

Згубний, безумний лет!
Ікар! Ікар!

Прекрасний юнак падає до ніг батькам; у загиблому ніби впізнають знайому постать, але тілесне миттю щезає, в небо кометою зноситься ореол, долі лишається тільки одіж, ліра і мантия.

Гелена і Фауст

Щастя втерjali ми,
Горе прийшло жакне.

Е в ф о р і о н

(голос із глибини)

Мати! У царстві тьми
Не покидай мене!

Пауза.

Х о р

(жалібний спів)

Не покинем! Де б не був ти,
Не журися самотою —
Хоч од нас і полинув ти,

Серцем завше ми з тобою.
Ні, талан твій не нещасний,
Геть тужіння жалібні!
Дух великий, спів прекрасний
Мав ти в ясні й хмурі дні.

Родом славний, міццю сильний,
Ти життя земне любив,
Та, бентежний і свавільний,
Рано сам себе згубив.
Мав ти зір очей всезрящих,
Серце — світу навстіжень,
Мав любов жінок найкращих,
Неповторний дар пісень.

Ти ж зірвався в даль сміливо,
Все пустивши на одчай,
Зanedбавши бунтівливо
І закони, і звичай.
Мов натхненний духом віщим,
Аж до неба шугонув...
Ти погнався за найвищим,
Та його не осягнув.

Хто ж осягне? Хто зуміє
Темну долю побороть,
Як у злигоднях німіє,
Кров'ю сходячи, народ?
Нумо ж нової співати,
Хто в жалобі там поник?!
Таж земля, всеплідна мати,
Родить співи з віку в вік.

Повна пауза. Музика вривається.

Г е л е н а

(до Фауста)

Немов про мене древнє слово сказано:
З красою щастя довго не вживається.
Життя й кохання ниті розриваються,
І з тим, і з тим прощаюсь я, сумуючи.
Востаннє, друже, міцно обнімимось...
Прийми мене, о Персефоно, з отроком!

*(Обіймає Фауста; тіло її зникає,
одіння лишається у нього в руках).*

Ф о р к і а д а

(до Фауста)

Держи хоч, що лишилося тобі,
Не випускай одіння! Бо, гляди,
Ще демони розшарпають його
І десь замчать в Аїд. Держи міцніш!
Це не богиня вже, що ти втеряв,
А все ж божественне. Візьми собі
Коштовний дар і вгору підіймись!
Знесе тебе він над усе земне
В ефірну вись, — ширяй там доскочу.
Побачимось пізніше — вже не тут.

Одіння Гелени розпливаються хмарою, огортають Фауста,
підіймають його вгору і линуть із ним удалину.

Ф о р к і а д а

*(бере з землі ліру й шати Евфоріона,
виступає на передній кін, підіймає
останки вверх і мовить)*

Так часом найдеш не шукавши!
Щоправда, полум'я нема вже,
Та нам не жаль таких утрат.
Є чим і так поетів наставляти,
Під'юджувать до розбрату і звад.
Не можу я талантів наділяти —
Даватиму хоч одяг напрокат.

(Сідає на передньому коні під колоною).

П а н т а л і д а

Спішіть, дівчата! Вже тепер звільнилися ми
Від чар страшної відьми фессалійської;
Ущух і гам тих звуків, хитро сплетених,
Що різав слух і розум заморочував.
Біжим в Аїд! Туди-бо подалася вже
Сама цариця — випадає й челяді
Вступити вірно й щиро у сліди її.
Вона вже там, край трону Незглибимої.

Х о р

Добре царицям, добре їм скрізь,
Навіть в Аїді зверху вони,
З рівними рівні сходяться там
І з Персефоною в дружбі живуть;

Нам же йти в глушiнь, у нетрi,
В оболонi асфodelей;
Мiж сумними тополями
Та посохлими вербами
Невеликi нам радощi —
Кажанами шарудiти
Смутно, безживно, примарно...

Панталiда

Хто iменi не має й благородностi,
Належить той стихiям — розпливiться в них!
А я пiти бажаю за царицею,
Бо вiрнiсть може стать безсмертним подвигом.

iде геть.

Всi разом

Знову прийшли ми до свiтлого свiту,
Хоч не iстоти ми —
Чуємо, знаємо,
А до Аiду не вернемо бiльш.
Вiчно живуща природа
Право над нами взяла;
Ми знов, як духи, над нею.

Перша частина хору

В гiллi, в вiттi ми розбудим шумний шепiт,
томний трепет,
Од корiння до верхiв'я сiк погоним живодайний;
I листками, i кiткками рясно й красно закосичим
Кучерявiї дерева на багатий урожай.
Вспiє овоч — враз зберуться юрби люду, юрми скоту;
Всi хапають, всi ласують, набiгають i юртувають,
Перед нами, як богами, всi схиляються кругом.

Друга частина хору

Ми огорнем нiжним валом тi дзеркальнi стiни скальнi,
Колихатимемось любо, приголублюючи iх;
Вчуєм, вловим кожен звук ми — щебет птахiв,
шепiт плавнiв
Чи страшливий окрик Пана, — й тут же вiдгук свiй
шлемо,
Ми вiдшумлюємо шуму, ми вiдгромлюємо грому,
Стосоткrotnie луною кожен голос оддамо.

Третя частина хору

Ми, сестрички, моторніші, побіжімо ручаями,
Нас бо надять, нас бо ваблять дальні пагорби квітучі;
Поллемося далі й далі, пов'ємося закрутками,
Все лугами-морогами до садів та до осель,
Там, де пишні кипариси гінко в небо піднялися
Понад берег, понад води, понад весь той круговид.

Четверта частина хору

Ви гуляйте всі, де знайте; ми ж окриєм шумним роєм
Горб, де лози виноградні повилися по тичках;
Там щоднини й щогодини видно працю винороба,
Клопотання ревне й щире за непевний урожай.
Він копає, він сапає, підгортає, в'яже, ріже,
Всіх богів о поміч молить, бога сонця більше всіх.
Тільки Вахх розкошололюбний про слугу свого не дбає,
Все лежить у холодочку, з фавном грається малим.
Щоби мрій йому навясть і приємно захмелити,
Досить є для нього завше у міхах, глеках, у кінвах,
Справа й зліва в темних гротах узапасено навік...
Всі ж боги тим часом добрі, а найпаче Феб пресвітлий,
Віють, гриють, поять, живлять ягід кетяги рясні;
Де винар трудився тихий, там стоїть веселий гамір,
Серед лоззя, поміж листям всюди чути жвавий шелест,
Скрип кошів, бряжчання відер і крехтання повних нош:
Все те йде в велику кадку, до давитьників під ноги,
Свіжі, чисті виногрона топчуть потоптом вони;
З ягід чавлених струмує, аж шумує сік п'янкий.
Ось озвалися кімвали, мідні вдарили литаври —
Бо з містерій вже свавільно розповився Діоніс:
З козлоногами танцює, з козлоніжками дрібцює,
А між ними репетує ще й Сіленів довговух...
Всюди ратиці зухвалі без жалю пристойність топчуть,
Заморочується розум, вуха ревнява глушить.
Голова й живіт вже повні, а п'яниць до чарки тягне,
А як хто й не втратив тями — лиш посилює гармидер;
Щоб налить вина нового, спорожняй старі міхи!

Заслона спадає.

Ф ор кі а да випростовується велетенськи на передньому коні,
сходить із котурнів, відслоняє маску й покривало і являється
у вигляді М е ф і с т о ф е л я , щоб у разі потреби витлумачити
п'єсу в епілозі.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ВЕРХОГІР'Я

Стрімчасті шпилі. До них надпливає хмара і спускається
на виступі скелі, з неї виходить **Ф а у с т**.

Ф а у с т

Вбачаючи внизу пустельні урвища,
Ступаю я на верхогір'я бережно,
Пустивши хмару-птицю, що так лагідно
Несла мене широкими просторами.
Вона від мене звільна відділяється
І на схід сонця лине в даль, клубочучись,
За нею вслід мій зір біжить захоплено.
Пливе вона, хвилюється, міняється,
Формується, стає чудовим видивом:
На сонячній перині спочиваючи,
Жона якась ввижається божественна;
Юнона то, чи Леда, чи Гелена там
Чарує око вродою величною?
Ой леле! Образ танає, розпливається,
Зливається з верхів'ями далекими,
Великий смисл минутих днів нагадує.
А вколо мене віє світле марево,
Леліє, прохолодою голублячи,
І легко, й плавно вгору підіймається
І там стає новим знадливим образом
Великого, святого блага юності...
Скарби мого серця прокидаються,
Любов Аврори згадую окрилено
І перший милий погляд, ледве вловлений,
Що згодом засліпив усіх клейнодів блиск,
Душевною красою любо сяючи,
Видіння те в ефір ясний здіймається
Й несе з собою краще все, що є в мені.

На гору ступає чобіт-сорохід, за ним другий.
Із них зіходить **М е ф і с т о ф е л ь**. Чоботи крокують далі.

М е ф і с т о ф е л ь

Оце махнули те, що треба!
Але скажи, навіщо ти
Якраз сюди спустився з неба,

В ці звори, повні жахоти?
Я добре знаю урвище це скельне —
Було тут спервовіку дно пекельне.

Ф а у с т

Тобі казок ніколи не бракує,
Але мені безглуздя не смакує.

М е ф і с т о ф е л ь

(поважно)

Коли Господь — за віщо, не питай —
Нас вигнав з неба в глиб, у зёмні надра,
Де, з центру розогнівши, з краю в край
Розбурхано палає вічна ватра,—
Жилося нам не дуже зручно, звісно:
І гаряче, і боляче, і тісно.
Давай чорти тут кашлять, дмухать, хукать,
Хропти, сопти, з усеї сили пукать,
Аж сіркою все пекло засмерділо;
Ото був газ! Несосвітенне діло!
З усіх усюдів так і напира,—
Потріскалась гладка земна кора,
Все обернулось догори ногами,
Спід верхом став, горами стали ями.
Так деякі учені — круть і верть —
В теоріях все ставлять шкереберть.
Як ми звільнилися з темного затвору
І вирвалися на свіжий дух, нагору —
Все це була велика таїна,
Пізніш людям відкрилася вона. (Ефес. 6, 12)

Ф а у с т

Вдивляючись в громаду гір німу,
Я не питаю: звідки? і чому?
Природа, що сама себе створила,
І землю всім, що є на ній, укрила,
Звела шпилі і вирила яри,
Поставила тут гору до гори,
Там пагорби, вже лагідніші схили,
А там долини тихі їх змінили...
Радіє мати всім — і все то те
Без вибухів собі росте й цвіте.

М е ф і с т о ф е л ь

Куди ж тобі! Усе тут ясно вам!
Мене не вчи, я був при тому сам.

Я бачив сам той полох і той колот,
Коли вогонь з безодні плив, як плав,
Коли Молоха невловимий молот,
Куючи гори, скелі роздробляв.
Ще й досі видно всюди каменяки,
А поспитай — хто кинув їх туди?
Хоч як учені бралися на штуки,
Але, на стид і сором для науки,
Не довели нічого їх труди.
І тільки прості темні люди
Збагнули істину давно;
Ті твердо знають: все це чудо,
І чортом зроблене воно.
Покаже всякий вам скиталець
Тут чортів міст і чортів палець.

Ф а у с т

Цікаво справді нам постерегти,
Як на природу дивляться чотири.

М е ф і с т о ф е л ь

А як би ми на неї ще дивились?
Тут головне, що ми їй прислужились.
Чорти — народ, на все велике здібний,
Ім скрізь давай розгاردіаш подібний.
Але невже на обширі земному
Ти не знайшов принадності ні в чому?
Відкрили ж бо тобі оці висоти
«Земні царства і їхні всі пишноти». (*Матв. 4*)
Але тебе нелегко вдовольнить,
Либонь, тобі нічого й не кортить?

Ф а у с т

О, маю я велику мрію!
Вгадай, яку.

М е ф і с т о ф е л ь

Та це я вмію.
Побудувать собі столицю,
Міщанам клітку-годівницю;
Тісні в ній вулички й домки,
Базар, капуста, буряки,
Різниці й ятки, сало й м'ясо,
Де мухи в'ються роєм ласо,

І скрізь по городу всі дні
Багато смороду й крутні.
Там площі й вулиці широкі,
Будинки пишні та високі,
А там, де брама запада,—
За слободою слобода...
Поглянуть любо: скрізь коляси,
І пішоходи, й тарантаси,
Гармидер, галас, метушня,
Кишать людиці, як комашня;
А ти покажешся між ними,
І натовп криками гучними
Тебе захоплено віта.

Ф а у с т

Е, ні, то витівка пуста!
Годуй народ, учи, виховуй,
Держи його в теплі, в добрі,
На дяку все ж не розраховуй;
Ледь що — бунтар на бунтарі.

М е ф і с т о ф е л ь

А потім би, препишний і розкішний,
Побудував собі дворець потішний;
Серед полів, лугів, горбів
Я б сад небачений розбив,
А в ньому бархатні альтани,
Прехитро вряжені фонтани,
Алеї тіняві прямі
І гроти в лагідній півтьмі.
Між скель кришталльні водоспади,
Перлисто-піняві каскади...
У затишку там не один домок
Ховав би найпрекрасніших жінок;
Я б насолоджувався грою
То із одною, то з другою
Не знаю, як кому — мені
Жінки любіш у множині.

Ф а у с т

Модерна гідь, Сарданапале!

М е ф і с т о ф е л ь

Та хто ж їх може осягти,
Твої величні ідеали?
Чи не на місяць часом ти
Тепер скеруєш літ зухвалий?

Фауст

Ізнов не те! І на землі
Для діл великих місця стане,
Звершиться диво несказанне;
Чи в мене сили замалі?

Мефістофель

То слави ти бажаєш нині...
Недарма був при героїні!

Фауст

Я влади прагну, володінь.
Діла — це суть, а слава — тїнь.

Мефістофель

І все ж — де візьмуться пііти
Твої діла вікам явити
І дуром в інших дур жити.

Фауст

Де знать тобі, ницак лихий,
Чого бажає дух людський?
Не зрозумїть тобі ні в вік,
До чого прагне чоловік.

Мефістофель

Гаразд, як хочеш, так і буде!
Одкрїй мені свої причуди!

Фауст

Дивився я на море неозоре,
Що ненастанним виром вирувало,
Розгойдувало круто хвилі-гори
І плоский берег рвійно штурмувало.
Тоді мене досада узяла,
Бо вільний дух, що цїнить всі права,
Обурюється щиро проти зла,
Не терплячи сваволі торжества.
Гадав я перш — то просто гра випадку;
Дивлюсь — вода назуспїт геть пішла,
Покинувши все те, що здобула;
А приїде час, то почина з початку.

Мефістофель

(до глядачів)

Подумаєш — велика новина!
Наш брат це сотні тисяч років зна.

Фауст

(провадить запально далі)

Отак вода, безплідна, як безвіддя,
На береги поширює непліддя,
Здіймає хвилю раз у раз страшну
Й затоплює пустельну міліну;
Пограються вали ті шаленисті
І йдуть назад без жодної користі.
До розпачу доводить розум мій
Безцільна сила яросних стихій...
І рветься вже туди мій дух крилатий:
От з чим боротись, от що подолати!
І це можливо! Хай хоч як буя
Свавільна й дика водна течія,
А є й на неї греблі та загати:
Найменший горбик мусить оббігати,
В найменшу ямку мусить уступать...
Отож і став я думать і гадать,
Як осягти рідкої насолоди,
Як одвести від узбережжя води,
Як побороти непокірний вир
І звузити вологи тої шир.
Обміркував я зріло це завдання,
Ти ж поможи здійснити моє жадання.

Праворуч, позаду глядачів, здалека чути звуки
барабанів і військової музики.

Мефістофель

Це річ легка! Ти чуєш, що за гам?

Фауст

Ізнов війна! Це прикро мудрецам.

Мефістофель

Війна чи мир — розумним треба бути
І все собі на вжиток повернути.
Хто скористав нагоду — той і прав;
Сприяє доля — Фаусте, не прогав!

Фауст

Ти загадки мудровані облиш,
Висловлюйся простіше і яснійш.

Мефістофель

Дізнався я, як був іще в дорозі,
Що добрий цісар нині у тривозі...
Його колись удвох ми веселили,
Йому скарбів облудних уділили,
І він гадав — його ввесь світ.
Він трон обняв за юних літ
І з того виснував фальшиво,
Що нібито цілком можливо
Великим царством правувать
І водночас розкошувать.

Фауст

Яка помилка! Хто тримає владу,
Її саму хай має за віраду,
Хай у собі високий дух плека,
Що не збагне ані душа людська;
Наближчим тільки задум свій з'ясує,—
Звершилося, і цілий світ дивує.
Так буде він найвищий над всіма,
Розкошування ж гідність одніма.

Мефістофель

Розкошував незгірше цісар наш!
А в царстві тут постав розгардіяш;
Старе й мале бунтує; свари, чвари,
Гризня, різня, грабунки і пожари,
Міста повстали на міста,
А на дворянство чернь проста,
В мирян з попами ворожнеча,
Усюди розбрат, колотнеча,
Розбій, убивство, бешкет у церквах,
Купці й мандрівці гинуть по шляхах.
Усяке тут за зброю узялося,
Бо жить — борються... Так воно і йшлося.

Фауст

Ішлось, кульгало, падало, вставало,
Аж поки врешті покотом упало.

М е ф і с т о ф е л ь

Нікого перше не вражав цей стан,
Бо кожен думав: сам собі я пан.
Найменші й ті поводитись зухвало,
І от найкращим тут терпцю не стало.
Розумні встали й кажуть: «Де та власть,
Що нам життя спокійне, мирне дасть?»
Не може цісар чи не хоче того,
То оберімо іншого якого,
Нехай сваволю усмирить
І буде нами володїть,
Спокою глядючи святого!»

Ф а у с т

Попівщина!

М е ф і с т о ф е л ь

Попи й зробили це,
Щоб убезпечить повне черевце;
Вони поспільство сколотили
І ворохобню освятили.
От цісар той, наш приятель старий,
Іде сюди чи не в останній бій.

Ф а у с т

А жаль його: він добрий був і щирий.

М е ф і с т о ф е л ь

Покіль живий, не трать у щастя віри.
Ходім сердегу визволим з біди,
Врятуймо раз, а може, й назавжди;
Хтозна, що в небі зорі написали?
Всміхнеться доля — знайдуться й васали.

Виходять на середгір'я і оглядають військо, розташоване в долині. Знизу чути барабанний бій і військову музику.

Позицію обрали дуже вдало;
Щоб виграти бій, за нами діло стало.

Ф а у с т

Якого тут чекать добра?
Це все мана, це все мара.

М е ф і с т о ф е л ь

Перемагає завше вмільй!
Не забувай великих цілей
І ні на що не потурай.
Як цісарю на поміч станеш,
У вічну дёржаву дістанеш
Безмежний прибережний край.

Ф а у с т

Ти діяв скрізь — і тут подій,
Візьмись на штуки й виграй бій.

М е ф і с т о ф е л ь

Тепер тобі можливість дам:
Цим разом ти командує сам.

Ф а у с т

Висока честь, хоч і для кого,
Командувать, не тямлячи нічого.

М е ф і с т о ф е л ь

Як генеральний штаб працює,
Фельдмаршал втоми не відчує.
Давно я ждав великих справ,
Військову раду сформував
Я з сил гірських заздальгідь;
Тепер їх знай у хід пустить.

Ф а у с т

Я бачу онде збройний стан.
Чи ти підняв усіх горян?

М е ф і с т о ф е л ь

Ні, квінтесенцію саму,
Як Пітер Сквінс, я з них візьму.

Увійходять Т р о є Д у ж и х. (Сам. II, 23, 8)

М е ф і с т о ф е л ь

Дивись, ідуть мої герої;
Вони, як бачиш, різних літ,
У різнім одязі і зброї,
Та всі воюють так як слід.

(До глядачів).

В наш час скорили всі смаки
Лицарські панцири і лати;
Алегоричні вояки
Напевне будуть успіх мати.

Р у б а й

(молодий, легко озброєний, строкато вбраний)

Хто йде на мене — смільчака
Одним ударом перекину,
А боягуза, що втіка,
Однак піймаю за чуприну.

Х а п а й

(середніх літ, добре озброєний, багато вбраний)

Та бійка — байка, ні до чого,
Даремний перевід часу.
Бери, хапай, що тільки мога,
В цім бачу я життя красу.

Т р и м а й

(старий, важко озброєний, просто вбраний)

І в тому теж пуття немає,
Добро не знать куди спливає,
Коли не вмієш берегти.
Брать добре, а тримати краще;
Я не пущу напризволяще,
Чого вдалося осягти.

Всі сходять у долину.

НА ПЕРЕДГІР'Ї

Знизу чути барабани й військову музику. Напинають цісарський намет
Цісар, головнокомандувач, гайдюки.

Г о л о в н о к о м а н д у в а ч

Тут буде непогане бойовисько.
В цей діл, закритий із усіх боків,
Стягнули ми все наше військо;
Найкращий вибір я зробив.

Ц і с а р

Чи добрий він, саме покаже діло;
Та відступать, як і тікать, неміло.

Головнокомандувач

Дивись, як правий фланг розташувавсь!
Для тактика цей кут якраз придавсь:
Не дуже круто, та й нестак приступно,
Нам вигідно, а ворогу погубно;
Поміж оцих хвилястих кучугур
Нам не страшний кіннотників алюр.

Цісар

Я задоволений тобою.
Гаразд, отут і бути бою.

Головнокомандувач

А он в самій долині, на краю,
Стоїть фаланга в бойовім строю;
Мечі булатні і списи сталльні
Виблискують у раннім тумані;
Клекоче грізно вже потужна рать,
Усі жагою подвигів горять.
Побачиш скоро міць рішучих мас,
Зухвалий ворог не здолає нас.

Цісар

Уперше бачу цей незламний гарт.
Тут кожен воїн двох напевне варт.

Головнокомандувач

Про лівий фланг то нічого й казать,
Самі богатири — ні втять, ні взять,
Окрили блиском зброї кручі скал,
Загородили щільно перевал.
Я бачу вже, що тут-то вороги
В кривавій січі згинуть до ноги.

Цісар

То все мої лукаві родаки,
Брати й свати, кузени і дядьки;
Сваволячи, ламаючи закон,
Вони гуртом розхитували трон,
Усобицями царство потрясли
І врешті бунт на мене підняли;
Сюди-туди хитався перш народ,
А там пристав до нищих воєвод.

Головнокомандувач

Ось вістовник біжить із гір уристь;
Якби він нам приніс хорошу вість!

Перший вістовник

Мя на вивідки ходили,
І туди й сюди пройшли,
Та новини лиш немили
Вам із краю принесли.
Зберегло багато вірність
Владі цісарській твоїй,
Тільки ж черні непокірність
Їх утримує від дій.

Цісар

Себе лише тепер пильнує всякий;
Ні честі, ні обов'язку, ні дяки.
І невтямки всім себелюбцям тим —
Горить сусід, і в них займеться дім.

Головнокомандувач

Ось другий вісник ледве суне схилом,
Здоровився, тремтить бідак всім тілом.

Другий вістовник

Ми дізнались, як зчинився,
Закрутився веремій:
В них зненацька появився
Імператор там новий.
А за ним, як темна хмара,
Йде затуркана юрба,
Мов овець дурних отара
За баранчиком стриба.

Цісар

Цей самозванець на руку мені,
Свій сан тепер ціную я вдвійні.
Лиш як солдат одяг я цю броню —
Велику справу нині бороню.
Серед блискучих гульбищ і забав
Завжди по небезпеці я скучав
За радою недбалих двораків
Я грав в кільце, а про турніри снів.

Не одвертай од воєн ви мене,
Було б уже ім'я моє гучне.
Як полум'я круг мене вирувало,
В грудях відчув я силу небувалу;
Стихія йшла на мене в люті дикій,
То був міраж, але міраж великий.
Свою колишню здержливість байдужу
Я славним ділом нині надолужу.

(Висилає герольдів викликати на герць самозванця).

Увіходить Фауст у панцері, в шоломі з напівопущеним заборолом. Троє Дужих, одягнені й озброєні, як було вказано вище.

Фауст

Прийшла до вас неждана допомога,
І дужим не завадить осторога.
Ти знаєш, може, що гірські народи
Очитані в святім письмі природи.
Покинувши давно рівнини бідні,
Ці духи стали горам ніби рідні;
Серед ущелин темних і проваллів,
У благородних випарах металів
То зводять речовини, то розводять
І досвідом завжди нове знаходять.
Вони легкими пучками узори
Із мінералів створюють прозорі,
І крізь кристал мовчазний знахарі
Вбачають все, що діється вгорі.

Цісар

Я вислухав усе, що ти казав,
Але, мій друже, переходь до справ.

Фауст

Нурційський славний некромант, сабінець,
Твій вірний раб, прислав тобі гостинець.
Вже смерть його надходила зловіще,
Вже хмиз тріщав, курилося кострище,
Сухі дрова горіти почали,
Видаючи дух сірки і смоли;
Де люди б не спасли, ні Бог, ні біс,
Там ти йому визволення приніс.
Він лиш тобі завдячує життя
І відданий до самозабуття;

Від того дня про себе він не дбає,
Зірки і глиб про тебе лиш питає.
Він повелів, щоб ми сюди летіли
Тобі на поміч. В гір великі сили,
Живці природи в них нестримно б'ють;
Тупі попи все те чаклунством звуть.

Ц і с а р

В день радощів, коли гостей багато
До нас приходить на веселе свято,
Хвилюючися натовпом безкраім,—
Ми раді всім і кожного вітаєм.
Але ще більше той для нас жаданий,
Хто нам одважно у пригоді стане,
Кого і небезпека не лякає,
Коли непевна доля нас чекає.
Проте прошу вас, в цю врочисту мить
Охочі руки від мечів прийміть;
Шануйте час, коли тут тисячі
Знесуть за нас чи проти нас мечі.
Всяк стій за себе! Хочеш мати корону,
Сам докажи, що ти достоїн трону.
Я хочу вбити власною рукою
Напасника, порушника спокою,
Що зве себе країни владарем,
Васалів паном, армії вождем.

Ф а у с т

Похвальна річ — великих діл жадоба,
Та головою важить непогода.
Недаром же оздоблений шолом
Блищить над мужнім, сміливим чолом,
Таж тіло все — ніщо без голови:
Засне вона — всі члени неживі,
Болить вона — все тіло біль зборов,
Одужає — й воно здорове знов.
Тоді й рука вершить свої діла:
Там щит над головою підняла,
А там пустила в хід уже й меча
І на удар ударом одвіча;
Тоді удачу має і стопа —
Поверженим на шию наступа.

Ц і с а р

Такий і в мене гнів на супостата,
Я хочу ланця потоптом стоптати.

Герольди

(вертаються)

Нас, герольдів, там сьогодні
Прийняли не по заслuzі,
Наші речі благородні
Підняли усі на глузи:
«Цісар ваш? Його ж нема!
Він пропав, він щез, ізслиз!
Хто ж його і спогадає,
Як не казка: жив колись...»

Фауст

Що не приймають виклику до герцю,
Це нам, твоїм прибічникам, по серцю.
Надходить ворог, рветься в бій дружина,
Вели почать: сприяє нам хвилина.

Цісар

Командувать не буду цього разу,
(до головнокомандувача)
Ти будеш війську за привідця, князю.

Головнокомандувач

Хай правий фланг на ворога руша,
Що лівим флангом саме вгору суне;
Хай щире й вірне військо наше юне
Напаснику дасть добре одкоша.

Фауст

Хай цей герой відважний, запальний
Не гаючись до тебе стане в стрій,
Ввілється в цю громаду бойову
І всім покаже звагу вогневу.

(Показує направо).

Рубай

(виступає наперед)

Хто з ворогів навернеться лицем,
Тому я миттю обіб'ю всі щоки,
Хто тил покаже — повалю мигцем,
Не розбере, де плечі, а де боки.

Коли усі бійці твої
Мене наслідувать готові,
То скоро вражі гультяї
Потонуть геть у власній крові.

(Пішов).

Головнокомандувач

Середня рать нехай іде у діло,
Являючи свою розумну силу;
Правіше вже змішались вороги —
Спинити нас у них нема снаги.

Фауст

(показуючи на середульшого)

Нехай і цей пристане у загін:
Прудкий, меткий, усіх захопить він.

Хапай

(виступає наперед)

З героїством війська мусить побіч
Стоять сподіванка на здобич.
Хай буде всім одна із мет
Вождя ворожого намет.
Йому недовго там пишаться,
Я в першій лаві — знай завзяття!

Підбирайка

(маркітантка, тулиться до нього)

Хоч я йому і не жона,
Проте й не зовсім чужина.
Багатий визрів урожай,
А жінці, звісно, тільки дай,
Вона ні на що не зважа.
Вперед, у бій! Гуляй, душа!

Обоє пішли.

Головнокомандувач

На лівий фланг, під тії стромовини
Свій правий фланг напевно ворог двине,
Стоятимуть там наші валом вал,
Щоб захистить узенький перевал.

Фауст

(показує наліво)

Прийми й цього до себе у солдати,
Не вадить сили сильному додати.

Тримай

(виступає наперед)

Про лівий фланг не клопочіться!
Держать, що є, мені не вчиться.
Що береже старий вояк,
Того і грім не втне ніяк.

(Пішов).

Мефістофель

(сходить згори)

Дивіться, з-поза скель стрімчастих
І з-поза виступів зубчастих
Ідуть, розсипавшись горою,
Нові бійці при добрій зброї.
Щити, мечі, шоломи, лати...
Нам варто їх у бій послати,
І миттю зроблена робота.

(Тихо до тих, що знають).

А хто й відкіль — моя турбота.
Я не ловив даремно їав,
Всі арсенали обшугав;
А там у незворушній тиші
Вони стояли кінні, піші,
Колись — владики грізні та вельможні,
Тепер — слимачі домики порожні.
Я поселив усяких там привидь,
Середньовіччя треба ж підживить!
Нехай у них чорти із різних сект,
Вони незгірший справлять тут ефект.

(Уголос).

Чи чуєте, вперед вони вже мчать
І зброєю погрозово бряжчать;
Вже майорять пошарпані прапори,
Що вирвались нарешті на простори.
Ви бачите, народ старий
Охоче йде на бій новий.

Зверху чути грізний суремний гук; вороже військо
непомалуз авагалось.

Ф а у с т

Вже затьмарився вколо обрій,
Лиш де-не-де грізний, недобрий
Червоний сполох спалахне;
Кривавим блиском зброя грає;
Ліс, гори, небо — все вступає
У це побоїще жажне.

М е ф і с т о ф е л ь

Наш правий фланг хоробро б'ється,
Та над усіми видається
Завзятий велет Ганс Рубай:
До нього й чорт не підступай.

Ц і с а р

Одна рука знялася вгору
Й здештерилася в ту ж пору...
Непевні творяться діла.

Ф а у с т

Ти чув про маревні мережі
На сіцільським узбережжі?
У білий день химерна мла
Там коливається в повітрі,
Виводить візерунки хитрі,
Снує видіння без числа:
То колихливими містами,
То мерехтливими садами
Порожній простір вистила.

Ц і с а р

Що то за знак? На гострі піки
Упали раптом світлі бліки,
І наших лав списи блискучі
Окрили вогники скакучі;
Я бачу в цім якийся чар.

Ф а у с т

Розхмур, о царю, чоло хмуре:
То знак зичливої натури,

Нам світять дивні Діоскури,
Що бережуть плавців од бурі;
Вони підсилять наш удар.

Ц і с а р

А хто, скажи, і задля чого
Нам шле природу на допомогу,
Який незнаний володар?

М е ф і с т о ф е л ь

Не хто, як той мудрець великий,
Що відданий тобі навіки.
У нього аж душа болить,
Що йдуть на тебе супостати.
Щоб добродійця врятувати,
Готов він голову зложить.

Ц і с а р

У час коронаційного параду
Хотів я зразу вивірити владу,
На чім — не став я довго обирати,
Звільнив сивобородого од страти.
Я зіпсував попівству насолоду,
Хоч добре знаю, сам собі на шкоду.
Невже аж нині, через стільки літ,
Пожну я діла радісного плід?

Ф а у с т

Добро сторицею воздасться;
Зверни свій зір у неба вись:
То знамення тобі, дивись,
Воно віщує певне щастя.

Ц і с а р

Орел ширяє в небесах,
А слідом — гриф, потворний птах.

Ф а у с т

Вважай, то справді добрий знак,
Бо гриф — то міф, чи так чи сяк;
Та де б та вигадка могла
Здолати справжнього орла?

Ц і с а р

Кружляють широко кругами
І раптом — блись! — уже зійшлись,
Один у одного впились,
Зчепились люто пазурами.

Ф а у с т

Дивися, гриф уже підбивсь,
Узнав, що значить хист орлиний,
І, опустивши хвіст левиний,
За верховіттям бору скривсь.

Ц і с а р

Нехай по цьому знаку й буде,
Приймаю з радістю це чудо.

М е ф і с т о ф е л ь

(праворуч)

Наших воїв тиск завзятий
Крушить міць ворожих ратей.
Гуркіт, клекіт, брязкіт, торох,
Вже подавсь направо ворог,
І безладна ця навала
Й інші лави захитала...
Наше військо невгавуще
Вправо вдарило ще дужче
На фаланги ослабілі,
Як розбурханії хвилі,
Сила з силою другою
Шаленіють у двобою...
Краще й вигадать незмога,
Наша буде перемога.

Ц і с а р

(зліва до Фауста)

Глянь! Чи ж нашому загону
Утримати оборону?
Чи каміння їм не стало?
Вже узято нижні скали,
З верхніх теж одходять наші,
Лізуть, сунуть маси вражі
Вище й вище, далі й далі,

Може, вже на перевалі...
Ваші засоби нечисті,
З них немає нам користі.

Пауза.

М е ф і с т о ф е л ь

Ось мій один і другий ворон.
Летять похмуро і суворо,
Боюсь, що вісті злі несуть.

Ц і с а р

Їх вигляд збуджує неспокій...
Від скель, де бій кипить жорстокий,
Вітрила чорні їх женуть.

М е ф і с т о ф е л ь

(до воронів)

Сідайте лиш мені над вуха!
Той не загине, хто вас слуха,
Ви справите на вірну путь.

Ф а у с т

(до цісаря)

Ти чув про пошту голубину?
До рідних гнізд, в свою країну
Ті птахи линуть з далини.
І ці нам служать службу щиру;
Лиш голуб — вісник задля миру,
А ворон — вісник для війни.

М е ф і с т о ф е л ь

Діла у нас, як мідний шеляг...
Глядіть, на тих стрімчастих скелях
Героям трудно припада!
Вже вороги взяли висоти,
А вдасться їм прохід збороти,
То буде нам гірка біда.

Ц і с а р

Отак мене ви підманули,
В сильце лукаво затягнули,
Аж страшно на душі стає.

М е ф і с т о ф е л ь

Держись, кріпись! Ще вихід є!
Терпіння й хитрощі в притузі!
Кінець завжди бува трудний.
Ще є у мене вірні друзі,
Лиш дай мені свободу дій.

Г о л о в н о к о м а н д у в а ч

(увиходить)

Ти з дуросвітами зв'язався,
Весь час я сумнівом терзався;
Їх поміч лихо принесла.
Від ходу бою я в відчаї;
Хто починав, нехай кінчає,
Я відмовляюсь від жезла.

Ц і с а р

Сховай його до кращих днів,
Іще ж нам доля усміхнеться!
А щодо цих чарівників,
У них зневірився вкінець я.

(До Мефістофеля).

Жезла тобі я не віддам,
Його інакші носять люди,
А зрештою, командуй сам,
Побачимо, що з того буде.

(Іде в шатро з головнокомандувачем).

М е ф і с т о ф е л ь

Ну що ж! Я не помру з жалю!
Нехай тобі патик хрещатий,
А нам з ним нічого почати.

Ф а у с т

То що ж робить?

М е ф і с т о ф е л ь

Я все зроблю!
Гей, ворони, не гаючи й хвилини,
До озера, де граються Ундіни,—
Нехай сюди уявні води шлють.

Жіночі штуки трудно нам збагнути:
Так відділяють видимість од суті,
Що видимість покажеться за суть.

Пауза.

Фауст

Озерним дівам наші чорнокрили
Напевне непомалу підлестили;
Вода вже проступає тут і там.
Там, де були сухі і голі скали,
Джерела бистрі буйно бити стали...
Неждане лихо ворогам!

Мефістофель

Така диковина зляка
І боягуза й смільчака.

Фауст

Джерела ті зливаються в потоки,
Що ринуть невтриманно на всі боки;
Вирує шумовиння хвильове.
Вже поняла вода площини скальні
І, пінячись у ярості навальній,
Каскадами лункими в діл реве.
Тут героїчний опір неможливий,
Усіх знесе могутня сила зливи
Мене самого острах огорта.

Мефістофель

Уже й злякавсь! Ця водяна морока
Не для мого, а для людського ока,
Мені ж дивиться — просто сміхота.
Всі мечуться, як в пеклі грішні душі,
І плавають кумедно так на суші,
Бо думають, що тонуть у воді,
Що їм уже залляло рот і вуші...
Усі в страшному сум'ятті.

Ворони вернулись.

Володарю ви добре послужили,
Та спробуйте тепер і власні сили.
Летіть у таємничі кузні,
Де карли трудяться союзні,
Метал і камінь куючи;

Нехай скують огонь пекучий,
Яркий, блискучий і тріскучий
Ті чарівничі ковачі.
Хоча могуті блискавиці
Й падучі зорі-зоряниці
У літню ніч не дивина,
Та блискавки поміж кущами,
Зірки шипучі під ногами —
То буде ява чарівна.
Добийтеся того відразу,
Уживши просьби чи наказу.

Ворони летять. Усе робиться, як велено.

М е ф і с т о ф е л ь

Окрила тьма ряди ворожі,
Ідуть немов на бездорожжі.
То тут, то там, в'юнкі, сліпучі,
Мигочуть вогники летючі.
Та до таких жахливих штук
Потрібний ще несвітський гук.

Ф а у с т

Ті лати, що німіли в склепній тиші,
На вільнім вітрі стали здоровіші;
Забрязкали, завили, загули,
Різноголосий шарварок звели.

М е ф і с т о ф е л ь

Тепер не буде їм угаву;
Зчепились за лицарську славу,
Як у блаженну давнину.
І рук і ніг блискочуть шини,
Неначе гвельфи й гібеліни
Продовжують свою війну.
В них ворожда спадкова, вічна,
Непримиренна й невідклична —
Зчинили бійку знов страшну.
В чортівських гульбищах до речі
Оті партійні ворожнечі
Та одчайдушная гризня;
І тут той дух ляка панічно,
Реґоче дико, сатанічно,
Долину жахом ісповня.

В оркестрі бойовий шум, що врешті переходить
у бадьорі маршові мотиви.

Трон, пишна обстановка. Хапай, Підбика.

Підбика

Сюди ми першими прийшли.

Хапай

Летіли швидше, ніж орли.

Підбика

Які багатства тут лежать!
З чого почать і чим кінчать?

Хапай

Немає ліку тут скарбам.
Що потягнуть, не знаю й сам.

Підбика

Ті килими собі візьмим,
Незручно спати на твердим.

Хапай

Ота крицева булава
Мене до себе порива.

Підбика

Он позлотистий кармазин,
Мені давно вже снівся він.

Хапай

(бере зброю)

Ця штука виручить завжди:
Махнув, убив і далі йди.
А ти вже силу нагребла,
Та все якогось барахла.
Покинь одержу й килими,
Цю скриню краще підніми!
Одне лиш злото щире там
На плату найманим полкам.

Підбика

Такої вбивчої ваги
Не підйму, нема снаги.

Х а п а й

Ось нахилися на хвилину,
То я піддам тобі на спину.

П і д б и р а й к а

Ой, ой! Зніми його скоріш!
Важкий тягар ламає криж.

Скринька падає і розчиняється.

Х а п а й

Ото добро! Ото скарби!
Ну ж налітай, хапай, греби!

П і д б и р а й к а

(присідає навпочіпки)

Якби хоч пелену набрать,
То буде на що погулять.

Х а п а й

Ну годі! Йди, бо час мина.
(Вона встає).

Гай-гай! Дірява пелена...
Іще розгубиш на путі
Усі монети золоті.

Г а й д у к и

Чого залізли ви в шатро?
Це імператорське добро!

Х а п а й

Ми в битві важили життям,
Трофеїв часть належить нам.
Споконвіків ведеться так —
Бере із ворога вояк.

Г а й д у к и

А в нас такий звичай невлad,
Не мусить грабити солдат.
Узявся цісарю служить,
То честю треба дорожить.

Х а п а й

Та чесність вашу знаю я;
Їй контрибуція ім'я.
Того ж ви поля ягоди,
І в вас пароль: давай сюди!

(До Підбирайки).

Тікай, не кидай, що взяла,
Нам зіпсували тут діла.

(Ідуть геть).

Пер ш и й г а й д у к

Чи ба, нахаба, ще й повча!
Чом ти не дав йому ляща?

Д р у г и й

Мені мов силу одняло,
У них непевне щось було.

Т р е т і й

Мені аж світ в очах затьмивсь,
То я гаразд не роздививсь.

Ч е т в е р т и й

Скажу без зайвих балачок —
Гарячий випав нам деньок!
У моторошній духоті,
В несосвітеннім сум'ятті
Вперед ми рвались без ваги,
І никли всюди вороги;
Імлюю очі повило,
В ушах дзвеніло і гуло...
Хоч ми в бою перемогли,
А як — сказати б не могли.

Увіходить цісар зчотирма князями,
гайдуки виходять.

Ц і с а р

Ну, як би не було, а наша перемога,
Розбиті вороги тікають якомога.
Стоїть порожній трон — зрадливеє добро.
У пишних килимах блищить на все шатро.

В повазі цісарській ми будем тут чекати,
Поки прийдуть до нас народу депутати.
Утішні вісті вже ідуть з усіх усюд:
Все втихомирилось, до нас прихильний люд.
Хоча зв'язались ми в бою з чарівниками,
Проте подужали ми власними руками.
Буває, в боротьбі випадком пощастить:
На ворогів згори каміння й кров дощить,
Печери загудуть од громового хору,
Дух в'яне в недруга, а в нас росте угору.
Подоланий терпить наругу і хулу,
Звитяжець-гордівник до неба шле хвалу.
Вторує все йому, покірне і слухняне,
«Te Deum laudamus» з мільйонів глоток гряне.
Та в цей врочистий час я радше зазирну
Смиренно у душі своєї глибину.
Хай замолоду принц недбало час гайнує,
Дійшовши повних літ, його він оцінує.
Із вами чотирма до спілки я стаю,
Щоб правити в дому, в дворі і всім краю.

(До першого).

Ти, князю, всі війська розсудливо розставив
І в вирішальну мить геройськи їх направив;
Нехай і в мирний час твій досвід їх навча:
Тобі, фельдмаршале, вручаю я меча.

Ф е л ь д м а р ш а л

Так, вірна армія спасла тобі корону
І пильнуватиме твоїх земель кордону.
Вбезпечим супокій та й будем пити мед,
У замку прадіднім справляючи бенкет.
Тоді з оцим мечем я побіч тебе стану,
Твоїй величності являючи пошану.

Ц і с а р

(до другого)

Ти смілий чоловік і ввічливий разом,
Будь оберкамергер, керуй моїм двором.
Двірською челяддю нелегко управляти,
Не служать, як би слід, через одвічні звади.
Ти прикладом своїм зумієш напутить,
Як цісарю й двору належиться годить.

Оберка мергер

Я буду діяти по загаду царському,
Сприяти доброму, не шкодити й лихому,
Буть щирим і прямим, без хитрості й крутні;
Ти не зневіришся, володарю, в мені.
А перед учтою мені дозволиш потім
Подать тобі води у тазі щирозлотім
І персні потримать; ти руки освіжиш,
І в радує мій зір твій вид іще світліш.

Цісар

У мене сила справ, і зараз не до свята,
Але попереду ще радощів багато.

(До третього).

Ти будеш стольником — за ловами гляди,
Піклуйся птичнею, в фільварках лад веди;
Я обиратиму улюблені потрави,
А ти по всякий час пильнуй своєї справи.

Стольник

Я з радістю готов томитися постом,
Поки величності не вдовольню цілком.
Настачим з кухарем тобі всього до строку,
Далеке зблизимо, прискорим пору року.
Та їжа рідкісна тебе не приверта.
Тобі понад усе здоров'я й простота.

Цісар

(до четвертого)

Коли вже в нас якось про учти тільки й мови,
Ти будеш чашником, юначе мій бідовий!
Ти пильно дбатимеш, щоб наші погребі
Смачними винами повніли щодоби,
Та щоб не втратили високої довіри,
Сам у веселощах завжди дотримуй міри.

Чашник

Мій пане, честь таку приймаючи, юнак
Стає мужчиною, незчуєшся і як.
Бенкету славного чекаючи терпливо,
Я цісарський буфет обставлю напродиво,
Надбаю посуду — все злота та срібл'я,

Тобі ж я виберу бокал з тонкого скла,
Зі скла венецького, що дивну силу має —
Вино в нім кріпшає, проте не оп'яняє.
Звіряймося сміливо на дію чудо-чар,
Та здержливість твоя — то ще цінніший дар.

Ц і с а р

Усе, що я сказав у цей момент важливий,
Як істину святу надійно сприйняли ви,
На слово цісаря ви можете вповатъ;
Та є в нас грамоти, і підпис, і печать,
Щоб слово ствердити. А ось, мов нарочито,
Сановний муж іде цю справу докінчити.

Увіходить канцлер-архієпископ.

Ц і с а р

Коли в склепіння пруг останній камінь ліг,
Говорить чоловік: «Я дім навек воздвиг».
Ось четверо князів; ми міркували пильно,
Як нам двірські діла уряджувати спільно;
А для провадження державних суто справ
Собі я п'ятеро довірених обрав.
Маєтностями ви усіх затьмить повинні,
Тому й поширюю я ваші володіння,
Всі добра зрадників між вами поділю,
Вас можновладцями потужними зроблю.
Даю вам привілей збільшать наділи вином,
Міньбою, куплею чи іншим правим чином;
Вживайте повністю всіх вольностей і прав,
Що здавна наш закон князям удільним дав:
Хай вашим присудам скоряються підданці,
Не апелюючи до жодних більш інстанцій;
Нехай подушне й чинш ідуть вам звідусіль,
Карбуйте золото, беріть руду і сіль.
За вірну службу вам подякувати маю,
Тож вас до зверхника найближче підіймаю.

А р х і є п и с к о п

Ми вдячні глибоко за все, що дав ти нам!
Підсилюючи нас, ти дужчаєш і сам.

Ц і с а р

Ще й вищий привілей вам хочу доложити:
Для царства я живу і ще бажаю жити,
Та тіні пращурів нагадують мені
Про неминучий край земної суєтні.
Настане і моя година помирати,

Тоді ви мусите наступника обрати,
Хай пануватиме вінчанний володар
У мирі й лагоді, без міжусобних чвар.

К а н ц л е р

Із гордістю в душі, з покорою в поставі
Вклоняються тобі державці величаві;
Допоки щира кров по жилах творить круг,
Ми — тіло, що твій дух проводить легко в рух.

Ц і с а р

Нехай ці рішення несхибні і незломні
Увічнить грамота на всі часи потомні.
В своїх маєтностях ви вільні володіть,
Але з умовою — нічого не ділить;
Хоч як побільшите ви згодом дар монарший,
Усе те в спадщину хай син дістане старший.

К а н ц л е р

Я на пергамені спишу оцей устав,
Щоб він імперії благим законом став;
Хай канцелярія тоді печать приліпить
І підпис твій святий усе навіки скріпить.

Ц і с а р

Тепер ідіть собі й міркуйте в самоті
Про цей великий день, єдиний у житті.

Світські князі виходять.

Д у х о в н и й

(залишається і промовляє патетично)

Твій канцлер геть пішов, єпископ тут
лишився,
Пересторогу дати володарю рішився,
Уболіваючи по-батьківськи за ним.

Ц і с а р

У цей веселий час чи можна бути сумним?

А р х і є п и с к о п

Вбачати мушу я зі скрухою гіркою
Помазану главу в союзі з сатаною!

Хоч ти й посів престол, на тому не кінець.
Чи прийме те Господь і папа, наш отець?
Коли про ці діла Петрів намісник визнає,
Він царство грішнеє святим огнем скарає,
Бо в ньому ти збудив іще в ту пору гнів,
Коли в вінчання день чарівника звільнив.
З твого вінця упав найперший промінь ласки
На кляту голову не з Божої указки.
Покайся ж хоч тепер і не гніви святинь,
З добра неправого посильну лепту кинь.
Оддай ті пагорби, де твій намет пишався,
Де з злими духами блюзнірськи ти єднався,
Де слухав ти словес лихого князя лжі,
Ти монастир святий побожно заложи;
Ліси навколишні, що ген у далі мріють,
Гірські пасовиська, що буйно зеленіють,
Озера рибнії, і ріки, і струмки,
Що у долину мчать, ізвивисті й шумкі,
Й долину всю даруй обителі священній,
За щире каяття сподобишся прощення.

Ц і с а р

За ці тяжкі гріхи я й сам себе виню.
Постав же сам, як знай, границі наданню.

А р х і є п и с к о п

На місці, де тебе уведено в спокусу,
Вели спорудити храм Господу Ісусу.
Вже бачу духом я — угору мур росте,
Промінно світиться убранство золоте,
Встає олтар і неф, вивершуються хори,
І хрест зове мирян до віри і покори.
Благочестивий люд прямує в Божий дім,
Бо перший дзвін загув, як благовісний грім,
З дзвіниці гострої, що в небо гірко рветься, —
І грішник, молячись, людиною стається.
У день освячення — то буде втіха нам! —
Вшануй присутністю своєю новий храм.

Ц і с а р

Нехай же здійсняться ці намисли натхненні
Во славу Господу, мені на розгрішення;
Діяння те мій дух угору піднесе.

А р х і є п и с к о п

Як канцлер, я б хотів оформити це все.

Ц і с а р

Випишуй грамоту на займища церковні,
Я підпишу її в одраді молитовній.

А р х і є п и с к о п

(пішов був уже, при виході обертається)

Та дай церковникам довічний привілей
На всякі податі й відбутки від людей:
Щоб храм оздобити велично, благоліпно,
Чимало буде нам коштовностей потрібно.
А щоб на пустоші воздвигнуть храм скоріш,
Ти частку здобичі віддати нам велиш.
Та ще розпорядись, щоб люди приставляли
Нам камінь, дерево та й інші матер'яли,
А ми з амвону їх, як треба, навчимо,
Благословення їм на ревний труд дамо.

(Виходить).

Ц і с а р

Таких тяжких гріхів я не робив ще зроду,
Оті кудесники ввели мене у шкоду.

А р х і є п и с к о п

(ще раз повертається, низенько вклоняється)

Ти берег моря дав єретику тому,
Погрожує од нас анафема йому,
Як не одпишеш ти і звідти на святиню
Усі повинності, і чинш, і десятину.

Ц і с а р

(прикро)

Але ж бо землю ту ще море покрива.

А р х і є п и с к о п

То почекаємо, аби були права;
Да не промовиться владичне слово всеує.

(Виходить).

Ц і с а р

(сам)

Як так чинитиму — все царство роздарую.

ДІЯ П'ЯТА

· ВІДКРИТА МІСЦЕВІСТЬ.

М а н д р і в н и к

Ось він, тінявий, привітний
Холодок од лип старих...
По мандрівці довголітній
Знов потрапив я до них!
Ось хатина та гостинна,
Що скитальця прийняла,
Як його на цю містину
Вергла з моря хвиля зла.
Де ж господар, господиня,
Люди щирі, помічні?
Чи ж моє благословіння
Їм продовжує ще дні?
Чи ж у всьому мають вдачу,
Чи живуть в теплі, в добрі?
Чи побачу, чи віддячу?
Вже й тоді були старі...

Б а в к і д а

(древня бабуся)

Тихше, тихше, гостю милий!
Цить! Дідуня не збуди!
Довгий сон старому сили
На короткі дасть труди!

М а н д р і в н и к

Ой, це ж ти, бабусяю люба,
Що з дружиною колись
Вдвох мене од смерті-згуби
Рятувати піднялись!..
Ти, Бавкідо, одходила
Потопельника тоді...

Увіходить дід.

Філемон! Ти скарб мій сміло
Видер з пащі злій воді!
Вздрів ваш вогник я в тумані,

Вчув ваш дзвоник крізь борвій...
Вам завдячую, кохані,
Тільки вам, рятунок свій.
Хай же ще раз подивлюся
Я на хвиль морських розмай;
Поклонюся, помолюся —
Серце повне через край!

(Іде вперед по дюні).

Ф і л е м о н

(до Бавкіді)

Приготуй вечерю живо;
Подаси в садочок нам...
Він же хай дивує диву,
Хай чудеє чудесам.

(Стоячи побіч подорожнього).

Подивися: там, де хвилі
Грізно били з краю в край,
Там сади вже посадили,
Нарядили справжній рай.
Не під силу вже старому
Рятівниче ремесло...
Але що мені по тому —
Море далі одійшло.
Пан умілий, челядь сміла
Рили рів, гатили гать;
Де царила моря сила,
Стали люди панувать.
Глянь — навкруг сади, городи,
Ниви, села, хутори...
Та ходімо до господи,
Сонце вже надвечори.
Мерехтливо мріє далеч —
То вітрила майорять,
Поспішають в гавань на ніч,
Як пташки в гніздо летять.
Море синьою стягою
Ледве мріється здаля,
Де не глянь, перед тобою
Скрізь видніється жилля.

При вечері утьрох.

Б а в к і д а

(до мандрівника)

Чом сидиш, мовчиш думливо?
Чом нічого не їси?

Ф і л е м о н

Хоче знати він про диво,
Ти ж йому розповіси?

Б а в к і д а

Диво дивне, що й казати,
Я не стямлюся й сама,
Та якесь химерувате —
Знать, добра у нім нема.

Ф і л е м о н

Ні ж бо! Цісар в займанщину
Берег цей оддав йому,
І герольд на всю країну
Просурмив про це в сурму.
Де взялись на узбережжі
Зразу шатра, курені,
Далі замок, мури, вежі
І сади кругом рясні.

Б а в к і д а

Вдень, бувало, дарма праця,
Як ті люди не пихтять;
А вночі вогні іскряться,
Вранці глянь — готова гать!
Жертв упало тут немало,
Нічю — крики, зойки, шквал..
Море полум'ям хитало...
Вранці глянь — готов канал.
Ох, безбожник він, завида,
Вже й на наше зазіха...
Од непевного сусіда
Недалеко до гріха.

Ф і л е м о н

Він же нас до себе кличе:
Скільки хоч землі бери!

Б а в к і д а

Бійся моря, чоловіче,
І не кидайся гори!

Ф і л е м о н

Ну, ходімо до каплиці,
Поки захід не погас,
Подзвонити, помолиться —
Бог старий не зрадить нас!

ПАЛАЦ

Просторий розкішний сад, широкий, рівно виведений канал.
Ф а у с т, старий, аж древній, ходить, думає.

Б а ш т о в и й Л і н к е й

(в рупор)

Сідає сонце; до причалу
Човнів несеться батова́:
Останнім жваво до каналу
Байдак великий заплива.
Не гнуться щогли в нім добротні,
Грайливо мають прапорці,
На нім досвідчені й зальотні
Щасливо маються плавці.

На дюні дзвонить дзвін.

Ф а у с т

(жахається)

Проклятий дзвін! Він невлічимо,
Мов зрадний стріл, у серце б'є!
Усе моє перед очима,
А за плечима б то чиє?
Бринить у нім злорадність хижа,
Що всякій владі межі є:
Отой липняк, та вбога хижа,
Та церківця — то не моє...
Радніший я туди податся,
Та грізно тінь чужа встає;
То сіль в очу, то скабка в п'ятці,
Що всі відрадощі псує!

Баштовий

(як вище)

З вечірнім вітром прудко як
Летить процвіталий байдак,
Хоч наладований з верхом
Всіляким скарбом і добром!

Процвіталий байдак, наладований ущерть чужоземними
виробами.

Мефістофель, Трое Дужих.

Хор

Вернули ми,
Та ще й з добром...
Вельможний пане,
Б'єм чолом!

(Виходять на берег, вивантажують добро).

Мефістофель

Вернули ми не порожнем
І похвали од пана ждем.
Ми звідси два судна взяли —
Сюди аж двадцять привели.
Що нам доводилось долать,
Нехай посвідчить наша кладь.
На вільнім морі — вільний дух,
Гляди навкруг, не будь лінюх!
Бери, не гербуй, все одно,
Чи рибу вгледити, чи судно!
Вдалося третє підчепить —
Четверте легше захопить,
А п'яте й одсічі не дасть —
У кого сила, в того власть!
Важливо — *що*, байдуже — *як*...
У мореплавстві я мастак:
Війна, торгівля і розбій —
Одно сукно, троякий крій.

Трое Дужих

Хвали нема!
Нема хвали!
Немов сміття
Ми привезли.

Чогось нахмурив
пай лице:

Не до душі
Йому все це.

М е ф і с т о ф е л ь

Ніхто платні
Більш не чекай!
Уже ж ви всі
Взяли свій пай.

Т р о є,

Та то бридня!
Попросим — дасть.
Усім належить
Рівна часть.

М е ф і с т о ф е л ь

Знесіть спочатку
В погребні
Усі коштовнії
Скарби.
Огляне він
Усе пильніш
І порахує
Все точніш —
Не пожалкує
Він і сам,
Дасть учту пишну
Морякам.

Я завтра всяких птиць побачу,
Усіх обмислю, всім оддячу.

Вантаж відносять.

(До Фауста)

Не зсуплюй брів, не хмур чола,
Прекрасно йдуть твої діла.
Усе ти мудрістю скорив
І землю з морем помирив —
Охоче море од землі
Плавкі приймає кораблі.
Тут у палаці ти сидиш
І цілий світ в руках держиш;

Тут, де була лиш гола ринь,
Звели ми перший наш куринь;
Де ми прорили перший рив,
Тепер простір для веслярів...
І землю й море повнить слух
Твоїх трудів, твоїх заслуг.
І нині тут...

Ф а у с т

Прокляте *тут!* —

Мені отрута із отрут.
У серце наче колька коле,
Скажу бувалому тобі:
Бодай не знать того ніколи!
І гріх, і сором, далєбі!
Коли вже тих старих посяду
І сам осяду між лип'я?
Воно чуже — і світовладу
Від того ніби трачу я.
Коли вже там поставлю вежу
І все побачу, все простежу,
Окину зором широчинь
Трудом набутих володінь,
І подивлюся, як навкруг
Прекрасно творить людський дух,
І ради мудрої додам
На поміч сміливим трудам.
Отак-то муки перенось,
Коли в багатстві брак чогось.
І дзвону гук, і запах лип —
Мені мов церква, цвинтар, гріб...
Невже всесильну волю тут
Оцей пісок заб'є до пут?
О, як те збути, як забути?
Почую дзвін — я лютий, лютий!

М е ф і с т о ф е л ь

Так, через прикрощі оті
Смаку не чуєш у житті.
Огідний, що й казати, той дзвін,
Шляхетне вухо ріже він.
Отой ненавидний бов-лив
Все небо жовчю мов залив
І від хрестин до похорон
Тобі ясує свій закон,

Немовбито між «бов» і «лив»
Ти і не жив, а тільки снів.

Фауст

Непослушенство й перекир
Мені струїли владу й мир;
Тут увірветься під кінець
І справедливості терпець.

Мефістофель

Чого ж тобі на них дивиться?
Вели сюди переселиться!

Фауст

Жени їх звідти, хай їм грець!
І тут їм добре буде житься —
Я дам прегарний хуторець.

Мефістофель

Та ми їх миттю переселим
І скаменуться не дамо,
І в новім селищі веселім
Старе забудеться само.

(Свиснув).

Приходять Троє Дужих.

Ходімо виконать наказ,
А завтра буде свято в нас!

Троє

Сьогодні пан не був ласкав,
Коли б хоч завтра бенкет дав.

Мефістофель

(до глядачів)

Ну що ж, не перший цей дідок:
І в Навуфея був садок.

(Царств. I, 21)

Лінкей - баштовий

(співає, чатуючи)

Стою я на вежі
 Немало вже літ,
 В прекраснім безмежжі
 Я бачу весь світ.
 Поля неозорі,
 І темні ліси,
 І місяць, і зорі —
 Все повне краси.
 Скрізь вічні оздоби,
 Скрізь вічне буття,
 А в нім до вподоби
 І власне життя.
 Чи світле, чи хмарне
 Було воно там,
 Здавалося гарне
 Щасливим очам.

Пауза.

Ні, не лиш одне щасливе
 Бачить випало мені:
 Щось зловісне, щось страшливе
 Піднялося вдалині,
 Загорілось, заіскрилось
 Поміж віття темних лип,
 Ще й од вітру розгнітілось —
 Розлилося вшир і вглиб.
 То палає хата вбога,
 Мохувата, вогка стріха;
 А впинить огню незмога,
 Де рятунку взять од лиха?
 Вам, стареньким, дітись ніде;
 Як же ви не впильнували?
 Весь ваш статок димом піде —
 Безголов'я небувале!
 Підлітають вище й вище
 Хвилі полум'я страшного...
 Чи старенькі там живі ще,
 Чи втекли із пекла того?
 Ось вогні прудкі, стрілисті
 Геть розбіглись в гіллі, в листі;
 Віти миттю зайнялися,

Вниз посипались, хрусткі...
Ой, нащо мені далися
Очі надто аж зіркі!
З хряском валиться каплія,
Бо ж на неї все летить...
Вище полум'я зміється —
Аж до самих верховіть.
Багрянисто палахкоче
Все стовбур'я наголо...

Довга пауза. Слів.

Що голубило тут очі,
Те навіки загуло.

Ф а у с т

(на балконі проти діюни)

То хто там тужить, хто там плаче?
Лінкей виспівує печаль.
Я діяв надто нетерпляче —
Уже бере й самого жаль.
Ну що ж, нехай лип'я згорить те,
Візьметься попелом нехай —
Поставлю башту там і звідти
Дивитись буду у безкрай.
Побачу я нову оселю,
А в ній бабусю і дідка,
Що тихо, раді та веселі,
Там доживатимуть віка.

М е ф і с т о ф е л ь і Т р о є Д у ж и х

(внизу)

Прибігли ми у повну ристь,
Пробач! Несем неладну вість.
Ми в двері стук, ми в двері грюк —
Вони зацепнуті на крюк;
Один потряс, другий натис —
Вони зірвалися з завіс.
Ми кричимо, ми грозимо,
А впертим ради не дамо —
Такі вдалися вже, мабуть,
Нікого й вухом не ведуть.
Тоді ми годі тих дурниць —
Давай тягти їх силоміць;

Старі, що кпили із недуг,
Із ляку визівнули дух...
Іще у них чужий там був,
Поліз у бійку — смерть добув.
Та поки билось і сіклось,
Жар на солому впав якось,
І запалало все кругом,
Горить костром тим трупам трьом.

Ф а у с т

Чи ви ж моїх не чули слів?
Не ївалту я — міньби хотів.
Клянуп я ваш кривавий чин!
Діліть між себе той проклін.

Х о р

Старі слова ізнов збулись:
Перед насильником хились!
Коли ж устав із ним на бій,
Майна й життя вже не жалій.

(Виходять).

Ф а у с т

(на балконі)

На небі змеркло сяйво зір,
Вогонь притих, як ситий звір...
Війнуло вітерцем нічним,
Я чую смалятину й дим...
Непевний вчинок цей спішний!
Та що за привид там страшний?

Виступають чотири сиві жінки.

Перша

Мене звать Тіснота.

Друга

Мене звать Нужда.

Третя

Мене звать Турбота.

Четверта

Мене звать Біда.

Троє

Тут замкнуті двері — нам ходу нема,
Живе тут багатий — він нас не прийма.

Біда

Я тінню тут стану.

Тіснота

Я димом піду.

Нужда

Пестій і не гляне на мене бліду.

Турбота

Сестриці, сюди вам не вільно ввійти,
Та може Турбота і в щілку вповзти.

(Турбота щезає).

Тіснота

Ходімо вже, сестри мої хмурозорі!

Біда

Іде за тобою, як завше, Біда.

Нужда

Од вас не одстане ніколи Нужда.

У т р ь о х

Насунули хмари, не жевріють зорі,
І стайна з простору, де темріє смерк,
Злітає сувора сестра наша — Смерть.

Ф а у с т

(у палаці)

Учотирьох прийшли, а втрьох пішли;
Якусь чудну, непевну річ вели...
«Біда», «нужда», щось ніби «смерк»,
І знов зловісна рима «смерть».
Глухий той звук страшно віщує долю..
І досі я не виборовсь на волю.
Коли б зумів я магію прогнать,
Забуть химери чарів і заклять
І сам на сам бороть природи гарт —
Людиною б і справді бути варт.

Таким я й був, поки тих чар не знав,
Поки себе і світу не прокляв.
Тепер тих чар в повітрі аж кишить,
Не знаю вже, де дітись од привидь.
Чи сяє день, поману женучи, —
Мара мене обмарює вночі;
Чи весело додому з поля йду —
Закряче крук, закриче на біду...
Оплутує кругом нас забобон:
То примха десь, то знамення, то сон,
І моторош нам душу обійма.
Щось рипнуло — й нікого мов нема.

(Здригнувся).

Чи тут хто є?

Т у р б о т а

Та є, тобі ж чутно!

Ф а у с т

А хто ти, хто?

Т у р б о т а

Хіба не все одно?

Фауст

Геть звідси!

Турбота

Ні, я втрапила сюди.

Фауст

(спершу гнівний, потім впинив серце, тихо)

Не закликай, не накликай біди!

Турбота

Хай нечутна я для вуха,
Та душа мій голос слуха;
В різних постатях встає
Грізне марище моє.
В полі, в морі, завше, всюди
Серцем чують мене люди,
Не шукаючи, знайдуть,
Улещаючи, кленуть.
Чи ти Турботи вік не знав?

Фауст

Я все життя не йшов, а гнав
І брав з нальоту кожну насолоду,
Кидав, що стало не в догоду,
А що пручалося, пускав,
Я лиш жадав, задовольняв жаду,
І знов бажав, і так, мов у чаду,
По світу мчав бурхливо і бентежно;
Тепер іду розважно, обережно.
Доволі вже спізнав я зёмний круг,
Шкода мені потойбіч зносить дух.
Безумний той, хто в мріях непотрібних
За хмарами шука собі подібних!
Тут твердо стій і пильний зір одкрий;
Допитливим і цей світ не німий.
Навіщо нам до вічності ширяти!
Що знаємо, рукою можна взяти.
Отак мудрець ітимає у житті,
І не зіб'є мара його з путі;
У русі тім йому розкоші й болі,
Й на хвилю він не стане в задоволі.

Т у р б о т а

Під моїм страшливим гнітом
Хто б не був, той нудить світом,
Той не бачить за пільмою
Навіть сонця над собою;
Хоч, дивиться, притаманний —
Дух охмарюють тумани;
Хоч скарбами володіє —
Користати з них не вміє;
В щасті, в горі він страждає,
У достатку голодає;
Всім утіхам і скорботам
Безпорадно каже: «Потім»,
Завше завтрашнього жде він
І в сьогоднішнім не певен.

Ф а у с т

Облиш, улізлива змія,
Ті нісенітниці торочить!
Геть, геть! Літанія твоя
І мудреця, нівроку, обморочить.

Т у р б о т а

Він не знає, що робити,
На яку йому ступити:
Пройде трохи по дорозі
І заточиться в знемозі;
В твань улипши, йде все глибше,
Не надіється на ліпше,
І собі, й другим немилій,
Ніби й сильний, а безсилий;
І без віри, й без відчаю
Не живе, а одживає.
Ті вагання, ті змагання,
Бунтування й підлягання,
Підіймання і зривання,
Напівсон, напівчування —
Держать його цупко й скло,
Щоб зіпхнути врешті в пекло.

Ф а у с т

О привиди зловісні! Ви караєте
Наш рід людський мільйонами терзань
І низку днів байдужих обертаєте

У лабіринт нечуваних страждань.
Від демонів нелегко утекти,
На пута їх кріпкі немає ради,
Та ти, Турбото ница, ти
Не діждеш наді мною влади!

Т у р б о т а

Щоб з мене більш не насміхавсь ти —
Піду, лишивши прокляття!
Сліпують люди все життя,
Ти ж під кінець осліпни, Фаусте!

(Дмухає на нього).

Ф а у с т

(осліпши)

Навкруг лягає ніч кромішним адом,
Але не згасла розуму зоря;
Ще встигну я здійснить великий задум —
Усе рішає слово владаря.
До праці, люди, шарварком умілим!
Сміливу мисль явіль чудовим ділом!
Намічене нам виконати слід —
Беріть знаряддя, заступи, лопати!
За ширий труд, за щедрий піт
Жділь неабиякої плати;
Одна душа та рук сто сот
Досягнуть творчості висот!

ПРÓСТОРЕ ДВОРИЩЕ ПЕРЕД ПАЛАЦОМ

Смолоскипи.

М е ф і с т о ф е л ь

Сюди, сюди! Шкитиль, шкитиль,
Розхитані лемури,
З кісток, в'язок і сухожиль
Латковані понури!

Л е м у р и

(хором)

Зачули ми твій голос лиш —
І вмиль сюди примчали;
Либонь, прирізати нам велиш
Ти шмат землі чималий.
Сюди з вимірним ланцюгом
І гострими кілками
На клич прибігли ми бігом,
А нащо? — Не до тями.

М е ф і с т о ф е л ь

Та тут робота не яка —
Ви тільки власну міру знайте!
Найдовший хай ляга за мертвяка,
А інші — дерн навколо обкопайте,
А потім рийте яму там,
Як рили вже батькам, дідам!
З палати до тісної хати,
Хоч круть, хоч верть, доводиться махати.

Л е м у р и

(копають із глузливими вихилясами)

Я молод був, я жив, любив —
За мед життя здавалось;
Гуляй, душа, без кунтуша! -
Співалось, танцювалось...
Підкралась старість тайкома,
Ціпком мене утріла,
Я, бідний, носом заорав,
Та не куди — в могилу!

Ф а у с т

*(виходить із палацу полапки, держачись
одвірків)*

Яка то втіха — чути брязк лопат!
Юрба, моїм покїрна цілям,
Землі дає належний лад,
Виводить перепони хвилям
І морю творить строгу грань.

М е ф і с т о ф е л ь

(набик)

Шкода, старий, твоїх старань,
Шкода тих насипів і гатей!
Поживок матиме багатий
Нептун із того, чорт морський.
Усе те з вашим муравлищем
Кінець кінцем дотла ми знищим
Союзом пекла і стихій.

Ф а у с т

Пригінчий!

М е ф і с т о ф е л ь

Я!

Ф а у с т

Ти ж добре дбай,
Бери де хоч робочі руки, —
Вживай принади і принуки,
Плати, лести і підганяй!
Та щоб мені щодня ти говорив,
Наскільки посувається той рів.

М е ф і с т о ф е л ь

(півголосом)

Що треба буде, все ми зробим,
Та тут не ровом пахне — гробом.

Ф а у с т

Край гір лежить гниле багно,
Весь край струїть грозить воно;
Його ми мусим осушити
І тим наш подвиг довершити.
Мільйонам ми настаним місця тут -
Стихію збере їх свободний труд.
Простеляться лани широкополі,
Стада рясні заграють на роздоллі,
Круті горби зведе трудящий люд,
Укриє їх узорами споруд —
І заживе в цім краї, як у раї...

Нехай лютують хвиль скажені зграї,
Хай спробують де греблю ту прорвать —
Здолає гурт прорив затамувать.
Служить цій справі заповідній —
Це верх премудрощів земних:
Лиш той життя і волі гідний,
Хто б'ється день у день за них.
Нехай же вік і молоде й старе
Життєві блага з бою тут бере.
Коли б побачив, що стою
З народом вільним в вільному краю,
Тоді гукнув би до хвилини:
Постій, хвилино, гарна ти!
Ніяка вічність не поглине
Мої діла, мої труди!
Провидячи те щасне майбуття,
Вкушаю я найвищу мить життя.

Ф а у с т заточується. Я є м у р и підхоплюють його
і кладуть на землю.

М е ф і с т о ф е л ь

Утіхи, щастя — все йому в ненасить,
Жаги ніколи спрагнений не вгасить;
Бідаха рветься зупинить
Пусту, благу останню мить!
Боровся він зо мною скільки сил,
Та час — за нас: упав старий на діл.
Годинник став...

Х о р

Вже став! Мовчить, немов могила.
Стрілки зронив.

М е ф і с т о ф е л ь

Зронив! Прийшла жадана хвиля.

Х о р

Усе пройшло.

М е ф і с т о ф е л ь

Пройшло! То звук пустий.
Як так пройшло?
Адже ж пройшло — це те ж, що й не було.

Все, що твориться, що існує,
Колись унівець поверну я!
«Пройшло, пройшло!» І що б це означало?
Усе одно, що й зовсім не бувало,
А крутиться все круга — мов і є...
Одвічна пустота — прихилище моє.

ГРОБОКЛАДИНИ

Л е м у р

(соло)

Це хто спорудив тут мені
Хоромину ледачу?

Л е м у р и

(хор)

Лежи там мовчки в савані,
Ще маєш ти удачу!

Л е м у р

(соло)

Де ж дівся бархат, де брокат?
Чом меблів тут не бачу?

Л е м у р и

(хор)

Усе те бралось напрокат,
І все пішло на віддачу.

М е ф і с т о ф е л ь

Ось тіло вже лежить, а дух втекти готов,
Криваву підписку я пред'явити мушу;
На жаль, тепер є тисячі відмов,
Аби відняти в чорта душу.
Пустились ми старих шляхів,
А по нових — слизька дорога;
Колись би все я сам зробив,
Тепер потрібна підмога.
Щодня нам лиха прибува:

Старі звичаї і права —
Все повертається в насмішку.
Раніш, було, почую смертний хрип
І жду душі; ледь вилинула — хіп!
Запазурю її, як кішка мишку.
Тепер вона вп'ялась в ту гниль і цвіль,
У труп гидкий — лишитись там воліє,
Аж супротивнії стихії
Не витрусять її відтіль.
Мордююсь я щоднини й щогодини:
Коли, де й як дізнає хто кончини,
І навіть чи й дізнає взагалі?
В старої смерті сили замалі...
Поглянеш — так мов задубіло тіло,
Аж ні — ізнов ворухиться остило.

*(Заклинає, фантастично розкрилюючи
руки).*

Агов, скоріш! Наддайте ходу в ноги,
Панове прямороги й кривороги,
Представники всіх дідькових порідь!
Мерщій сюди пекельну пащу пріть.
Щоправда, пащ у пекла єсть багато —
Глитає кожна певний стан і чин,
Та відтепер ми будем вимагати
Унесення в той лад на краще змін.

Лівобіч розверзається страшенна пекельна
паща.

Із челюстів між вищирені ікла
Б'є полум'я у вихрі палахтінь,
Та і в диму кипучому не зникла
Од Міста Мук одвічних грізна тінь.
Вихоплюється звідти шум огнений;
І виплеснувся б грішник залюбки,
Та знов його вертає зуб гієни
У чорторий племінної ріки.
Що ж робиться в куточках окремішних,
Там тьма тортур од одного вогню!
Лякайте мукама пекельницькими грішних —
Вони ж те мають за брехню й бридню!

*(До чортів-товстунів із короткими прямими
рогами).*

Гей, пузані, лайдаки здоровецькі,
З шияками товстеними опецьки,
Що в адській сірці ласо пасетесь!
Глядіть, чи не заблима фосфор десь:
То — душенька, Псіхея б то крилата;
Підборкайте, то й стане як черва та;
Тоді на ній поставлю я печать,
Щоб тим певніш в огнистій вир помчать.

Пильнуйте спідньої частини —
Ось вам завдання гуртове;
Хто знає, де вона живе?
Можливо, навіть нижче спини...
А може, буде і в пупку —
Ловіть її, хлоп'ята, на трапку.

(До худющих чортів із довгими закарлюченими рогами).

А вам, довготелесі, накажу
Охоронять повітряну межу:
Держіть напоготові руки й кігті,
Не дайте їй хтозна-куди забігти, —
Вона ж от-от вже вилине з нори,
Бо геній завше рветься догори.

Сяєво згори правобіч.

Небесне воїнство

Неба обранці,
Раю посланці,
Линьмо туди!
Гріх викупляймо,
Прах оживляймо,
Всіх просвітляймо,
Возвеселяймо,
Благословляймо
В наші сліди!

Мефістофель

Згори до нас злітає світло кляте,
Я чую лемент, крикняву гидку...
То ж осоружні дівчури-писклята,
Що святобожним блазням до смаку.
Коли в зловісну прокляту годину
Ми пагубу кували на людину,

То наше найлютіше зло
Ханжам до любові було.
Їм тільки рвать — не низом, так горою!
Не раз від них ми вже терпіли крах;
Однакова у них із нами зброя,
Це ті ж чорти, лиш в каптурах.
Програти тут нам буде вічний сором;
Згуртуймося дружніше — й ми поборем!

Хор ангелів

(сиплючи троянди)

Рози квітучії,
Роси пахучії,
Сяйно-живущії,
Тайно-зцілющії,
Вкрийте листочками
І пелюсточками
Вколо весь край!
Червоно й зелено
Пестися, май!
Вмерлому велено
Знестися в рай!

Мефістофель

(до бісів)

Чом нітетесь? Де ж ваш пекельний гарт?
Хай сиплеться квіття несамовите, —
Держись, бісівський авангард!
Чи ж можуть ті блаженські квіти
Чортів гарячих засніжити?
Дихніть — і все зів'ялите за жарт.
Гей, дмухачі, дмухнуть! — Ну, буде, буде!
У тім чаду уже весь рій побляк...
По щирості ви дули, на всі груди —
Занадто вже! Не треба ж так!
Не знаєте ніколи міри й краю!
Все в'яне, сохне, корчиться, палає
І нас отруйним обдає огнем...
Тримаймося! Хоч що там, не здригнем! —
Чорти тремтять! Завзяття підупало!
Їх пройняло незвично млосним палом.

Хор ангелів

Цвітіння благісне,
Горіння радісне,
Живить усе воно,
Всюди несе воно
Ласку й любов.
Праведний, вірний
Світ невичірний
В висі ефірній
Тихо зійшов.

Мефістофель

Ганьба поганцям боягузним!
Гориніж стали всі чорти,
Біси ж пішли в переверти
І в пекло гепаються гузном...
Ну що ж, нехай вам огняна купіль,
А я не рушуся звідціль!

(Розмаюючи летючі троянди).

Гей, вогнику, не вийсь перед лицем,
Бо як схоплю, то сядеш холодцем!
Геть, відчепися, іскорко мала!
Пече у скронь, мов сірка і смола...

Хор ангелів

Що не належить вам,
То й не займайте,
Що дух бентежить вам,
Те оминайте.
Воїнство, гублячим
Відсіч готов!
Владна над люблячим
Тільки любов!

Мефістофель

Пече в печінку, в серце, в скронь!
Це ж наддиявольський огонь!
Сильніш пекельних тії врази!
Так ось чому зітхають цілі дні
Відкинуті коханці, що ладні
За милою зорить, звихнувши в'язи.
І я!.. Куди я очі пориваю?
Раніш мені були бридкі без краю

Вони, мої одвічні вороги.
Та чимсь чужим душа моя обнята:
Мені до мислі ті любесенькі хлоп'ята,
І їх клясти не маю вже снаги...
Коли пошнюся я в дурні,
То більших дурнів не знайти.
Малята вредні, шурубурні,
Над вас немає лоботи!
Скажіть мені, кохані голуб'ята, —
Ви ж також люциферський рід і плід?
Кортить мені вас всіх розцілувати,
Воно, здається, так і слід...
Такі мені ви люб'язні і рідні,
Мов тисячі разів я бачив вас:
На постаті дивлюся миловидні
І відчуваю мов котячий лас.
Ходіть до мене, дітоньки, благаю ж...

А н г е л и

Ось ми йдемо — чого ж ти відбігаєш?
Ми близимось — а ти од нас в підскок!

Ангели заходять круга і окривають всю просторинь.

М е ф і с т о ф е л ь

(одтиснутий на передній кін)

Ви звикли нас лукавими взивати,
А вмієте незгірше чаклувати —
Чоловіків звабляти і жінок...
Оце так так! Оце так діло!
Мов любощів мені дано...
Пойнято полум'ям все тіло,
А голови вже й не чутно...
Ну, опускайтеся, не вийтеся без кінця!
Але ж поводьтеся хоч трохи по-мирському.
Хоча поважний вид вам личить як нікому,
Але усміхнений ще краще до лица.
Мене така усмішка пориває,
Як часто між закоханих буває —
Ледь світиться в куточках любих уст.
За всіх миліш ти, рославий молодче;
Поглянь на мене хтивіше, солодче —
І на попів приходить м'ясопуст!

Не вадило б вам децю оголитись,
Нема пуття з цнотливих тих хламид.
Ось одвернулись... Заду подивитись —
Ще дужче розбирає апетит.

Хор ангелів

Люблячий пломінь,
Лагідний промінь!
Сяєвом правди
Грішних направ ти
І, від погуби пут
Збавивши їх,
Виведи їх на путь
Райських утіх.

Мефістофель

(схаменувшись)

Що сталося? Весь я в виразках, як Йов,
Самого страх бере при огляданні,
Та, обдивившись, я торжествую знов:
Так, мого роду сили нездоланні —
Зберіг я часті, чорту притаманні,
На шкірі лиш прикинулась любов.
Загасло вже ненавидне багаття,
Тож навздогін я всім вам шлю прокляття!

Хор ангелів

Кого скупає
Пломінь священний,
Той у блаженний
Сонм уступає.
Хором врочистим
Злинемо ввись!
Аером чистим,
Душе, дивись!

*(Здіймаються в небо, забираючи з собою
безсмертну частину Фауста).*

Мефістофель

(озираючись)

Та що за лихо? Де ви ділись?
Ви, пущьверінки, чорта підвели...

Зі здобиччю своєю в небі скрились —
Так ось чого ви справді тут були!
Невже ж я скарб такий втеряти мушу -
Запродану мені високу душу,
Що лестками ви в мене відняли?!
Шкода тут позивати небо,
Доводить право набуття...
Обдурено старого — так і треба!
Нехай не розм'якає без пуття.
А я ж на те вгатив великі кошти...
Яка ганьба! Усе пішло на дим...
Бувалий чорте! Та чого ж ти
Піддався любощам пустим?
Коли вже навіть битий жак
Зміг, як дитина, підманиться,
То я собі міркую так,
Що тая дурість — не дурниця.

УЩЕЛИНИ, ЛІС, СКЕЛІ, ПУСТИНЯ

Святі відлюдники на схилі гори
поміж ущелин.

Хор і луна

Скелі стоять стрімкі,
Сосни шумлять дзвінкі,—
Корені в них чіпкі,
Стовбури в них гінкі.
Хвилі прудкі біжать,
Надра гірські мовчать;
Тигри навкруг снують,
Лагідно муркають:
Тут ворожди нема,
Тільки любов сама.

Pater extaticus

(ширяючи в повітрі вгору-вниз)

Вічний блаженства пал,
Буйний любові шал,
Серця відчайний біль,
Бог, як осяйна ціль!

Стріли, жаліть мене,
Списи, коліть мене,
Шаблі, січіть мене,
Громи, печіть мене!
Згинь, наче хмарна тінь,
Зовнішня марна тлінь!
Сонцем ясним заграй,
Вічний любові рай!

Pater profundus

(у глибині)

Понад безоднею в задумі
Звисає скель стрімчастих ряд,
Клекочуть хвилі в сяйнім шумі,
Гримкоче грізно водоспад;
Налита соком деревина
До неба тягнеться, струнка —
І скрізь любов, любов єдина,
Що все це творить і плека.
О, як тут грозяно і буйно —
Двигочуть скелі, бір тремтить!
А глянь — вода вже тихоструйно
Любенько далі дзюркотить,
Зрошає миролюбні доли;
А блискавок жахні вогні
Оздоровляють видноколи,
Спаляють сопухи чадні.
Це все — провісники любові,
Її всесильний, творчий рух...
В її полум'яній обнові
Прокинься, мій схололий дух!
В кайдани пристрастей закутий,
Зболівся, змучився ти вкрай...
Втамуй, о Боже, біль мій лютий
І серце ласкою осяй!

Pater seraphicus

(середня сфера)

Що там грає-виграє
В світлій хмарці ранковій,
Що з-за бору впливає?
То маленьких духів рій.

Хор блаженних немовлят

Батьку любий! Де ми? Хто ми?
І куди нам путь лежить?
Ми нічого не свідомі,
Тільки знаєм: щастя жить!

Pater seraphicus

Опівночі ви вродились,
В зеленочку відцвіли;
Батько-мати там лишились,
Вас же ангели взяли.
Ви зближаєтесь сміливо —
Той, хто любить, вас притяг;
Та — щасливі! Не були ви
На крутих земних путях.
Щоб освоїтися з ними,
В очі досвідні ввійдіть
І моїми — як своїми —
Наоколо поглядіть.

(Сприймає їх у себе).

Ось дерева, гори-кручі,
Онде бистрень клекотить,
Прямовисно вниз летючи,
Щоб дорогу скоротить.

Хор блаженних немовлят

(зсередини)

Все тут грізне і зловісне,
Хоч і повне краси...
Вже нам острах серце тисне,—
Любий, добрий, відпусти!

Pater seraphicus

В вищі сфери підійміться,
Ростучи там без кінця,
Наскрізь силою пройміться,
Що виходить од Творця.
В оболоні ефіровій,
Духом благісним натхненні,
В вічнім сяєві любові
Вічно будете блаженні.

Хор блаженних немовлят

(в'ючись круг найвищої вершини)

Взявшись за руки,
Побожний хор створім,
Врочисті звуки
У небеса знесім!
І нелукавим
Вірмо словам:
Той, кого славим,
Явиться нам.

Ангели

*(ширяють у вищій атмосфері, несучи
безсмертну частину Фауста)*

Далося нам із лиха пут
Шляхетний дух розкути:
Стремління вічне й ревний труд
Сподобляться покути.
Любов одвічна над ним,
Пильнуючи, витає,
І сонм святих псалмом гучним
Прибулого вітає.

Молодші ангели

Ці троянди, дар покутний
Грішниць, каючихся щиро,
Тут явили чар могутній —
Довершили подвиг віри:
Врятували скарб душевний.
Де кидали ми ті квіти,
Упадали пекла діти;
Вже не злобу — смуток ревний
Відчували вражі духи;
У Диявола самого
Серце мліло, повне скрухи.
Торжествуймо перемогу!

Повні ангели

Як тяжко нам нести
Ці земні лишки,
Святої чистоти
Тлінні домішки!
Дух до матерії

Приріс там щільно,
Зняти тепер її
І нам не вільно.
Міцний зв'язок єдна
Єство подвійне,
Вічна любов одна
Його роздіме.

Молодші ангели

В'ється імлистий круг
Понад горою,
В нім ми вчуваєм рух
Звинного рою.
Хмарки світлішають,
В них вже виднішають
Діти блаженні,
Вільні від земних бід,
В весен новітніх цвіт
Преображенні.
Хай же і ця душа
З гроном ясним руша
В радісний літ,
В сфери священні,
У горній світ!

Блаженні немовлята

Радо приймаємо
Духа сповитого,
В ньому вбачаємо
Ангела скритого.
Пелен земних розрив —
Мука остання:
Вже він достиг, дозрів
До раювання!

Doctor Marianus

(в найвищій, найчистішій келії)

Вгору здіймають дух
Обрії чисті...
Хором звершають круг
Світлі невісти.
Чий то з зірок вінок
Злотом яскриться?
То ж серед тих жінок
Неба цариця!

(В екстазі).

О владичице, молю,
Хай у неба сині
Тайну благісну твою
Я побачу нині.
Що плекав у грудях муж
Ніжно і суворо,
Ти прийми, як принос душ,
Як любов-покору.
Волю вишнюю твою
Радісно ми творим,
Укріпившись вірою,
Пал гріховний борем, —
Діво-мати пресвята,
Вічно чиста й чесна,
Осіянна красота,
Владарко небесна!
Круг неї в'ються
Хмарки прозорі:
Душі покутні,
Тихі в покорі,
В каянні щирі,
Линуть за нею
В чистім ефірі.

Ти, приснодівочная,
Їх не проганяєш,
Ти, пренепорочная,
Їм гріхи прощаєш.
Не в одній сильна плоть
Слабий дух скусила,
Хіть гріховну побороть
Їм самим несила:
То знадливі пестощі
Їх спасінню шкодять,
То зрадливі лестощі
У спокусу вводять.

Mater gloriosa ширяє вгору.

Хор покутниць

Ти незрівнянна,
Ти благостинна!
Вчуй же благання,
Вчуй же моління —
Дай нам спасіння!

Мagna peccatrix

(*St. Lucae VII, 36*)

Ради щирої любові,
Що скропила сліз елеєм
Ноги страдницькі Христові
На глумління фарисеям;
Ради мира, що лилося
Щедрим струменем на нього,
Ради ніжного волосся,
Що втирало тіло Бога —

Mulier Samaritana

(*St. Joh. IV*)

Ради чистої криниці,
Де пили аврамлі вівці,
Де я Господу водиці
Подала колись в конівці;
Ради джерела святого,
Що забило щедро звідти
І пресвітло, і розлого
Розлилося по всім світі —

Maria Aegyptiaca

(*Acta sanctorum*)

Ради земної яскині,
Де спочив розп'ятий Спас,
Ради рук, що до святині
Не впустили грішну раз;
Ради посту, що в пустелі
Я постила сорок літ,
Ради слів, що я на скелі
Начертала, як завіт.

Всі утрюх

Ти, що світлим сяєш ликом,
Всім одрада, благостиня,
Ти, що й грішницям великим
Стежку вказуєш спасіння, —
Глянь на душу цю зболілу,
Що єдиний раз згрішила;
Ти прости її й помилуй,
Бо не знала, що творила!

U na poenitentium

(що звалась колись Гретхен, лине до них)

Пречиста Діво,
Глянь милостиво
На світле диво —
Щаслива я, щаслива знов!
Вернувсь мій милий
Одмолоділий —
Прийшов, прийшов!

Блаженні немовлята

(наближаючися круга)

Звівся над ними він,
Високий, сильний;
Воздасть ділами він
За догляд пильний.
Рано судилось нам
Землю лишити;
Він же, навчившись там,
Нас буде вчити.

Одна покутниця

(колишня Гретхен)

Між цього сонму пресвятого
Він сам себе ще не впізнав,
Та в прочутті життя нового
Уже блаженним з ними став.
Глянь, вже він тліну рве покрови,
Земне веретище своє,
І в світлій ризі ефір'овій
Могутня юність повстає!
Хай я введу його у двері! —
Його ще спіпить райський світ.

Mater gloriosa

Иди! Здіймися в вищі сфери!
Він за тобою піде вслід.

Doctor Marianus

(молиться, павши ниць)

Душі, повні каяття,
Ось вам рятівниця,

До блаженного життя
Певна провідниця!
Світлий сонм тебе віта
У чеканні дива;
Діво-мати пресвята,
Будь нам милостива!

Chorus mysticus

Яви минушого
Нам ніби сняться;
То — символ сущого,
Де сни здійсняться,
Де все урочее
Діє й живе;
Вічно жіночее
Нас туди зве.

Finis

ЛІРИКА

МАЙОВА ПІСНЯ

**О, як яріє
Весь світ навкруг!
Як сяє сонце,
Як мріє луг!**

**Квітує кожне
Живе стебло,
Пташиним співом
Ліс облягло.**

**Блаженна радість —
Сердець єство!
О земле! Сонце!
О торжество!**

**Любов, любове!
Шарієш ти,
Неначе хмарка
Із висоти.**

**Благословляєш
Ти ранній шлях...
Весняним цвітом
Весь світ пропах!**

**Кохана, щастя
Мое ясне!
Тебе люблю я,
Як ти мене!**

© Дмитро Наливайко, упорядкування, 2001

ФІАЛКА

Фіалка на лужку росла,
Незнана і проста була,
Цвіла собі фіалка.
Пастушка мимо йшла з ліска,
Була легенька і струнка.
Он як, он як,
Співала на лужку.

«Якби мені хоч на часок
Стать кращою серед квіток,—
Так марила фіалка,—
Тоді зірве мене вона,
Притисне к серцю, чарівна,
Хоч на часок,
Хоч би на мить яку!»

Та, леле, дівчина іде,
Не бачить, що вона росте.
Розтоптана фіалка.
Вона смерть радо прийняла.
«Нехай я вмру, та смерть прийшла
Край ніг, край ніг,
Край ніг твоїх».

ПРОМЕТЕЙ

Вгорни небо твоє, Зевсе,
Імлою хмар,
Вчини, як отой хлопчак,
Що толочить будяки,
Влучай в дуби й верхів'я гір,—
Тільки мою землю
Мені залиши
І мою хатину, будовану не тобою,
І вогнище моє
Із розжареним приском,
Якому ти заздриш.

Не знаю нікого біднішого
Під сонцем, ніж ви, богове!
Нещедро ви живлите
Данням офір
І дихом молитов
Вашу величність.
Ви б геть змарчили, якби
Не жебраки і діти,
Дурники, повні надії.

Коли я був малий, тоді,
Не знаючи, що, де і як,
Звертав свої заблудлі очі
До сонця, чи нема там вгорі
Вуха, що скарги мої почуло б,
Серця, що так, як моє,
Пригноблених би пожаліло.
Хто допоміг
Гордість титанів мені здолать?
Хто від смерті мене врятував,
Від долі раба?
Чи не ти само це звершило,
Серце, в паланні святім?
Чи не палало, юне й добре, ти,
Марно дякуючи за рятунок
Тому, хто спить у високості?

Тебе шанувати? Чому?
Може, зм'якшив ти колись
Болі знедоленим?
Може, притишив колись
Сльози настрашених?
Чи не всемогутній Час
Мужа із мене викував?
Чи не одвічна судьба
Владує і мною, й тобою?
Либонь, ти гадаєш,
Що зненавидіти життя я мушу,
Втекти десь в пустелю,
Бо не всі вже
Пуп'янки мрій достигли?

Ну, тут я сиджу і формую
Людей на свій образ —
Поріддя, що подібне до мене,
Щоб мучитися, щоб ридати,
Щоб втішатися, щоб радіти, —
І зневажати тебе,
Як я!

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ ХУДОЖНИКА

Ах, сило творча, в глибині
Всеволодно озовися,
Щоб барви свіжі та рясні
З-під пальців полилися!

Душа здригнулась лиш моя —
І прагну все обняти.
Тебе, природо, знаю я,
Тож мушу упіймати.
Я вдячний, що із року в рік
Росту я в лад природі,
Що радості шумить потік
Там, де було безводдя.

Любов синовню привітай,
О всеплодюща мати!
В мільйонах бризків водограй
Без краю буде грати.

Мені вказала ти путі,
Мій розум окрилила,—
І в цьому вбогому житті
Горить безсмертя сила.

НА ОЗЕРІ

Нову поживу, свіжу кров
Дас цей світ ясний.
Мене до свого лона знов,
Природо, пригорни!

Гойдає хвиля в лад веслу
І вдаль жене човна,
І пасмо гір крізь хмарну млу
Назустріч вирина.

Не змикайтесь, очі, очі!
Світлий сон наснитись хоче?
Гетьте, сни, хоч золоті! —
Таж любов не в сні, в житті.

Блимають на водах
Тисячами сузір'я,
П'ють туманний подих
Спраги повні узгір'я.

На затоці стихлій
Зникли вітру й сліди,
Заглядає стиглий
Овоч в люстро води.

БОЖЕСТВЕННЕ

Благородною будь,
Добротворною будь, людино!
З-помежи сущого
На всій землі
Це єдине тебе
У житті вирізняє.

Слава незнаним
Вищим істотам,
Що ми прочуваєм!
Хай же людина
На них буде схожа:
Приклад її
Навчить нас віри.

Бо природі людські
Почуття невідомі:
Доброму й злому
Світить сонце згори,
Грішним і праведним рівно
Сяють місяць і зорі.

Вітер і води,
Громи і град
Мітять шалену путь
І, проминаючи,
Із собою беруть
Добре й лихе.

Так і по людях
Ходить щастя сліпе:
То вшанує
Гарні кучері невиннятка,
То гріховне
Голе тім'я старого.

Вишні закони
Нам знаменують шлях,

**І непомильно
Треба свого життя
Сповнити кола.**

**Бо людина одна
Творить подиву гідне:
Розрізняє,
Обирає, звершує суд,
Перебіжній хвилі одна
Вічність дарує.**

**Лиш людині дано
Воздавати за добрість,
Все злочинне судить,
Рятувати живуще
І шкідливе, непевне все
Обертати на користь.**

**Ми ж і богів
Шануємо, ніби людей,
Які творять в великому
Те, що найкращий із смертних
Прагне чинити в малому.**

**Благородна людино,
Добродійною будь в житті
І невтомно твори
Пожиточне й правдиве,
Будь нам прообразом
Гаданих вищих істот!**

РИБАЛКА

Вода біжить, вода дзюрчить,
Сидить рибалка там,
Спокійно вудки він глядить,
Хоч захолюнув сам.
Він там сидить, і бачить він:
Розверзлася ріка,
І дівка впливла з глибин,
Волога і струнка.

Вона пливе, вона співа:
— Чому ти мій народ
З лукавством, звичним для людей,
На спеку вабиш з вод?
Ах, знай же, що для рибок є
В воді привітний схов!
Пірнай сюди і тут своє
Здоров'я знайдеш знов.
Чи блискіт сонця тут поблід?
Чи місяць в водах зник?
Хіба не вдвічі кращий вид,
Відбитий в плесі рік?
Хіба це небо голубе
Так сповнене краси,
Що не належує тебе
Світ вічної роси?

Вода біжить, вода дзюрчить,
Плюскоче біля ніг.
Проймає пристрасть душу вмить,
Немов од слів палких.
Співала й кликала вона,
І сталося так тоді:
Вона зманила, він пірнув
Та й зник навек в воді.

**НІЧНА ПІСНЯ
МАНДРІВНИКА**

Ільменау

**На всі вершини
Ліг супокій...
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро,
Лиш зачекай.**

МІНЬЙОНА

I

Ти знаєш край, де гай цитрин цвіте,
Ллють апельсини сяйво золоте,
Дме леготом небес блакитна вись,
Високий лавр і тихий мирт звелись?
Ти знаєш це?
Туди, туди
У парі нас, Коханий мій, веди!

Ти знаєш дім? Величний ряд колон.
Блискаче зал, мигтить узір запон
І статуї вдивляються в журбі,—
Що сталося, бідне дитиня, тобі?
Ти знаєш це?
Туди, туди,
Мій Охоронцю, нас обох веди!

Ти знаєш гір захмарну височінь?
В тумані там шукає стежку кінь,
Живуть дракони древні в гротах гір
І падає бескеддя просто в вир.
Ти знаєш це?
Туди, туди
У парі нас, о Батьку мій, веди!

ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ

Хто пізно так мчить у час нічний?
То їде батько, з ним син малий.
Чогось боїться і мерзне син —
Малого тулить і гріє він.

«Чому тремтиш ти, мій сину, щомить?»
— Король вільшаний он там стоїть!
Він у короні, хвостатий пан! —
«То, сину, вранішній туман!»

— «Любе дитя, до мене мерщій!
Будемо гратись в оселі моїй,
Квіти прекрасні знайду тобі я,
У злото матуся одягне моя».

— Мій тату, мій тату, яке страшне!
Як надить вільшаний король мене! —
«Годі, маля, заспокойся, маля!
То вітер колише в гаю гілля!»

— «Хлопчику любий, іди ж до нас!
Дочки мої у танку в цей час,
Дочки мої тебе вийдуть стрічать,
Вітати, співати, тебе колихать!»

— Мій тату, мій тату, туди подивись!
Он королівни вільшані зійшлись! —
«Не бійся, мій синку! Повір мені:
То верби сивіють у даліні!»

— «Мені, хлопче, люба краса твоя!
З неволі чи з волі візьму тебе я!»
— Мій тату, мій тату, він нас догнав!
Ой, як болюче мене він обняв! —

Батькові страшно, батько спішить,
В руках його хлопчик бідний кричить;
Насилу додому доїхав він,
В руках його мертвий лежав його син.

КОРІНФСЬКА НАРЕЧЕНА

До Корінфу хлопець вирушає
Із Афін в дорогу нелегку;
В місті тім нікого він не має,—
Батько мав лиш друга в тім кутку,
І вони колись
Вірно поклялись
Одружити сина і дочку.

Але як він дружбу там здобуде
І чи пустять в незнайомий дім?
Та ж вони тепер хрещені люди —
Чи язичник личитиме їм!
Адже там, де Бог
Стане поміж двох,
Навіть з братом сваришся своїм!

В домі спить давно дочка єдина,
Батько спить у тиші та теплі.
Юнака стрічає господиня,
Розігнавши зморшки на чолі,
І густе вино,
Сховане давно,
Перед гостем ставить на столі.

Мати ночі доброї бажає.
В домі пізня тиша настає.
Гість півсонний, стомлений безкрає,
В тепле ліжко падає своє,—
Він не п'є й не їсть.
Раптом — інший гість
У відкритих дверях постає.

В покривалі білому в покої
Входить діва зовсім молода,
Навкруги коси її густої
Сяє стрічка ясно-золота.
До свого чола
Руку підвела,
Полохливо погляд одверта.

«Певне, я чужа уже в родині,—
Неспокійно думає вона,—
Що не відала про гостя нині
І стою пристижена й сумна.
Спи спокійно ти,
Я ж піду туди,
Де відлюдно мучуся одна».

«Зупинись! — юнак гукає лунко,—
Залишись до ранньої зорі.
Ось Церери й Вакхові дарунки,
Ти ж несеш Амурові дари.
Будемо і ми,
Як боги сами,
В ніч оцю щасливі до пори».

«Не підходь, бо радості земної
Не судилось скуштувати нам.
Вірна клятві матері старої,
Я себе любові не віддам.
Відтоді таю
Я красу свою
І віддам її я небесам.

Вже старих богів шумливий образ
Залишив цей спорожнілий дім,
І постав хреста над нами обрис
І Господь розіп'ятий на нім.
Тут жертовний чад
Не прийма ягнят,
Та людей — числа немає їм!»

І говорить він до неї слово,
Та чомусь не чує власних слів.
«Чи можливо, щоб отак раптово
Діву наречену я зустрів?
Люба, залишись!
Адже це збулись
Клятви наших здружених батьків!»

«Ти мене не клич, о друже милий,
Ти неси сестрі літа свої.
Та любов до мене щирю вилий,
Палко обіймаючи її!
Я ж піду туди,
Де мене не жди,
Скоро я покину ці краї».

«Клятви нас еднає вічна сила
І Гімена — полум'ям своїм.
Радості в мені ти не згубила,
Для життя ми підем в батьків дім.
О, звільнись від пут!
Ми неждано тут
Шлюбну клятву тайно сотворім».

І вони міняються дарами:
Золотий ланцюг вона дає,
Він — коштовну чашу з малюнками
В дар своїй коханій дістає.
«Не для мене, ні,
Ці дари земні,
Краще ти волосся дай своє».

Північ б'є з-над замкненої брами —
В дівчині кохання не умре.
І вона поблідлими устами
П'є вино хвилююче старе.
Сповнений надій,
Хліб дає він їй,
Та вона ні крихти не бере.

Келих йому дівчина підносить,
Той, з якого випила сама,
Але як любові він не просить,—
Все перечить, мовчки, як німа.
І в нестямі він
До її колін
Падає, бо сил уже нема.

І вона схиляється несміло:
«Хоч огонь палає у серцях,
Та коли мого торкнешся тіла,
Неземний тебе охопить жах:
Я немов той лід,
Вид смертельно зблід,—
Не зігріюсь я в твоїх руках».

Та руками юними щосили
Він її схвильовано обвив.
«Вийшла б ти з глибокої могили,—
Я б тебе однаково зігрів.
Чи в душі твоїй
Поцілунок мій
Полум'я збудити б не зумів!»

Їх любов полонить і єднає
Почуттям гарячим і міцним,
Щастя негасиме та безкрає
Пізнають вони в огні п'янкім.
Тільки хоч любов
Їх збудила кров,
Але серце в спокої яснім.

Та проходить за дверима мати
В пізній час у чорному вбранні,
Чує — дивні гомони з кімнати
І слова чиїсь неголосні,
Ледве чутний звук
Невимовних мук
І любовний шепіт, мов у сні.

І стара спиняється, незрима,
Слухаючи гомін перемов,
Докори і клятви за дверима,
Пристрасні благання про любов.
«Завтра в цей же час
Ніч зустріне нас.
Жду тебе!» І поцілунки знов.

Мати дістає ключі знайомі,
В хвилюванні аж тремтить рука.
«Звідки тут взялася дівка в домі,
Що в обійми йде до чужака?!»
За свічу мерщій,
Світить в очі їй,
Бачить — Боже! — то її дочка!

Знявши килим, захистити хоче
Юні груди зляканий юнак,
Шарф на тіло кидає дівоче,
Та вона, йому подавши знак,
З ложа тут, як є,
Владно устає
І в погорді промовляє так:

«Мамо, мамо! Нащо так вороже
Рідна мати геть мене жене
З теплого і затишного ложа?
Чи відчай вигнанницю мене!
Чи не досить з вас,
Що на вічний час
Ви в труну спровадили мене?

Навіть з тісноти і тьми могили
Вопіє юнацька правота,
Марно піп співатиме щосили,
Марна клятви вашої мета;
Ні вода, ні сіль
Не уб'ють мій біль,
Ні гарячу пристрасть, ні літа.

Цей юнак з дитинства золотого
Жде моєї вірної руки,
Ви ж зломили клятву проти нього
Лиш новітній вірі завдяки.
Бог не чув, коли
Клятву ви дали
Проти щастя рідної дочки!

З небуття мене прогнала стужа,
Щоб тепло знайшла я в світі знов,
Щоб любити втраченого мужа,
Пити з серця виточену кров.
І любов без меж
В серці інших теж
Збудять наша мука і любов.

Любий мій, не збудеться надія —
В рідний дім твій не піду я, ні!
Ланцюга свого дала тобі я,
Ти волосся дав своє мені —
Подивись, яке
Темне і м'яке:
Вік йому біліти в сивині.

Мамо, ось одне моє прохання:
Хай нам ватру пишну розкладуть —
В ній любов не перша й не остання
З темноти до світла знайде путь.
Так із диму тьми
Прийдем в іскрах ми
До богів старих, що ще живуть!>

ДО МІСЯЦЯ

Ллється млистяй племінь твій
На луги й ліси;
Може, ти душі моїй
Забуття даси.

Світиш лагідно навкруг,
Осяваєш лан,
Як скрашав би вірний друг
Вбогий мій талан.

Про веселе й про сумне
У моїм житті
Опановує мене
Спомин в самоті.

Плиньте, хвилі голосні!
Щастя все пройшло:
Втіхи, вірність — мов у сні,
Наче й не було.

Був і в мене скарб один
Над усі скарби, —
Що ж лишив по собі він,
Крім жалю й журби?!

Без упину, річко, плинь
Між полів, кущів,
Додавай своїх квилінь
В мій самотній спів.

Коли рвучко восени
Мчиш вали прудкі,
Коли поїш із весни
Молоді бруньки.

Щасний той, хто в плині літ,
Без чуттів лихих,
З другом, занедбавши світ,
Дізнає утіх,
Що, зневажені в людей
Чи незнані їм,
Повнять лабіринт грудей
В мороці нічнім.

ПРИРОДА І МИСТЕЦТВО

З мистецтвом наче й в розбраті природа,
І все ж вони стриваються щомить.
Тоді й у мене в серці не щемить,
Коли панує поміж ними згода.

Як совісних зусиль тобі не шкода, —
То в слушний час з'єднає труд і хіть
Тебе з мистецтвом, потім заблищить
У творі й вільної природи врода.

У всякій творчості та сама суть.
Нестримний духом досягти не гідний
Довершеності чистих верховин.

Велично ціль тамує сил розгін;
В обмеженні найбільше майстер видний,
Лиш правила свободу нам несуть.

ПРОЩАННЯ

По тисячах цілунків опалив
Один — прощальний. Віддалились кроки.
А як страждання втишилось глибоке,
Той берег з горами й латками нив,

Що я відплив од нього, дивом див
І щастя джерелом здавався, допоки
Його блакиттю потойбіч затоки
Од мого зору вечір не закрив.
А вже коли пейзаж за далиною
Сховало море, в серця глибині
Озвалась туга скорбною струною.

Тоді сяйнули небеса нічні,
І під зірницями здалось мені,
Що все, чим я втішався, все — зі мною.

З «РИМСЬКИХ ЕЛЕГІЙ»

*Як жили колись ми щасно,—
Хай цей вірш вам скаже ясно.*

I

Камені, змовте до мене! Озвіться, високі палаци!
Вулиці, слово скажіть! Генію, ти пробудивсь?
Так,— все наповнює дух у мурах твоїх священних,
Риме правічний, але ти ще для мене мовчиш.
О, хто підкаже мені, в котрому вікні я побачу
Миле створіння? Воно зором мене опекло.
Досі не знаю дороги, якою віднині до неї
Йтиму туди і назад, цінний втрачаючи час.
Я оглядаю церкви, палаци, руїни, колони,
Щоб як обачний блукач, мати з блукання користь.
Скоро це все промине, бо храм тут один є насправді,—
Храм Амура, куди лиш для посвячених вхід.
Риме! В тобі — цілий світ, але ж і весь світ без любові
Світом не був би,— отак Римом не був би і Рим.

V

Радість в собі відчуваю, натхненний цим ґрунтом класичним.
Чути мені голосніш нинішні й давні часи.
Тут підкоряюсь порадам, тут розгортаю я звично
Утвори Древніх, щодня маючи втіху нову,
Але всі ночі займає Амур мене іншим заняттям,—
Вчусь вдвічі менше, проте вдвічі щасливіший я.
Справді, хіба не навчаюсь, коли я досліджую форми
Персів коханки й веду руку униз до стегна?
Ліпше тоді я вчуваю мармур, його розумію,
Дивлячись зором чутким, чуючи зіркістю рук.
Хай забирає кохана частку годин моїх денних,—
Щедро відплату мені верне вона уночі.
Ми не цілуємось тільки, ми і поважно говорим,—
Любка дремає, а я в роздумах довгих лежу.
Часто у неї в обіймах, нишком складаючи вірші,—

Стопи гекзаметру я стукотом пальців лічив
В неї на спині. Вона дихає тихо в дрімоті,
Кожен подих її жаром проймає мене.
Радо Амур роздмухує племінь лампади, згадавши
Час, коли так він служив і тріумвірам своїм.

VII

О, як відрадно мені у Римі! Пригадую пору, —
Сірий оточував день в краї північній мене.
Небо журливо і тяжко на тім'я моє опускалось,
Втомленому весь світ видівсь без форм і без барв.
Я, через Я своє власне вглядаючись в темні дороги
Духа тривожного, плив тихо в глибінь споглядань.
Нині ефір найсвітліший блиском мій лоб осяває,
Форми і барви верта світу божественний Феб,
Зорями блискає ніч, ніжно лунаючи співом,
Місяць тут сяє ясніш, ніж десь на півночі день.
Хто мені, смертному, дав так раювать? Може, марю?
Прийме Юпітер чи ні гостя в небесний свій дім?
Ах, тут лежу я і руки до ніг твоїх я простягаю
З ревним благанням: «Прийми, батьку Юпітер, мене!»
Як я потрапив сюди? Сказати не можу. Схопила
Геба мене, мандрівця, та й затягла в пишній зал.
Може, ти їй наказав схопити якогось героя?
Помилка сталась? О, дай з помилки блага зазнать!
В тебе дочка є — Фортуна. Вона — то дівчатко примхливе,
Так, як їй примха звелить, пишні дари роздає.
Звешся ти богом гостинним? Тоді не зіштовхуй же гостя
З висі Олімпу униз, знову на паділ земний!
«Де і куди ти, поете, піднісся?» — Пробач-но; висока
Капітолійська гора — справді твій другий Олімп.
Ти тут стерпи мене, боже, — повз Цестія славний надгробок
Згодом до Орку мене Гермес тихцем одведе.

МІНЛИВЕ Й ВІЧНЕ

О, лови благословіння
Для весни, що промине!..
Вмить із яблунь дощ цвітіння
Вітер західний жене.
Довго з віт листкам звисати,
Що їх тількі вітає нас?
Ураган зелені шати
Розмете в осінній час.

Я плоди з гілок зриваю —
Долю згадую людську...
Цей ще тільки дозріває,
Другий плід — уже в соку.
Кожна злива мінить ріки,
Гори, доли і гаї...
Ні, не плавають нам довіку
Двічі в тому ж ручаї!

Так і ти: чи не міцними
Бачиш ти будови ці?
Глянеш іншими очима
І на мури й на двірці!
Вже й уста не ті, що вмiли
В поцілункові п'янить.
І тепер, мов сарна смiла,
Хто з нас, друже, побіжить?

І рука, що так щасливо
Добрі діяла діла —
Вже не та. Усе — мінливе,
Й доля інша, ніж була.
Інший на твоєму місці
Зветься вже твоїм ім'ям...
Дай з'єднатись променисто
І початкам і кінцям!

Сам вперед лети бистріше
Від подій і від речей,

**Поєднавши бурю й тишу,
Сяйво днів і тьму ночей.**

**Музи слав: вони у вічність
Перекинули, як міст —
Розум: форми безграничність,
Серце: твій натхненний зміст!**

СИН МУЗ

Блукаю в лісі й полі,
Свищу пісні на волі,
Із краю в край іду.
У такт мені все плине,
Усе назустріч лине,
З піснями у ладу.

Мене стрічають квіти,
В саду зелені віти, —
Так радісно мені, —
Я співом їх вітаю.
А як зима з-за гаю, —
Співаю їй пісні.

Вітаю я простори,
Крижані та суворі,
Люблю зими красу.
Коли ж вона минає,
Нову я радість маю —
Весняну п'ю росу.

Під липою густою
Я з молоддю меткою
Співаю й награю.
Розсердився хлопчина,
Що йде в танок дівчина
Під музику мою.

Крилаті стали ноги:
Ведуть мене дороги
Через яри й поля.
О Музи мої милі,
Коли упасти в силі
На лоно ваше я?

ЗАМОК НА ГОРІ

Покинутий замок роками
Стоїть на горі в даліні.
Бувало, колись біля брами
Тут рицар чекав на коні.
А нині навкруг попелище,
Де тиша могильна вгорі,
І скрізь мені вільна дорога,—
Зруйновані мури старі.

В підвалі оцім шумувало
Немало хмільного вина,—
Та більш не приходять служниці,
І глеків не носить вона;

Вже келихів більш не розставить
Шляхетним гостям при столі,
Що п'ють у святковому залі
При тьмяних свічках у імлі;

Попові не сповнить баклагу,
Хильнути не дасть нашвидку
Із глека свого зброєностю
Й не прийме подяку легку.

Упало згоріле склепіння,
У комині — вітру виття,
Ні сходів крутих, ні покоїв —
А тільки руїни й сміття.

Але, коли світлого ранку
Кохана по схилу іде,
А в неї баклага і цитра,
І свято бучне її жде,—

Тоді мені весело знову,
І тиша зникає німа,
І щиро співає моє серце,
І радість його обійма.

І ми, наче гості шляхетні,
По залах мовчазно йдемо,
Мов пара з минулого віку,
Обряду врочисто ждемо.

І пастир поважний питає,
В капелі подавши нам знак:
— Чи хочете ви поєднатись?
І ми сміємося: ще й як!

І співи хоральні милують
Схвильовані наші серця,
В устах — не в юрбі многолюдній -
Відлунює пісня оця.

А надвечір в час таємничий.
Як сонце сіда в тишині,
На дальні мінливі вершини
Дивлюсь, і здається мені,

Що це зброєносець в тумані
Й служниця... І в тиші хвилин
Вона йде його частувати,
І дякує дівчині він.

АЛЕГОРІЯ

Букет нарвавши на лужку густім,
Приніс його в задумі я у дім.
Але схилились до землі квітки,
Від теплих рук зів'яли пелюстки.
Його у глек поставив я тоді,—
Й квітки, мов чудо, розцвіли в воді!
Вершечки ніжні вгору підвелись,
Зелені стебла барвами взялись,
І чути свіжість в них тепер таку,
Немов вони на рідному лужку.
Так само я, мов чудо, пізнаю
На мові іншій пісеньку свою.

ПОСВЯТА

Зайнявся ранок; кроками своїми
Від мене сон легкий він відігнав.
І вийшов я, і тропами гірськими,
Веселий, в далечінь попрямував,
І кожен квіт, поміж травою зримий,
Мені безмежно серце чарував,
І юний день, рососою чисто вмитий,
Усе свіжив, щоб і мене свіжити.

Коли я йшов, у лузі над рікою
Устав туман і далечінь повив,
Він крилами замаяв наді мною
І навкруги мінливо затремтів;
Уже не міг я за густою млою
До наокольних приглядатись див
І, замкнений у непрозірну хмару,
Нового дня уже не бачив чару.

Та раптом сонце блиснуло несміло,
І запалали промені ясні;
Туману пасма то в яри котило,
То понад ліс несло в височині.
Який я радий був зустріть світило,
Що вдвічі кращим видалось мені!
Боролись довго сили дня і ночі,
І врешті сяйво засліпило очі.

Та незабаром їх відкрити знову
Мені душа веліла запальна,
Хоча не раз їх мружити раптово
Примушувала далеч осяйна,—
І враз, на хмарі впливши чудово,
Моїм очам божественна жона
Явилася з незнаной країни.
Не бачив я світлішої картини!

«Пізнав мене?» — промовила устами,
Де чиста вірність і любов цвіла.

«Ти пізнаєш? Це ж я тобі бальзами
Не раз на рани життєві лила.
Мене ти знаєш, бо союз між нами
Твоя душа жагуча нам дала.
Хіба ж не я схилялась над тобою,
Як плакав ти дитиною малою?»

«О, так!» — гукнув я і схилив коліна
Благоговійно. — «Я тебе впізнав!
Давала спокій ти мені єдина,
Коли я в муках пристрасті палав;
Коли гірка надходила година,
Чоло мені твій повів освіжав,
Земні найкращі радощі дала ти,
І лиш з тобою можу щастя знати!

Не назову тебе, хоч називає
І той, і той святе ім'я твоє
І щиро за свою тебе вважає,
Хоч мук йому твій образ завдає.
Я друзів мав багато — їх немає,
В тобі єдиний — все життя моє.
На самоті лиш можу щастя пити,
Твої скарби ховати і таїти».

Всміхнулась: «Бачиш, мудро як було
Лиш обережно підіймать покрови!
Буяння юне ще не перейшло,
Дитячої ти ще не зрікся мови,
А вже надлюдське зносиш ти чоло,
Людиною ще стати не готовий!
Чим ти від інших так різнишся дуже?
Спізнай себе, мирись із світом, друже!»

«Прости, — гукнув я, — помилку мою!
Невже дарма розкрились очі в мене?
В крові вєселу волю я таю,
Ціную я твій дар благословенний!
Віднині серце людям віддаю,
Не закопаю свій талант священний!
Так, я на те шукав дороги сам,
Щоб показати її моїм братам!»

Так я казав. Дивилася ласкаво
Мені в лице істота неземна,
В її очах я мав читати право,

Що гудить і що схвалює вона.
Одужав я і мислив нелукаво,
І знову дух буяв мій, як весна.
Тож, сповнений жадоби однієї,
Наблизився з довірою до неї.

Простерла руку й почала ловити
Туманну пару, що навкруг текла.
І пара їй давалася схопити,
І вже туманом більше не була.
Я озирнувся, подивом повитий,
Блакить ізнову грала і цвіла.
Та найясніш, проте, вона сіяла
У маєві хисткого покривала.

«Тебе я знаю з хибами твоїми,
Добро я бачу, що в тобі ще спить».—
Сказала так, — я слухав, неуситимий.
«Пора тобі мій заповіт одкрити!
Життя того до щастя завжди йтиме,
Хто зможе дар мій у покорі стріть.
Зіткали сонце й подих світанковий
Для правди рук поезії покрови.

Коли тобі і друзям душно стане,
Кинь у повітря лиш покрови ті,
І легіт вас овіє пожаданий,
Запахнуть ніжно квіти золоті,
І знов вам спокій у серця загляне,
З труни — до хмар простеляться путі,
Солодкими життя вам будуть хвилі,
І день і ніч вам знову стануть милі».

До мене ж, друзі! У гурті одному
Тягар нести нам легше життьовий.
Коли знайдем ми на шляху своєму
Пахучий цвіт і овоч золотий,—
Вперед ходім, долаючи утому,
Благословляймо кожен день новий!
Нехай колись по нас заплачуть внуки,—
На радість їм єднаймо міцно руки!

«ФАУСТ»

ПРИСВЯТА

Написана 1797 р., коли Гете після багаторічної перерви знову вернувся до роботи над «Фаустом». Присвята звернена не стільки до читача, скільки до призабутих образів трагедії, «туманних постатей», що являлись поетові ще в дні юності і нині знов оволодівають його уявою, вимагаючи собі втілення.

Пісень моїх не чують ніжні душі, / Що слухали пісні юнацьких днів... — З поетових друзів, що слухали перші сцени «Фауста», одні на цей час уже померли (сестра Корнелія, письменники Мерк, Ленц), інші жили далеко від Гете або відщурались його (письменники Клопшток, Клінгер, Гердер, філософ-ідеаліст Якобі).

ПРОЛОГ У ТЕАТРИ

Написаний теж 1797 р. не без впливу драми давньоіндуського поета Калідаси «Сакунтала». Разом з тим у «Пролозі» знайшов відображення досвід Гете як театрального директора, а також його погляди на мистецтво взагалі. В цей час Гете вважав, що справжній художній твір виникає як рівнодійна трьох сил: генія (поет), мистецтва як уміння (комік) і мистецтва як ремесла (директор). Постать коміка дечим натякає на образ Мефістофеля, поет багато в чому нагадує Фауста.

...Із неба через землю в пекло. — Мається на увазі не шлях Фауста згідно з відомою середньовічною легендою, а широта задуму трагедії.

ПРОЛОГ НА НЕБІ

Написаний близько 1800 р. Як указував сам Гете, цей пролог навіяний аналогічною сценою в біблійній книзі Іова, де диявол спокушає людину з Божої волі. Ім'я Мефістофеля запозичене з народної легенди; етимологія його неясна. Пропонувались тлумачення: мефізтофель (*свр.*) — руйник-брехун; ме-фаустофілес (*гр.*) — не Фауста друг тощо.

Могутнім громом серце грає / В гучному хорі братніх сфер... — Поняття гармонії сфер запозичено з учення піфагорійців, згідно з яким число, як суть буття, лежить в основі як музики, так і всієї світобудови. Пор. першу дію другої частини трагедії, де громохкий гомін вістує схід сонця.

...Нехай тоді плазує у пилу, / Як та змія, моя тітуся. — Згідно з Біблією, диявол спокусив Єву й Адама в образі змії, за що Бог прирік їй «плазувати на животі і їсти землю до кінця віку».

ЧАСТИНА ПЕРША

ДІЯ ПЕРША

НІЧ

Сцена складається з двох частин, написаних у різний час: перший монолог, викликання духа і діалог з Вагнером написано 1774 — 1775, решта — 1797 — 1801 рр.

У цих мальованих шибках / Небесний світ — і той зачах! — В готичних будівлях часто застосовувались кольорові шибки.

...Цей Нострадамів віщий твір / Тобі відкрис таїну. — Нострадам (точніше, Мішель де Нотр Дам) — сучасник історичного Фауста, лейб-медик і астролог французького короля Карла IX, автор відомих пророцтв (1503 — 1556).

Розкриває книгу і бачить знак макрокосму. — Згідно з містично-кабалістичним «ученням» існує три світи: елементарний (стихийний, матеріальний), небесний і наднебесний (духовний), що разом становлять великий світ — макрокосмос. Все, що є в одному із тих світів, має аналоги в двох інших, і всі три світи в постійній взаємодії, яку Гете виразив тут за звичаєм давніх магів образами духів, що «в льоті стрічнім міняють кінви золоті». Знак макрокосму — шестикутна зірка.

Тепер збагнув я сенс премудрих слів: / «В світ духів можна прозирнути...» — Перевірована цитата з Сведенборга, шведського натураліста й містика (1688 — 1772), «вчення» якого було дуже популярне наприкінці XVIII ст. Згідно з цим «ученням», потойбічний світ складається з об'єднань духів, які населяють різні стихії; духовидці можуть спілкуватися з духами лише певної, доступної для них сфери, і то за умови досягнення ними вищої міри моральної досконалості. Гете як учений неодноразово виступав проти спиритизму Сведенборга, але у «Фаустові» він у ряді місць використовує деякі його положення як поетичні образи для змалювання «потойбічного світу».

...Ткання мінливе, / Життя бурхливе... — У Гете часто зустрічається образ природи як велетенського ткацького верстата. Німецьке слово *weben* (ткати) може значити також «снувати», «ширяться»; Гете вживає його на означення всякого стихійного ритмічного руху.

О смерть зірка! Це йде мій помічник... — Учень, асистент і водночас служник професора (фамулус), звичайно з числа студентів.

ЗА МІСЬКОЮ БРАМОЮ

Сцену написано приблизно 1800 — 1801 рр.

Школяр — тут у значенні студент.

Мій батько, чесний, скромний трудівник, / Над тайнами природи бивсь весь вік / Ретельно, ревно і невтомно, / Але якось головоломно. — За народною легендою, Фауст — син селянина, Гете робить із нього сина лікаря й алхіміка. Алхіміки намагались винайти «камінь мудрості», що нібито давав людині вічну молодість і перетворював усі метали в золото. *Адепти* —

прибійники, втаємничені в алхімічні премудрощі. *Чорна кухня* — лабораторія чи майстерня алхіміків. *Червоний лев* у термінології алхіміків — золото або сірка, *лілея* — срібло чи ртуть, *молода цариця* — камінь мудрості або панацея, цебто ліки від усякої хвороби.

КАБІНЕТ ФАУСТА

Сцену написано біля 1800 р.

«Було в почині С л о в о!» — Початок Євангелія від Іоанна, що викликав багато різних тлумачень у теології та ідеалістичній філософії. Багатозначне грецьке «логос» сприймалось більшістю коментаторів як Божественний розум, що виражає себе в своїх творіннях. Варіанти перекладів, що їх перебирає Фауст («мисль», «сила», «дія»), пропонувались, між іншим, сучасником і другом юнацьких літ Гете, поетом, істориком і філософом Гердером.

Пекельне кодро розженем / Ми Соломоновим ключем. — *Соломонів ключ* (лат. Clavicula Salomonis) — стародавня єврейська книга заклинань елементарних духів, що перевидавалась аж до XVIII ст.

Я звіра чарами зв'язу, / Замову Чотирьох скажу... — За стародавніми віруваннями, світ складається з чотирьох елементів-стихій: вогню, землі, води і повітря. Кожна з стихій має своїх елементарних духів. *Саламандра* — земноводне з вогненними плямами, символ духа вогню; *Ундіна* — дух води (латин. unda — хвиля); *Сільфіда*, або *Сільф* (гр. «міль») — дух повітря; *Кобольд*, або латин. *Incubus* — дух землі.

Глянь на цей знак! — Очевидно, початкові літери імені Христа: JNRI, Ісус Назарей Цар Іудейський.

Не змушуй же / Вогонь троїстий лити! — *Вогонь троїстий* — знак Святої Трійці.

Мандрований схоласт (латин. scholasticus vagans) — характерна для середніх віків постать напівученого-напівшарлатана, що ходив від міста до міста, пропонуючи всім бажаючим послуги лікаря та ворожбитя.

А! Ти злякався пентаграми... — *Пентаграма*, *пентальфа* — стародавній містичний знак у формі п'ятикутної зірки.

Володар всіх щурів, мишей, / Жаб, мух, комах, блошиць, вошей... — Уявлення про чорта як про повелителя всілякої дрібної тваринної нечисті властиве для всієї християнської демонології.

КАБІНЕТ ФАУСТА

Початок сцени написано 1800 — 1801 рр., решта була вже в первісному фрагменті («Прафаусті»).

...В червець убрався, в блаватас... — *Червець* — червона, *блаватас* — блакитна шовкова тканина. За народною легендою, Мефістофель ходив із Фаустом у чернечому переодязі; пізніше, коли вертепна комедія про Фауста поширилась у католицьких краях, Мефістофель фігурував у ній уже в багатому світському вбранні.

Прокляття золоту, мамоні... — Мамон, мамона (з халдейської мови) — скарб, символ багатства і жадібності.

...Вступіть в Collegium logicum. — Collegium logicum (латин.) — курс логіки, з якого починалось навчання в тодішніх університетах.

Там дух ваш добре намуштрують, / В іспанські чоботи озують... — Іспанські чоботи — знаряддя тортур, якими стискували й калічили ноги допитуваного.

«Encheiresis naturae» — грецький термін давньої хімії, що означає «спосіб діяння природи». Розкласти живу матерію на складники легко, але знову дістати з них життя неможливо, бо «спосіб діяння природи» не можна відтворити.

...Навчіться лиш редукувати / І вірно класифікувати. — Редукувати — логічна операція зведення понять до основних категорій: *класифікувати* — розподіляти логічні поняття за класами.

Теорія завжди, мій друже, сіра, / А древо життя — золоте. — Цей вислів став крилатою фразою.

Eritis sicut Deus, scientes bonum et malum. — Латинський переклад слів спокусника-змія, звернених до Єви: «Будете, як Бог, знати добро і зло».

...Оглянем перш малий, за ним великий світ. — Вузький бюргерський світ невеликого містечка першої частини і широка державно-політична і всесвітньо-історична арена у другій частині трагедії.

...Ось тільки я дмухну югою... — натяк на винайдений 1782 р. братами Монгольф'є аеростат, що наповнювався нагрітим повітрям.

АВЕРБАХІВ СКЛЕП У ЛЕЙПЦІГУ

Сцена відноситься до 70-х рр. і входить до «Прафауста». Склеп Авербаха був місцем гульні лейпцігських студентів; свого часу вчашав туди і Гете. В пивниці були дві фрески, з яких одна зображувала студентський бенкет з участю Фауста, а друга — Фауста, що летить верхи на барилі.

А нумо папу обирати! / Відомо всім, котрій з прикмет / Належить тут пріоритет! — Обрання папи — п'яницька церемонія, поширена в багатьох європейських країнах. Прикмета, на яку тут натякається, — мужність; за приписами канонічного права, кастрат не міг бути папою.

Соловейку-пташко, лети-вилітай... — Початкові рядки німецької народної пісні.

А цей чого немов кульгас? — Згідно з християнськими легендами, диявол став кульгати, відколи був скинутий із неба в пекло і, падаючи, зламав собі ногу.

У Рінпаху, мабуть, сю ніч ви ночували / І в Ганса-дурника вечері заживали? — *Ганс-дурник із Рінпаху* (село між Лейпцігом і Наумбургом) — місцевий вираз, що означав за часів Гете «незграбне вайло».

В састі, в адамашки / Блоху вдягли кругом... — *Састі і адамашки* — види коштовних тканин.

Сцену написано 1788 р. в Римі. Відьмину кухню зображено за відомими в той час картинами Брейгеля, Теньє та Герра. Згідно з віруваннями середніх віків, чорні коти та мавпи були невід'ємними атрибутами відьом.

...Скорій зможу я тисячу мостів. — За народними віруваннями, чорти є будівниками мостів (звідси «чортів міст»).

Це що, решето? — Коскіномантія (ворожіння на ситі чи решеті) була поширена з найдавніших часів серед різних народів, у тому числі і в Україні. Особливо часто застосовувалась ця ворожба для пізнання вбивць і злодіїв.

Який чудовий вид відкрили /Свічада чари тут очам! — Фауст бачить у дзеркалі образ Гелени.

Та, бачу, ви не з копитом. /Та й де ж це ваші вірні круки? — Круки вважались невід'ємним атрибутом чорта (пор. появу вісників-круків до Мефістофеля в IV акті другої частини трагедії). Серед усіх германських народів було також здавна поширене повір'я, що чорт кривий і має замість однієї ноги кінське копито.

Як досягти /До десяти? — Сам Гете сміявся з коментаторів, що намагалися розшифрувати «таємничий смисл» відьомської таблиці множення, яка насправді є сатирою на містичну «символіку чисел».

...Те «три в одному і в трьох одно». — Висміювання християнського догмату «триєдиної сутності Бога».

Ну, буде вже, метка Сивілло! — *Сивілла* — віщунка в Давній Греції й Римі.

І скоро вчуши ти в солодкому томлінні, /Як грає у тобі скакунчик Купідон. — *Купідон* (Амур) — у давніх римлян бог кохання, якого зображували крилатим хлопчиком із луком і стрілами.

НА ВУЛИЦІ

Сцену написано до 1775 р.

Гарна панно! Не відмовте в честі... — *Панна* (Fräulein) — звертання в ті часи лише до осіб дворянського походження. *Маргарита* (Гретхен) — з міщан (бюргерів).

Говориш ти, мов Ганс Ласій... — Типізує власне ім'я (пор. донжуан, ловелас). *Пане магістре Похвальний...* — Іронічне типізує власне ім'я (в оригіналі — Mein Herr Magister Lobesan).

ВЕЧІР

Написано 1775 р.

Був вірний коханці завше /Славетний Фульський цар... — Пісню про Фульського царя було спершу написано незалежно від «Фауста» (1774 р.). *Фуле* (Ultima Thule) — римська назва якоїсь країни на північ від Британії, очевидно, Ісландії.

НА ПРОГУЛЯНЦІ

Написано 1755 р.

А в нашої церкви добрий шлунок, / Вже скільки царств вона пожерла, / А ще з переїду не вмерла... — Вислів, запозичений із антикатолицької поемічної літератури доби Реформації.

У СУСІДНІМ ДОМІ

Написано до 1775 р.

Коли б хоч посвідку мені! — Анахронізм, як і дальша згадка про газету: в XVI ст. ще не було ні метрик, ні посвідчень про смерть.

...Як паювали луп між нами, вояками, / Припала деицця й мені». — Луп — військова здобич.

І щиро так вони удвох кохались, / Що аж по скін сліди на нім зостались. — Після хрестових походів по всій Європі поширився сифіліс, що називався тоді по-французькому «неаполітанською хворобою» (*mal de Naples*).

НА ВУЛИЦІ

Написано до 1775 р.

Sancta simplicitas! — свята простота (*латин.*) — слова вождя чеського національного релігійного руху Яна Гуса (1369 — 1415). Він вигукнув ці слова під час страти на кострищі, коли якась бабуся підкинула у вогонь хмизу, думаючи, що робить цим богоугодне діло.

САД

Написано до 1775 р. (за винятком кількох уставлених пізніше рядків).

...В солдатах братик мій... — Брат Гретхен, як і чоловік сусідки Марти, — ландскнехт, найманий солдат.

АЛЬТАНКА

Написано до 1775 р.

Голубе! Я так тебе люблю. — Після попередньої сцени минуло кілька днів: Фауст і Маргарита вже на «ти».

ЛІС І ПЕЧЕРА

Написано 1788 р.

Високий духу, дав мені ти все... — Під високим духом тут розуміється Дух Землі, що являвся Фаустові в першій сцені; його впливу Фауст приписує своє нове, живе пантеїстичне розуміння природи. *Ти показав всю безліч животворну, / Навчив мене вбачать своїх братів / В воді, в повітрі, в тихому гаю. —* Згідно з натурфілософським ученням Гердера, сприйнятим і розвинутим Гете, «старші брати людини — тварини».

Бува й мені, що аж жижки трясуться / До сарн-близнят, що між лілей пасуться. — Образ жіночих грудей, запозичений із Соломонової «Пісні пісень».

Написано до 1775 р. Пісню Гретхен неодноразово клали на музику; найбільш відома музика Ф. Шуберта (1797 — 1828).

САД МАРТИ

Написано до 1775 р. Ця сцена містить у собі пантеїстичну сповідь юного Гете в епоху «бурі і натиску». Самому поетові доводилося замолоду слухати докори за ігнорування обрядової сторони християнської релігії.

Чуття — то все... — Культ почуття, пропагований Ж.-Ж. Руссо, був характерний для більшості письменників «бурі і натиску».

Фізіономії ж вона незле вивча. — Фізіогноміка — наука визначати характер людини за її зовнішністю — захоплювала Гете в період роботи над «Графаустром». У цей час він дружив із містиком і проповідником Лафатером (1741 — 1804), автором праць із фізіогноміки, в якому, зрештою, поет скоро розчарувався.

БІЛЯ КОЛОДЯЗА

Написано до 1775 р.

Тепер іди на покриття, / На привселюдне каюття. — Покриток водили в церкву і ставили на видному місці в рядюжаній сорочці. Гете домігся заборони цього звичаю у Веймарському герцогстві в 1786 р.

...То хлопці зірвуть з неї вінця. / А ми їй — січки під воріття. — В давнину в Україні дівчатам, що «не доносили вінка» до шлюбу, ворота вимазували дьогтем.

БІЛЯ МІСЬКОГО МУРУ

Написано до 1775 р.

Mater dolorosa — скорботна мати (латин.) — зображення Богородиці Марії біля хреста з простромленими мечами грудьми.

НІЧ

Написано в основному 1800 р. (Перші сорок рядків відносяться до 1775 р.).

То вже по жилах жбуха, б'є / Вогонь Вальпуржиної ночі... — Вальпурга (або Вальпургія) була англійська черниця, ігуменя одного баварського монастиря у VIII ст.; день її святкували першого травня, і це свято злилося з давнішими поганськими весняними обрядами (пор. ніч проти Івана Купала). Цієї ночі відьми й чаклуни нібито справляють свій шабаш; тоді ж відкриваються сховані в землі скарби. В російській перекладацькій традиції, починаючи з Е. Губера, закріпилась назва «Вальпургієва ніч», нібито від чоловічого імені «Вальпургій».

Катрусю, чом / Стоїш смерком / Повід вікном... — Початок лісні заплечений із Шекспірового «Гамлета» (пор. пісню Офелії).

Розпроклятущий щуролове! — Щуролов (Rattenfänger von Hameln) — персонаж із німецької народної казки, який нібито своїм співом принаджував мишей і пацюків, а одного разу звабив за собою і всіх дітей міста Гамельна, де йому не заплачено грошей за виведення пацюків.

Полиція б зі мною не змагалась, / А карний суд — то інша річ. — Мефістофель боїться карного судочинства, бо воно супроводжувалось релігійними обрядами.

СОБОР

Написано до 1775 р.

Dies irae, dies illa / Solvet saeculum in favilla. — «День гніву, той день оберне світ у попіл». Ці і далші латинські співи — уривки з церковного гімну про страшний суд (XIII ст.), включеного в католицький реквієм (службу по вмерлому).

Judex ergo sum sedebit, / Quidquid latet, adparebit, / Nil inultum remanebit. — «Коли возсяде Вишній Судія, виявиться все приховане, ніщо не лишиться без покари» (латин.).

Quid sum miser tunc dicturus / Quem patronum rogaturus, / Cum vix justus sit securus? — «Що казати тоді мені, окаянному, у кого благати захисту, коли і праведник непевний у спасінні?» (Латин.).

ВАЛЬПУРЖИНА НІЧ

Писано 1797 — 1801 рр., остаточно оброблено 1806 р.

Шірке і Еленд — двоє сіл під горою Брокен, на якій, за народним повір'ям, відьми справляли свій шабаш.

Чи вогника блудного нам гукнути? — Блудні вогні вважались слугами нечистої сили, бо заманювали подорожнього в багно або в провалля (пор. потерчата в українській демонології).

Онде бескети носаті / Захроніли, лігши спати. — Дві високі гранітні скелі біля села Шірке звуться *Хронуні*.

... *Сів Уріан на трон із скал. — Уріан —* нижньонімецька назва чорта.

Старенька Баубо в стороні / Одна трюхика на свині. — Баубо — мамка богині Деметри (Церери), що розважала богиню непристойними жартами, коли та сумувала за своєю дочкою Персефоною (Прозерпиною), заведеною Плутоном у підземне царство. Це єдиний у цій сцені персонаж із античної міфології; Гете зробив із неї старшу над відьмами (замість німецької фрау Голле або Берти).

Ти кудою ішла? / Мимо Ільзенштайна. — Ільзенштайн — скеля над рікою Ільзою з того боку Брокена; згідно з народною легендою, в ній живе принцеса Ільза, коханка імператора Генріха II. (Пор. вірш Гейне «Я звуса принцеса Ільза...»).

Чарівна масть одваги дасть.. — За середньовічним повір'ям, відьми ма-залися спеціальною чарівною мастю, перш ніж летіти на Лису гору.

Дорогу Фоланду! Гей, люба чернь, роздайсь! — Фоланд (Foland, Volland) — середньовічна німецька назва чорта.

Яка Ліліт? / Адама перша жінка. — За кабалістичним міфом, Адам ще до Єви мав створену одночасно з ним дружину Ліліт, яка вбила сплджених ним

дітей. За це П Бог прокляв і обернув у демонічну істоту, опановану невиситимою німфоманією.

Проктофантазм — «задопровидець», від грецького *proctos* — зад і *rhapsasma* — видіння. Під цим іменем Гете виводить тут свого літературного противника, берлінського видавця й письменника-просвітника Крістіана-Фрідріха Ніколаї (1733 — 1811). У своїй доповіді на засіданні берлінської Академії наук 1799 р. Ніколаї заявив, що вилікувався від галюцинацій за допомогою п'явок, які він ставив собі на сідниці.

...*Як він в млині своїм старім...* — Під «старим млином» слід розуміти журнал Ніколаї «*Die allgemeine deutsche Bibliothek*» (1765 — 1806).

І мудрі ми — а в Тегелі привиддя. — *Тегель* — маєток відомого німецького лінгвіста В. Гумбольдта (1767 — 1835), де нібито водилися привиди. В своїх статтях Ніколаї докладно описав, як ті привиди страшили його 1797 р.

...*Ще про Медузу казка не стара.* — *Медуза* — в античній міфології дивоглядна істота, що поглядом своїм обертала людину в камінь. Герой Персей відтняв їй голову, якою прикрасив свого щита.

Там шумно й людно, — чистий Пратер... — *Пратер* — міський парк у Відні, місце гуляння «добірної» публіки.

Servibilis — послужливий (латин.) — тип дилетанта.

Семірку в нас усі тут полюбляють... — Насміх над містичним числом сім.

СОН ВАЛЬПУРЖИНОЇ НОЧІ...

Написано 1796 — 1797 рр. Ця інтермедія виникла як продовження написаних спільно з Шіллером сатиричних чотиривіршів під назвою «Ксенії» (гостинні дарунки). Опубліковані 1796 р. в «Альманасі муз», «Ксенії» викликали страшенне обурення в таборі літературної реакції. Назва «Сон Вальпуржиної ночі» нагадує шекспірівський «Сон літньої ночі» (звідти ж узяті й деякі персонажі — *Оберон і Титанія*, цар і цариця духів-ельфів, *Пук* — один із ельфів, веселий жартун; образ *Аріеля*, світлого духа повітря, запозичений з іншої драми Шекспіра — «Буря»). У цій вставці — багато натяків на різні обставини тогочасного культурного життя, які іноді буває важко витлумачити (звідси розбіжність думок коментаторів).

...*Мідінгівці жваві...* — *Мідінг* (? — 1782) — декоратор і машиніст Веймарського театру, на смерть якого Гете написав велику елегію.

Дух, що тільки твориться — поет, який не має «власного голосу» і черпає своє натхнення з різнорідних джерел; така хватана і латана «творчість» позбавляє всякої життєвості. *Парочка* — очевидно, два співавтори-незadari. *Цікавий мандрівець* — той самий Ніколаї (див. прим. вище). *Ортодокс* («правовірний») — реакційний письменник Фрідріх-Леопольд Штольберг (1750 — 1819), який різко виступив проти поезії Шіллера «Боги Греції» з позицій правовірного католицизму. *Північний художник* — очевидно, сам Гете (пор. його поїздку в Італію). *Пурист* — тут якийсь старосвітський академік, прихильник чепуркуватого псевдокласицизму.

Стара відьма — великосвітська святенниця. *Флюгер* — гадають, що Гете

має на увазі композитора й музикознавця Йоганна-Фрідріха Рейхардта (1752 — 1814), який, як здавалось поетові, виляв між Французькою революцією і недобррозичливо настроєним до неї веймарським класицизмом. Можливо, це просто узагальнений тип опортуніста, який завжди нюхає, звідки вітер віє.

Август Геннінгс (1746—1826) — письменник і видавець, літературний просвітник Гете й Шіллера. *Музігетт* (провідник муз, елітет грецького бога Аполлона) — назва альманаху Геннінгса. *Ci-devant* (колишній) *геній часу*. — Геннінгс видавав журнал «Геній часу», в якому виступав проти «чужої духові християнства» класичної естетики Гете й Шіллера, а також проти їхніх «Ксеній». *Все носом нюхпорить, нюшишь, / Чи с тут сзуйти*. — Просвітник Ніколаї всюди вбачає підступи єзуїтів. *Журавель* — Лафатер, прозваний так за «журавлину» ходу. *Син світу* — цебто людина без псевдонаукових передсудів; Гете має тут на увазі самого себе.

Та їх гамус голоє дуд, / Як звірів — спів Орфейв. — *Орфей* — казковий грецький співець, що приборкував диких звірів своїм співом і грою на лірі. *Догматик* — послідовник докантивського філософського догматизму. — *Ідеаліст*. — Тут мається на увазі німецький філософ Йоганн-Готліб Фіхте (1762 — 1814). ...*Бігме, коли усе це — я, / То я таки безглуздий*. — Натяк на основне положення суб'єктивного ідеалізму, згідно з яким зовнішній світ є витвором нашої свідомості, нашого «я» («Світ — це я»). *Реаліст* — тут: філософ-емпірик. *Супернатураліст* — філософ, що визнає існування надчуттєвого світу. Мається на увазі теїст і противник кантивського раціоналізму Фрідріх Якобі (1743 — 1819). *Скеттик* — послідовник англійського філософа-агностика Давіда Юма (1711 — 1776).

Ми зємося Sans souci... — *Sans souci* — без турботи (фр.); маються на увазі всілякі пристосуванці. *Невдахи* — французькі емігранти, що згадують блаженні дні розтрощеного «старого режиму». *Блудні вогні* — вискочки. *Падуча зірка* — демагог з блискучою, але короткочасною кар'єрою.

ПОХМУРИЙ ДЕНЬ

Написано до 1775 р. Це — єдина прозова сцена, що залишилася з «Гра-фауста» неперевіршеною.

НІЧ, ЧИСТЕ ПОЛЕ

Написано до 1775 р.

В'ЯЗНИЦЯ

Сцену спочатку написано прозою (до 1775 р.) і значно пізніше перевірено.

Моя мати, ледащо... — Пісня взята з німецької народної казки про дівчину, замордовану злою мачухою.

Ударили в дзвін, зламали жезло... — За давнім німецьким звичаєм, дзвонили в «дзвін грішників» («Armesünderglocke»), коли вели злочинця на страту; над головою приреченого ламали білу суддівську палицю на знак того, що час приступити до виконання вироку.

Врятована! — Дописано в остаточній редакції. Вказує на символічну роль Маргарити в трагедії.

ЧАСТИНА ДРУГА

Другу частину «Фауста» Гете почав писати 1824 р. (йому тоді було вже 75 років), хоч окремі фрагменти й начерки існували раніше. Повністю трагедію викінчено лише 1831 р. Таким чином, Гете працював над «Фаустом» шістдесят років.

ДІЯ ПЕРША

Схема першої дії існувала вже 1816 р. Перші сцени написані ще 1807 р. Остаточно оброблено 1827 — 1830 рр.

ГАРНА МІСТИНА

Картини, нав'язані враженням швейцарської подорожі Гете 1797 р. (околиці Фірвальдштеттського озера).

*...Всю ніч, усі чотири пруги... — Римляни ділили ніч (власне, половину доби — від 6 години вечора до 6 години ранку) на чотири частини, що звалились *vigiliae* (сторожі).*

Грімко, гучно грають Гори... — Гори (або Ори) у греко-римській міфології — богині часу, що стоять на сторожі небесної брами; в слухну мить вони громохко розчиняють її, пропускаючи вогняну колісницю Феба — бога сонця.

...Вітки, що спали в застумі духмянім... — Застум — затишне, самотнє, глухе місце.

ЦІСАРСЬКИЙ ПАЛАЦ

Зібралися, панове-радо? — Панове-радо — звичайне звертання імператора чи короля до своїх міністрів і радників.

Канцлер, він же і архієпископ, — духовний князь. У Священній Германсько-Римській імперії канцлером був, як правило, архієпископ Майнцький.

...Приншикли гвельфи й гібеліни... — Гвельфи й гібеліни — дві основні політичні партії в італійських землях у XII — XV ст.; перші були прибічниками папства, другі виступали за імператора.

*...в страшну ту давнину, / Як орди скрізь проносили війну... — Мається на увазі період «великого переселення народів» (навали готів, вандалів, гуннів) на межі стародавньої й середньовічної історії. *І все те у землі лежить, мов на схороні, / І, як сама земля, належить теж короні.* — За давньогерманським правом, усі скарби, що лежать у землі глибше, ніж сягає плуг, належать королю (Із збірника законів «Швабське дзеркало»).*

Над нами Сонце щирозолоте... — Астролог виголошує цю туманну тираду, вживаючи ряд виразів двозначно — то в звичайному, то в алхімічному розумінні. В астрології відомі на той час сім «планет» мали кожна своє значення, і кожній відповідав певний метал: Сонцю — золото, Меркурієві — ртуть, Венері — мідь, Місяцеві — срібло, Марсові — залізо, Юпітерові — олово, Сатурнові — свинець.

...Тому згадалась чорна кішка, / Той дума папороть добуть... — В оригіналі не папороть, а альравін — химерні фігурки, вирізовані з кореня

рослини мандрагори, які нібито мали чудодійну властивість указувати на місця з захованими скарбами. (Пор. давні українські повір'я про цвіт папороті).

МАСКАРАД

До папського схилившись трону, / Добився цісарських він прав... — Обряд цілування папської пантофлі германським імператором символізував зверхність влади католицької церкви над імператорською владою.

...Дар Церери скрасить вас... — *Церера* — богиня рільництва у греко-римській міфології.

Не питайте в Теофраста... — *Теофраст* (372 — 287 рр. до н. е.) — грецький філософ, учень Платона й Арістотеля, основоположник ботаніки.

Співають у супроводі теорб — *Теорба* — старовинний музичний інструмент, багатострунна басова лютня.

Полишинель (Pulcinello) — весела маска в неаполітанській комедії.

Грації, або харити — у греко-римській міфології богині граційності, дочки Зевса *Аглая*, *Гегемона* (або *Талія*) і *Євфросина*.

Парки, або мойри — богині долі, що керували людським життям. Вони пряли нитку людської долі: *Клото* сукала нитку, *Лахезіс* крутила прядку, а *Атропос* обтинала нитку ножицями. У Гете Атропос і Клото помінялись функціями.

Фурії — Алекто, Мегера, Тізифона — богині помсти, прокляття й карі. *Асмодей* — біблійний образ, диявол, що розриває родинні союзи.

Зоїло-Терсит. — Сполучення імен двох завидників: *Зоїла* — грецького граматака (IV — III ст. до н. е.), що злостиво критикував Гомера, і *Терсіта* — боягуза й наклепника з гомерівської «Ліади».

Плутон (або *Плутус*) — у грецькій міфології бог підземного царства (*Аїду*), де живуть душі померлих. У феєрії, влаштованій Фаустом при цісарському дворі, *Плутон* виступає як бог золота й викопних скарбів.

Пан, великий Пан — бог природи.

Фавни й сатири — в греко-римській міфології напівлюди-напівтварини з цапиними ногами. Вони становили почет бога вина *Вакха* (*Діоніса*).

Гноми — карлики з германських міфів, приязні до людей, живуть у підземних руднях; добувають і кують метали, а також охороняють під землею скарби.

Німфи — персонажі античної міфології, що жили в лісах і на луках.

САД ПРИ ПАЛАЦІ

...Де візьметься й Фетіда; мов Пелею, / Дасть руку гостю милому... — *Фетіда* — морська німфа, *Пелей* — її чоловік, батько героя «Ліади» *Ахілла*.

ПОХМУРА ГАЛЕРЕЯ

...Взірці краси — Гелену та Паріса... — *Паріс* — син троянського царя *Пріама*; три богині — *Гера*, *Афіна* й *Афродіта* — зазмагалися, котра з них

краща, і здалися на суд Паріса, який визнав найкращою останню, вручивши їй яблуко як приз краси, після чого Афродіта (Венера) стала його покровителькою. Згодом Паріс викрав і привіз у Трою славнозвісну красуню *Гелену*, дружину спартанського царя Менелая, що й стало приводом до Троянської війни.

То Матері! — Міф про Матерів в основному — вигадка Гете, заснована на туманній вказівці Плутарха про храм, споруджений в Енгіумі (Сицилія) на честь богинь Матерів. Матері мисляться поетом як праформи, прообрази всіх істот і всіх речей, що існують у природі.

Нагадуси ти того містагога, /Що неофіта дурить запального.. — Містагог — жрець, що вводить іншого в містерії, таїнства культу. *Неофіт* — людина, щойно навернена в якусь релігію.

ОСЯЙНІ ЗАЛИ

...Бо схоже схожим лічитьсѧ завжди... — Гете іронізує тут над основним положенням гомеопатичного лікування.

ЛИЦАРСЬКА ЗАЛА

...Мов той Атлант, що небо підпирав, /Ряди колон тримають архітрав.. — Атлант (Атлас) — за грецьким міфом, титан, що з наказу Зевса тримав на плечах небозвід. *Архітрав* — поперечна балка, що покриває ряд колон.

Прийміть як дар астральних дій мінуті! — Астральний — зоряний. Згідно з астрологічним «ученням», зорі провіщали долю людини, а також сповіщали настання різних важливих подій.

Дзвенять тригліфи, хор колон співа... — *Тригліфи* — короткі колонки з трьома поздовжніми заглибинами між архітравом і основою покрівлі.

Вона — Діана, він — Ендіміон. — Діана — богиня місяця й полювання, *Ендіміон* — її коханець, молодий вродливий мисливець, син Зевса.

ДІЯ ДРУГА

Написано 1827 — 1830 рр.

Nicodemus — Никодим — ім'я благочестивого фарисея в Євангелії. *Oremus* — помолімося (*латин.*). Фамулус перелякався від несподіваної появи Мефістофеля.

Бакаляр — молодший академічний ступінь.

Добродію! Як мутний Лети плив /З-під лисини у вас не все ще змив... — *Лета* — у грецькій міфології одна з річок Аїду, підземного царства тіней. Випивши води з Лети, душа людини забуває про життя на землі.

Поводитесь ви хвацько, резолютно... — *Резолютно* — рішуче.

Що досвід той! Брехня й бридня /Проти всевидящого духу. — Гете натякає на суб'єктивно-ідеалістичну філософію Фіхте й Шеллінга, які заперечували корисність досвіду і проголошували апріорність пізнання, інтуїтивність мислення.

Гомункул (латин. *homunculus* — людинка, чоловічок) — штучна людино-подібна істота. Алхіміки вважали, що можна не тільки перетворювати один метал в інший, а й штучно створити людину з певних речовин, дібраних в особливій пропорції. Гете були добре відомі праці алхіміків Парацельса (1493 — 1541) і Преторіуса (1537 — 1616).

Ad spectatores — до глядачів (латин.).

КЛАСИЧНА ВАЛЬПУРЖИНА НІЧ

Фарсальські поля — рівнинна місцевість у Фессалії (Греція). *Еріхто* — фессалійська чаклунка, яка наворожила римському полководцю *Помпесві* (107 — 48 рр. до н. е.) поразку від першого римського імператора *Юлія Цезаря* (100 — 44 рр. до н. е.).

...*Я сильним враз почувся, як Антей.* — *Антей* — син землі (Геї) і моря (Посейдона), велетень, якого довго не міг перемогти Геркулес, бо, доторкнувшись до матері своєї — Землі, Антей відновлював свої сили.

НА ГОРИШНЬОМУ ПЕНЕЇ

Пеней — річка в Фессалії; тут уособлення: бог річки.

...*Безстидні сфінкси, грифи безсоромні...* — *Сфінкси* — казкові істоти з лапами лева, тулубом собаки, головою й грудьми жінки. *Грифи* — фантастичні дивогляди з орлиними крилами й головою, з тулубом лева; грифи оберігали скарби.

Мурашки-велетні — золотошукачі, що фігурують в оповіданнях давньо-грецького історика й географа Геродота (485 — 425 рр. до н. е.).

...*Та арімасти вислідили лаз...* — *Арімасти* — легендарні одноокі люди, які нібито викрадали бережені грифами скарби.

...*Мене у давніх творах драматичних / Вони дражнили Old Iniquity.* — *Old Iniquity* (англ. «Стара Кривда») — означення диявола в англійській протестантській літературі.

Сирени — напівптахи-напівжінки, що знаджували людей своїм співом.

Із цими говорив Едіп колись... — *Едіп* — міфічний фіванський цар, що розгадав загадку сфінкса. ...*Між цими в пугах корчилось Улісс...* — *Улісс (Одіссей)* — гомерівський герой, воїн і мандрівник.

...*Останніх з нас Геракл убив.* — *Геракл (Геркулес)* — казковий силач і герой, що вчинив ряд видатних подвигів. *Хірон* — мудрий кентавр (напівлюдина-напівкінь).

То згря бистрих стимфалід... — *Стимфаліди* — міфічні хижі птахи з залізним пір'ям, що жили над Стимфалійським озером в Аркадії; їх зміг перебити лише Геркулес.

...*То голови гадюки із Лернею...* — *Гідра із Лернею* — міфічна потвора, дев'ятиголова змія, подолана Геркулесом.

...*То ламії, дівки любливі...* — *Ламії* — жіночі вампіроподібні істоти.

...То днями Сонця й Місяця керує́м. — «Левожони» (сфінкси) були в Єгипті символами місяців липня (знак Лева) і серпня (знак Діви), коли відбувається нільська повідь, а по розлиттю Нілу єгиптяни вели лічбу часу; тому сфінкси «керують» днями Сонця (роками) й Місяця (місяцями).

НА ДОЛІШНЬОМУ ПЕНЕЇ

...Філіри славнозвісний син. — Філіра — німфа, що породила кентавра Хірона.

...У тебе вчили́сь мужні аргонавти... — Аргонавти — міфічні герої, що плавали на кораблі «Арго» в Колхиду по золоте руно. Ватажком аргонавтів був Ясон.

Нащо Паллада, й то / Як Ментор иани мало щось находить.. — Афіна Паллада — богиня мудрості; у вигляді друга-порадника Ментора супроводжувала Телемаха, що вирушив шукати свого батька Одиссея.

Не бачив Феба я, Ареса... — Феб (Аполлон) — бог сонця, Арес (Марс) — бог війни. Такого не вродить вже Геї, / І Геї в небо не піднять.. — Гея — богиня землі; Геба — богиня юності, єдина дочка Зевсової дружини Гери; одружилася на Олімпі з Геркулесом.

Тож Діоскури, гідні похвали... — Діоскури — близнята Кастор і Поллукс, брати Гелени, належали до аргонавтів.

...Я хоч на мить навідоюсь щороку / У храм до Манто, доньки Ескулапа... — Манто — дочка Тірезія, фіванського віщуна (у Гете — дочка Ескулапа, бога лікування).

Отут, поміж Олімпом і Пенесм, / Стялись колись Емілій із Персесм... — Мається на увазі бій при Пінді, де римський консул Люцій Емілій Паулус завдав нищівної поразки македонському цареві Персею (168 р. до н. е.).

Туди вже раз Орфея я водила; / Не розгубись, як він... — Співець Орфей зійшов в Аїд за своєю померлою дружиною Еврідікою; зачарована його грою, володарка підземного царства Персефона (Прозерпіна) дозволила йому вивести Еврідіку знову на землю, але з умовою, щоб Орфей ішов не оглядаючись. Орфей не додержав умови, і дружина його лишилася в Аїді.

НА ГОРІШНЬОМУ ПЕНЕЇ

Сейсмос — утілення землетрусу (пор. сейсмографія).

...Острів Делос здвиг із хвилі / Для Латони-породіллі. — Латона — одна з найдавніших грецьких богинь. Коли вона завагітніла від Зевса, його ревнива дружина Гера повеліла змієві Піфонові переслідувати її, ганяючи безупинно з місця на місце, так, що вона довго не могла розродитися. Латона з розпачу кинулася в Егейське море; тоді Нептун створив для неї острів Делос, де вона породила Феба і Діану. У Гете створення острова приписується Сейсмосу.

...Перекидав я Пеліон і Оссу... — Пеліон і Осса — гори в Фессалії.

Пігмеї і дактилі — казкові племена карликів, які, за античними перека-

зами, ворогували з журавлями. Гете наділяє їх рисами німецьких гномів, що добували й обробляли метали.

Івікові журавлі. — *Івік* — грецький поет, убитий розбійниками по дорозі на істмійські Ігри; журавлі, що були свідками злочину, виявили убивць (пор. українську легенду про перекотиполе).

Емпуза — однонога потвора, могла прибирати різні постаті.

Брр! Пирсла порхавка гідка! — *Порхавка* — гриб (*Bovista*), який, дозрівши, лопається і розсипається хмарою темного пилу.

Ореада — гірська німфа.

Анаксагор (500 — 428 рр. до н. е.) і *Фалес* (640 р. до н. е. — ?) — грецькі філософи. У їхніх суперечках про походження гори Гете змальовує сучасну йому боротьбу двох напрямів у геологічній науці: нептуністів і вулканістів (або плутоністів). Перші вважали, що гірські породи виникли з водяних осадів, другі твердили, що земний рельєф створений дією «внутрішнього вогню».

...І дух Еола, в вибухах шалений... — *Еол* — бог вітрів.

Гадес — Аїд, підземне царство.

...Трийменна і триобразна, / Діано, Луно, Прозерпіно! — Богиня місяця мала ці три різні ймення, в залежності від того, чи вона була на небі, на землі, чи в підземному царстві.

Дріада — лісова німфа.

Форкіади — три дочки морського бога, старого Форкіса (Морока), й Кето (безодні). Вони мали на трьох одне око й одного зуба.

СКЕЛЯСТІ ЗАТОКИ ЕГЕЙСЬКОГО МОРЯ

Нереїди — дочки морського бога Нерея, напівжінки-напівриби. *Тритоми* — міфічні морські істоти з людським торсом і дельфінячим хвостом, покровителі мореплавців.

Чого ж то тягне так звірів / До царства величних кабірів? — *Кабіри* (євр. *kabirim* — могутні) — таємничі боги, яких шановано на острові Самофракія.

Тебе я до Нерея поведу... — *Нерей* — бог Егейського моря, син Понта (Чорного моря), батько нереїд і дорід.

...Орлам із Пінда на поталу давсь. — *Пінд* — гори в Фессалії; *орли із Пінда* — греки (ахейці), що зруйнували Ілюн (Трою).

...Цирцеї хитрість, Поліфема сказ... — *Цирцея* — чарівниця, яка всілякими хитрощами затримувала Одиссея на своєму острові, не пускаючи його вернутися додому. *Поліфем* — одноокий велетень-циклоп, що тримав Одиссея і його супутників у полоні в печері; Одисеєві вдалося його осліпити.

...Мчить Галатя, краща між дорід... — *Галатя* — дочка Нерея, найвродливіша з німф, суперниця Афродіти. *...Коли Кіпріда з Пафосу пішла...* — *Кіпріда* — Афродіта, богиня краси й кохання; *Пафос* — місто на Кіпрі, де був храм Афродіти.

Йдіть до Протей! Знає той стовид / І створення, і перетворень хід. — Протей — син Океана і Фетіди, мудрий морський дід, що міг обертатися в безліч постатей.

Тельхіни родоські — міфічні мешканці острова Родос, які нібито відкрили обробку металів і вперше спорудили статую Геліоса, бога сонця.

Післи і Марси — міфічні заклиначі змій, що жили в Нижній Італії та Лівії.

Не боязно нам ні орла того, / Ні лева крилатого, / Ні хреста, ні півмісяця... — Орел — герб Римської держави; крилатий лев — герб Венеції; хрест — емблема рицарів-хрестоносців; півмісяць — емблема мусульман, герб Оттоманської імперії. Тут мається на увазі послідовне панування Риму, Венеції, хрестоносців і Туреччини на Егейському морі.

Хай царствує Ерос — усьому начало! — Ерос — бог кохання.

ДІЯ ТРЕТЯ

Почата 1800—1801 рр., закінчена 1825—1827 рр., 1827 р. з'являється друком як інтермедія до «Фауста» під назвою: «Гелена. Класично-романтична фантазмагорія».

ПЕРЕД ПАЛАЦОМ МЕНЕЛАЯ У СПАРТІ

...Що з ласки Посейдона, Евра силою... — Посейдон (Нептун) — бог моря; Евр — східний вітер. ...З фрігійських піль до батьківщини берега. — Фрігія — країна в Малій Азії, столицею якої була Троя. ...Що Тіндарей, мій батько, повернувшись... — Тіндарей — легендарний цар Спарти, чоловік Гелениної матері Леди. ...Як, граючись, в тобі ми з Клітемнестрою / Росли... — Клітемнестра — дочка Тіндарея, дружина Агамемнона, який керував походом ахейців на Трою.

Відколи я безжурно дім покинула, / Подавишсь в храм Цитери по обітниці, / І вкрав мене фрігійський розбишака там... — За одним із варіантів міфа, троянський царевич Паріс («фрігійський розбишака») пристав із своїм флотом до острова Цитери, і Гелена, цікава подивитися на нього, прибула на острів нібито для того, щоб принести жертву Діані. Там її викрав Паріс.

Коли ж овійшли човни в сагу Евротову... — Еврот — найбільша річка в Спарті (Лаконії). Із бабою-шафаркою обачною... — Шафарка — ключниця.

...Стігійці вхід у дім мені охмарили... — Стікс — річка в підземному царстві; стігійці — примари мертвих душ.

Мабуть, одна з грай хмуровидих... — Форкіс, бог темряви, мав дочок, що звалились граї і горгони.

...Поки обох не вкрис Орку темрява... — Орк (Оркус) — божество підземного світу.

...Буєс менадами сп'янілими? — Менада — вакханка, жриця Вакха-Діоніса, бога вина й веселощів.

Хоретида — учасниця хору.

Напевне, ти Ереба й ночі виплодок. — Ереб — найстрашніша частина підземного світу. Ти Скільлі нібито сестра пити́мая. — Скільла — описана в «Одіссеї» морська потвора, щось мов собака. Іди підсунься до древнього Тірезія! — Тірезій — сліпий віщун, відомий із Софоклового «Едіпа» та з Гомерової «Одіссеї». Жив нібито п'ять століть. Тобі за внучку мамка Оріонова. — Оріон — один із найстрашніших гігантів. Тебе кормили гарнії з помийниці. — Гарнії — крилаті ненаситні почвари.

Тезей тебе запраг, тебе, дитину ще... — Тезей — напівлегендарний афінський цар.

...Більше лякають мене, як трьохголовий той Цербер. — Цербер — трьохголовий злий пес із хвостом і гривую з гадюк, що стеріг браму до підземного світу.

...За Тайгетом, звідкіль шумливим бистренем / Еврот біжить... — Тайгет — гора в Спарті. В міжгір'ї тім осілось плем'я сміливе, / Прийшовши з глибу пітьми кімерійської... — Натяк на історичний факт — завоювання частини грецьких земель рицарями-хрестоносцями і встановлення феодальних володінь у Морей (початок XIII ст.). Кімерійці — у Гомера північний народ, який живе у вічній пітьмі.

Ви ж бачили / Гадюку в'ючу на щиті Аяксовім... — Аякс — один із героїв гомерівського епосу. ...Так само мали й семеро під Фівами / У себе на щитах значущі образи... — В трагедії Есхіла «Семеро проти Фів» оповідається про похід Полініка з союзниками на Фіви для відвоювання батьківського престолу.

Збула, що вчинив він Деїфобові? — Деїфоб — молодший син Пріама, троянського царя; після здобуття Трої Менелай звелів поволі розрубати його на шматки.

Бачиш? То ж Гермес мріє там... — Гермес (Меркурій) — посланець богів у грецькій міфології. Він проводив душі померлих в Аїд.

ВНУТРІШНЄ ЗАМКОВЕ ПОДВІР'Я...

Та де ж ти ділась, Піфіс... — Піфія — ім'я дельфійської віщунки.

Первинна вже накоїла я лиха, / Вторинна ж, і третинна, й четвертинна — / Ще більше! — Згідно з грецькими міфами, Гелена мала кілька існувань: первинною вона була дружиною Менелая, викраденою Парісом; вторинною — являлась одночасно у Трої і в Єгипті; третинною — сходилася після смерті з Ахіллом; тепер вона четвертинна — повернулася у Спарту з Аїду.

Перехопились через Пілос, — / І Нестор здержать не здолав... — Нестор — у гомерівському епосі найстарший з-поміж ахейських вождів, що облягали Трою, цар Пілоса.

Ви нині герцоги, владуйте, / Я вам весь край оддам у лен — / Цариці Спарти всі слугуйте, / Вона над вами сюзерен. — Лен — за феодального права спадкове земельне володіння, що його діставав васал від сеньйора за військову службу. Сюзерен — найвищий сеньйор.

Коли між комишів Еврота / Вона з яйця постала там... — За одним із

варіантів міфа, Гелена вийшла з яйця Леди, заплідненого олімпійським лебедем.

...*Жахнуть плоди — Помони щедрий даток...* — *Помона* — богиня плодів і садків у греко-римській міфології.

...*Аркадія блаженна розцвітеться...* — *Аркадія* — країна в середній частині Пелопоннесу (Греція); в ідилічній поезії — символ щасливої країни.

...*У Гефеста обценьки...* — *Гефест (Вулкан)* — бог вогню й металів у греко-римській міфології.

Евфоріон — син Фауста й Гелени (згідно з міфом — Гелени й Ахіллеса). Риси Евфоріона нав'язні Гете постаттю Байрона, що 1824 р. загинув у Міссолунгі, взявши участь у визвольній війні грецького народу.

Згубний, безумний лет! Ікар! Ікар! — *Ікар* — син легендарного героя Дедала, що на воскових крилах тікав разом з батьком з неволі від критського царя Міноса. Незважаючи на батьківські попередження, Ікар злетів надто високо — до сонця; крила розтали, юнак упав у море і загинув.

...*В оболоні асфodelей...* — *Асфodelь* — міфічна рослина, що нібито вкриває луки підземного царства.

...*А між ними репетус ще й Сіленів довговух...* — *Сілен* — учитель Вакха, бога вина; мав осла, що своїм криком лякав велетнів.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Написано 1830—1831 рр.

ВЕРХОГІР'Я

...*Коли Молоха невмолимий молот, / Куючи гори, скелі роздробляв.* — *Молох* — давнє східне божество; у Мільтона («Утрачений рай») — один із князів пекла; у Клопштока («Мессіада») — гордий богоборець, що воздвигав гори.

...*«Земні царства і їхні всі пишноти».* — Цитата з Євангелія від Матвія (гл. IV), де розповідається, як диявол спокушав Христа.

Модерна гидь, Сарданапал! — *Сарданапал* — легендарний ассирійський цар, великий розкошолоб.

Як генеральний штаб працює, / Фельдмаршал втоми не відчус. — Натяк на бездарного фельдмаршала герцога Брауншвейгського, який очолював похід європейської реакції проти Французької революції.

Ні, квінтесенцію саму, / Як Пітер Сквінс, я з них візьму. — *Пітер Сквінс* (або *Квінс*) — популярний в Англії й Німеччині театральний персонаж, що походить від шекспірівського «Сну літньої ночі». П'ята дія «Сну» завершується трагедією «Пірам і Тісба», виставленою в палаці афінського герцога Теаза місцевими ремісниками під орудою режисера Пітера Сквінса.

Увійходять Трос Дужих. — Назва «Трое Дужих» запозичена з біблійної «Книжки царств», де перераховуються імена героїв із Давидового війська.

...*Я грав в кільце, а про турніри снів. — Гра в кільце* полягала в тому, що вершник мав на скаку попасти шпагою чи кинджалом у підвішене кільце.

Нурційський славний некромант, сабінець... — Нурція (або Норція) — місто в Сабінській області (Середня Італія); *некромант* — ворожбит, який нібито міг викликати душі померлих і дізнаватися в них про майбутнє.

...*І наших лав списи блискучі Окрили вогники скакучі...* — Натяк на т. зв. «вогні святого Ельма» — вогники, що часом з'являються на верхівках корабельних щогл.

...*Нам світять дивні Діоскури, /Що бережуть плавців од бурі...* — За давнім повір'ям, сузір'я Діоскурів (близнят) сприяло мореплавцям.

У ШАТРІ САМОЗВАНЦЯ

«*Te Deum laudamus*» (латин. «Тебе, Бога, хвалимо») — початкові слова католицького молебня.

...*Зі скла венецького, що дивну силу має...* — У середні віки існувало повір'я, що венецьке скло має властивість виявляти підмішану до пиття трутну, а також оберігати людину від сп'яніння.

ДІЯ П'ЯТА

Деякі сцени цієї дії були готові вже 1798—1800 рр., але остаточно закінчив П Гете лише 1830 р.

ВІДКРИТА МІСЦЕВІСТЬ

Філемон і Бавкіда — постаті античного міфа, переказаного нам Овідієм у «Метаморфозах». Це було патріархальне селянське подружжя, що звікувало вік у праці, дружбі й вірності; коли Зевс із Гермесом мандрували по Фрігії, тільки старенькі гостелюби дали їм притулок у своїй хатині, за що й були помилувані Зевсом, коли він наслав потоп на грішних фрігійців. Гете взяв із цього міфа лише характери.

ПАЛАЦ

І в Навуфея був садок. — У Біблії, в «Книзі царств», розповідається, що суміж із садами самарійського царя Ахава був виноградник простого чоловіка Навуфея, який відмовлявся продати його царезі. Тоді цариця Іезавель звинуватила Навуфея в блюзнірстві, і невинну людину каменували.

ПРОСТОРЕ ДВОРИШЕ ПЕРЕД ПАЛАЦОМ

Лемури — безіменні замогильні привиди, що, за римським повір'ям, блукали коло могил.

ГРОБОКЛАДИНИ

...*То — душенька, Псіхея б то крилата...* — *Псіхея* — уособлення душі в греко-римській міфології.

Що сталося? Весь я в виразках, як Йов... — *Йов (Іов)* — біблійний патріарх, вірність якого випробовував Єгова, насилаючи на нього всілякі нещастя, в тому числі тілесні хвороби.

Здіймаються в небо, забираючи з собою безсмертну частину Фауста. —

Термін «безсмертна частина» (гр. *entelechia*) запозичений із теологічної мови середньовіччя.

УЩЕЛИНИ, ЛІС, СКЕЛИ, ПУСТИНЯ

Pater extaticus — отець екстатичний, що доходить релігійного екстазу від посту й молитов (латин.).

Pater profundus — отець заглиблений (у споглядання божественної мудрості) (латин.).

Pater seraphicus — отець серафічний (подібний до серафима, ангела) (латин.).

...*В очі досвідні ввійдять..* — Згідно з містичним ученням Сведенборга, немовлята, народжені опівночі й рано померлі, стають ангелами, яких старші духи «приймають у себе», щоб ті дивились на світ їхніми очима.

Doctor Marianus — «маріїнський доктор», цебто аскет, заглиблений у споглядання діви Марії (латин.).

Mater gloriosa — Божа Мати в сяйві небесної слави (латин.).

Magna peccatrix — велика грішниця (євангельська Марія Магдалина) (латин.).

Muller Samaritana — самаритянка, яка напоїла Христа біля колодязя (латин.); той сказав, що дасть їй води, випивши якої, вона «більше не буде знемагати від спраги» (мається на увазі віра).

Maria Aegyptiaca (Acta sanctorum) — Марія Єгипетська («Життя святих») (латин.) — блудниця, що розкаялась після того, як невидима рука перегородила їй вхід до церкви; решту життя прожила в постелі в молитві і постах.

Una poenitentium — одна з покутниць, із тих, що каються (латин.).

Chorus mysticus — містичний хор (латин.). ...*Вічно жіночес / Нас туди зве.* — *Вічно жіночес* — символ народження й смерті, начало, що обновляє людство й передає найзаповітніші мрії та поривання від роду до роду.

Finis — кінець (латин.).

<i>Наливайко Дмитро. Поет національний і всесвітній</i>	5
---	---

ФАУСТ

Переклад Лукаша Миколи

Присвята	24
Пролог у театрі	25
Пролог на небі	30
Частина перша	34
Частина друга	183

ЛІРИКА

<i>Майова пісня. Переклад Стуса Василя</i>	426
<i>Фіалка. Переклад Рильського Максима</i>	427
<i>Прометей. Переклад Бажана Миколи</i>	428
<i>Вечірня пісня художника. Переклад Рильського Максима</i>	430
<i>На озері. Переклад Рильського Максима</i>	431
<i>Божественне. Переклад Рильського Максима</i>	432
<i>Рибалка. Переклад Бажана Миколи</i>	434
<i>Нічна пісня мандрівника. Переклад Бажана Миколи</i>	435
<i>Міньйона. Переклад Бажана Миколи</i>	436
<i>Вільшаний король. Переклад Рильського Максима</i>	437
<i>Корінфська наречена. Переклад Голованівського Сави</i>	438
<i>До місяця. Переклад Кочура Григорія</i>	443
<i>Природа і мистецтво. Переклад Кочура Григорія</i>	444
<i>Прощання. Переклад Павличка Дмитра</i>	445
<i>З «Римських елегій». Переклад Бажана Миколи</i>	446
<i>Мінливе й вічне. Переклад Муратова Ігоря</i>	448
<i>Син муз. Переклад Терещенка Миколи</i>	450
<i>Замок на горі. Переклад Терещенка Миколи</i>	451
<i>Алегорія. Переклад Терещенка Миколи</i>	453
<i>Посвята. Переклад Терещенка Миколи</i>	454
<i>Лукаш Микола. Примітки</i>	457

Гете Й.-В.

**Г44 Фауст; Лірика: Для ст. шк. віку /Пер. з нім.;
Передм. Д. С. Наливайка; Мал. І. М. Гаври-
люка.— К.: Веселка, 2001.— 478 с.: іл.—
(Шк. б-ка).**

ISBN 966-01-0000-0 (серія)

ISBN 966-01-0163-5 (укр.)

До книжки увійшли трагедія «Фауст» та ліричні вірші
різних років.

ББК 84.4. НІМ

Літературно-художнє видання

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

Серію засновано 1964 року

ГЕТЕ Йоганн-Вольфганг

ФАУСТ

ЛІРИКА

Переклад з німецької

Передмова

Наливайка Дмитра Сергійовича

Малюнки

Гаврилюка Івана Михайловича

Редактор *Д. С. Андрухів*

Художній редактор *А. О. Лівень*

Технічний редактор *С. І. Павлюк*

Коректори *Н. П. Романюк, М. З. Волович*

Підписано до друку з оригінал-макета 05.02.2001.
Формат 84x108/32. Папір офсетний. Гарнітура таймс.
Друк високий. Умовн. друк. арк. 25,2.
Умовн. фарб.-відб. 26,04. Обл.-вид. арк. 24,94.
Тираж 10'000 пр. Зам. 1—53.

Видавництво дитячої літератури «Веселка»,
04655, Мельникова, 63, МСП, Київ

Свідоцтво про державну реєстрацію № 02473079
від 7 червня 1995 р.

АТ «Київська книжкова фабрика»,
01054. Воровського, 24, Київ